दक्षिणा प्रैझ कमिटी.

जानकीपरिणयनाटक

सप्तांकी.

हा संस्कृत मूलग्रंथ

रामभद्र दीक्षित यांनीं केला.

व

त्याचें मराठी भाषांतर

गणेश शास्त्री लेले त्र्यंबकक

यांनीं केलें

तें

प्रस्तावना.

दुसऱ्या आवृत्तीची

सूचना.

या नाटकाची पहिली आवृत्ति गतवर्षी छापि
संस्कृत नाटक न छापितां केवळ मराठी भाषांतर
या दुसऱ्या आवृत्तींत दोनीहि छापिलीं आहेत. म
करून पूर्वीच्या आवृत्ती प्रमाणेंच यांत दिल्हें आहे
किंचित् फेरफार करणे योग्य वाटलें तेथें तेथें तो
नहि आवृत्ति परस्पर ताडून पाहिल्या असतां दृष्टी

शंकर पां.

द. प्र. कमिटी

पुणें तारीख, ३०

प्रस्तावना.

या ग्रंथाचें नांव **जानकीपरिणय नाट**
ण्याचें कारण हें कीं, **जान**कीचा परिणय ह्मणजे
त्या ग्रंथांत मुख्यत्वें करून वर्णिला आहे. हें नाटक
त त्या नांवाच्या कवीनें मुळां संस्कृत भाषेंत रचि
स्तविक इतिहास प्रसिद्ध नाहीं, तथापि तो **द्राविड**दे
ण होता असें त्याच्या नांवा वरून दिसून येतें. **क**
त्यादिक महा कवींनीं केलेलीं जीं **शाकुंतल,**
इत्यादिक नाटकें, तीं शृंगारकरुणादिक रसांविषयीं
त. परंतु संविधानाचा चमत्कार ह्मटला ह्मणजे जस
णय नाटकांत आहे, तसा इतर नाटकांत आढळ
कांत शृंगाररस प्रधान आहे व करुण व वीर हे अं
श्वामित्रऋषीनें यज्ञाच्या संरक्षणार्थ **रामचंद्र**
तो **रावणा**चा वध करून तो परत **अयोध्ये**प्रत

अशा रीतीचा न्युनाधिक भाव केला अ
ह्या भाषांच्या रीती कोठें कोठें निराळ्य
र्णी मराठी भाषेस अनुसरून उतारा क

संस्कृत भाषा ह्मटली ह्मणजे मोठी
मधुर, आणि अर्थसंग्राहक, व अर्थही अ
राठी भाषेंत थोडे, ह्यामुळें, व कल्यांस व
सल्यामूळें, मूळ ग्रंथाप्रमाणें भाषांतरांत
उघडच आहे. तथापि ती आणवेल ति
त्न केला आहे.

ह्या ग्रंथांत जे कठिण शब्द आले
खालीं टीपेंत लिहिला आहे. क्वचित् दृष्टि
षयीं वाचणारांनीं क्षमा करावी.

हें भाषांतर मी आपल्या बुद्धीप्रमाणे
चुक्या तर बहुत असतीलच. परंतु त्यां
ग्रहण करून न्युन असेल तें पूर्ण करावें,
वा असी माझी विद्वज्जनांस प्रार्थना आहे.

सूचना.

या जानकीपरिणय नाटकाचे मराठी भाषांतर
प्रायः कोठें आढळण्यांत न आल्यामुळें तें जसें
आलें तसेंच प्रायः छापलें आहे, मोठासा फेरफार को
स्थलविशेषीं एकादा दुसरा शब्द बदलला आहे. यास
च्या गुणांबदलची प्रतिष्ठा त्या भाषांतरकर्त्याचीच अ
चा हक्क नाहीं.

हें नाटक एकंदरींत चांगलें आहे खरें, तथापि
त्यास शाकुंतल, उत्तररामचरित्रादि अनुपम ग्रंथांच्य
आहे तें मात्र बराबर वाटत नाहीं. **रामभद्र दी**
प्रौढ व विद्वज्जनमान्य खरी; तथापि **कालिदास**
यांच्या जगत्प्रिय व लोकोत्तर रसिकवाणीशीं तीं तो
लकी पडेल यांत संशय नाहीं.

या नाटकांत संविधानकाचा चमत्कार विशेष
षांतर कर्त्यानें लिहिलें आहे तें खरें आहे. चमत्का
घटना करून त्यांस नानाविध रसानुगुण स्थितींत
ना या ग्रंथकारांत अपूर्व आहे खरी, तथापि पढें

प्राकृतस्य छाया.

अंकः प्रथमः

(१) आर्यपुत्र, एषास्मि.

(२) श्रुतं श्रुतम्. किंतु तव भगिन्याः पुत्रस्य
निमित्तं स्थापितां ममकन्यकां कमलिनीं दुर्विन
म कुसीलवो मायया कलहंसवेषं कृत्वा अपह
तत्कमलिन्याः कथं मनोरथो निर्विघ्नो भविष्यत

(३) एवं भवतु. किंतु यादृशमाज्ञप्तमार्यमिश्राणां, ता
त्या मया न लक्ष्यते.

(४) दिष्ट्येदानीमनुबोधितास्म्यार्येण तस्य खलु व
महानुभावाद्यज्ञरामदीक्षितादुत्पन्नोऽर्णवादिव च

(५) तथा.

इदानीं कमलमालया वेणीं खलु स्त्रीः प्रसाध
रमणस्य परिमलो यस्याः सुरतांते श्रमं नि

अपिच,

क्रीडारभसक्रांताः प्रमदा गवाक्षपथ

एवमपि दशकंठस्य हस्ते पति
विप्रलंभप्रवृत्तानां विप्रलंभोपि
अहमपि मध्येमार्गं नक्तं सुप्तं सानुचरं तं
पादयामि. त्वमपि लंकापुरं गत्वा महारा

द्वितीयोंकः

(१) यावत्चित्रलेखनिमित्तं प्रियसखी
तुं गता, सुचरितापि शिशिरोपचारनि
रभ्य विजनमितिकृत्वा बलवान् खलु म
(२) भगवन् कुसुमायुध, एकवारमपि अ
ष्ट्वा ततो मया तव कृते प्राणा विसर्ज्य
(३) निष्करुणो मदनो मां सानुनयं प्रार्थितं
(४) शरणमद्य विषं वा,
(५) सखि, मैवमशोभनं भण.
(६) प्रियमुखचन्द्रदर्शनसुखं वा.
(७) सखि, समाश्वसिहि समाश्वसिहि.
(८) हाधिक ! हाधिक ! अतिभूमिं गतो

अंक २.

(१६) सखि, किं चिन्तयसि ?

(१७) सुचरिते, किं प्रष्टव्यं ? स महानुभावोस्या

(१८) मुक्ता लज्जागुर्वी, गृहीतं धीरत्वं प्रयासेन
जड ते, लभत्विदानीं पुण्यं क्षणमात्रदाने

(१९) सखि सुचरिते, दुर्लभजनलेखनप्रयासेन
दूयते मे त्हृदयं.

(२०) सखि सुचरिते, प्रियसख्या बलवानेव
यत्पुलकितकपोलमण्डलं स्मृत्वा स्मृत्वा, प्र
खित्वा लिखित्वा हर्षोत्फुल्ललोचनैर्निर्ध्यायति

(२१) सखि यथा स्वप्ने दृष्टस्तथा लिखितव्य

(२२) कन्दोटश्यामलांगः, कर्णान्तनिविष्टरक्तन
अतिदीर्घपीवरभुजः कथमपि स एव तादृशो

(२३) कथंच लेखगतं प्रियजनं परमार्थमिति
पालब्धुं प्रवृत्तं ।

(२४) सखि सावशेषमिव तव वचनं.

(२५) न किमप्यवशिष्यते. लिखित एव स

(२६) सखि, यथा चित्तगतस्याकृतिः, तयाम
प्रियसख्या मनोरथोस्ति.

(२७) सुचरिते, प्रथम भवती

(३३) किं तस्य ?

(३४) ब्राह्मण, उपरि कथय.

(३५) एषोप्रियंवक्तुकामो दृश्यते.

(३६) सखि, ब्राह्मणस्य जलपानं निवेद

(३७) सत्यं जलपानविमुखो विषण्णो
जीवितमिति तर्कयामि.

(३८) भगवन्नुपरि कथय.

(३९) इदानीं खलु मे त्हृदयं ज्वलनस्य

(४०) किमनेन वचनेन समाकुलस्य म

(४१) सत्यं राक्षस एष य एवमप्रियं व

(४२) इदं नालमायासस्य. ब्राह्मण, क

(४३) सत्यमेष प्रियजनस्याभ्यन्तरान्त

(४४) सखि सुचरिते, दशग्रीवो नाम

(४५) किमनेनास्य गुणकथनेन ? यस्मि
नुपक्रोशः

(४६) सखि शीलवति, किं न जानासि
तातजनकः प्रियसख इति प्रशंसस्ति

(४७) ब्राह्मण दशग्रीवे स्मृते दोषः, वयं

(५३) दिष्ट्या वर्द्धसे !
(५४) दिष्ट्या प्रियसख्या उत्तरोत्तरं प्रियं दृश्यते
ण्यदर्शना खलु भगवत्यनुसूया.
(५५) अस्ति मे कौतूहलं. तद्गच्छामः.

तृतीयोंकः

(१) उपनय मृणालानि.
(२) उपनीतानि मृणालानि.
(३) सखि, अर्पयास्याः स्तनेषु मृणालानि.
एतस्याः संतापः.
(४) सखि, अर्पितानि मृणालानि; सिंचाम्येना
(५) सखि, नलिनीपत्रैर्वीजयाम्येनां.
(६) त्वमपि चन्दनद्रवेणास्याः स्तनयुगलमनुलि
(७) संतापो मम न गतोऽनेन शिशिरोपचारेण
दिवसे घनसलिलैरुत्पलिन्याः कथं सुखं भव
(८) उत्पलिन्या इव एतस्या ननु सुखं भवति,
यदि परिरम्भमेष्यति राजा चंद्र इव रामभ

(१७) तस्य सरोषं शीर्षकं त्दृत्वा पथ्य

(१८) किं कुर्मः किं कुर्मः !

(१९) अत्याहितमत्याहितं !

(२०) एतस्मिन्नरण्येन्योन्यसंघृष्टतरुविट
हाशिलामारुह्य नवप्रवृत्ततातविपत्ति
हापुरुषे बलवताभिनिवेशेन दग्धस्य

(२१) सखि जानकि, सर्वासामप्यस
साधारण एव. कुतस्त्वं प्रथमं प्रस्थि
त्वया प्रतिपालनीयाः. अन्यथा तु त
भविष्यति. कथं ज्वलनं प्रविष्टेव
हाविदेहकुलमंगलदीपिके,—किं रोद
तद्वयमपि तथा प्रविशामो यथा सा

चतुर्थोंक

(१) भद्र, कस्त्वं ? किं करालः किंत्वन

(२) ननु पाषाण इव त्वं तिष्ठसि, तत्र
मध्यवर्तिनी मम नाथो रामशरे
रोदनं न मुञ्चति.

(३) अद्य मारीचो लंकेश्वरमपश्यन्
निर्विण्णो गोकर्णक्षेत्रे तपः कर्तुं ग

(४) नास्ति, नास्ति. अत एव देव्या
त्वार्यपुत्रः क्व प्रस्थित इति ज्ञात्वा
यापि तत्र गतया विद्युज्जिह्वो न दृ
वं किमपि कथितं.

राजपक्षपाती द्वीपान्तरे संभाव्यते. तत्सुकरमेव
तावत्. कौशिकवेषेण विद्युज्जिव्हेन, लक्ष्मणो
रामवेषं कृत्वा लंकेश्वरो जानकीपाणिग्रहण
तुं गतः.

(६) यदि त्वं करालस्तत्प्रथममेव गत्वा गृध्रमुख
पारितोषिकं ग्रहीष्यामि.

(७) कथं ? तथासंवृत्तः स करालः !

(८) भग्नो मम मनोरथः. त्वं पुनः कः ?

(९) भवत. एवं देव्या मंदोदर्या वियोगं कथयि

(१०) आश्चर्यं. महाप्रभाव आगतः कौशिकमह

(११) श्रुतमार्याया जानक्या वचनं युष्माभिः

(१२) अये जानकि, कौशिकमहर्षिणा द्वौ
तौ श्रूयेते.

(१३) अथकिं ?

(१४) तत्[illegible]कः कस्या अपि कन्यकाया त्दृदयं

(१५) किं भणसि ? तूष्णीमागच्छ.

(१६) अयि सीते, अनन व्यापारेण मांडव्या
किमित्यानीतमेवं भवत्या ?

(१७) अयि कोमले, असंबद्धप्रलापिनि, दूरतो

(१८) अयि सीते, कुतस्त्वं कुपिता भवसि? यद्
रेतासां कन्यकानां लभे कमपि कंदर्पसुंदरं
दिवसक्रमशुध्यत्प्रवाहा गिरिनदीव दिनेदिने
पुनर्नव दुग्धकलशधारासेकसमयसमुदितधवल
यसालभा[illegible]कालाला विलासप्रा[illegible]न्यङ्गानि
विहितरमणीय उद्यानमध्यभागे परिणतगुरु

उशीरचन्दनद्रवजम्बालितस्तनकुम्भयु
हारयष्टेः, पार्श्वोपविष्टसखीस्वजनक
वृन्तकन्दलितशीतमन्दपवनसेविताय
न्यत्, आप्रत्यूषप्रतिबुद्धा का पुनः स

(१९) सुकीर्ते, कथय कथय, कथं क

(२०) परिज्ञातः सर्वो वृत्तान्त एताभिः !
पालम्भनीयाः; किं तु सैव परिहासशी
बालिकेति प्रतारयितुकामा, सीतोप
पल्लवशयनशायिनी, ईदृशी, तादृ
न्यानि मन्त्रयन्ती तिष्ठति.

(२१) कथमिदं पातालविवरप्रतिबद्धले
न्दनबिन्दुलांच्छितं, शशलांछनशेखर
तस्यैव परिसरे क एषः प्रेक्ष्यमाणो
र्शनः, कर्णिकारमालासन्नद्धमुग्धशि
ल्लितनीलोत्पलश्यामलशरीरलक्ष्मीः,
विपुलरक्तान्तनयनयुगुलः, करिकल
ण्डनभूतोऽस्या आश्रमभूमेर्लक्ष्यते

(२२) कथमेतस्याकृतिः स्वप्नदृष्टस्य

विद्धगतिभिर्निमीलितनयनोत्पलाभिरस्माभिरेषं
तिवाहितो भवति ।
(२५) तातकौशिकमहर्षेः पादवन्दनं कृत्वाऽन्तःपु
(२६) तथा कुर्मः.
(२७) स एष खण्डपरशुचापखण्डनोत्रोपविशति!
प्रक्रामन्ति साध्वसेन !
(२८) कथं मृत्युंजयचापखण्डनस्यैतस्य पार्श्वे
मारो लक्ष्मणस्तिष्ठति. एनं प्रेक्षन्त्या मम त्दृदयं
ध्वजस्य क्रीडामित्रत्वं गृह्णाति । कथमिदं !
(२९) वयं प्रणमामस्तातपादान्.

पंचमोंकः

(१) अहं खलुपञ्चवटीकृतकुटीरस्य रघुराजपुत्र
मन्निमित्तमाहरेत्यग्रजेन महाराजलङ्केश्वरेणा
लु भर्तुः पार्श्ववर्तिनी गृहीतनत्युहरूपया म
ष्यामीति चिन्तयामि. अथवा तिष्ठत्विदं.

कंदर्पसुन्दरे तस्मिन् कन्दोत्पदल

रामदृष्टिपथं प्राप्ते कामेन प्रत्

इदानीं जानकीरूपमवलम्ब्य दूरतो राममेक
हेमकूटशैलप्रदेश एतेन यथामनोरथं विहरिष्ये
(२) कथं विराधः ! अपि नाम कुशली भवसि
(३) कुशलं भविष्यति, यदि निर्विचारो वर्तिष्य
(४) श्रुतं चेतः कर्तव्यममात्यैर्मन्त्रितं. चारेणन
संदिष्टमासीत्.
(५) शृणोत्यार्यः. आर्यमहाराजेन कृतमनर्थस
(६) अस्ति जनकनामा राजर्षिः

महाराजः.

(८) ततो जनकेन शंकरशरासनारोपणं दु

(९) तत एव राजपुत्रेण सीता परिणीता.

(१०) ततो दुर्निवारामर्षरोषलज्जानुरागपरव
विश्य माल्यवत्प्रमुखैरमात्यैर्मन्त्रयित्वा

(११) ततः शंकरशरासनभङ्गनिवेदनरोष
रामोपरि संप्रेषितः.

(१२) ततः सोपि तेन राघवेण मधुरिपुचापे
कगतिनिरोधेन भग्नमदः कृतः.

(१३) ततो महाराजेन प्रहितैर्मयविद्युज्जि
यीदशरथा अपि.

(१४) ततो मंथरया रामस्य वने निवासं
पूर्वदत्तेन वरयुगुलेन प्रार्थयितव्य इत्य
कोष्ठागारं प्रविष्टा.

(१५) ततो लक्ष्मणः सीता च वनप्रस्थित
राक्षसावेशविमुक्तदेहेन पुत्रविवासनं

(१६) ततः कनिष्ठभ्रात्रानुचितं राज्यं
प्रार्थितो रामः. पादुके प्रतिनिधीकृत्य

भार्गवदुरवलेपस्य भङ्गं स्मृत्वा विस्मयस्थगितत्व
मात्रं प्रसीद.

(२३) नाथ, तव सन्निधानमरण्येपि मम नगरतोपि

(२४) आर्यपुत्र, अथ विचित्रमृगपक्षिगणयुक्तमिद
त्हृदयस्य.

(२५) आर्यपुत्रो मां वर्णयितुं प्रवृत्तः. तदेतस्य त्हृदयम
आर्यपुत्र, के पुनरेते प्रत्यग्रमृगाङ्ककोमलदन्ता मृ
मुखाः पूर्णिमाचन्द्रसवर्णशरीरामृगाः क्रीडन्ति? के पु
यक्षणक्षुभितदुग्धसागरतरङ्गमण्डलपरस्परसंघट्टनस
विलोलद्दीर्घवालास्तरलतरतारवीक्षणा मृगाः परि

(२६) सत्यं तिनिशद्रुमविटपेषु लम्बन्ते दानमत्तमधुम
पुनः सुलभानि सरघाबाधितैर्वानरैः.

(२७) ईदृशोर्थपरस्य प्रयासो यथान्येन निक्षिप्तमन्यं
मधुमक्षिकागणेन भृतं मधु निपुणो मनुष्यो

(२८) अतिक्रामत्यार्यपुत्रस्य संजल्पितं.

(२९) यथा यथा स्वप्नेषु संकल्पितदशास्वार्यपुत्रश्चाग
मामनुप्रवृत्त आसीत्तथेदानीं प्रत्यक्षमनुवर्तत इत्य
र्यपुत्र, किं न पश्यसि घर्मदिवसावसानविजृम्भ
लकोमलच्छविभिर्निरन्तरोल्लसितैर्गुच्छैरलंकृत ए
शमलंकरोति.

(३०) यदा प्रथमं वनं प्रस्थितेनार्यपुत्रेण पुनःपुनर्या
णं प्रतिषिद्धं, तदा कुपितया मया सभ्रूभङ्गमधिक्षि
भमुखरमेखलं प्रवृत्तमासीत्. तत् स्मारयति माम
भणामि. नाथ तव भुजदण्डमाश्रितया मयैतस्मि
मद्भुतं प्रेक्षितुं न शक्यते ? तेन राक्षसानां सक
सिनामृषीणामभयं दत्तं.

(३१) आर्यपुत्र, न खल्वेषा कोविदाराटवी, किंतु

न्नतोन्मार्गनाभिकं जठरमुद्वहन्ती, दुर्दर्श
(३२) त्वमेव प्रविशसि, न खलु राक्षसः.
(३३)एषा कर्णिकारवनं प्रविष्टा राक्षसी ममा
(३४) अवतीर्य गिरिशृंगात् पश्यावः.
३५) अहमत्रैव वने चम्पककुसुमान्यव
३६) कथमेष मम त्हृदयचोर इतो मुख

सुभगयुवसहस्रसृष्टितो विधिक
अहह सकललोकलोचनानां गृ

तदुपायेनैनं गृहीत्वा गच्छामि.
(३७) एषो मां जानक्येव मन्यते. हा

कवलितमृणालकंदलकलहंसगर्भ
श्रवणे मम सुखैः सिञ्चत्येतस्य

भवतु. एनं निःशंकमपहर्तुमेवंभणामि. आ
चापप्रतापविडम्बीनि विकसितानि चम्प
चिनुवः.
(३८) आर्यपुत्र पश्य पश्य. एष मम
कराग्रकम्पितमण्डलाग्र इमं राक्षसं
(३९) यत्र विजने शक्यं मया त्वां गृही

प्रभवतीति मन्ये. युज्यते.

(४५) एतस्य रघुकुमारस्य वचनं नियोजयतीव
अधिकं परिश्राम्यन्त्या अप्यभिलापो बलवान्

(४६) एष मनोरथवल्लभो जानकीति कृत्वा प्रति
यथाभिलषितं व्यापारं. कथमिमं गृहीत्वा ग
एतस्य समुन्नतस्य चंपकतरोरग्रशाखावलंबी
सानि मम चरमांगमारुह्य गृण्हातु भवान्,

(४७) भवतु. को दोषः ? एतस्य चरमांगमारुह्य
हीत्वा गगनमार्गेण गमिष्यामि.

(४८) आर्यपुत्र क एष दूरत उभयपार्श्वविलं
पर्वत इवागच्छति ?

(४९) इतः पश्य पश्यैषा राक्षस्येनं राक्षसमारुह

(५०) आश्चर्यमाश्चर्यं ! इतः कथं प्रभविष्यती

(५१) एताविमं जटायुषं त्दृत्वा साध्वसेन झ
निपतिता भवंति.

(५२) अन्य एवैष रघुकुमाररूपेण मां मोहयति.
स्येदृश उत्पतनवेगो भवेत् ? कस्त्वं मां गृ

(५३) कथं त्वं विराधः ?

दनमेव शरणं क्रियते ।

(५८) यथा रोचत आर्यपुत्रस्य.

(५९) आर्यपुत्र, तातजटायुर्वत्सलक्ष

(६०) आर्यपुत्र, शनैर्गच्छावः; यद्व

(६१) आर्य, नमस्ते.

(६२) किंतु तस्य राक्षसस्य, तस्या

(६३) आर्यपुत्र, अप्रमादेन भवितव

अथ षष्ठ

(१) कथं तातस्यामात्य इत एवाग

(२) विद्युज्जिव्हस्य गृहात्.

(३)शृणोत्वार्यामात्यः. अत्र शूर्पणखा

(४) सा विद्युज्जिव्हस्य प्रेयस्या मा

कारणं पृष्टा कथांतरे रामस्याक्र

(५) ततश्च विद्युज्जिव्हेन पूर्वमानीते

म हस्ते निक्षिप्त आसीत्.

(६) तया मायावत्या पृष्टं रामस्या

(७) ततोऽहं मायावत्यै चित्रपटप्रत्य

अंक ६.

(१५) यद्येवं, जानक्यपीदानीं संभावितचि
ना प्रियजनभूमिकानां रूपणीयकथादर्शने

(१६) अस्त्येव तत्राभ्युपायः.

(१७) मम हस्ते विद्युज्जिव्हस्य गृहीण्या म
मणिघटितं कटकयुगुलं निक्षिप्तं तिष्ठ
ममापि हस्त आमुच्य तिरोहिताभ्यामावा

(१८) अतस्त्वमपि स्वामिनो नियोगमशून्य
नीं जानकीं मनोविनोदनार्थं संगीतशालां

(१९) सखि अनले, अनेन राक्षसनाथेनांतः
रणा, दुर्वारशोकावेगा आर्यविप्रयोगप्रेक्ष
रयामि. तथाप्यार्यपुत्रकथाप्रयोग इत्यस्ति

(२०) तदेतस्य संगीतशालाभ्यंतरे निलीय

(२१) सखि, एष परदारचोरो महापातकी

(२२) किं ततः ? राक्षसांधंकरणमणिघ
भ्यां शक्यमत्रोपवेशितुं. विदूरतया न श्रृ
व्यावाभ्यां.

(२३) पूर्वमायोधिकवेषधारिणो राक्षसस्य
दत्वेदानीमात्मनः स्वयमेवापकृतमासीत्

(३०) असंभावित एष मयि आर्यै
(३१) युज्यत इदं, यदसंनिधान अ
(३२) तस्मिन् दिन इदं प्रथममेवा
परवशास्मि.
शोकेनार्यपुत्रस्य प्रेक्षम
प्रकंपितास्मि प्रवाति प्र
(३३) सखि जानकि, भवती सुक्षत्रि
(३४) नहि नहि; किंत्वत्रिमहर्षिप
गरागस्य प्रभावात्.
(३५) युक्तं.
(३६) तदार्यपुत्रेणैवमाक्रंदितं भवे
(३७) अनले, स सुबुद्धिनामा के
तं परित्यजेत्.
(३८) एवं दैवदुर्विलसिते किं कर्त
(३९) पुत्रं आकारमेघ, अहमत्र
(४०) सखि जानकि, त्वया स्नेहानु
(४१) हा चित्रदर्शन, यथार्थनामधे
पानभोजनप्रदानात्पूर्वमेवापत्हत
अन्यस्मिन्बहुवारं मां
नूनं कृतः क्षुधया स वि

(४६) सखि जानकि, त्वमप्येतस्य कारणात्क्षणे
ज्य कथमप्युन्मज्जसि तत्कथं वज्रहृदया भ
(४७) दिष्ट्या एवाश्वासितो लक्ष्मणेन !
(४८) सखि अनले, एवं तस्य मामपश्यतो द
नाथस्यासन्निधाने राक्षसेन नीताया ईदृश इति
मीदृशं संपन्नं ।
(४९) समाश्वसिहि, समाश्वसिहि; त्वं खल्वचि
कवीरेण तेन रघुकुमारेण संगता भविष्यसि.
(५०) अनले, इयंतं कालं स मम नाथो जीवति
(५१) सखि, सर्वो वृत्तांतः प्रेक्षणया ज्ञायते.
(५२) इदं पूर्ववृत्तांतनिवेदयितृकं मम भर्तुर्वचनं
(५३) एवमार्यपुत्रेणोन्मत्तेनेवैषोऽचेतनो वृक्षः पृ
राध्यतीति.
(५४) कः पुना राक्षसापहृतां मां आर्यपुत्र
श्रुत्वा स मां शोकसागरात्तारयिष्यति ?
(५५) सखि, उपरि प्रेक्षावहे.
(५६)
(५७) निपुणं खल्वेतस्य वचनं लक्षणे मामपह
(५८) हा तात, पक्षिराज, एवं मां मंदभागि

(६५) तात गृध्रराज, मन्निमित्तमेतादृशीं
(६६) हा आर्यपुत्र, हावत्सलक्ष्मण, न इ
जानकीं राक्षसः— अनले, इदं पश्यंत्य
परिचितान्यक्षराणीदानीमप्यालपितानि.
(६७) एवमिदं
(६८) अपि नामेदं संभाव्यते मम मंदभा
(६९) कथं नामैतस्यैतेन द्वीपांतरे लंकापुर
(७०) कथमेतयोर्मम हरणमेतस्य रावणे
तातजटायुषा प्राणा विमुक्ताः, न पु
कथितं तत्किं करिष्यामि मंदभागिनी
(७१) तत्कुतो विलंब्यत आर्यपुत्रेणेयंत
क्षणकं खल्विदं, तन्मन्ये तस्मिन्ननि
याविनानेन राक्षसनाथेन किमप्यत्या
(७२) सखि, मर्षय क्षणमात्रं, उपरि प्रेक्ष
(७३) वत्स लक्ष्मण, साधु भणितं त्वय
पूर्वापराधिनो राक्षसस्य.
(७४) क एष एनं कर्षति ?
(७५) वत्स, दिष्ट्या मृत्युमुखान्मुक्तोसि.
(७६) यां गृहीत्वा गगनतले धावतो राक्ष

अंक ६.

(८२) हा धिक्, हा धिक् ! एवमपि हितस्य
शितास्मि दैवहतकेन.

(८३) अनले, अत्याहितं !

(८४) किमित्यस्थाने संभ्रांतासि ?

(८५) ननु भिक्षुकवेषो राक्षसो यथा मां चोर
मपि मायया हंतुमुपस्थित इति तर्कयामि.

(८६) ननु प्रेक्षणकं खल्विदं. तदुपरि प्रेक्षावहे

(८७) नैषो भिक्षुरूपो राक्षसः. किमेतेन न ज्ञाय
क्या भर्तृ रूपधारिण्येकाप्सराः, अपरा तस्

(८८) सुश्लिष्टमिदं परस्परं लक्ष्यते.

(८९) दिष्ट्यार्यपुत्रस्य सदृशमित्रलाभस्तर्क्यते

(९०) एषोपि वानरप्रभुर्लंकेश्वरप्रवृत्तिं न जाना
नरशोकवने राक्षसीभिरुपरुद्धां मां कथयि

(९१) कुत इतःपरमीदृशी चिंता ? सुग्रीवभट
दृष्ट्वा कथयिष्यति.

(९२) दिष्ट्या मया विमुक्तमार्यपुत्रस्य तस्मिन्

(९३) मां विनोत्तरीयं मम दृष्ट्वा कथमार्यपुत्रे

(९४) आर्यपुत्र एवं चिंतयन्नासीदित्यंगारेष्व
ग्धं त्वद्दयं

(१०२) अनले, सत्यवचना खलु त्वं.

(१०३) सखि अनले, आवामप्यशोकव

ता समुद्र उल्लंघयत इति श्रूयते.

अथ सप्तमां

(१) हा आर्य दशग्रीव, आर्य कुंभकर्ण,

हा अतिकाय, त्रिशिरः, देवांतक,

त्साः, यूयमप्यक्षकुमारेण सह कथ

मंदभागिनी १ यदनेनाद्य शोकेन पूर्व

लंकापुरगृहनिकुरुंबं दूयते मे त्हृदयं.

लरात्रिरूपयो राजपुत्रयोरहं स्त्र्यपि य

कथमत्र पुष्पकविमानमानयन् कुम

सुग्रीवशिबिरं प्रतिष्ठते. अनेन खलु

सायं संपादयता विनाशिता लंकापुरी.

भेन मम संतोषः, यदेष राक्षसकुलवि

(२) निखिलेष्वस्माकेषु जनेषु हतेषु कु

जयिनं नाथं प्रेक्षितुमात्त्दतायाः प्र

खमागताहमिति वेत्रिकजनेन दूरतो

जानकीपरिणय ना

अंक १.

पात्रें.

सूत्रधार	नाटक
नटी	त्याची
सारण	रावण
शुक	रावण
ताटिका	मारी
रावण	राक्षसां
विद्युज्जिव्ह	रावण
सत्यव्रत	कौशि

जानकीपरिण

अंकः

संसक्तानिव पातुमौपनिषदान्

न्मार्ष्टुं व्रजसुंदरीकुचतटीपाटी

उन्मीलन्मुरलीनिनादबहुलामो

जिव्हालीढमलीकवल्लवशिशोः

अपिच,

जानकीपरिणय नाट

अंक १.

मंगलाचरण.

(भाषांतरकर्त्याचें)

आर्या.

श्रीमन्मंगलमूर्ते, करितों मी तव पदास नमना
ज्याची स्मृतीचि विघ्ना हरुनि करी मोद सज्
तुजला वंदन करितों बहुभक्तीकरुनि, शारदे
होइल काव्य तुझें हें सुरस अशा तूं वरास दे

(मूल ग्रंथकर्त्याचें मंगल.

श्लोक.

(नांद्यंते सू

सूत्रधारः. अग्रतो विलोक्य,

प्रवक्ताशास्त्राणां, भरतमत

समुत्कर्षस्थानं सरसकवि

प्रपन्नानांश्रेयः प्रगुणयति,

समाजः साधुना मयमखि

तदस्मै श्लाघनीयगुणभूयिष्ठा

भरताचार्यमतानुसारेण सांप्रतमु

काशे लक्ष्यं बध्वा) भो भोः साम

" सरलो यत्र संदर्भः, सरस

तन्नस्त्वयाभिनेतव्यं रूपकंन

इति. आश्चर्यमाश्चर्य.

अंक १.

(असें मंगलाचरण झाल्यावर

सूत्रधार — (पुढें येतो आणि अग्रभागीं बस
अवलोकन करून ह्मणतो.)

श्लोक.

प्रवक्ता शास्त्रांचा, भरतमत निष्णातहि
कवींचें उत्कर्षस्थल जगतिमध्येंहि सरस
प्रपन्नांतें श्रेयस्कर, सुलभ पुण्या सुबहु
असा साधूंचा हा गण विलसतो, वंद्य

याप्रकारेंकरून परमस्तुत्य गुणांनीं मंडित,
ची सभा येथें मिळाली आहे; तर आतां आप
नाट्यविद्या ती ह्या सभेपुढें भरताचार्य संप्रदाया
कृतार्थता करून घ्यावी असें मनांत आहे.
ह्मणतो) अहो सभासदांनो, काय ह्मणतां काय

आर्या.

" संदर्भसरळ ज्याचा अर्थहि गंभीर सरस
तें नव नाटक दावुनि तुष्ट करी आमुचीं
असें ह्मणतां काय ? अहो हें केवढें आश्चर्य ह्म

नटी.—(निःश्वस्य) सुदं २ किंतु तु

सस्स उव्वाहणिमित्तं ठाविदं मइ क

महमाओ णाम कुसीलवो माएए कल

त्ति सुणीअदि ता कमलिणीए कहं म

त्ति वाउलम्हि.

सूत्र०— अलंविचारेण. मया खलु

कलहंसयोः संघट्टने प्रतिभूः कृत

अस्तुरूपं द्वयोस्तुल्यं, तथापि

विद्यैव कलहंसं नस्तस्म.देषय

तस्मात्प्रस्तूयतां परिषदाराधनायमुमे

क संप्रनिहि.

नटी.— (उसासा टाकून म्हणते) होय ऐकि
करावें ! तुमच्या बहिणीचा मुलगा कलहंस,
कमलिनी* ही देऊं केली आहे; परंतु महाम
टकी हा मोठा दांडगा आहे, तो मायेच्या
घेऊन कमलनीच हरण करणार असें ऐकतें
नीचा मनोरथ निर्विघ्नपणें कसा सिद्धीस ज
गला आहे, त्यामुळें कांहीं सुचत नाहीं.

सूत्रधार.— अं:, त्याविषयीं कांहीं चिंता क
हद्द* या नांवाचा जो नाटकी, त्याला
यांचें लग्न करून देण्याचे कामांत प्रतिभू

आर्या.

रूप जरी दोघांचें समान असलें, तथापि
कलहंस श्रेष्ठ असें निश्चित सांगेल शीघ्र

यास्तव सर्व चिंता सोडूनदे, आणि प्रस्तुत
गला आहे, तर सांप्रतकाळीं पहा,

श्लोक.

चंचूपुटें चिरुनि कोमलपल्लवातें, प्राणप्रिये जवळि
भृंगांस ऊडउनि कोकिळ गात आहे, आम्राचिये रि

नटी.— बरें आहे. आरंभ करितें. पण ज्या प्र
विषयीं सभेची आज्ञा झाली आहे त्या प्रक
आहे ह्याचें मी मनन करितें; पण तें अजून म

टीप.— *सीता व राम यांचें लग्न होणार, तेव्हां
रावण हा सीतेचें हरण करण्याविषयीं उद्यु
शिकरूपानें युक्ती करून रावणाचें कांहीं
राम यांचें लग्नकार्य पार केलें. ही कथा पु
कथेची. ही. कमलिनी. कळहंस. महामाय

सूत्र०— (विहस्य) किंतद्विस्मृतं भवत्

परिणयं नामरूपकमध्यापितासि ?

नटी.— (सहर्षं दिठ्ठिआ दाणिं अणुबो

कइण्णयबंधस्स. कइमहाणुभावादो

ण्णो अण्णवादो विअचंदो रामभद्द दी

सूत्र०— सम्यगनुस्मारितं भवत्या.

यस्यस्तौति मति मनीषिसदसि श्री

कौंडाज्योतिषिकश्च यस्य कुरुते सन

यत्रानुग्रहदृष्टिमर्पयतिच श्रीबालकृष्ण

सोयंदीव्यतिचोक्कनाथमखिनामकीतद

पश्येदानीं,

विदितः कविप्रबंधो रघुवीरचरित्रवर्णन

परिषद्सोन्मुखीयं, ममसर्वोयं हि भाग्य

अंक १.

सूत्रधार.- (हांसून म्हणतो) अगे, जानकीपरिणय
रचिलेलें नाटक तुला शिकविलें, तें तूं विसरलीस

नटी,— (हर्ष पावून म्हणते) अहाहा ! आपण
केली ! चंद्र जसा समुद्रापासून उत्पन्न झाला त
कवि जो **रामभद्रदीक्षित**, तो **यज्ञरामक**
उत्पन्न झाला.

सूत्रधार— वाहवा ! त्वांही मला चांगलें स्मरण

श्लोक.

यद्बुद्धि[१] स्तवितो सभेंत बसुनी **श्रीनीलकं**
कौंडाज्योतिषि देतसे बहु जया सन्मान
ज्याला **श्रीगुरु बाळकृष्ण** विविधां वि
मोलावांचुनि **चोक्कनाथमखिचा** जो दा

पहा आतां,

आर्या.

काव्य कुशल कविचें हें पूत[२] **श्रीरामवर्णन**
सरस श्रोतृसभा हे, मद्भाग्याचाचि पाक[३] हा

तर मग आतां त्वां गायनास आरंभ करावा.

नटी— बरें आहे. (असें म्हणून गायन करायास

अर्णवि (इत्यर्द्धोक्ते भयवेपथुं

सूत्र०-

पश्यामि तवगानेन सभां

गर्वितव्येपि, किमिदमकांडे

नटी — किंणपेक्खसि, एसोरक्ख

कुदोण वेवम्हि ? इत्यन्यतो ग

सूत्र० (दृष्ट्वा) आर्ये, नभेतव्य

रणस्य भूमिकामादाय रंगतलं

अनंतरकरणीयाय सज्जीभवावः

(प्रस्ता

(तत प्रविशा

सारणः —(पुरतोविलोक्यसहर्षं)

अयं किल सुरासुरवंदितचर

रावणेन मिथिलां प्रति प्रहितो व

अणखी ही (असें अर्धेच बोलून भयानें कांपूं ला

सूत्रधार.—

आर्या.

गानें, तव सुंदरि, ही चित्रापरि दिसतसे
गर्वा पावावें त्वां, तों सुटला कंप कां अ

नटी— अहो, तुम्ही पाहत नाहीं काय ? हा
येतो. मग मला कंप कसा सुटणार नाहीं

(असें म्हणून बाजूस पळते.

सूत्र- अगे धीर धर, भिऊं नको, भिऊं नको! हा
सारण त्याचें सोंग घेऊन माझा सोबतीच
तर आतां आपणही पुढील सोंगाची तयारी क

(असें म्हणून तीं दोघें निघून ज

(ही पुढील कथेची सूचना झा

(तदनंतर)

सारण— (पडद्यांतून बाहेर येतो आणि अग्र
पतो) अरे वाहवा! ज्याच्या चरणारविंदाप्र

मनुयोक्तव्यो जनकराजइति.

शुकः — अहो ! तादृशस्यापि देव

रंभः ! अथवा.

पांसुक्रीडा भवतिहि शिशोः वे

स्वैरं यस्य त्रिदशतरुणीवृंद

सोयंसीताप्रसमहरणं यन्नचित्ते

शैवप्रीतिं तदिह जनके नून

सारणः — अथकिं ?

शुकः — श्रूयतामार्य, तावदिहत्या भवृ

सारणः — कथय.

शुकः —

साकन्या भुवनैकमंगलगुणा रा

श्रुत्वा तज्जनकेन चाभ्युपगतं

किंचानेन वरोपसंग्रहविधौ भीं

सस्वर्गप्रतिसर्गसाहसनिधिर्योगी

सारणः— (सामर्षस्मितम्) अहो

सौंदर्याची सारभूत, असी **सीता** या नामेंक

ची धर्मकन्या आहे असें ऐकतों, तर ती मज

णून त्वां जाऊन **जनकराजा**पाशीं मजकरि

शुक— अहो आपले **रावण** महाराज हे एवढे

क्रमी असून त्यांनीं मनुष्याबरोबर देखील अ

आरंभिली ही गोष्ट अपूर्व होय ! अथवा,

श्लोक.

देवस्त्रींतें उचलुनि बळें बंदिशाळेंत टाकी,

ज्यांची क्रीडा सहज असली ज्ञात सर्वांहि

ते, **सीतेसी** धरुनि अणणें नाणिती मान

प्रीती शैवीं म्हणुनी **जनका** त्रास नाहीं क

सारण.— होय, हीच गोष्ट खरी.

शुक.— **सारण दादा**, आतां माझा वृत्तांत ऐ

सारण.— सांग काय आहे तो.

शुक—

श्लोक.

ती कन्या भुवनैकमंगलगुणा[1] **रामा**नुरक्ता

ऐकोनी **जनकें** स्ववंशहित तें येणेंचि सा

जाणोनी मनि, यास राक्षसपती[2] मोडील ऐश

योगी[3] लग्नक[4] योजिला प्रभु, दुजा सृष्टीस

सारण.— (रोषानें हांसून) काय हा काळाची

आमचे महाराज सरळ वागतात आणि **जन**

करतो ? असो पुढें ?

टीप.—१ भुवनासही मंगलदायक जिचे गुण. २ रा

शुकः — प्रस्थितश्च समुनिरात्मनो

दशरथमुपनिमंत्रितुं. जनकराजोपि

जं कुशध्वजं मिथिलायामवस्थाप्य,

सहितः, कौशिकाश्रममुपागतः

सारणः. — तदनेन तीर्थेन सीतारामयो

ष्यतीतिमन्ये. भवतु, यथातथावा स

काश्रममेव प्रतिगमिष्यावः; यत्रसजन

शुकः — प्रतिगमने किंप्रयोजनं ?

सारणः — मामैवं.

वंशे धातुर्महति जननं, विश्रुता श्री

र्यस्यान्यत्किं शतमखशिरःशेखरं

कन्यार्थीचे दयमभिमतं कस्यनेदं—

शुक.— आपल्या घरीं यज्ञ कर्तव्य आहे अ
शिकऋषि हा **दशरथराजाला**
म्हणून निमंत्रण करण्यास गेला आहे.
ला तर आधींच बोलावणें होतें म्हणून तो
कुशध्वज याला **मिथिला** नगरींत
निमित्तानें कन्यांस बरोबर घेऊन आपण
आश्रमास आला आहे.

सारण.— तर मग **कौशिक** हा ह्या युच
ह्यांचें लग्नकार्य सिद्धीस नेईल असें वाटते
जनकराजा कौशिकाश्रमीं आहे म
जांनीं सांगितलेलें कार्य करायास तेथेंच

शुक— आतां जाण्यांत अर्थ काय ?

सारण.— अर्थ नाहीं असें तूं म्हणूं नको.

श्लोक.

झाला घातृकुलांत[1] जो, विदित ही सं
जाचें शासन[2] इंद्रचंद्रहि शिरीं घेतीं
कन्यार्थी जरि, तो अमान्य मनुजा क

शुक.— इतका चांगला असला तरी-(
चरण म्हणतो).

कन्येला न रुचे म्हणोनि नृपती

सारण— (क्षणभर विचार करून).

श्लोक.

ठावें नसो कुल, परंतु चरित्र साचें ठावें कसें
देवास[3] सोडुनि अशाहि अकुंठ[4], धीरा सी
(मनुष्यपोरा ? १८

(दीर्घं निःश्वस्य) तदिह विघटनीय
शरथौ स्नेहानुबंधः; घटनीयश्व पुनरस्य

शुकः. — नहीदं संभाव्यते.

सारणः. — तत्कइवाभ्युपायः सीता
यन् सहर्ष).

मायारामवपुर्धरेण, विभुना सा
यद्गृण्हंति हठेनवा कुहनयावा रा
ऐश्वर्यपरिणेतुरूर्जित, मथोदृष्ट्वा
शृण्वन्, प्रीतिमसौ गमिष्यति वैरे

अतः कौशिकवेषेण विद्युज्जिव्हेन,
जनकसमीपं प्रवेष्टव्यं.

शुकः — आर्य, साधुमंत्रितं. अपिचै
त्रिशंकुयाजिनः, क्षत्रियब्राह्मणस्य प्र

सारणः — वत्स, युक्तमुक्तं भवता.
ण नान्यः शक्नोति साधयितुं.

बलं नागसहस्रस्य

(दीर्घश्वास टाकून म्हणतो) तर आतां राम
सीतेचें प्रेम आहे, तें तेथून उडून आपल्या मह
बसेल, हेंच आधीं केलें पाहिजे.

शुक.— तें तर कदापि घडायाचें नाहीं.

सारण.— तर मग **सीता** प्राप्तीविषयीं दु
योजावी बरें ?

(असें म्हणून चिंतेंत पडल्यासारिखें करून व मग

ओव्या.

मायेचें **रामरूप** धरोनी ॥ **सीते**सि हरिजे
कां जे हठें अथवा मायेंकरूनी ॥ हरिती क
मग **लंकें**तील अपार संपत्ती ॥ त्रैलोक्यजे
पाहोनियां **सीता** स्वचित्तीं ॥ हर्ष निश्चित
कन्या संतोषली थोर ॥ जावई शिवभक्त लं
मिळाला जाणोनि नृपवर ॥ संतुष्ट साचार हं

याजकरितां विद्युज्जिव्हानें विश्वामित्र
महाराजांनीं रामाचें, रूप घेऊन **जनका**

शुक.—सारण दादा, चांगली मसलत योजि
हि मनांत एक गोष्ट आली आहे ती ही कीं,
करणारा व क्षत्रिय असतां ब्राह्मण झालेला जो
अयोध्येप्रत गेला आहे, तर त्याचेंही परत

सारण.— वत्सा, ठीक बोलिलास. परंतु हें
वांचून दुसऱ्या कोणासही साधायाचें नाहं

आर्या.

नागसहस्रबला ही निशाचरी मारि

शुकः. — तदत्रभवता ताटका ि

मिमं निवेदयिष्यामि. (इति ि

सारणः. — (पुरतोवलोक्य, स

ता, सेयमार्या ताटका ! यैषा,

अंत्राकल्पवलत्पयोधरभरव्या

सृक्कस्थामिषगृध्नु गृध्र गरुदास

व्यादायाननमट्टहासविकटं दृ

त्रस्यत्सिद्धपुरंध्रिवृंदरभसोन्मु

(ततः प्रविशति यथानि

सारणः. — (उपसृत्य) आर्ये ताट

ताटका — कँहं सालणो ?

शुक- तर मग **नाटिका**बाईस आपण हें काम
वर्तमान महाराजांस जाऊन निवेदन करितों.
निघून जातो).

सारण- (अग्रभागीं **नाटिकेस** येतांना पाहून वि
काय चमत्कार ! स्मरण करितांच **नाटिका**बाई प्र

कटाव.

पाहोनी काळहि जीला चित्तामाजि थरारी ॥ ध्रु
डुकरावाणी केश जिचे बहु कर्कश, भाळीं प
दातीं हडें मांस, बहुगिधाड त्यावरि उड्या घालित
वाजुनि त्यांतुनि वाऱ्याचा घोघाट चालतो, त्यायोगें
जुंबाडे वर, दाढा जैशा सुळे शिळांचे, नाकपुड्या ज
नाक जसें थोरला भोंपळा, लांबलांब कुच त्यांच्या
हणी थडाथड धांवे दडदड वेगें करुनी तोंड वासु
जिचा विमानीं ऐकुनि थरथर कांपत सुटती सुरनारी[२] अ
वाट सोडुनी पळतो बाजू, विजू कडाडी तैसी इकडे
पाहोनी काळहि जीला चित्तामाजि थरारी. ॥ २ ॥

(नंतर वर्णिलेल्या प्रकारची **नाटिका** पडद्याच्या अ

सारणः —(विहस्य) आश्व

पायज्ञता ! आर्ये, यज्ञइति व्य

निर्वर्तयितुं जनककौशिकयोर

ताटका— [10]केरिसो व्ववदेसो ?

सारणः — महाराजस्तामर्थयिष्य

ताटका—[11]जइ एव्वं; अहं जेव्व

सारणः— मामैवं.

बलादपहृतासीता नानु

शैवप्रीतिश्च जनके, त

किंच—

हठात्कृतायारंभायाः श

अनिच्छंत्या बलात्कारो

सारण.— (हांसून ह्म०) अहाहा! क्षत्रियाधम
उपायज्ञता केवढी ही। अहो **ताटिका** बाई, य
सीता व राम यांचें लग्न साधून घ्यावें एवढ्य
आणि **कौशिक या** उभयतांचा हा उद्योग
ताटिका.—मिष तें कशाकरितां बरें ?
सारण.—आपले महाराज **सीते**ला मागून घेतील
ताटिका.—असें आहे तर मीच महाराजांकरितां
ण करून तिला घेऊन येतें.
सारण.—नाहीं नाहीं, हरण करून आणणें उपयोग

आर्या.

हरिली बळेंच जरि, तरि **दशानना** ती न होय
प्रभुला[१] न मान्य तें ही, कांकीं तो **जनकराज**
गोष्ट,

आर्या.

हिमगिरिवरि **रंभे**ला धरितां शापा दिलें तिनें
यास्तव रक्षः[२]पति ही करुं नशके स्त्रीवरी बलात्क
(परंतु असें असें करायाचें ह्मणून तो तिच्या
ताटिका.—(ऐकून हर्षानें ह्मणते) त्वां ही चांगली

सारणः —

ताटकायाः सहायाः

मायावी पुत्रमारीच

(इति निष्क

(ततः प्रविशति विद्यु

दशाननः —

दृष्टव्या जनकात्मजेति

बाहूनामपिसा तथैव र

कित्वस्या त्हृदयाय न

हा कष्टं ! नृपशोरपि स्व

अपिच

सीरध्वजे सहज

माहेश्वरप्रणय

अंक १

सारण— आर्या.

जयसंदिग्ध ह्मणुनियां "जावं त्वां सांनुगें[1] त्वरें व
साह्यार्थ ताटिकेच्या " पाठवितों तत्सुतास[2] हें क

(असें बोलून निघून जातो.)

(ही पूर्वोत्तरकथेची संगती.)

(तदनंतर विद्युज्जिव्ह आणि सारण यां सह
पडद्याच्या बाहेर येतो.)

रावण— श्लोक.

देखावी जनकात्मजा असि विसां डोळ्यांस
बाहू वांछिति हे मदीय तितुके[3] तीच्या दृढालिंग
उत्कंठा मजला, परंतु तिजला हें रूप कीं नावडे,
तस्मात् धिग् मज हें मनुष्य पशुचेंही रूप घेणें प

आणखीही श्लोक.

श्रीरामभक्त मिथिलेश्वर[4] जाणुनी तो,
स्नेहा धरोनि निजरूक्षपणा त्यजीतों[5].
कन्यानिमित्त धरुनी अतिनीच रूपा,
लज्जेसव[6] त्यजुं कसा निजमान, बाप

सारण.— महाराज खेद कशाला करितां ? यांत
आहे असें मार्ही

रघुशिशुपरतंत्रं मेि

स्त्वयित्हृदयमुपायैः

तवच जनकराजे ता

तदय मृजुरमुष्याः सं

दशाननः.—भवत्वेवं तावत्, अन

तदेहि, पुष्पकमुपनय नःप्रस्थाना

सारणः.— यदाज्ञापयतिदेवः (इति

महाराज, विमानमिदमुपनीतं.

विद्युज्जिह्वः.—

एतद्दिग्विजयैकसाक्षि भवत

श्वासोद्भेदविभिन्नवर्णवलभी

अस्पृष्टं निजपुष्पगंधमिलना

मायामेघनिगूढमंबरतलादभ्येति

सीतेचें मन राघवींच, जडलें, तेंसेंचि तुह्म
अन्योपायवशें जडेल, नघडे ही गोष्ट कल्पांतर
तत्तातीं[1] दृढ सख्य आणि तुमची प्रीती असे
तेणें तीस वरावयास्तव धरा ह्या मार्ग, देवा, अ

रावण.— बरें आहे, तसें होऊं द्या ! तुह्मां उभयत
डवत नाहीं. **सारणा**, चल तर आतां आपण
पुष्पकविमान घेऊन ये.

सारण.—आज्ञा महाराज, (असें ह्मणून बाहेर ज
घेऊन येतो आणि ह्मणतो) महाराज, हें पु

विद्युज्जिव्ह.—

श्लोक.

हें तें दिग्विजयैकसाक्षि[2] तुमचें, वंदीजना
श्वासें मौक्तिकझालरी विटुनि ह्यां[3] वैवर्ण्य
लागोना निजगंध यास ह्मणुनी वायू शिवे
मेघाच्छादित हें विमान गगनापासूनि येतें

रावण.- (त्याकडे पाहून व रोषानें हास्यकरून
दुर्बलाप्रमाणें चोरवृत्तीचें अवलंबन करून हा द
झाला, पूर्वीचा राहिला नाहीं ! आणि मला विश्व
यच जसें काय हें विमानही अपूर्वताच धारण क

श्लोक.

यानें ग्रहांचीं[4] हि न दूर होती, जोडोनि पाणी
तसाचि विद्याधरसंघ हाही, ज्याला[5] प्रणामास
उन्मत्त जे कां गण राक्षसांचे, चंड ध्वनी ह्य
तशाच त्या किन्नरबायकाही, न डिंडिमा[6] ताडि

टीप.-१ सीतेच्या बापाशीं. २ दिग्विजयाचे साक्षी

विद्यु०— महाराज, मामैवं. अभि
तायाः निवृत्ते करग्रहणमंगलोत्सवे
न जनकराजे, विदितभवत्प्रतापप
तिनिवृत्तेच महाराजे भविष्यति पुन
नदारुह्यतांदेवेन. (दशमुखःविद्यु
नारोहणं नाटयति)

सारणः— पश्य महाराज,

अंतःप्रापितकूर्मनक्रमकरोनां
धत्ते मंडलमेषरत्नमुकुरच्छायं
वातश्चंदनवल्लरीकिसलयस्पंदा
लंकायाश्चलिते बहिः पदमपि

विद्यु०— किमिदमाश्चर्यस्थानमेतस्य, कै
हितकंदुकक्रीडाविनोदस्य, कारागृहंकु

अंक १.

विद्युज्जिव्ह.- महाराज, हें काय मनांत आणितां
सीतेला प्रिय जें **राम**स्वरूप तें आपण घेतल
मग विवाहमंगलोत्सव होईल; नंतर, वाहवा !
धीशच आपणाला जांवई मिळाला, खासी
जनकास फार आनंद होईल; नंतर महाराज
करून **सीता**ही संतुष्ट होईल; नंतर, शेवटीं
राजांची स्वारी **लंका**पुरीस परत जाऊं ला
विमान पूर्वीप्रमाणें समारंभानें युक्त होईल.
यांत महाराजांनीं.

(नंतर **विद्युज्जिव्ह** आणि **सारण** यांसह
बसल्या सारिखें करितो).

सारण.— पहावें महाराज;

श्लोक.

झालेना तळिं घालुनी जळचरां अंभोनिधी
रत्नादर्श जसा तसा मृदुरुची झाला असे
वारा, चंदनपालवी हळु हले ऐसाचि वाहे
बाहेरी निघतां विमान तुमचें सोडूनि **लं**

विद्युज्जिव्ह.- अहो ! ज्यांनीं चेंडूप्रमाणें **कैला**
क्रीडा केली; इंद्रालाही ज्यांनीं बंदीखान्यांत

सारणः— राजन्नजानाति भवान्

पश्योपर्यवरोहतीव शिर

रेखीभूतसमुद्रवेष्टितमधो

पाषाणद्रुमवल्लरीवलयितौ

गृण्हीतः समरेखतामिवज

विद्यु०— अये कथमवतीर्णाएव

मानराजस्य पचेलिमफलभरभरि

नपर्यंतमहीतलं, प्रशांतमृगपक्षि

दमाश्रमपदं कुशिकनंदनस्य ! य

गिरिकटककठोरग्रावस

न्निनिडचटुलनीराळीढव

वनकरिकरकेलीकृष्टना

अंक १.

सारण.— महाराज, ह्याच्या उड्डाणाचा वेग कि
आपण जाणला नाहीं. पहापहा !

श्लोक.

शैलस्थूलभमंडलासहित[१] हें आकाश ये
रेखीभूत समुद्रवेष्टित असी खालीं पडे
पाषाणद्रुमवल्लरीसहित हे पूर्वापराद्री कसे
येती हो समरेखतेस ! दिसतें वेगें जया

विद्युज्जिव्ह.— अहो काय आश्चर्य हें ! ह्या विमा
वेग हा! ह्याच्या एक्याच उड्डाणानें आपण कौ
प्रदेशाजवळ येऊन ठेपलों ! अहाहा ! हा आश्रम
दिसतो ! ह्याच्या सभोंवतीं तरुण तरुण वृक्षांची
लागून गेलीं आहेत ! ते वृक्षही परिपक्व झालेल्या
निघाले आहेत ! आणि त्या फळांच्या भारानें ल
रमणीय दिसताहेत बरें ! तसेंच येथील अरण्य
किती तऱ्हेतऱ्हेचे आहेत व ते क्रूर नसून कित
आणखी पहा येथें,

साक्या.

गिरिकटकाच्या[२] घट्ट शिलांवरि अदळुनि
तें हें जल वेतसकुंजांतें[३] वेढुनि कैसें राहे.
वन्यगजांनीं क्रीडेनें कमलाचीं नाळें जीचीं,

सारण०— महाराज, यथाि

वतरामो वयमस्मादस्मिन्नेव

विमानावरोहणं नाटयंति)

दशा०— यावदस्मदागमनमिद

सारण०— अतः परमस्माभि

राक्रांतव्या भूमिभागाः. यत

नीरंध्रएषनिव

शार्दूलचर्मकु

तस्याश्रमं क

शाखाभिरुज्ज्व

दशा०— युक्तमभिहितं स

किंवदंती.

सारण.— महाराज, आपल्या मर्जी प्रमाणें हें
रलें. आतां हें **कौशिकी**नदीचें तीर रम
कोणाचा संचारही नाहीं; म्हणून ह्या ठिक
रूं, आणि यांतून आपण जमिनीवर उतरूं
(असें बोलून तिघेही विमानांतून उतरल्याच
रावण.— आपण परत येऊं तोंपर्यंत ह्या विम
रूपानें असावें.
सारण.— आतां ह्या उपर असें उघड फिरणें
तिरस्करिणीविद्येच्या बलानें अदृश्य होऊ
णाच्या दृष्टीस येणार नाहीं असें करून म
करायास लागावें. कारण, ऋषींचें वसति
सें वाटतें. कशावरून म्हणाल तर,

साक्या.

सभोंवतीं अति निबिड वृक्ष हे, तळीं त
व्याघ्रचर्मकुशनिर्मित पडलीं आस्तरणें
शाखांवरि मृगचर्म उज्ज्वल लोंबत वल्क

एकः— अहं खलु साकेतं

तावदग्निपरिचरणार्थ मग्नि

कीतीरसमित्कुश मात्हृत्य

द्वितीयः— मयापिपुनरिदा

रनुज्ञया समित्कुशमात्हृत

स्य (इति परिक्रामति.)

महाराजजनकः कौशिका

प्रथमः. यावदस्मत्कुलगुरो

महोत्सवः.

दशा०— सारण, विश्वामि

निलीनाएव विस्रब्धजल्पित

सारणः. किंनपश्यति महाराज

तत्रकुतो निलयनं ?

सत्यव्रत— **कौशिक** गुरुजी **अयोध्येस** गे
ळेतील होम इत्यादिक अग्निसेवेचें काम मज
त्यासाठीं मी **कौशिकी** नदीच्या तीरीं येऊन
ल्या. आतां घरास जातों. (असें म्हणून चाल

देवव्रत.— मी तर, **जनकराजाचे** उपाध्याय
यांच्या आज्ञेप्रमाणें दर्भसमिधा घेऊन राजांची
ली आहे तेथें जातों. (असें बोलून चालता हो
ड्या **सत्यव्रता**, सांगवरें महाराज **जनक**
च्या आश्रमीं किती दिवस राहणार तें ?

सत्यव्रत.— आमचे **कौशिक** गुरुजी यज्ञ क
अवभृथमहोत्सव होई तोंपर्यंत ते येथें राहती

रावण.—**सारण**, यां दोघांतून एकजण **कौ**
आणि दुसरा **शतानंदाचा** शिष्य होय। तर
राहूं आणि हे मनांत कांहीं कल्पना न आ
शंकपणें गोष्टी बोलत आहेत त्या ऐकूं.

सारण— हें काय महाराज? आपण **विद्युज्जि**
विद्येचा प्रयोग पहात नाहीं असें वाटतें। अ
ल्यावर मग लपून राहणें कशाला पाहिजे ?

रावण.— (हर्ष पावून म्हणतो) अहाहा ! केव
व । हिच्या योगानें आपण लोकांना दिसत
तर आपलें बोलणेंही त्यांना ऐकूं येत नाहीं.

विद्युज्जिव्ह.— महाराज, आतां आपण येथें

देवव्रत.— यज्ञ करूं लागलें असतां राक्ष
करून टाकितात, असें असतां भगवान्
यज्ञास आरंभ कसा करणार ?

प्रतित्रिदिवनिर्मि

प्रसक्तगुणवर्णनध्व

अमुष्य, किलहृष्य

करेण करमामृजन्व

तस्यैतस्य महातपोनिधेर्गाधि

तिबिभीषिका ?

विद्यु०— शृणु विप्रर्षेर्वचनं !

सारण:. अतएवहि महाराजेन के

रीचः प्रतिबलीकृतः.

विद्यु०— उपपन्नमिदंयतः

सकृत्प्रौढध्वांतं, सकृद

सकृत्धूमोन्नद्धं, सकृद

अभिव्यंजन्व्योमस्थलम

श्लोक.

त्रिविष्टपदुजें[1] करी ह्मणुनि, भीतिनें देव ज्या
स्तवूनि बहु जोडिती करसरोरुहातें निजा,
असा कुपित जाहला, तंव पितामहें[2] येउनी
करें कर धरूनि जो शमविला प्रयत्नें मुनी. १

अशा त्या तपोनिधी **कौशिक** गुरूजींना बिच्च
भय तें किती असणार ?

विद्युज्जिव्ह.— ऐका, ब्राम्हणाचा पोरगा केवढ्या कि
सांगतो त्या ?

सारण.— ह्मणूनच महाराजांनीं नानाप्रकारच्या मा
मारीच यालाच **कौशिका**वर योजिलें आहे.

विद्युज्जिव्ह.— हें ठीक केलें. त्याचा पराक्रमच त

श्लोक.

व्योमीं मेघसमूह आणित असे काळे कधीं स
धूमाचीं पटलें कधीं उठवितो आत्मीयमायाबळें
धूळीची करितो कधीं प्रबळ ही वृष्टी, अंधेरी
ऐसा निर्जर मंडळीस भिवबी **मारीच** पूर्वी

रावण.— (स्नेहानें व बहुमानानें **विद्युजिव्हा**

श्लोक.

ज्ञान **मारीचमायेचें, विद्युज्जिव्हा,** तुला
हें युक्त, कांकीं सर्पाचीं जाणतो सर्प पाउलें.

देवव्रत.—सख्या **सत्यव्रता, कौशिक**ऋषी हे म

शुंडाग्रेण सलीलमेषकलभो

जृंभारंभविकस्वरान्मृगपतें

दृष्टावत्सतरीच मातरि तृणा

द्वीपिन्यावनकंदरास्थितिजुष

किंच-

पितृभ्यां विक्रीतं पशुमिव,

स्वमात्मानं, दीनं, दृशमवि

शुनःशेपं, यूपग्रथितमशुमान

मुनेरस्य ज्ञातुं भवति महिमा

विदु॰— नजानाति विभवटुर्मारीचस्य

सारण:— भवतु कोदोषः १ सर्वोपिस्वज

विदु॰ — अस्त्येवं; न पुनरेवं मारीचे.

श्लोक.

ओढी ती[१] जवळ्यांतुनी कलभ हा जृंभेस
शुंडेनें बिससी सुचारु विलसे जी दाढ हो
जातां धेनु चरावयास्तव तिची ही वांस
व्याघ्री जी गिरिकंदरींत वसते, स्तन्या

ओव्या.

पितरांनीं पशुवत् विकिला ॥ रायें यज्ञस्तंभीं जो
भक्षावयाला ॥ बळी आपला ह्मणवोनियां ॥ ४९
काय मातें ॥ म्हणोनि भिरभिर पाहे भंवतें ॥ त
निजसामर्थ्यें सोडवी जो ॥ ५० ॥ तो हा प्रताप
महिमा अतिथोरु ॥ जेणें प्रत्यक्ष सुरगुरु॥मग इत

विद्युज्जिव्ह.— त्या ब्राम्हणाचे पोराला **मारी**
आहे हें माहीत नाहीं म्हणून तो असें म्हण

सारण.— म्हणूं दे, त्यांत काय आहे। स्वज
असी सर्वांचीच रीति आहे.

विद्युज्जिव्ह.-असें आहे खरें, परंतु **मारीचा**

साक्या.

त्रेतागारीं[४] गुप्त शिरुनियां तेथिल
खाई पशु, हवि; फोडुनि टाकी मख
चढवुनि भिवया, वासुनि तोंडा
हा सर्वांना अजिंक्य ऐसें नर कोण

सत्यव्रत.— म्हणूनच तर **कौशिकगुरू**
सिद्धता करून आपला प्रियसखा असा
रथ, त्याला निमंत्रण करण्याकरितां **अ**

सारण.— (क्रोधानें हांसून).

टीप.— १ ही दाढ. २ सिंह. ३ व्याघ्रीचे

जामदग्न्यमुखाद्देवं सवना

सर्वंतद्विस्मृतं, हंत ! लक्ष्य

विद्यु॰ सारण, कियान्बटो मूढस्य

शिकनंदनः.

सारणः—किमनेन गोपनेन कुशिक

प्रार्थनां शिष्योपि स्वस्य न जानाि

विद्यु॰— जनकस्य स्वस्मिन्नभीष्ट

भवता, जनकस्तमृषिवरोपसंग्रहणे

सारणः (विहस्य) बलवानितितेन

गाधिसूनुः ! पश्यति भवानपि यस्यविक्र

निर्वाप्य ध्वजिनीं, निहत्य तुरग

द्वेधाकृत्यच कार्मुकं, रणभुवो.

आर्या.

जामदग्न्यवदनें[1] जो प्रार्थी देवासें[2] आ
तें सर्व विस्मरोनी, हरहर ! निर्भय असें

विद्युज्जिव्ह.— **सारणा**, अरे या वेड्या मूर्ख
इतका क्रोध करणें म्हणजे काय ? त्याला काय
बरीक गुप्तमसलती खरा, यांत संशय नाहीं

सारण.—**परशुरामाच्या** द्वारें आपल्या महार
ती ज्याच्या प्रत्यक्ष शिष्यास देखील ठाऊव
मसलतीपणा तो कशाकरितां ?

विद्युज्जिव्ह.— एवढ्याकरितां कीं आपले क
समर्थ खरा असा **जनकास** विश्वास वा
चंद्राशीं आपले कन्येचें लग्न करून दे
कौशिकाला प्रतिभु केलें आहे, असें तूं

सारण.—(हांसून) वाः ! **कौशिक** मोठा बल
विचारशून्य **जनकानें** त्याला प्रतिभु केलें
बलाढ्यपणा म्हणजे केवढा आहे तो तुलाहि

श्लोक.

सेना जिंकुनि, मारुनी हयवरां, भेदूनि
चापा मोडुनि, घालवूनि दिधला युद्धांतु
ऐसा कामगवीचिया तनुभवीं[5] म्लेछादि
केला दीन, तपासि जाय मग जो,

रावण.— (बाकी राहिलेला श्लोक म्हणतो
तो हा बळीया मुनी ! ५

देवव्रत.—

आर्या.

ऋष्यशृंग चरुयोगें म्हणती झाले सुदि
दशरथ राजऋषीला, असती वर्णी[6] हि

सत्यव्रतः—

तेषामपि महातेजा, रामो, रतिकर

स्वयंभूरिव भूतानां श्रूयते गुणवत्त

दशा॰— (साभ्यसूयं) किमाह विप्रबटुः ?

विद्यु॰— महाराज, जनश्रुतिस्तादृशी.

सारणः. — अतएव जानक्याएतस्मिन् प्रेम

विद्यु॰— अतएव महाराजेन जिघृक्षितं जा

देव॰— (सशिरःकंपं) जानामि, मह

रामइति नामानुगुणं समाम्रेडितगुणग्रामो

तथाहि.

वीरो, विश्वजनप्रियः, शमघनः, श्

क्षात्रंधर्ममुत्र भूरिफलदं संभावयन्ना

धर्मज्ञः, शुचि, रुज्झितानृतकथो, दीन

धीमानर्थ विशारदो विजयतेरामो जग

सत्यव्रत.—

आर्या.

चौघांत भव्य तेजा ताताला प्रियहि राम

म्हणति गुणें सर्वोत्तम भूतांमाजी १ स्वयंभु

रावण.— (ईर्ष्येनें १ ब्राह्मणाचें पोरटें काय

विद्युज्जिव्ह.— महाराज, लोकवदंता तशी

सारण.— म्हणून तर जानकीची इतकी

विद्यु०— आणि याचहेतूस्तव जानकील

चें रूप घेण्याची महाराजांनीं योजना के

देवव्रत.—(डोकें हालवून) होय गड्या खरें

शीं आमच्या शतानंद गुरुजींस, राय

बारंवार स्तुति करतांना म्यां ऐकलें आहे.

श्लोक.

वीर श्रेष्ठ, जनप्रिय, प्रकट जो क्षात्र

मानी, शांतहि, नम्र शूर, अग्रुनी

शौचें युक्त, तसाचि सत्यवचनी, दी

ऐसा राम जगत्प्रभू विलसतो,

रावण.—(सरोमांच होऊन मनांत म्हण

खराच असेल काय १ (मोठ्यानें म्ह

त्य जो शतानंद तो जनकाचे घ

तेव्हां तो त्या राजापाशीं जी वटवट

पोरटेंही तसेंच बोलत आहे.

विद्युज्जिव्ह.— (डोळानें) सारणा,

ओव्या.

इंद्र परम दुष्ट आणि जार ॥ अ

तया बंदी घालूनि साचार ॥ चि

सत्यव्र०— अतएव गुणनिधावस्मिन्नु

दृशा०—

रामानुरक्ता सीतेति वचौ

अन्यतः स्मरनाराचाः शृ

विद्यु०— (सकोपनिःश्वासं) अहंल

मं ताटकेयेन; पश्चादन्ये.

स्तोता स्तुवतु निःशंकयंकी

शृण्वता स्वामिनः सख्या ज

देवव्र०— एवमेतत्; परंतु रामप्रशंस

महाराजः—

ऐसा शत्रु शासनें उपकार ॥ **लंकेश्वरें** केला अ
शतानंद कृतघ्न फार ॥ **जनका** जवळी स्तवी

सत्यव्रत—ह्मणूनच अशा गुणांचा निधी जो स
काणीं **जानकी**ची प्रीति आहे.

रावण.—

आर्या.

रामानुरक्त **सीता** हे मम मर्मास टोंचितें व
तीचे गुण ऐकें तंव टोंची बाणें करोनि मज

विद्युज्जिव्ह.–(रोषानें उसासा टाकून) **मारीच**
सच पहिल्याप्रथम मारून टाकावें, मग दुस

श्लोक.

भलत्याचीहि निःशंक **शतानंद** करो स्तुत
परी ती रुचते कैसी स्वामींच्या सखया[१] प्र

देवव्रत.— असें खरें, परंतु आमचे गुरूजी
करूं लागले ह्मणजे महाराज **जनक**राजे त्यांचें

सत्यव्रत.— तें कसें बरें ?

(**रावणा**दिक तिघे राक्षस कान देऊन

देवव्रत.— राजा असें ह्मणतो कीं,

श्लोक.

सीता असो **राम**गुणानुरक्ता, वर्णा तुम्ही
संबंध अर्कैंदवसत्कुलांचा आहे जरी श्लाघ्

विद्युज्जिव्ह— शाबास **जनका** शाबास, तु

सार०— कथमेष संघटते कन्यामिला

देव०— शेषमपि महाराजवचनं शृणो

कांक्षत्यर्थयितुंस्नेहा त्क

केकसीसूनुरित्येवं कर्ण

ततश्च.

कन्यामर्थयतेयदि त्रिभुवन

नप्ताविश्वसृजः, सखामम,

तामस्मैरघुनंदनैकत्दृदयां

दद्यांनेतिकथंवदेयमितिच

विद्यु०- युक्त मुपन्यस्तं जनकेन शत

दशा०- (सबाष्पगद्गदं) सखे सीरध

शायभवेयं. १

सार०— नहि भवान्निजरूपेण कन्

परिणिनीषति.

सत्य०—(विहस्य) किमिदमुक्तंज

कपिप्रवरकक्षगो दुरप

शिरोदशकमग्रतः पद

अभीक्ष्णमधुनीनयः

अंक १.

सारण.— **रावण** महाराज हे कन्येला मागूं ला
संबंध कसा घडूं शकेल ?

देवव्रत.— जनकराजांचें आणखी म्हणणें सांग
हे, तेंही सांगतों ऐक.

आर्या.

सीतेला मागावें स्नेहें **रावण** मनांत हें
ऐसी जनांत वार्ता उठली ती म्यांहि ऐकि

मग,

श्लोक.

शैवीं मुख्य, मदीय मित्र, परमें शौर्येंहि मा
नातू तो परमेष्ठिचा, जरि निजे कन्येस म
नाहीं देत असें कसें ह्मणुं ? जरी द्यावी त
रामासक्तमना ह्मणूनि मजला ठौंची सदा

विद्यु०— **जनकानें शतानंदाला** जें सांगित

रावण— (गाहिंवरून अश्रु, ढाळितो आणि
सीरध्वजा, तूं कांहीं खेद करूंनको; अरे
व्हावें काय ? शिवशिव !

सारण— आपण आपल्या रूपानें कन्या मागत

दृशा०- दुरात्मनोस्य विप्रबटोः कं

बारितस्तिष्ठति)

विद्यु०— धिङ्मूर्खोनैतज्जानाति.

निष्पर्यायनिवेशितांगुलि

बंधोदंचितशांकराचलधु

अस्य, त्रस्यदुमास्वयंत्र

प्रक्रांतस्तुति साक्षि, रा

दृशा०- (सविनयं) विद्युज्जिव्ह

स्तावकतानाम? कथयामिताव

करकमलतलेन शैलकन्य

सकरुणमस्पृशन्ममापरांगं

रावण— अरे ह्या दुरात्म्या ब्राह्मणाचे कारस्थ
तों आतां ! (असें ह्मणून उठतो, **सारण**
हे दोघे त्याचें निवारण करून थांबवितात
विद्युज्जिव्ह — ह्या वेड्या मूर्खाकारट्याला

श्लोक.

रोवोनी शतअंगुली उपटिला कैलास,
झाल्या चूण शिलाहि शोभति विशी
भीतीनें कवळी **शिवास गिरजा,**
स्वामीतें[४] स्तवि, त्यास साक्षिगणहा त्य

रावण.— (नम्रतेनें ह्म० **विद्युज्जिव्हा**, ह
ह्मणतोस ? स्वतः सर्वांसही स्तवन करण
शंकर त्याच्याकडेस स्तावकता आणणें है
बरीक झाली खरी, कीं जेव्हां मीं उग्रतप

श्लोक.

अति अरुण कुचाचे कुंकुमें **पार्वतीचे**
शंकराचें, मज बहु कुरवाळी धूर्जटी
बहूवा

देवव्रत— सख्या **सत्यव्रता**, शूर असला
ह्मणून तो कांहीं दोष आहे असें नाहीं.

रावण— (क्रोधानें हास्यकरून म्हणतो)
हा म्हणतो काय ? कसारे कचलों ?

श्लोक.

वाली हा बळिया असेल म्हणुनी
त्यानें नेणुनि मत्प्रभाव धरिलें का
जेव्हां म्या मुठिनीं तयास कुटिलें,
केलें सख्य; कलंक मद्गुणगणा येणें

सारण: मूढः प्रकृतयोलंकेश्वरस्यप्रतापं न

क्षिपतिगगनेकैलासं योजव

दशभिरपरैस्तंभ्रश्यंतं प्रतीच

भुवनजयिनो, रक्षोनेतुः, वि

परिगणयितुंवालीनाम प्लवंग

सत्य० देवव्रत, तवालमिदानीं लंकेश्वरस्य

रेवायां खलुपंचभिर्भुजशतै

दन्यैरंबरवेणिकर्षणपयोवि

स्वच्छंदं वनिताजनैरमयत

मध्येयुद्धमनेनाकिंदशमुखो

दशा०— अहो दुरात्मा त्रिशंकुयाजिनो

प्रलपति. तदयंभक्षयितव्योराक्षसानां.

सारण.— लोक मूर्ख पडले, ते **लंके**श्वराचा प्रत

श्लोक.

फेंकी जो दश बाहुनीं निजबळें **कैलास**
आकाशीं, पडतां तयास[२] इतरीं दाहीं भुज
ऐसा जो अतिविक्रमी, त्रिभुवना जेताहि
वाली माकड, त्याचि, सांग, गणना त्या

सत्यव्रत.— **देवव्रता**, पुरे आतां **रावणा**
झांकशील रे ?

श्लोक.

रेवाप्रवाह धरि पंचशतीं करांनीं रोधूनी खेळत अ
नारींसवें, तंव लढूं **दशकंठ** आला, तों अर्जुनें

रावण.— कायरे ! दुरात्मा **त्रिशंकु** याजक
शिक. त्याचा शिष्य हा त्याच्या प्रमाणेंच
याला राक्षसांनीं खाऊन टाकावें !

देवव्रत.— तें असूंदे पण आतां माझें ऐकून

श्लोक.

ज्याचा विक्रम देवदानव रणीं पाहून
जेणें प्राणिगण प्रचंड नरकां पांसोनि
ऐकोनी स्तुति तत्कृतां हंसतसे ग
रेडा भीऊनि धांवतां यम पडे आलें

विद्यु०— शाबास, **देव**व्रता शाबास ! शा
आहेस.

सारण. — हाच योग्य असें केवळ नव्हे,
देखील योग्य आहे.

दृशा०—

मन्येजनकसंबंधी

चंपकस्यानुषंगेण

सत्य०— किमनेनावयोर्वृथा वा

गुरुकुलमेव गच्छाव

दृशा०— वयमपि कौशिकीती

वनेन प्रचरंत स्तत्र तत्र प्रवृत्ति

शुक्लभाजं जनकराजं उपसर्पाम

रावण.—

आर्या.

जनकाचा कोणीही संबंधी मज तसाच
चंपक सुम[2] योगानें संपुट ही सुरभि[3] जे

सत्य०— आतां हा आपला वृथा वादविवाद पु
रून उगाच वेळ मात्र व्यर्थ जातो. याजक
काणीं जाऊं चला. (असें बोलून दोघे निघू

रावण.— चला आतां आपणही कौशिकीतं
णरूप जें हें आम्रवन, ह्या वनांतून संचार
णि त्यात्याठिकाणीं काय काय वर्तमान आहे
घ काढीत काढीत जनकराजाकडे जाऊं. ह
कीसारखी कन्या झाल्यावरून मोठाच पुण्यश

विद्यु०—आणि सारण. - उत्तम आहे. मह
असेल तसें.

(असें बोलून सारे निघून जात

(प्रथम अंक समाप्त

(ततः प्रविशत्यत्रिरनुसू

अत्रि — अनुसूये, आहूतोऽहं यक्ष्यमाणेन

संभ्रमश्च भवत्या सहैव तदीयमाश्रमपदं;

ननाथानन्तायाः किमुपहरिष्यामः सीताया

जानकीपरिणय नाटक.

अंक २.

पात्रें.

अत्रि .. .. कोणी
अनुसूया .. .. त्याची
रावण .. .. लंकेच
विद्युज्जिव्ह. ⎫
सारण. ⎭ .. .. राव
सीता .. .. जन
सुचरिता. ⎫
शीलवती. ⎭ . .. . स

(तदनंतर **अत्रि** आणि **अनुसूया** दोघे

अत्रि.— विश्वामित्र महर्षि हे यज्ञ
त्यांनीं मला निमंत्रण केलें. त्याप्रमाणें तु
त्यांचे आश्रमप्रदेशाप्रत येऊन पोंचलों. प

अनु०— नन्वस्तिखलु ममवशे दैवर्द

ययोःकिलधारणे यक्षराक्षसाद्यैस्तर्जित

कातर्यं, नमुंचतिच नैसर्गिकं शीलंच.

आत्रिः— उपपन्नमेतत्. शृणुमः किलजा

कइति (पुरतोवलोक्य) केयं कराभ्

लिनीदलानिं मृणालानिच ?

अनु०- भवितव्यमनया सुचरितयानाम सर

मन्ये मदनानलेनवा प्रौढातपलंघनेनवा बल

आत्रिः (स्मृतिमभिनीय) मदनानलेनैव यतः

जनकनृपतिकन्या

अनु०—देवांनीं दिलेलें चीनांशुक ह्मणून एक वस्त्र
वण्याचा अंगराग, असे दोन पदार्थ मजपाशीं
द्यावे. त्यांमध्यें असा गुण आहे कीं, कुलीन स्त्रि
केलें असतां राक्षसादिकांनीं त्यांनां भिवविलें त
नये. आणि त्यांचें स्वाभाविक जें सत्शील तें

अत्रि.—हेच पदार्थ सांप्रत तिला देणें योग्य अ
रावण हा तिला मागण्याविषयीं उद्युक्त झाला
ऐकतों. (पुढें पाहून) हातांमध्यें ओलीं ओलीं व
नलिनीचीं पत्रें आणि मृणालें घेऊन ही कोण

अनु०—ही **सुचरिता** नांवाची **जानकीची**
शीतोपचाराचे पदार्थ घेऊन चालली आहे.
झाल्यानें ह्मणा, किंवा मोठें ऊन लागल्यानें
जानकीचे शरीराचा संताप होऊन तिची प्र
झाली असावी असा तर्क वाटतो.

अत्रि.—(स्मरण झालेंसें दाखवून) होय होय, क
प्रकृति विघडली आहे, उन्हानें नव्हे. कांकीं म
सलों होतों, तेव्हांच मला ही गोष्ट विदित

(ततः प्रविशति विद्युज्जि

दशाननः —

यदीयसौंदर्यं ज

यथाचाविर्भूतं

ममद्रष्टुंशक्या

परीणामः कोपि

तदिह, सारण, कथयकत

सारणः.— नन्वनेन दक्षिणतो

वि०— महाराज, इतइतोभवा

दशाननः.— सारण, किमस्ति

(तदनंतर **विद्युज्जिव्ह** आणि **सारण** यांसहव
रावण पडद्याबाहेर येतो.)

सारण.— **श्लोक.**

रूपानें **रति**हूनि जी समधिका, उत्पन्न झाली
वैदेही[1] सुकुमार देवयजनापासूनि[2] ती सुंदरी
कीं देखीन तयेस आजि भरुनी डोळे असा हा
मच्चित्तीं बहु हर्ष, विस्मय, तसा उद्दीप्त होतो

तर **सारणा**, **विश्वामित्रा**च्या आश्रमांत जाण्य
ता तो दाखीव बरें, म्हणजे तसे जाऊं.

सारण.— हें विकंकतवृक्षांचें[3] डाव्या हाताकडे
वृक्षांचें[4] वन उजव्या हाताकडे टाकून मधूनच
तोच आश्रमाला जातो.

वि०— असें असें इकडून चलावें महाराज.
तिघे इकडे तिकडे फिरतात).

रावण.— अरे **सारणा**, ह्या **कौशिकी**नदीचे
नच आहे काय ?

सारण.— हें नंदनवन नव्हे महाराज. या ऋष
चीच शोभा नंदनवनाप्रमाणें अपूर्व आहे.

साक्या.

आम्रतरूंचें वन हें सुंदर कोकिल त्यांमधि
बकुलवृक्ष भोंवते लागले, ते बहु शोभा दे
पुष्पें विकास पावुनि त्यांचीं त्यांतुन परिम
छाया तरुंची स्निग्धनिबिड आतप[5] श्रमा
क्रमुक[6] तशा कर्दलीहि येथें लागुनि गेल्य
त्या योगें शीतल तळ ऐसें शोभत आश्रमव

वि०— अहोरामणिकमृषेर

पक्कानि प्रच्यवंतेक्रमु

स्पंदंतेराजरंभाः फल

संदृश्यंते विपाकच्युत

भारेणामीफलानांयुवति

(नेपथ्ये

जाव चित्तलेहणिमित्तं पिअ

सुअरिदावि सिसिरोपआरि

अणंत्ति करिअबलअंखुमंम

दृशा०— (आकर्ण्य)

त्रि०— अहाहा ! ऋषीचा आश्रम किती तरी रमण

येथें पहा !

अभंग.

उंच उंच येथें सुपारीचीं झाडें; त्यांच्या खालीं स

रायकेळी फळभारें डोलताती; वारेही वाहाती मंद

पक्कआम्रफळें वृक्षांचे मूळांशीं पडलीं तीं कैशीं शो

माडावरी तैसे दिसती नारळ, कठीण वर्तूळ बहूस

तरूणीचे कुचांटाकिती हे मागें, ऐसें मनीं वागे

ऐसा हा ऋषीचा आश्रम सुंदर, त्याची शोभा फ

(इतक्यांत पडद्यापलीकडे शब्द होतो.

'अगे ! चित्र काढण्याचें आहे म्हणून त्याचें

ण्याकरितां सखी **शीलवती** गेली; तशीच शीतळ

आहेत त्यांसाठीं मृणालें व नलिनीचीं पत्रें आणा

सुचरिताही गेली; अशा दोघीजणी गेल्या, तेव्हांपासू

च आहें, असें पाहून हा मन्मथ मजला फारच पीड

बाई, कसें करूं ! आतां माझी कशी गति होईल ! ,

रावण.— (ऐकून)

श्लोक.

भक्षूनि आम्रनवपल्लव' कोकिला हे शब्दा करीत मधु

नाहींच शब्द, तरि मन्मथभोगपाठ गातो वनांतगमतें पि

सारण— महाराज, कोकिळेचा शब्द रमणीय

स्पष्ट असत नाहीं. यास्तव ही कोणी सारिका बोल

(पुनः पडद्यापलीकडे शब्द होतो) हे भगवंता

क्षणभर तरी धीर धररे ! पाटीवर प्राणनाथाचें चि

नदो मए तुहकिदेपाणाविसज्जिअंति.

दशा०- (आकर्ण्य) काचिदिय मविसं

रूपति तपस्विनी. तत्परितोपिदृश्यतांके

नविशिष्यते यदुक्तिर्मंदकलपिकसारिक

रूपेणच भवितव्यं तस्यास्त्रैलोक्यरुचिरे

चारणः- यदाज्ञापयतिदेवः (इति निष्क्रम्

महाराज, नक्कापिकिंचिदस्तियेनेदंव्यात्ह

दशान०-(साश्चर्य मुत्थायविलोक्य) हंत, न

वि०— महदिदमाश्चर्यस्थानं ।

(पुनर्नेपथ्ये)

एकदां दर्शन करितें. आणि मग तुजकारण
करीन. म्हणून एक क्षणमात्र थांब, अधिक न
रावण.— ही कोणीतरि स्त्री आपल्या प्रियतमाचे
व्याकुळ होऊन बिचारी विलाप करीत आहे.
कोणाची कोण आहे याचा आसपास जाऊन

अभंग.

वाणी जीची पीकसारीकेच्या
अंतर मोहोरी, मात्र नसे. १४
रूपहि तयेचें सुंदर त्रिलोकीं,
असेल हें तर्कीं माझ्या येतें. १

सारण.— आज्ञा महाराज. (असें म्हणून बाहेर
येऊन विस्मयानें म्हणतो) महाराज, शब्द
येथें आसपास कोणी दिसत नाहीं.

रावण.— (आश्चर्य पावून स्वतां उठून पाह
खरेंच येथें कोणीही दिसत नाहीं. हें काय

वि०— ही तर मोठी आश्चर्याची गोष्ट आहे !

(पुनः पडद्यापलीकडे शब्द हो

४
सँरणं अज्जा

सर्वे (आकर्ण्य) निश्चितंइय

विलपति. (प्रविश्य पटाक्षेपेण

सुच०— हँला माएव्वं २ असोहणंभ

(ततः प्रविशति किसलयशयनोप

सीता.— पिंअमुहचंददंसणसुहंवा.

(इतिमूर्च्छति)

सुच०— हँला समस्ससिहि २ (इ

श्लोक. (तृतीय चरण).

त्यास एकचि उपाय विषाचा.

(तिघे कान देऊन ऐकतात व ऐकून म्हणतात.)
ख्या राक्षसांना अदृश्य अशी कोणी स्त्री मदनाचे
होऊन विलाप करीत आहे, हीच गोष्ट खरी, यां
राहिला नाहीं. (इतक्यांत पडदा एकीकडे सारून
कमलिनीचीं पत्रें हातांत घेऊन सुचरिता पड

सुचरिता०- सखे, असें अभद्र काय बोलतेस !
(नंतर कोमल पल्लवाच्या बिछान्यावर निजले
पडद्या बाहेर येते).

सीता.—

श्लोक.

(चतुर्थ चरण म्हणते).

कीं दुजा दयितदर्शन साचा. १

(असें म्हणन मूर्छित होते).

सुच०— सखे, सावध हो, सावध हो. (असें म
तिजवर वारा घालिते).

वि०— तदपि क्रमेण ज्ञास्यामः,

सुच०— ईद्धीर अदिभूमिगदोसे संदा

रसेहिं सिंचेमिणं. (इति कराभ्यां चं

दशा०—

चंदनपल्लवनिकरः सख्याः क

वपुषो मृगशावाक्ष्या मार्दवमप

सुच०— (निषिच्य) एदे सुहअंदिदे चं

सीता.— (कथंचित्समाश्वस्य) [10]स

आआसआरिणी होम्मि. ?

सुच०— [11]हला, दाणि तुह वल्लहो आअ

सुणीअदि.

सार०- कः पुनरस्यावल्लभः ?

वि०— बरें कांहीं चिंता नाहीं. ती कोण आहे व
हें सर्व हळूहळू समजेल.

सुच०—हायहाय ! हिचा संताप तर फारच विकोप
चंदनाचे पाल्याचा रस काढून तो तरी हिच्या
पाहतें ! (असें म्हणून दोन्हीं हातांनीं चंदनाचा

रावण—

आर्या.

या तरुणीचें मार्दव हरिती हीं, काय या
सखिच्या करें निपीडित झालीं चंदनसु

सुच०— (चंदनरस शिंपून ह्मणते) सखी, या
ण्यानें तुला कांहींसें सुखास पडतें काय ?

सीता.— (कांहींसी सावध होऊन) अगे सख्यांन
कष्ट तुम्हाला किती काळपर्यंत भोगावे लागण

सुच०— सखे, तुझा वल्लभ उद्यांकडे येणार अ
आहे.

सारण.— कोण बरें हिचा वल्लभ असावा.

रावण.—ज्याच्या पदरीं पुण्य असेल, तोच; तु
... आजचा दिवस जेव्हां वांचेन, तेव्हां

(ततः प्रविशति चित्रसं

शील०- हलॉ[14], एदं चित्तफळअं, इ

सु०- कॅहं[15] विधीरत्तणंगेण्हिअ आ

सीता- (नाट्येन चित्रफलकंगृहीत

सु०- हलॉ[16], किंचितेसी. ?

शी०- सुअरिदे[17], किं पुछिदव्वं ?

मअणेन.

सारणः-- महाराज, दिष्ट्याव

महानुभावः ?

दशा० -- अस्ति मेकौतूहलं. उ

सीता--

मुत्ता[18] लज्जागरुइं गहिअंघरित्त

जडदेलहेहिदाणि पण्णंरवणमत्त

अंक २.

(इतक्यांत चित्र काढण्याचें साहित्य हातांत

शीलवती पडद्याबाहेर येते).

शील०— सखे, ही चित्र काढण्याची पाटी व हें

(असें म्हणून तें तिचे हवालीं करिते).

सुच०— प्रियसखे, जसें तसें धैर्य धरून आतां

काढावें.

सीता.— (पाटी घेऊन स्तब्ध होऊन बसते).

सुच०— सखे, मनांत चिंतन कसलें करितेस ?

शील०— अगे सुचरिते, यांत पुसायाचें तें का

जो महानुभाव हिला स्वप्नांत दाखविला त्याचें

सारण.— महाराज, देवानें जिंकिलें कीं ! त्रैलोक

दुसरा कोण महानुभाव असणार आहे ?

रावण०— मला तर बाबा मोठी उत्कंठा लाग

काय होतें तें पाहूं.

सीता०— शरीर काय जड झालें आहे पहा !

आर्या.

गुरुही[१] लज्जा त्यजिली, आयासेंकरुनि

सीता. हंला सुअरिदे, दुल्लहजणलेह

करिअ दुज्जई मे हिअअं (इत्य

दशा॰-- नूनमियं रोदिति; यतः

यदनुज्झितलोचनांजनो, वि

अरविंदपरागरूषितभ्रमरश्र

सुच॰- हला, अलं रोअणेण. सुलहो

सीता.- (मुखमुन्मृज्य पुनर्लिखति)

शील॰- (अपवार्य) हंलां सुअरिदे,

जणे. अहिणिवेसो, जं पुलइदकं

सीता.— **सुचरिते,** त्या दुर्लभ मनुष्याचें चित्र
ऊन काय उपयोग आहे ? असें मनांत घेऊन
सें बोलून आसवें ढाळिते).

रावण.— अरे, ही रडूं लागली यांत संशय नाह

अभंग.

नेत्रोदकासवें काजळ वाहातें, केशरही येतें
कमळपरागीं[1] भ्रमर घोळतो, तो कां जैसा
तैसा ओघ हीचे अश्रूंचे बिंदूंचा, विचित्र व

सुच॰— सखे, रुदन कशाला करितेस ? उग
सुलभ आहे. दुर्लभ कां म्हणतेस ?

सीता.— (तोंड पुसून पुनः चित्र काढायास

शील॰ (एकीकडेस वळून **सुचरितेस** म्हणते
खीची प्रीति त्या पुरुषाचे ठिकाणीं कांहीं
चित्र काढतांना पहा तिची कशी अवस्था
आठवण करिते; पुनः पाटीवर लिहिते; पुन
रिते; पुनः पाटीवर लिहिते; असें चालले अ

कंदोट्टसामलंगो, कण्णंति

अइदीहपीवरभुओ, कहंवि

(प्रकाशं, सहर्षं सं

इदं इदानीं

पाणौ कार्मुकमाकलय्य,

भस्मस्तोकमुरःस्थले, कटि

किंचाहं वदनारविंदमधुपश्रे

मस्यश्मश्रुपरंपरामभिनवां

(इतिपुनर्लि

दशा०--- (चित्रंदृष्ट्वा, निश्वस्य,

त्हृदय वृथा ते मनोरथः.

सीता--- (विलिख्य, चित्रगतं ना

त माश्रित्य अयिकांत, संप्रतिहि.

मयिमलयसमीरोवर्ष

श्लोक.

नीलोत्पलाचे परि नील वर्ण, आकर्ण
भुजा जयाच्या अतिदीर्घ पीन[२] तसाचि व

श्लोक.

हातीं कार्मुक[४], पाठिशीं सुशरधी[५], भस
काढूनी तसि मेखलाहि कमर मौर्वीमय
आतां आस्यसरोरुहीं[७] अलिपरी[८] चित्र
इषत् श्मश्रुपरंपरा[९] अभिनवा ही काढि

(असें म्हणून पुनः पाटीवर लि

रावण.—(चित्राकडे पाहून निश्वास टाकितो
अरे हें तर भलतेंच झालें! त्हृदया, तुझा सर्व

सीता.— (पाटीवर लिहून आणि त्या लिहि
जोडून म्हणते) अहो प्राणनाथ, पहा सां
झाली आहे ती !

साक्या.

स्फुलिंगवर्षणें[१०] मजवरि करिजणु
शीत किरणें[१२] ही अग्निसेचनें माजि

शील०- (विहस्य) हंला[24], सावसे

सीता - (सलज्जं) [25]णकिंचि अव

सख्यौ.- (चित्रंदृष्ट्वाअन्योन्यम

तहमण्णेइदोपि असहिए मणोरहे

सार०.- (साश्चर्यं चित्रंदृष्ट्वा)

एतत्पद्मदलेक्षणमुख,

वत्याभोगमिदंभुजांत

साम्राज्योचितचिन्ह

कोनामैषजगत्त्रयेपि

दशा०- (स्वगतं)

शील०.— (हांसून) सखे, तुझें भाषण पुरतें झालें
ल्यासारिखें वाटतें.

सीता.— (लज्जित होऊन) नाहीं नाहीं. चित्र
आतां कांहीं उरलें नाहीं.

दोघी सख्या.— (चित्राला पाहून एकमेकीस
जशी ह्या चित्रांतल्या पुरुषाची आकृति, तस
ल्या प्रियसखीचाही मनोरथ आहे.

सारण.— (आश्चर्यानें चित्राकडे पाहून म्हणतो)

श्लोक.

हें पद्मच्छदनेत्र वक्त्र[१], अणि हे आजानु ब
हें वक्षस्थळ थोर, ही कटितटी बारीक भा
साम्राज्योचित[२] लक्षणें करुनियां हीं पाउलें
त्रैलोक्यांत न देखिला नर दुजा ऐसा शुचि

रावण.— (मनांत)

श्लोक.

याचें कोमलनीलपद्मरुचि[४] हें पाहोनियां अ
शत्रूच्याहि मनांत हर्ष उपजे; लावण्य हें

महात्मानं ब्रूते युगलमरुणांतंनयन

हरोभस्म स्तोकच्छुरितमपि वर्णां

युवानंव्याचष्टे विरलमधुरश्मश्रुवदनं

करः कोदंडांकः कथयतिचराजन्य

शील०— सुंअरिदे, पेक्खदु होदी. (इ

सुच०- (विहस्य) हळा मए पेक्खंतीए

जणो एव्वं पेक्खइ त्तदो तुहकर

अं आमुंचइ.

दशा०- सत्यमाह सुचरिता. यतः

नरेखाः सांकर्यं दधति,

निवेशे रंगानामपि ससनाभ

किमन्य, चैतन्यं जनि

श्लोक.

सांगे रक्त अपांग थोर नर हा ऐसें; उरीं म
वर्णी,[1] श्मश्रुपरंपरा[2] नवयुवा[3] ऐसेंचि हे बो
कोदंडांकित हस्त सांगत जया राजन्य[4] ऐसें
वर्णी क्षात्रयुवा उदारहि तसा चिन्हीं तुम्ही

शील०— (**सुच**रिते, हें चित्र तूं पहा असें म्ह
दाखविते.)

सुच०— (हांसून अगे तें मी पाहून उपयोग का
जनानें हें पाहिलें तर तो रत्नखचित कांकण
ह्या करकमलांत घालील.

रावण— **सुच**रिता बोलते हेंच खरें. यांत संदे

आर्या.

रेखासांकर्य[5] नसे, नाहीं वर्णीत हीनता व
जे जेथें योग्य दिसे तें तें तेथेंचि काढिलें
फार काय वर्णू मीं हे तों जीवंत चित्र
ऐसें कौशल्य हिचें सर्वोत्तम तोप कां न

शील०— **सुचरिते**, हें हिचें हस्तकौशल्य

विद्यु०— (विहस्य) श्रुतंच श्रोतव

सीता, अयंच रामः, यास्माभिर्नष्ट

दशा०— किमयमेव वैदेहीप्रणयावत

(सामर्ष चित्रंप्रति)

मागर्वंवह, रघुवंशपांसन

वैदेही प्रणयपदं वपुर्ममै

मारीचस्तव निधनाय

स्त्वद्वातादिरमति किंनु

सारणः— महाराज, पश्यतु भवान्विन

क्षसांधंकरणमणिघटितकटकयुगलम

ष्टमात्रामेनामपहरिष्यति भवानितित

विद्यु०— ऐकावयाचें ऐकिलें, व जाणायाचें जाणलें.
दिसत नाहीं, ती सीता; व ज्याचें तिनें चित्र व

रावण— जानकीचा ज्याविषयीं इतका स्नेहाच
हा दुरात्मा राम्या ना ? (क्रोधानें चित्रापत)

श्लोक.

सीतेला अवडे स्वरूप मम हें ऐसें अणोनी
गर्वाला न धरी कदापि रघुच्या वंशास दुर्लौ
माराया तुजला नियोजित असे मारीच
तो नाहीं भुलणार पाहुनि तुझी मूर्ती अशी

सारण.— महाराज, विश्वामित्रानें हें केवढें
केलें तें आपणच पहावें. त्यानें " राक्षसांधंक
युगुल" हा कांकणाचा जोड जानकीला घ
वरून दृष्टीस पडतांक्षणींच आपण तिला मा
खचित तर्क केला असावा.

विद्यु०— होय असा त्यानें तर्क बांधिला असेल
त्रियब्राह्मण मोठा हरामी आहे; यांत संशय

दृशा०- (सोत्कंठं) तत्तिष्ठतु. जानकींद्रष्टुमु

सार०- दृष्टएव.

दृशा०- (सोत्साहं) कथमिव. ?

सार०- (कर्णे एवमेवमिति कथयति.)

दृशा०- (विहस्य) निपुणमुपक्रांतं भव

योध्यकमुनिवेषेण कटक ग्रहणाय.

सार०- (तथेत्युत्थाय मुनिवेषेण प्रविश

परिश्रांत्या विव्हलोस्मि. संभावय मामेव

वनदानेनवा. (मूर्छांनाटयति)

विद्यु०- देव, पश्य सारणस्य कौशलं.

रावण.—(उत्कंठित होऊन) ह्या गोष्टी आतां प
पण **सारणा** आधीं **जानकी** दृष्टीस पडेल अ
शोधून काढ गड्या.

सारण— महाराज, या उपरांत शोधायाची आहे अं
च शोधून ठेविली आहे.

रावण—(उत्साह पावून) हांहां ! तर मग सांग क

सारण—(असें असें करायाचें असें कानांत सांग

रावण—(हांसून) वाहवा ! खासी मसलत का
आतां **अयोध्ये**हून आलेल्या मुनीचा वेष घेऊ
कणांचा जोड घेऊन ये तर.

सारण— आज्ञा महाराज. (असें म्हणून मुनीचा वे
आणि म्हणतो) अहो मी ब्राम्हण **अयोध्येहू**
मला मार्ग चालण्याचे फार श्रम झाले आहेत.
मला थडशी छाया देऊन किंवा पंख्यानें वारा घा
चार घ्याल तर बरें होईल ? अरेरे ! फार ग्लानी
बोलून मूर्छित झाल्यासारखें दाखवतो).

विद्युज्जिव्ह— महाराज, **सारणाचें** कौशल्य प

मुनिः- (चक्षुषी उन्मील्य)

भवत्या.

सुच०- (स्वगतं) दिट्ठिआ[32] लद्धसण्ण

भवं ? कुद आगमणं ?

मुनिः. अस्ति खलु दशरथस्य राजर्षेः

सीता— (ससंभ्रमं) किं[33] तस्स.

दशा०— (साभ्यसूयं) ताटकया मारि

सुच०— व[34]भण, उवरि कहेहि.

मु०— शुष्यति मे जिव्हा.

दशा०— किंनदीर्यते विपक्षकथनेन ?

सी०— (सवेगं) एसो[35] अप्पिअंवत्तु

नाटयति)

मुनि.—(डोळे उघडून) मुली, तुला कांहीं गरज
पणानें वारा घातला त्या योगानें मला आतां

सुचरिता— (मनांत) बाई, ब्राह्मण सावध
तर भलतेंच झालें असतें ! (मोठ्यानें) भ
व काय व आपलें येणें कोठून झालें ?

मुनि— **दशरथ**नामक जो राजर्षी याचा व

सीता— (घाबऱ्यां घाबऱ्यां) त्याचें काय ?

रावण— (द्वेषबुद्धीनें) **ताटिका** आणि **म**
लोळवलें; आणि दुसरें काय असावयाचें ?

सुचरिता— भटजीबावा, '**दशरथ** राजाच
पुढें सांगा.

मुनि—काय करूं ! माझी जीभ कोरडी पड

रावण— कोरडी पडते हें काय ? शत्रूचें व
खी ती गळून नाहीं पडणार ?

सीता—(घाबरी होऊन) अगेबाई ! हा क
णार असें दिसतें ! हायहाय ! (असें म्ह

— मते आधीं ह्याला पाणी प्या

अलमावेगेन. सत्यंनपिबामिस्त्री

सुच०— भअवं, उवरिकेहेहि.

सीता— दाणींखुमेहिअअंजलणस

मुनिः— नूनमिदानीमीदृशस्यमम

विद्यु०— (सोपहासं) नकेव

क्षसजातिः,

सी०- किं मिमिणा वअणेण स

शी०= सच्चं रक्खसोएसो, जोए

मुनिः- (सभयंस्वगतं) कथंवि

भाव्यते. (प्रकाशं) तस्याहं

घाबरें होण्याचें काय प्रयोजन ? वास्तविकच मला
णून मी बायकांचे हातचें पाणी पीत नाहीं म्हणतों.

सुचरिता— (महाराज, आतां पुढें सांगा !

सीता— एकीकडे अग्नि व एकीकडे अमृत, दोहींचे

त्हृदय सांपडले आहे !

मुनि— आईबापांचा मजवर फार लोभ आहे, त्यांनीं
अवस्था पाहिली तर खचित त्यांना फार दुःख होई

रावण— (थट्टेनें) खरेंच आईबापांनाच काय ? अ
ष धारण केल्यावरून सर्व राक्षसज्ञातीला सुद्धां दुः

सीता— माझें त्हृदय फार व्याकुळ झालें आहे, त्या
मलत्याच गोष्टी सांगून काय उपयोग ?

शील०— खरेंच सांगतें, हा कोणी तरी राक्षस आहे
असें दुःखांत घालून पुढें बोलत नाहीं.

मुनि—(भय पावून मनांत म्हणतो) काय ! हिनें
(विचार करून) नाहीं. ही गोष्ट संभवतच ना
म्हणतो) त्याचें नाव **रामभद्र**, त्याचा मी प्रिय

रावण— (हसून) त्याचा प्रियसखा खराच; यांत

दशा०- (सरोषं) धिङ्मूर्ख

सु०-

हराद्रेरुद्धर्त्ता, हरिहयां

कठोरस्कंधाग्रप्रकटही

प्रपौत्रोयंसाक्षात्त्रिभुव

दशग्रीवोयंवः कथम

सी०— (सामर्ष)[४५] किंइ

लोअस्समहंतोउपक्कोसो.

दशा०— (समुखभंगं)

वेदितव्यं.

विद्यु०— अतएवैतस्यावशीक

पश्याम्युपायांतरं.

दशा०— अशक्यमिदंवोराव

रावण— (क्रोधानें) हा मूर्खे ! त्रैलोक्य जिकण
त नाहींस काय ? तुला धिक्कार असो !

मुनि—

श्लोक.

कैलासा उचली करेंकरुनि जो, ज्याच्या
वंदी इंद्रहि, विष्णुचक्रजकिण स्कंधीं क
निर्मी जो भुवनत्रयासहि विधी नमा त
जो तो रावण, गे, प्रसिद्ध असतां, तुम्हा

सीता.— (रागानें) राक्षस राक्षस असें म्हणून
निंदा करितात, त्याचे गुण हो कशाला वर्णित

रावण— (तोंड वाईट करून) विद्युज्जिव्हा,
याचें तें ऐकिलें, जाणायाचें तें जाणिलें !

वि०— म्हणून तर हिला वश करण्याकरितां
घेतलें पाहिजे; त्याशिवाय दुसरा उपाय दिस

रावण— ही तुमची गोष्ट रावणाला अशक्य

आर्या.

जी स्त्री स्वयें विरक्ता, वरणें कीं युक्त ती
तीस वराया नरपशुवेष तुला ग्राह्य, रे, क

सुच॰— हला शीलवदि, किंणजाणासि
हावं तादजणओपि असहोत्ति पसंस

दशा॰— अतएव स्नेहान्नावस्कंद्यते मय

शी॰— बह्मण, दसग्गीवे सुमरिदे दोसी,
णी अे रस्खसि अे; किंडु एसाजा
सहिओ.

मुनिः— हंत, जानकीति सम्यक्. (अवनीत

सुच॰— भअवं, दाणिं मण विसद्धं.

शील॰— बह्मण, जइ कुसलं भणिस्ससि
कडअं पारितोसिअं दाइस्सदि.

मुनिः (स्वगतं) यदर्थोयमारंभः (प्रकाशं)

सी॰— (सावेगं) किंउघरिदो मज्झमल
मूर्छां नाटयति)

सख्यौ॰— हा जोणइ, हा सहिजणवत्सल
विए, एत्तिअंकालं अणुवट्टमाणं सहीज
ए तुए अइर परिच्चिदस्स मणोरहवल्लहस
वसिदं (इति रुदितं नाटयतः)

सुच॰— अगे **शीलवति**, तुला तो महाप्रताप
नाहीं हें कसें ? 'तो आमचा प्रियसखा, तो अ
आपले **जन**करावजी तर नेहेमीं त्याची प्रशंस
रावण-म्हणून तर आम्ही **जान**कीला बळेंच
शील॰—भटजीबाबा, **राव**णाचें नांव घेत
लागेल. मग आम्ही त्याच्या पक्षांतल्या
कांहीं राक्षसिणी नव्हे. तर ही **जन**करा
आणि आम्ही दोघीजणी हिच्या सख्या
मुनि॰— अरे ही **जान**कीना ? फार चां
म्हणून भूमीकडे पाहतो).
सुच॰— भटजी, आतां शंका न धरितां खु
शील॰— भटजी महाराज, जर तुम्ही खुश
तर ही **जानकी** कांकणांचा जोड तुम्ह
मुनि.— (मनांत म्हणतो) तेवढ्याकरितांच
विला आहे. (मोठ्यानें म्हणतो) दुसरें
सीता.— (घाबरी होऊन) काय ! मध
नाहींसा झाला ? हायहाय ! (असें म्हणू
दोघी सख्या.— हा **जानकी**, हा सखे
गलदीपिके, इतका काळपर्यंत आम्ही तु
असतां, तूं अशी निर्दय होऊन आमच्या
तांच ज्याचा परिचय झाला, त्या मनी
जाण्याचा बेत केला ना ? सखे, हें त्वां
करावें बाई ! (असें ह्मणून धांई धांई

सख्यौ— हेले, समस्ससिहि

सी०— (समाश्वस्य मुनिं पश

मुनिः—

स्मरएव राममूर्तिः कौ

आनेष्यते दिनेस्मि,

दशा०— (विहस्य) अयि स

दसि ? दशग्रीवो विद्युज्जिव्हेने

सख्यौ— [५३] दिट्ठिआवड्ढसे

सीता०— (सहर्षं संभ्रममुत्थाय

कटकद्वयं ददाति.)

दशा०— (सविस्मयं)

दोघी सख्या— सखे **जानकी**, सावध
म्हण काय सांगतो तें पुरतें ऐकून घेऊं !
सीता.— (सावध होऊन मुनीकडे पाहते)
मुनि.—

आर्या.

राम नव्हे मदनाचि तो, **कौशिकवे**
आणील आजि येथें; हर्ष करा, सर्व शो
रावण— (हांसून) अरे **सारणा**, मुनि
सना ? **रावणाला विद्युज्जिव्ह** घेऊन
दोघी सख्या.— सखे, तुझें भाग्य थोर
सीता— (हर्षयुक्त होत्साती धावऱ्यां धाव
हातांत बक्षीस म्हणून कांकणांचा जोड
रावण.— (विस्मय पावून).

श्लोक.

झाल्या ह्या प्रकट विजा
निर्मेघा चहुंकडुनीहि घ
आकाशक्षितिककुभा
सोन्याच्या दिसति झ्ळि

ओहो ! हें असें कसें बरें झालें ?

साक्या.

तेजाच्या कल्लोळें दिपुनी व
यत्नें उघडीं तंव एकसरी अ
कांति तिची मी काय सां
ऐसी सुंदर आकृति जगती
(इतक्यांत पडद्यापलीकडे

(नेप

अवेक्षितुं कौशिक यज्ञं अनुस्र

कृतार्थो जनकः कुमारीमामंत्रयति अ

शा०— [५४] दिठिआ पिअसहीए इ

पुरंध्धी आपुण्णदंसणा खु भअ

सीता.— (सविस्मयं) [५] अत्थि मे

(इति नि

दशा०— हा कथमक्षिपथमतिक्रांतै

दृष्टं नाननर्मिदुर्बिंबमधुरं,

तस्याः किं कथयामि पक्ष्म

एषा खड्गलतेव पुष्पधनुषे

नत्वंगांतरदर्शनाय विदधे

विश्वामित्रऋषि हे यज्ञ करणार, तो पाहण्य
वर्तमान भगवान् अत्रिऋषि आले आहेत, व
अर्घ्यादिक पूजा केली. आतां मुलींनीं त्यांच्या
यास यावें म्हणून ते त्यांस बोलावीत आहेत.

शील०— दैव थोर म्हणून प्रियसखीला
योग येत आहे! भगवती **अनुसूया** ह
दर्शना आहे खरीच!

सीता— (विस्मित होऊन) अहा! मला त
आहे! चला तर जाऊं आतां (असें बोलून

रावण.— अरेरे! ती स्त्री माझ्या दृष्टीस प
दृष्टीच्या टप्प्यांतून पार जाऊन दिसेनाशी

आर्या.

मुखचंद्रा पीनकुचा कांचिपदा ही न पा
कामखड्गसी वेणिच दाविलि, दुष्टा[२] न अ

विदु०— **सारणा**ला कांकणांचा जोड दे
लुव मागें घेतला, तो महाराजांनीं नाहीं

रावण.— दैव थोर कीं त्वां मला आठवण

अभंग.

शुक तुंडापरी वांकडी आसती, अतिरक्त व
ऐसीं नखें ज्याचीं विलसती देखा, तैशाचि
पद्मगर्भावरी जो कां सुकुमार, स्मरे, ऐसा

अपिच

आनीता नृपकन्यक

स्वर्वध्योपि भवंतु

किं ताभिर्दशकंधर

यद्यस्याः कमनीयवं

विद्यु०— किमिदं दुर्लभं गृही

दशा०—

मनुष्यवेषग्रहणं दुर्ल

तत्कर्त्ता रावणो लघु

त्वरयस्व तावत्कौशिकवे

वेषः सारणोपि लक्ष्मणइव भविष्य

सार०— अचिंत्यमहिमानः ख

कांचने कटके तस्य

यन्मयैव ममांगानि

(पार्श्वतोवलोक्य) क

न्यकाभिर्विस्मृतश्चित्रपटः. तदेन

इमे एतस्याः कटके, अयंच

दयति.)

विद्यु०— पश्य, महाराज,

अणखी **श्लोक.**

राजांच्या अणिल्या सुता ममवशीं राहोत
नैशा मन्नगरींत वा सुरपुरीं बंदीहि नाको
त्या ह्या पंक्तिमुखा[२] नकोत; जरि हा अं
वैवाहोक्त विधी करूनी कर हा हीचा म

विद्यु०— **रामाचा** वेष घेतल्यावर **जानकी**
राजांस दुर्लभ आहे असें नाहीं.

रावण— **आर्या.**

असता याहुनि दुर्लभ नरवेष दशास्य त
यद्योगें सुलभ घडे **सीता** भुवनैकमंगल

विद्युज्जिव्हा, तर मग आतां त्वरा कर, लौकर
वेष घे, मी तर **राम** झालों ह्मण. **सारण**

सारण.— जे महर्षी आहेत त्यांचा महिमा
अंतच लागत नाहीं, हेंच पाहा,

आर्या.

हीं स्वर्णकंकणें जीं **सी**तेपासोनि घेतल
यांच्या धारणयोगें माझें अंगचि मला

(बाजूस पाहून) वधुजनांकडे जाण्याच्या
त्रपट येथेंच विसरून गेल्या ! तर हा मह
(असें ह्मणून चित्रपट घेतो आणि "हा ति
हा चित्रपट महाराज" असें म्हणून **रावण**

विद्यु०— पहावें महाराज, पहावें. हें राक्षसां
युगुल आणि हा **रामाचें** चिन्ह काढलेला

टीप.–१ स्वर्गातील बंदीस टाकलेल्या स्त्रिया.२
तं आहे त्यांनीं हा अर्थ असतात यावरू

दृशा०— धिगेतत्कटकद्वंद्वं, यन्न

धिक् चित्रफलकं, यत्र

त्वमपि नदृश्यसे तस्य धारणेन

विद्यु०—ततश्च विमानएव निगूढं

दाचिदनेन किंचित्प्रयोजनं.

सारणः— तथा करोति.

दृशा०— (विमृश्य)

सुत्दृदपि वंचयितव्यौ, ग

सांप्रतमनुभवितव्यस्तस्या

(इति निष्क्रां

द्वितीयोंक

रावण.—

अभंग.

धिक्कार असो त्या कटकव्वयाला, जेणें सीता
तसाची धिक्कार त्या चित्रपटाला, जेथें तो लिहि
कायरे सारणा, तो कांकणांचा जोड धारण
आह्मास दिसत नाहीस। काय चमत्कार!
विद्यु०— तर तो विमानांतच नेऊन गुप्तपणें ठेवा
त्याचें काम लागलें तर लागेल.
सारण.— (तसें करितो).
रावण.— (विचार करून).

आर्या.

मित्रातें वंचीतों घेतों नरवेष तो जरी नीच;
सीताकरग्रहोत्सव अनुभवितों रे जसानसा

(ततः

मारीचः (सानुस्मरणं)

तत्क्षत्रिया

चक्रभ्रमी

जानकीपरिणय

अंक २.

पात्रें.

मारीच राक्षस .. .. .. ता
कराल राक्षस. .. .. .. मा
राम. .. .. द
सीता व तिच्या सख्या .. म
दा
काश्यप, पिंगल .. .. ब्र
मि
अहल्या .. ..

(तदनंतर मारीच

मारीच.—(स्मरण झालेसें करून).

इंत, निरुपमपराक्रमः

अस्मिन्विकृ

पश्यन्बलानि

जीमूत पंक्ति

मायासुबाहुरी

किंच.

यावद्बाणसमीरहा

तेनक्षत्रियजाल्म

हंतस्मीति जुगु

वेगादुत्पतितेनता

(सशोकावेगं) हा जननि

बलशालिनि, तवापि क्षत्रि

तिक्रमो दैवनियोगः !

अरे ! केवढा त्या क्षत्रियबटूचा पराक्रम ! असा पराक्र
पाहिला नाहीं ! कारण,

आर्या.

आकर्षूनि चापातें, सोडी हा उग्र बाण जव ब
इतुक्यांत मरति सैन्यें, ऐसा न समर्थ मारण्या
मेघा आड दडोनी पाहे जंव हें सुबाहु मा
तंव तों[१] भयेंचि मेला, उपमा शौर्यास काय

अणखी

आर्या.

बाणसमीरणयोगें[३] मायारचितां[४] रजोभ्रपटल
सारुनि एकिकडे जंव पाहे, तंव ताटिका
ही तों स्त्री ! छित् ! हिजला मी नचि मारीं
सोडी ढील; परी त्या शिथिलितबाणांच्चि तोवि

(शोकाच्या आवेशानें) हे जननी ताटिके
केवढी पराक्रमी ! हजार हत्तींचें बळ तुला !
आणि त्या दुष्ट क्षत्रियबटूच्या हातून असा विपरीत
काय ? तस्मात् दैवयोगच बलवत्तर. त्याच्यापुढे
चालत नाहीं ! हरहर ! कसें करावें ?

श्लोक.

अगे माते[६], मातें प्रतिवचन दे, मी र
(क्रोधानें दुसरा चरण म्हणतो.
न सोडीं, रे पोरा, प्रथमकृतवैरा तुज त
(करुणेनें तिसरा चरण म्हणतो.)
सुबाहो, धिङ्मातें, जवळि असतां
(चिंतेनें उसासा टाकून चतुर्थ च
कराला, कोठें तूं अजि अजुनि,

(ततः प्रविशा

करालः—

दिष्ट्याभीतोरणमुखा, द्वि
दिष्ट्यारामास्त्रपदवीमतीते

किंतु नजानामि रामास्त्रगृहीतो

प्रभ्रष्टरत्नमुकुटं,
विस्रस्तकेश, म
मारीचमभ्रमिव
निन्ये क्वचिद्दु

प्रायेण महेंद्रशैलस्य कटके मह
मन्वेष्टुमुपसर्पतापि मया महेंद्रशै

एतेते गिरिकूटसंघटशि
प्रेखच्चामरचारुसीक
यत्पातेषु निकुंजकुं
आसोद्ग्रंथितटंरटंति

अपिच.

मृगपतिकराघात
परिगलदसृग्धारा
वनमवनिमश्रेण

(त्यानंतर **कराळ** पडद्याम

कराळ—

श्लोक.

दैवें भ्यालों, रणांतूनी गेलों दैवें

दैवेंचि नाहि मी मेलों रामास्त्री

परंतु **मारीच** हा रामाच्या अस्त्राचे झपा
जीवंत आहे किंवा मरण पावला हें कांहीं

आर्या.

पडला मुकुट शिरींहुनि, तैसेंची र

केश शिरींचे सुटले, घडफड करि

चंडानिळें मेघातें नेतो, लोटोनि प

तैसा त्या **रघुशिशु**चा बाण तया

बहुतकरून तो **महेंद्र** पर्वताच्या क
दांमध्यें पडला असेल. अरे, त्याचा शो
महेंद्र पर्वताच्या समीप येऊन पोंचलों दे

आर्या.

पर्वतदरींतुनी हे निर्झर मोठ्या ि

तैं ... ... फंवारे ...

(अग्रतोवलोक्य) कथमार्यो

दृश्यते ! यतः

छिन्नांशुकग्र

केशानुविद्धघ

नीरक्तधौतक

द्दास्ते महेंद्रक

मारीचः (करालं विलोक्य, सविस्

हि परिष्वजस्व मां.

करालः— आर्य मारीच, दिष्ट्या

मालिंगति.)

मारी०— हावत्स, किमन्यद्ब्रवीमि.

स तस्य ज्याघोष

शरेणाकृष्टोसावित

ध्वनिः सिंधो, रौर्वान

मयैकस्मिन्काले सक

अनंतरंच

मत्यालत्स्वलि

व्यक्ताधो भुव

तन्मार्ग प्रसृत

म्मामुच्चैरुदधि

(पुढे पाहून म्हणतो) काय ! हा आपला **मारीच**

पडून वर निघाल्याप्रमाणें दिसतो की !

अभंग.

मुळीं वस्त्र हें भीजलें, त्यांत शेवाळें गुंत

मस्तकींचे केश जाड, फेसें झाले ते नि

हातपाय शुभ्रवर्ण, त्यांत रक्त नसे पूर्ण,

ऐसा कडच्या वरी बरा, **मारीच**ची आं

मारीच— (**करालास** पाहून विस्मयानें म्ह

बाबा, जिवंत आहेसना ? तर ये, मला आलिं

कराल— मारीचदादा, दैव थोर म्हणून रे

पासून सुटलास खरें ! (डोळ्यांस पाणी आणु

मारीच— वत्सा **कराला,** फार तर काय सां

श्लोक.

मौर्वीचो ध्वनि बाणपातज जसा झंकारही

" बाणीं सांपडला खरेंचि, गडिहो " गंध

सिंधूद्भूत निनाद, यादहि तसे पीडूनि

कोल्हाळा करिती, ध्वनींस इतुक्यां म्यां

तदनंतर,

आर्या.

मी जंव खालीं पडलों जोरानें खोल त्या

पाणी दुभागुनी पथ पाताळाचाहि पाहिल

मीं बुडतों हें पाहुनि जलधीनें लोटिलें म

त्या योगें उसळुनियां सुरक्षितच्चि देह हा

कराल.— शाबास, महार्णवा, शाबास ! खरें

हे मोठे पराक्रमी आहेत, म्हणून त्यांना भि

मारीचः (सानुशयं). कराल

दशग्रीवः श्रीम

यथैतेपि त्रस्यंत

अहंतूदासीनः स

कलंकं देवस्यस्व

करा०— आर्य, मामैवं. माय

यितव्यः. तदेनमहत्वाप्रति

ल. कौशिकः समुनिपाशोपि

स्यापि देवस्य सीता पाणिग्र

टकया तद्द्वेषो गृहीष्यते म

मारीचः. अतः खलु सानुगस्य

करा०— अत्रकिमार्यस्य व्य

मारी०— (क्षणंविचिंत्य) अ

करालः— कथमिव !

मारी०— (कर्णे एवमेवमिति

करा०— ईषत्करमेवैतदिदानी

विप्रियश्रवणात्सद्यः

मारीच.— (पश्चात्ताप करून) कराला, क

श्लोक.

दया माझे ठायीं करिति दशकंठ प्रभु, त
समुद्रा पृथ्वीला वनगिरिनदीनां भय अ
प्रतीकाराला तों स्वजनविनिपातींही न क
कलंका देतों मीं अनुचर धन्यां; गोष्ट ही

कराल.— **मारीचदादा,** असें ह्मणूं नको
आहे ? तो क्षत्रियाचा पोरगा बलवान् आहे तर
तिचे बलानें त्याला मारून टाकूं. त्याला
तर मात्र महाराजांस ठीक वाटणार नाहीं. दुस
रामचंद्राचें रूप घेणार असें **ताटका** बाई
ते रामरूपानें सीतापाणिग्रहणार्थ गेले आणि स
तर त्याचे हातानें तो दुष्ट मुनि **कौशिक** म
चित विघ्न करील यांत संशय नाहीं.

मारीच.— यासाठीं **कौशिक** हा परिवारा
प्रत परत येत आहे, तर त्याचें येणें न हो

कराल.— यास उपाय कोणता करावा,
नेत्रानें पाहून काढ कीं !

मारीच.— (क्षणमात्र चिंतन करून) होय,

कराल.— तो कोणता बरें ? सांग पाहूं.

मारीच.— (कानांत असें असें करायाचें

कराल.— (हांसून) हें काम तर, दादा, तु
कारण,

आर्या.

अग्निप्रवेश करिते ऐकुनियां हा अनि
मायासीता, तीच्या प्रेमें **राम**हि क

अनंतरं पुत्रशोकमोहितं

योध्यां सहैव तेन राज्ञा प्रति

न्निधानमंतरेण माया प्रयो

मारी०— युक्तं भवानाह. त

परिक्रामतः पुरतोवलोक्य

श्रमस्य कौशिकीतीरे नि

शश्वद्रथ्याश्वघोषासह

वल्मीकोन्मीलदाशीविष

दृश्यंतेधीरभेरीनिनदक

सेनामातंगभुक्तोज्झितकु

अंक २.

असे प्रकारें राम मरण पावल्यावर, दशर
शोक होईल. मग त्याचें समाधान करीत
त्याचे बरोबर अयोध्यापुरीप्रत परत जाईल
रायाची, ती कौशिक जवळ नाहीं तोंच

मारीच.— ठीक बोललास. तर चला आतां,
असतील तेथें आपण जाऊं. (असें म्हणून
फिरतात व पुढें पाहून म्हणतात) काय हे
आश्रमापासून दोन कोसांवर कौशिकी न
राजाचे सेनेचा तळ पडला आहे. पहा कसा

अभंग.

रथांच्या चाकूचे ऐकोनियां घोष, आरण्य
शिंगांनीं वारूळें जेव्हां ते फोडिती, सर्प ख
करीती ते क्रोधें विषारी फूत्कारे, तेणें भय
दुंदुभीचा धीर ऐकुनियां नाद, वानरांस
मदाचे धुंदींत नाचती ते फार, त्यांचा चमत्क
सेनेचे गजांनीं टाकिलीं चाऊनी, तामरसें

तदनीकिनीनिवेशं गतै

मरण्यभागः यावदहमप्येनमनुभ्र

करालः— कथमेष राम

रेवमाघोषयति.

मारीचः (सहर्षं) दिष्ट्यावय

प्रविशति, तावदस्यरूप

ति विलपन्त्सखिस्नेहाद

ण्यांतरं. अहमपि कौ

त्मना दर्शयन् राघवपो

थिलीमस्मै मायाबलेन

यिष्ये. (इति निष्क्रांतौ)

(शुद्ध

(ततः प्रविशा

रामः— दृष्टःकोपवतामरण्य

दृष्टं केसरिणांच व

दृष्टं तांडवमुद्भटंच

दृष्टश्चैवमया चिरा

अपिच तत्रैव

कुवलयितवनांत

रनवगतरसत्वाच

अभिलषितगुणा

तर आतां जे कोणी त्याचे सेवकजन सै
त्यांनीं ह्या वनांत जावें ! मी तर हा त्याचे
कराल.— काय हो ! हा तर **रामभद्राच**
नामक जो विप्रबटू, तोच ही अशी आरो
मारीच— (हर्षानें) बरें झालें ! दैवानें हे दे
ले ! तर वत्सा **कराला**. जंव हा वनांत शि
वे आणि "वनगजानें मला धरिलें रे धरिलें
मायेचे योगानें आक्रोश कर; म्हणजे मित्रा
धांवत येईल; तसा तूं त्याला चाळवीत चाव
ने. इकडे मीही **कौशिका**चा शिष्य जो
घेतों, आणि **रामा**च्या विरहामुळें **जान**
ती व्याकुळ होत आहे असें मायाबळें कर
धरल्या वेतानें कार्य करितों. (असें बोलू

(ही पुढील कथेची संगती

(नंतर हातांत धनुष्यबाण घेऊन

राम— **श्लोक.**

ज्यांघोषें वन कोंदलें तंव कसें रोषें
मानां सिंहहि वांकड्या करुनियां क्रो

(सोत्कंठं)

यान्येवमाकुलतया हरिण

आविर्भवंति रुचिराणि वि

मन्ये ततोपि मधुराणि म

स्तस्यास्तु विभ्रमकटाक्ष

(नेपथ्ये) हा सखे, रामभद्र, हा ह

रामः. (आकर्ण्य ससंभ्रमं) कथमत्र

दीनस्वरः (सशरचापहस्तः उद्धतं

अयं खलु दुष्टमतंगजः करेण मां ग

रामः— कथं पिंगलस्येव परिदेवनं । (

ष्टं भोः कष्टं ।

अभिनवमृगलोभान्मय्यर

प्रियजनपरिमुक्ते पिंगलं

वलयितपृथुशुंडादंडसंवेष्टि

नयति नवनिकुंजं कुंज

(पुनर्नेपथ्ये) हातात, सुतवत्स

मंदभागिनि, मृत्युमुखे मां पातयितुं प्र

विपाकदारुणस्ते मयि स्नेहानुबंधः ।

रामः— (सकरुणावष्टंभं) नभेतव्यं

(विकटं परिक्रम्य) अहो धिक् प्रम

(उत्कंठेनें) हरिणशावकनेत्र असेजरी दिसति
ललित सुंदर यांहुनि, वाटतें, असतिल क्षि
(पडद्यापलीकडे शब्द होतो) हे सख्या
मेलों रें मेलों !

राम.— (ऐकून घाबऱ्यां घाबऱ्यां) ह्या निज
पुरुष दीनस्वरेंकरून मला हाक मारितो
हातांत धनुष्यबाण आहे तसाच मोठ्यानें
(पुनः पडद्यापलीकडे शब्द होतो) हे सर
माजलेला हत्ती मला सोंडेंत धरून मारीत

राम,—काय ! **पिंगला**सारिखा विलाप ऐकं
ह्मणून आणखी मोठ्या त्वरेनें इकडे तिक
तो) अरेरे । काय दुःखाची गोष्ट ही.

श्लोक.

अभिनवमृगलोभें एकला मी वनांत, सहज फिरत
करिवर धरुनीयां त्यास सोंडेकरोनी, त्वरितगति अ

(पुनः पडद्याच्या पलीकडे शब्द होतो) अरे
पुत्रवत्सल आहेस रे । पण हा तुझा पुत्र आतां
आई । असें मृत्युमुखांत पाडण्याकरितांच तूं म
मित्रा **रामभद्रा**, तुझ्या स्नेहाचाही शेवट अ

राम—(दयायुक्त होऊन गर्वानें म्हणतो) भि
हा मी आलोंच ! (मोठ्यानें इकडे तिक
रेरे ! छित् काय करावें ? संधान चुकलें
तून पार निघून गेला ! (धनुष्य आटपून
काय ! तो हत्ती दिसेनासाही झाला ! बरें व

भवतु पदवीमेतस्याहं गजस्

क्षुत्तृदमनयागत्वादूरं विमो

सुलभमपथे यद्यप्यस्मिन्प

तदपिविदितं भृंगश्रेणीकषा

(इतिपरिक्रामितकेनावल

मरुत्तरलकोरकाकुलकरंजकु

स्खलन्मुखरनिर्झरक्कणदुदारव

इदं, खलु विशृंखलावठ कुर्व

स्फुरन्मृगदृगुत्पलप्रकरनीलमं

तदत्रैव भवितव्यमिभराजेन, इतस्ततो

सहर्ष) दिष्ट्याकथमत्रैव गजगृहीतमुक्तः

(ततः प्रविशति पिंगलवेषेण शिलातलोपविष्ट

रामः— (उपसृत्य) समाश्वसिहि, समाश्वसि

अंतर्दहति शोको मे मोक्षमाप्स

अंक ३.

श्लोक.

अतां सरणि[1] शोधितों जिकुनि हत्ति गे
स्वमित्र दुरि जाउनी त्वरित सोडवीतों
जरीं न उमटे पद प्रकट या शिळांचे व
मदाव्हत[2] अलीच[3] हे सुचविती गजाध्व
(असें म्हणून इकडे तिकडे फिरतो व प

साक्या.

करंजतरुचे कुंज[5] बहुत त्यांवरी फुलां
ते वायू लागोनि डोलती शोभा देत वन
दरींतूनियां झरे वहाती झुळझुळ जे बह
तेथें कारंडवें[6] खेळती, कूजती मंजुळ
बिळांतुनी बाहेर विशृंखळ हिंडति का
त्यावरि पडली मृगनेत्रांची नील कांति
कुवलयवन[7] हें बहु सुंदर जें त्याचा
नीलवर्ण या योगें ऐसें हं गिरितठ घन

या वनांतच तो गजराज असेल, त्याला
शोधावें. (असें म्हणून पाहतो व हर्ष पा
योर म्हणून पिंगलाला येथें हत्तीनें स

करा०— (स्वगतं) यद्दशानन

देव चक्षुषी उन्मील्य) कथं

रामः. अथकि.

करालः— (आश्वस्य) सखे,

न्मार्गपथे मदगजेन गृहीतो

नव ज्याघोषपरुषे श्रुत

गजमात्मानमन्यान्वा

रामः अतो मन्ये सिंहगर्जित

सि. तदिह प्रच्छायशीतले वक्

करा०— भवतापि मृगयापरिश्रा

अविरलतरुखंडश्य

प्रसरति सरिदग्रे

कराल— (मनांत म्हणतो) जें **रावणा**
(किंचित् डोळे उघडून मोठ्यानें म्हणतो
खा **रामभद्र** ?

राम— होय, तोच आहे.

कराल— (सावध होऊन) सख्या **रामभ**
काय करितोस ती पाहण्याचे उत्कंठेनें ये
तच मत्तगजानें मला धरिलें. नंतर,

आर्या.

त्वज्ज्याध्वनिपरिपरुषा[1] सिंहारावास[2] ऐ
मी झालों मूर्छित, मग नेणें अपगा, ग

राम— सिंहाचा शब्द ऐकून तो हत्ती भ्याला.
सोंडेतून पडलास ! बरें तर आतां ह्या ब
आहे, म्हणून त्या छायेखालीं बसून विश्रां

कराल— सख्या, तुलाही मृगया करितां कि
तूं देखील क्षणभर बसून विराम करावा.

श्लोक.

छाया विशालतरुची घन या वनांत, अंभोजखंड
वायू सुगंध, बहुशीतल, मंद येतो, अव्यक्तमंजुलहि

राम— खरेंच गड्या, हा प्रदेश फारच रमणी
सेवकमंडळी येई तोंपर्यंत आपण येथेंच ब

कराल— (मनांत म्हणतो) सेवक मंडळी
म्हणतोस ? **मारीच** येई तोंपर्यंत असें म
बरें तर बसूं या.

राम— गड्या, दैव थोर म्हणून तुला मी कुश

टीप.— १ [illegible]

त्वया ममविना, सखे, जनकक

करग्रहणमंगलं गलितमेव तत्तिष्ठ

कथं कथय तावकमविलयाद्विषा

नसावविदलय्यमे त्हृदयमर्मनिर्मो

करा०— (स्वगतं) कथमनेन राघ

मंगलमपि आत्मना विदितमासीत् ! (

त्वयि मद्विषादात्परिणयपराङ्मुखेसति

रामः— (सोत्कंठं) अपि सखे, सत्यं त

मति भवता ?

" मनोभुवा स्वमभिषेण दर्शिते दृढं त्व

कथंचिदुच्छ्वासितपल्लवास्तरा सखीजनाश्व

इति

करा०— (अश्रुतिमभिनीय स्वगतं)

नागतः !

श्लोक.

जरी प्रिय मला तरी **जनककन्यकेच**
विवाह न रुचे मनीं तुजविणें कराया खव
विनाश तव पाहुनी बहु विषाद जो कां
कसा, वद, उरास तो नचि चिरेनि, रे,

कराल— (मनांत म्ह०) काय ! ह्या **राघ**
बरोबर आपलें लग्न होणार ही गोष्ट समजर्ल
ठ्यानें) सख्या, असें काय मनांत आणितोस
माझ्या दुःखामुळें तूं लग्न करणें नकरतास त
प्राण न ठेवती.

राम—(उत्कंठित होऊन)'गड्या, तूं जें मला स
पाचें वचन खरें असेल काय ? तं हें:—

आर्या.

"मदनें त्वन्मूर्ति तिला स्वप्नीं जी काय दा
तीतेंचि चिंतिते ती, न रुचे तिस कांहीं वि
निजली पल्लवशयनीं, विरहानल ताप देत
आश्वासिती सख्या बहु, ह्याच तिचे जी

तस्याः सत्यपि हंस

सौवर्णेष्वपि कंकणेषु

संगीतेषु, मनोविनोदन

सीता संप्रति, किंब्रवी

रामः— (स्वगतं) कथं म

कल्याणी ? (प्रकाशं)

करा०— (स्वगतं) प्रकृतो

मि. (प्रकाशं) कथं म

सा न स्नाति न चानु

न क्रीडासु मनो दधा

किंतु न्यस्तमुखांबुजं

ऐकून घे आणखी

अभंग.

परांचा बिछाना असोनियां थोर, निजे पाल्या
सोन्याचीं कांकणें टाकोनीयां जाण, हातांत मु
संगीताची गोडी नसे आतां तीस, तूझेची वी
फार काय सांगूं ? ऐसी तिची गती, केलीसे नी

राम.— (मनांत म्हणतो) अहहा ! माझ्याच
अशी अवस्था भोगिते काय ? (मोठ्यानें
पुरे कर.

कराल— (मनांत) आतां ह्याची मनोवृत्ती
झाली आहे, तर याला आतां असें सांगावें
काय ! माझ्याही वचनावर विश्वास नाह

श्लोक.

स्नानानें न करी, न लावित उटी, पुष्पें
क्रीडाही न करी, सख्या वदती जें तीते
ऐकीनें मुखपंकजा करतळीं ठेले मरी

करा०—

दीना दलत्कमल कु

संध्यानिले चलति

संकल्पलंभितभवत

सर्वां निनीषति श

रामः (सपुलकोद्भेदं, स्वगतं)

शृण्वतो मम तन्वंग्या

विद्धमुत्कंठयैवेदं भिद्य

अतः खल्विदानीं

मनसि मम रंध्रजाल

अयमप्रविष्टपूर्वः प्रविश

करालः—

साक्या.

सायंकाळीं सुगंधवायू कमळावरुनी येतां,
पूर्णेंदूचा पूर्वदिशेला रम्य उदयही होतां, ५
हरिणलोचना दीन होउनी बैसे **सीता** मा
मनामधीं आलिंगुनि तुजला रात्र काढिते

रामः— (रोमांचित होऊन मनांत म्ह०)

आर्या.

दयिता मनांत मजला, कवळी हा जंव उदंत[1]
तंव माझें त्हृदय कसें उत्कंठेंकरुनि शीघ्र फा

आर्या.

म्हणूनच आतां

छिद्रें पडलीं त्हृदया, त्यांतुनि लज्जा तसेंचि धैर्य
अज्ञातपूर्व[2] ऐसे शिरति मदन आणि ताप हे

करालः— सख्या, आतां कांहीं बोलत नाहींस ?

रामः— (धैर्य धरून मोठ्यानें म्ह०) ह्या अ
कशाला पाहिजेत ?

रामः— (सलज्जं, स्वगतं) किमनेन विदितं

ऱ्हृदय, किं प्रतिपद्यसे ? इदमिदानीं.

सा मे यद्यपि सुंदरी भगवतो मा

न स्वप्ने न च जागरे नयनयोः पंथ

तामाकर्ण्य तथापि तादृशदशावैधुर्य

मानंदाद्भुतशोककौतुकभयव्रीडाकुलं

(प्रकाशं.) सखे, किंतवाप्यविदितमस्ति ? अ

मेति प्रतिषिध्यसे.

करा०— (स्वगतं) कथंचिदस्य मया दृढीकृतो

काशं) कीदृशी ते चिंता ? तद्घटनाय कौशिक

रामः (स्वगतं) कथमसंभावितमाह. पिंगलः (

राम.— (लज्जित होऊन मनांत म्ह०) मा
यानें जाणिलें काय ? हे त्हृदया, आग
नें काय प्राप्त होणार ? हें पहा आतां ?

श्लोक.

माया केवळ कामदेवविभुची जी सुं
म्यां नाहींच विलोकिली अजवरी
तीची ऐकुनि हे दशा, विकृति मच्चि
आनंदाद्भुतशोककौतुकभयव्रीडात्मक

(मोठ्यानें म्ह०) सख्या, ही गोष्ट तुला
मी जो तुझा निषेध करितों, तो ती मल
करितों इतकेंच.

कराल— (मनांत ह्म०) जानकीविष
बराच दृढ केला ! (मोठ्यानें ह्म०) स
शाला करितोस ? याविषयीं कौशिक
करीत आहेत.

राम.— (मनांत म्ह०) पिंगलाची ही

मारीचः.

सीता तिष्ठति यादृशी, परिजनस्तस्य
स्तत्कर्माणि च यादृशानि, निखिलं
किन्त्वेकः परमार्थतः पितृवधव्याजा
जानक्या इति संभृतो रघुशिशोरेव प्र

नदिदानीं निर्वर्त्तितप्रायएव ताटकावधस्य प्रति
यश्च. (परितोवलोक्य) अत्र बकुलतरुमूले
रामभद्रइव लक्ष्यते.

रामः— इत्थमाहकाश्यपो मामत्रभवान्यज्ञनि
णाय कौशिकमहर्षिरागतइति.

मारी०—(साशंकं, स्वगतं) किमयं काश्य

अंक ३.

मारीच —

श्लोक.

सीता आणि तिच्या सख्या तशिंचक

केलीं मायिक हीं हुबेहुब तशीं, तीं तीं

आतां एक खरा मिया पितृवधव्याजेंचि

डाकाया तनु पेटवोनि दिधला **राम**प्रवे

तर आतां **ताटि**कावधाचा प्रतीकार, आणि

हीं दोन्हीं पार पडल्यासारिखींच आहेत. (

या बकुलवृक्षाखालीं **मायापिं**गलानें **राम**

राम.—(**कराला**प्रत म्ह०) तुम्हाला यज्ञार्थ

कौशिक ऋषि आले आहेत असें मल

मारीच.—(शंकित होऊन मनांत म्ह०) **र**

घेतलें ! तेव्हां म्हटलें हा **पिंगल**रूपधा

काय ? **काश्यप**च असला तर ह्याला **पिं**

बरें कारण ? असो, हें जवळच कदलीव

बसावें, म्हणजे हा प्रकार काय आहे तो

(असें म्हणून तेथेंच उभा राहतो).

कराल.—(**रामा**च्या बोलण्यावर मनांत म्ह

इति. अतो मन्ये काश्यपरूपेण प्रलंभयिष्यंतं म

शिकस्यारंभः

(पुनर्नेपथ्ये) हेलाउवणीदाई मिणाला

राम:.— सखे, दक्षिणत आलापः ? कस्यायं भवेत्

करा०— (सर्वतोवलोक्य स्वगतं) इदानीमपि न

धारी मारीचः ? अतो नायं मायाप्रयोगः.

(प्रकाशं) वनभूमिषु वनदेवताः व्याहरेयुः.

मारी०— सत्यमेवायं काश्यपः. कथमन्यथा म

नापि जानकी परिजनइति नवर्ण्यते ? (विचित

इति परितप्यते मे त्हृदयं. अथवा

हंत,निश्चितमेतन्मे, करालं पिंगलाकृतिं

आलंब्य कौशिकस्याज्ञामवधीदेव लक्ष्मण

भवतु द्वावप्येतौ रामकाश्यपौ मायया निगृह्

तदेवं सबाहोरिव करालस्यापि अन्योन्यं

णार, ती माझी उघडीक व्हावी म्हणून को
उद्योग असेल असें वाटतें !

(पुनः पडद्यापलीकडे शब्द होतो) "सखे मृणालि

राम.— दक्षिणेच्या बाजूस हा कोणाचा शब्द ऐ

कराल.—(चोहींकडे पाहून मनांत म्ह०) आजू
ष घेऊन **मारीच** येत नाहीं. यावरून वाटतें
नव्हे. (मोठ्यानें म्हणतो) वनांमध्यें वनदे
दुसरें काय आहे ?

मारीच.—होय, हा **काश्यप**च आहे यांतसंश
राल असता तर हा माझा मायाप्रयोग आहे
असून ही **जानकी** व ह्या तिच्या सख्या
काय ? सांगताच. (चिंतेनें म्ह०) **कराल**
नाहीं म्हणून मनाचा संताप होतो अथवा अ

श्लोक.

कराला पिंगलाकारा कौशिकाज्ञे व
लक्ष्मणें मारिलें वाटे मला निश्चित है

असो काय चिंता आहे ? **राम** व **काश्यप**

रामः (पुरतोवलोक्य, सविस्मयं

अंतः शुष्यदुशीरचंदन

प्रांते कज्जलबिंदुभिः

पर्यंतेच मृणालहारवल

कस्या वामदृशोयमंग

करा ० — अस्मादालापश्रवणा

कयाचिदुत्कंठितया परित्य

अण्णेहिसे थणसु एदाई मिण

ए संदावो.

रामः— सखे, संगतस्ते तर्कः.

राम.— (पुढें पाहून आश्चर्यानें म्हणतो).

श्लोक.

वाळा चंदनचूर्ण ओलसर हें जीच्या[1] म
कांठीं कज्जल अश्रुबिंदुयुत हें कैसें परी
झाले म्लान मृणालहार म्हणुनी हे टाकि
शय्या यास्तव ही सुपल्लवकृता स्त्रीचीच

कराल.— हें बोलणें ऐकूं येतें, यावरून कोण
कामानें उत्कंठित होऊन या शयनावर निज
होऊन ह्या शयनावरून कोठें तरी पलीकडे

(पुनः पडद्यापलीकडे शब्द होते

अगे सखे, हिच्या स्तनावर हीं मृणालें घाल
चा फारच संताप होत आहे ?

राम.— गड्या, तुझा तर्क बरोबर आहे ?

कराल.—(मनांत म्ह०) **मारीच** हा कोठें तरी
दाखवीत आहे, किंवा हें सर्व वास्तविकच
[illegible]

करा॰— (स्वगतं)

नदृश्यतेत्र मारीच, स्तन्मन्ये काश्यप

विज्ञाय लक्ष्मणेनैनं घातयामास कौशि

भवतु, नायमवसरः शोकस्य. (प्रकाशं)

दर्शनेन ? सखे, गवेषयिष्यते परिजनस्तदन्यतोगच

मारी॰— (सशोकं) निश्चित एवायं काश्यपइ

वैमुख्यं रामस्य. भवतु, तस्यत्हृदयमाक्षिपामि

रामः— सखे, पश्य पश्य.

अयं क्रीडाशैलः कनककदलीवेष्टिततटो

वहत्यस्योपांते विलसदरविंदासरिदियं,

अदूरे चैतस्माद्दरदलितमाकंदकलिको

कराल.—(मनांत म्हणतो) मला निश्चयें असे

आर्या.

नदिसे मारीच म्हणुनि वाटे त्याला मुनी
लक्ष्मणहस्तें, जाणुनि कीं त्यानें काश्यप

असो. हा आतां शोक करीत बसण्याचा स
नें म्हणतो) सख्या दुसऱ्याच्या स्त्रीस पाहून
हे ? तर आपली सेवकमंडळी कोठें आहे त्य
जाऊं चला.

मारीच.—(शोकानें म्ह०) खचित हा काश्य
हीं ! कांकीं, माझ्या मायेविषयीं हा रामाला
सो ह्याचे त्हृदयासही वळवितो, काय चिंता
ध्यान करितो.)

राम.—(करालाप्रत म्ह०) गड्या,

श्लोक.

क्रीडापर्वत हा, सुवर्णकदली याच्या तटीं शो
याहे सन्निध ही नदी, कुवलयें जीच्या ज
येथोंनी जवळी रसालकलिकासंपन्न ऐसा

करा०— (स्वगतं) कथं मधुरोयं बालानाम

मि, अथवा, न पश्यामि.

मारीचे रक्षसांमाया संप्रदाय गुरौ

पर्याकुलस्यमनसः क्वमे धैर्याव

(प्रकाशं) सखे, पश्य पश्य, कोयमालापइ

रामः— (उपसृत्यदृष्ट्वा) पिंगल, काः पुन

संपदः कन्यकाः ? ततः प्रविशति कि

सीता, सख्यश्च.

एका.— हला, णलिणी पत्तेहिं वीजेमिणं.

अपरा— तुमं विचंदणदव्वेण एदाए थण जु

करालः— (दृष्ट्वा, स्वगतं)केयमसाधारण

जानकी वपुषा मदनविकारमनुभवति ?

कराल.— (मनांत म्ह०) काय हो मधुर हा मु
जवळ जाऊन तरी पहावें. अथवा नच पहावें

आर्या.

मायिककर्मनिपुण जे राक्षस त्यांचाहि थोर
तो **मारीच**हि मेला, मग मच्चित्तास कोठचें
(मोठ्यानें) सख्या पहा पहा हा कोणाचा शब्द
राम.— (जवळ जाऊन पाहतो आणि म्हणतो)
कोणाच्या मुली आहेत बरें ? यांचीं वयें व रूपें
च आहेत ! (नंतर कोंवळ्या कोंवळ्या पाल्या
निजलेली मायेची **सीता** व तिच्या सख्या येत
एक सखी.— अगे, नलिनीपत्रानें मी हिला वारा
दुसरी सखी.— तूंही हिचे स्तनांस चंदनाची उ
कराल.— (पाहून मनांत म्हणतो) ही अत्युत्तमस्त्री
हिच्या रूपासारिखें उत्कृष्ट रूप कोठें पाहिलें न
तीनें **जानकी** सारिखी दिसते व मदनव्यथाहि
वरून हा **मारीचा**चा मायाप्रयोग असेल असें
काय होतें तें पहावें.

(अथवा)

हरस्य क्रोधाग्नौहुतवति

वियोगक्षामांगी विगमय

करालः— सखे, दृश्यते एव.

कृशविलुलितमंगं, कान

परिणतबिसवल्लीपांडुरांगं

स्तनतटमकठोरं, सर्वम

कथयति सुकुमारं काम

(अथवा)

हरक्रोधाग्नीनें प्रिय जळुनि गेला
म्हणोनी क्षीणांगी जणु समयही

कराल.— पहा म्हणून सांगणें कशास ? ही

आर्या.

क्षीणग्लाननतनू ही, परिणत[१] बिसतु
अकठिन पयोधरद्वय, झाली दृष्टीहि
ऐसी स्थिती तरुणिची पाहोनी आ
कीं कामें सुकुमारा निजभुजयुग

मारीच.— (हर्ष पावून) हाँ ! आतां हा
श्यपा सुद्धा ह्या **मारीचा**चे जाळ्यांत

आर्या.

लक्ष्मण, **राम** तसाची **काश्यप** ऐशा
मी **मारीच** उगवितों **करालवैरास** आ

(असें म्हणून पुनः ध्यान करि

राम.— ही गोष्ट काय विलक्षण दिसते पहा

श्लोक.

(इति पुनध्य

रामः— अपूर्वमिदमन्यथालक्ष्यते

नादत्ते दधिभक्तभाजनमिव

बीजापूररसोपभोगविमुखः

दूरोन्मुक्तमृणालकंदकवलो

तन्व्याः शोकमवेक्ष्यनून म

करा०— (स्वगतं) विदित

(प्रकाशं) सखे, सन्निधान

पिनामेयं जानकी.

रामः— (स्वगतं) उपपन्नमेवैत

काश्यपेनतस्याः. (प्रकाशं) अ

(ततः प्रविशति

काश्य०— रामस्य पिंगळमुखेन

नीतं मनः स्थितमुदार

ताटस्थ्यनाटनपरस्यच

राज्ञा गुरोरपिकथंचिद

(विचिंत्य) नहि मृगयाप्रवृत्त

राम.— (मनांत म्ह०) हा म्हणतो हे बरोबर
जानकीची अशी अवस्था झाली आहे अ
गितलें खरेंच. (मोठ्यानें म्ह०) असंभावित गो

(तदनंतर काश्यप पडद्या बाहेर

काश्यप.—

श्लोक.

केलें राममनास पिंगलमुखें सीतानुरक्त
जे गंभीर उदार फार म्हणुनी विख्यात लो
बाहेरूनि उदासता धरि, परी चित्तांत नाहीं
जो कां गाधिज,[१] तन्नियोग[२] हि मियां संपा

(विचार करून) रामभद्र मृगया करायास
ण लागेना म्हणून पिंगलाला शोधून काढून
असो ह्या माकंद वदिकेंत अद्यापि आपण गेलें
जाऊन शोध करावा. (असें म्हणून इकडे तिक

कराल.— (काश्यपाला पाहून हर्षानें मनांत ह
काश्यपाचा वेष घेऊन मारीचच रामाल
आहे (मोठ्यानें ...

मारी०— कथंराममंविहाय पिंगलवे

संकल्पितमस्यरूपमादाय क्रमे

तिध्यानं नाटयति)

सीता.—

संदाँवो महणगओ इमिण

दिअहे घणसलिलेहि उप्पा

(इतिरोदिति

रामः— अये कथमेतत् !

क्कणद्वीणानादप्रतिनिधिरमृ

मृदुःकंठादुद्यन्नभिनवसुधा

मदावेशोयद्वत्मगुणमदिरास्व

श्रुतो यं व्याहारो त्हृदयमि

(ततः प्रविशति काश्यप

मारी०—काय ! **रामा**ला सोडून **पिंगलवेषधा**
ला! तर आतां ठरल्याप्रमाणें याचें रूप घेऊन
य आहे याचा हळूहळू शोध लावितों. (असें म

मायासीता.—

आर्या.

शांति नपवेचि माझा संताप अशाहि थंड
दिवसा कुमुद्वतीला[१] घनसलिलें सौख्य का

(असें ह्मणून रुदन करिते.)

राम.— अरेरे ! हें काय !

आर्या.

वीणानादचि दुसरा कंठांतुनि मृदु हिचे नि
धिक्कारुनि माधुर्यें स्वीयें म्हणतो सुधेस दू
मत्ताच्या चित्ताला मदिरेचा स्वाद जेंवि तें
आलाप ह्या तरुणिचा व्यग्र करी मन कसें

(नंतर **काश्यपा**चा वेष घेऊन **मारीच** पड

मारीच.— हा मी आतां **रामा**च्या जवळ जातें
लवेषधारी **काश्यप** आला म्हणजे कपट करु
त्याविषयीं शंकहे आणितो. (असें म्हणन

मारीचः— (विहस्य) मारीचकु

रामः— दिष्ट्या काश्यपोयमागतः.

मुखंनमयति)

मारी०— (स्वगतं) एषखलुताटका

निगूढाहंकारो, मनसि

दुराधर्षो, वीरोरसइव श

असौ मे सौभाग्यादमृत

विधत्ते वैधुर्यं ज्वलितइव

कदापुनरेनमन्तःप्रवेशयिष्यामि. (

वतु कुमारो रामभद्रः

रामः—(मुखमुन्नमय्य) कथं काश्यपो

मारीचः— (साशंकं, स्वगतं)

मारीच— (हांसून) कामानें काय ? मारी

राम.— (मारीचास पाहून म्ह०) दैवानें
झाला. पण याची भेट घेण्यास मला लाज
न तोंड खालीं घालितो)

मारीच— (मनांत म्ह) हा, ताटकावध कर
क्षत्रियाचा पोरगा तो हा बरें !

श्लोक.

चित्तीं गूढ अहंमति प्रकटही, धैर्यें दुराध
जाणों वीररस स्वयं धृतवपू होऊन आल
सौंदर्य करुनीच सिंचित असे पीयूष डो
दुर्दैवें मज पाहवे न दुखऱ्या डोळ्यांस दी

अरेरे ! यानें अग्नींत उडी टाकून हा भस्म
रीन रे ! (रामाचे जवळ येऊन मोठ्यानें
ममदा, तुझा जयजयकार असो !

राम.— (वरती पाहून) काय ! तूं काश्यप

मारी०— (शंकित होऊन मनांत म्हणतो) क

मारी०— (स्वगतं) न खलु स

यद्यकैतवस्त्वं कुतःपिंगलोसीि

रामः— (सहर्षं, स्वगतं) धन्यम

तदिमांप्रति असत्यामाह पिंगल

मारीचः— (स्वगतं) सखलुपरमा

एव किंकरोमि ? (प्रकाशं) क

रामः—(स्वगतं) नूनमस्य तेन वि

त्वमिहागतइत्यभ्युद्गतः किमयं प्रा

मारीचः— (सहर्षं, स्वगतं) कराल

पुनरहं भ्रांतः. (प्रकाशं) नह्यस्मि

ध्यानं नाटयति)

मारीच.— (मनांत म्हणतो) तूं निष्कपट
झाला होतास, असें यानें मला म्हटलें नाहीं,
वेषधारी काश्यप नव्हे ! (मोठ्यानें म्हणतो

राम.— (हर्ष पावून मनांत म्हणतो) त्हृदया,
आहेस ! (मोठ्यानें म्हणतो) तर पिंगल म
टी आहे.

मारीच.— (मनांत म्हणतो) तर मग तो ख
हायहाय ! करालास लक्ष्मणानें मारिलेंच य
हर ! काय करावें आतां ! (मोठ्यानें म्हण
ला तर ?

राम.— (मनांत म्हणतो) खचित याचें भाष
नाहीं ! हें कसें झालें ? (मोठ्यानें म्हणतो)
तुलाच तो सामोरा गेला. मग पहिल्याप्रमाणें
धरिलें असलें तर कोण जाणे !

मारीच.— (हर्ष पावून मनांत म्हणतो) तो पि
रालच होता ! मी बेटा उगाच भ्रांतीमध्यें पडल
नें म्हणतो) ह्या माकंदवनांत हल्लीं येऊन ध

हव्यवाहः ! तन्मन्ये ि
वेष्टुमयमनलःसंभृतइति.
र्तिपिंगलसन्निधानंरामदर्श
प्रविशति पिंगलः)

पिंगलः— क्वपुनरिदानींमृ
निर्वर्ण्य सहर्षं)

शरदलितवरा
प्रमुखमृगशता
सखिगमनपथे
प्रविशति मयि

तदत्र वयस्येनापि भवित
दिष्ट्या खलुपार्श्वतः काश्य
आबद्धतूणमंसेक

विरहज्वर सोसत नाहीं ह्मणून त्या तरुणीने
करण्या करितां हा अग्नि पेटविला आहे अ
तां पिंगल किंवा राम यांची भेट होई
आड उभें राहूनच काय आहे तें पहावें. (
उभा राहतो).

(तदनंतर पिंगल येतो).

पिंगल.— सखा रामभद्र मृगयेला गेला त्या
पहावें ? (चोहोंकडे निरखून पाहून हर्षानें ह

श्लोक.

शरदलित मृगाचे रक्तबिंदूवरोनी
इकडुनि मग गेला मित्र ऐसें ह्मणूनी
वनिं वनिं फिरतों मी दैवयोगेंचि आत
मज दिसत असे हा काश्यप स्पष्ट

तर येथें आपला वयस्यही असेल, वसंतावां
नाहींच ! अरे, दैव थोर कीं तो पहा काश्य

आर्या.

पाठीं भाता, हातीं ज्याचे शोभे धनुष्यबाण
तो हा रसालमूळीं विराजतो राम नीळव

मारी०— (पिंगलमालिंग्य ज

पश्यामि. यदसमयं काश्यप

णबाणगोचरतामाशंक्य दुर्निवा

पिंग०— (विहस्यस्व०) कथं

तुमुपक्रांतं ! (प्रकाशं) कथय

मारी०—(सभयस्तिष्ठति)

राम:— सखे पिंगल, वनितामिमाम

दर्शयति)

पिंगल:— (दृष्ट्वास्वगतं) कथमि

सखीजनसंभाव्यमाना, विटप

स्येति मद्भक्तमनुबोधितोऽस्मि

मारीच.— (**पिंगलाला** आलिंगून त्या
कराला, दैव थोर म्हणून बाबा तूं मल
कां कीं **काश्यपानेंच पिंगलाचा**
क्ष्मणाचे अमोघ बाणानें तूं मेला गेलास
उत्पन्न होऊन जो कां मला दुर्निवार शो
माझें मन अगदीं व्यग्र होऊन गेलें होतें.

पिंगल.— (हांसून मनांत म्ह०) वाहवा !
भद्रा पेक्षांही असंगत बोलतो ! (मोठ
बोललास तें पुनः बोल बरें ?

मारीच.— (भय पावून उगाच उभा राहतो

राम.— (**पिंगलाप्रत**) गड्या **पिंगला,**
बोलिलों. (असें ह्मणून भ्रूसंज्ञेनें दाखवि

पिंगल.— (पाहून मनांत म्ह०) ही **कोणी**
ऊन ह्या जाळीचे आंत पल्लवशय्येवर नि
च्या सख्या तिला उपचार करीत आहेत
रून अशीच **जान**कीची अवस्था झाली
सांगितलें होतें त्याचीच हा वयस्य मला आ
करून मोठ्यानें म्हणतो) ...

अथवा पिंगलवेषः कश्चिदन्विष्य स

कावसरः. समापितव्या मया रामकथा.

रुदतीमिमां सुंदरीं.

रामः— पश्याम्येव.

मकरंदकणाट्टगञ्जयौ, मुखचंद्र

मम हिद्रवयंति मानसं मदिराक्ष्या

मारी०— (ध्यानं नाटयति)

एका.—

उप्पलिणीए विअसे एदाएणं सुह

जइपरिरंभइस्सदि राआचंदोव्व

रामः

रोमांचयति ममांगं वचनमिदं च

अथवा पिंगलाच्या वेषानें येथें माझ
गेला असावा. असो, हा आतां शोक
नाहीं. रामाची कथाच समाप्त केली प
पहा सख्या, ही तरुणी कशी रुदन करी
राम.-- होय पाहतोंच आहें.

आर्या.

दृगब्जमकरंदचि हा, वदनेंदूचे सुध
हरणाक्षीच्या अश्रुंसि पाहुनि मदृष्ट
मारीच.— (ध्यान करितो).
एक सखी.—

आर्या

उत्पलिनीपरि हिजला सुख होइल व
स्वकरांहीं हिजला जरि चंद्रापरि र
राम.—

आर्या.

ऐकुनि सखी वचोमृत हें पुलकित
नूतन मेघजलानें कुड्मलयुत ते क

अतएवंब्रवीमि. (प्रकाशं) वयस्य रा

थंपरिजनः; नह्यस्मिन्नरण्येतत्संभवः;

रामः— (स्वगतं) कथमस्यपूर्वापरविरुद्ध

ज्ञाय तद्वृत्तांतवेदिनं काश्यपमानेतुंगतः,

माया स्यात् ॥(प्रकाशं) अपिश्रुतं पिंग

मारीचः. (रामंप्रति जनांतिकं)

मन्येहं पिंगलो भूत्वा मायावी

ताटका द्रौहिणंहंतुं त्वामन्यत्रनि

रामः— युक्तमाहभवान्. पिंगलः पुनरिहागतश्चे

आहे. म्हणून मी आतां असें म्हणतों.
सख्या **रामभद्रा**, ही स्त्री दिसते ती **जान**
च्या सख्या नव्हत, कां कीं या अरण्यांत त्यां
नाहीं, तर ही सर्व माया आहे असें मला वाट

राम.— (मनांत म्ह०) काय हो याचें हें अ
घां काय बोलला आणि आतां काय बो
अशी प्रतिज्ञा गाऊन तें वृत्त **का**श्यपाला
त्याला आणायास गेला. आणि आतां ही
आहे असें म्हणतो. दुसरें, परिवारासुद्धां
च माया कसी होईल ? (मोठ्यानें म्हण
पिंगल काय म्हणतो हें ऐकिलें ना ?

मारीच.— (**रामा**च्या कानांत म्ह०)

श्लोक.

तूं मारिलें जाणुनि **ताटि**केला, निशाचें हा
कोठें तरी नेउनियां तुला हा इच्छी वधूं, व

राम.— (**मारी**चाप्रत म्ह०) तूं बरोबर बोलि
जर खरा **पिंगल** पुनः परत येथें आला

पिंगलः (सभय

मामसौमन्यते !

शाचरेण ! (प्रक

मुखस्तिष्ठति).

मारीचः— (ध्यानेन

सीता.— डल्लहं खुएदं

रामः— अ

कनक

किमि

मयि

मारी०— (स्वगतं) सि

व चिकीर्षितं ! (प्रक

राम:—

पिंगल—(भयानें व शोकानें मनांत म्ह०) हा
केंच राम मला समजतो असें नव्हे, तर आ
सें समजतो ! अरेरे ! चहाडचा सांगून का
झा घात केला ! हरहर ! काय करावें ? (मोठ्य
कोण आहें, काय म्हणतों, याचा नीट पक्का
म्हणून खिन्नवदन होऊन उभा राहतो).

मारीच— (ध्यान करितो).

मायासी०— (एके सखीचे बोलण्यावर म्ह०
गिनीला दुर्लभ आहे !

राम.—

श्लोक.

माझागे परिरंभ दुर्लभ तुला आहे कसा
ज्या तूझे कुच कांचनाब्जकलिकासुस्नि
जो नीलोत्पलगर्वहारक असा नेत्रांत तेणें
पाहाशी मजला सुचंदनरसें तपास वो सुंद

मारीच—(मनांत म्ह०) हिच्या ठिकाणीं ह्याच
स्थिर झाला ! आतां आपलें इच्छित जें आहे
ण नाहीं. (मोठ्यानें म्ह०) वयस्या, त्वां

अपरा०— कहँदुह

रामः श्रुतएवायमर्थः

पिंगलः— अहोवृ

मारी०— श्रुतंकिम

रामः— काश्यप, न

काश्य०— सत्यजा

यंतु किंचिदपि न

मारी०— (ध्यानं ना

एका हंला, होदुएव्वं. द

काश्य०— अनृत मिदं

अंक २.

मारीच— (ध्यान करितो.)

दुसरी स०—(मायासीतेप्रत म्ह०) दुर्लभ कां
क महर्षी हे तुझा वल्लभ तुला आणून देती
नाहीं.

राम.— ही गोष्ट पिंगलमुखापासून मघांच ऐकि

पिंगल.— अहो काय आश्चर्य ! झालेली गोष्ट थे
दून दाखविण्याविषयीं मायेच्या कौशल्याची

मारीच—(रामाप्रत म्ह०) हा काय म्हणतो हें

राम.—अरे काश्यपा, याचें बोलणें आपण ऐकूं

काश्यप— (झाडाच्या आडून ती माया पाहून
वास्तविक सख्यांप्रमाणेंच ह्या परस्पर बोलत
यांतून कांहींच खरें वाटत नाहीं !

मारीच.— (ध्यान करितो)-

एक स०— अगे तूं म्हणतेस तें खरें. पण दुशा
णून मोठी चिंता उत्पन्न झाली आहे !

काश्यप.— ही एक खोटी गोष्ट ! कां कीं अ
नकापाशीं मागणें केलें नाहीं.

सीता०— (सास्रं)

पि विसं खादिस्सं,

राम०-- (सानंदानुशय

मामेव

तदियं

(इ

काश्य०— (करालं

आर्य, कथय, किमास

करा०— नकेवलमयमार

तः; परंतुक्षणमात्रमन

कुतोसीति विशंकमानस

मायासी.—(डोळ्यांस आसवें आणून) अगे
मागतो काय ? बाबानें मला त्याजकारणें दिलें
ईन अथवा अग्नींत उडी टाकीन! राहणार न

राम.— (आनंदानें आणि प्रेमानें म्ह०).

आर्या.

भाव हिचा मजवरिची, अन्या न शिवे कद
मदत्हृदया विकतचि घे मौल्या दे प्रीतिची

(असें म्हणून पाहत उभा राहतो.

काश्यप.—(करालास पाहून हर्षानें म्ह०) बरें
मजकडे येत आहे! अरे **पिंगला**, **राम**भद्र
शोधून काढिलें कीं नाहीं ?

कराल.—शोधून काढिलें इतकेंच नाहीं, तर त्या
मी त्याला एके वनांतून दुसरे वनांत, दुसरे वनांत
सें चाळवीत चाळवीत येथें आणिलें आहे. प
तुझी वाट पाहिली तरी तूं दिसेनास, म्हणून
वरून लक्ष्मणानें तुला मारून टाकिलें, अशी
माझ्या मनाची काय जी अवस्था झाली ती
येत नाहीं.

काश्यपः—किंजानासि सी

करालः- (विहस्य) तथा

शंबरादिद्रुजयि

या विशिष्टैव ख

काश्य०— (सोद्वेगं स्व०) ः

वस्थाय मद्रूपावलंबीमायांप्र

हाकिंकरोमि मामेष

शार्दूलस्यांतिकं प्रा

(इतिमनसा

करालः- समाश्वसिहि, समा

कृतंपराक्रममनुचिंत्यराजपुत्रस्

काश्यपः- (आश्वस्योत्थायसां

नाहंभवामि मारीचो;

कृपां कुरु मयि, स्वा

करालः—कथं विपन्नतुरेवायं ! मय

काश्यप.— काय ही **सीताच** आहे असें तुला

कराल.—(हांसून म्ह०) तोंडानें **सीता** असें

ही सर्व तुझी माया आहे हें मी जाणतों.

श्लोक.

इंद्रजिच्छंबर, तसा **विद्युज्जिव्ह, मय**

त्यांहून **ताटिकापुत्रा** माया तूझीच दुस्त

काश्य०-(उद्विग्न होऊन मनांत म्ह०)अरे हा कोणी

सेवक आहे. आणि **मारीच** हा माझें रूप घेऊ

प्रयोग करीत आहे असें आतां समजलें !

श्लोक.

अरे काय करूं आतां **राम** राक्षस मा

व्याघ्राच्या जवळी आला मृगकैसेनि वां

(असें मनांत चिंतून मूर्छित होतो.)

कराल.--सावध हो सावधहो ! जननी **ताटिका**

व त्या राजपुत्राचा पराक्रम मनांत आणून दुःख

पुरे कर ! शोक व दुःख करून बाबा आतां क

(असें म्हणून सावध करितो.)

काश्यप.—(सावध होतो आणि उभा राहून हात

आर्या.

राक्षसराय, तुम्हांला नमितों बहु, मी नव्हेचि

रक्षावें या दीना, पावावी शाश्वतिक सुकीर्ति

कराल.—अरेरे ! हा तर ब्राम्हणाचा पोरगा आहे

मूर्ख, कीं यालाच **मारीच** असें समजून सर्व गु

च्या जवळ बोलिलों ! (शोकाच्या अवेशानें म्ह

तमार्य प्रतिमारी

यत्तदाशंकितं पा

ह्यमारीच, विविधमायासं

मनेन प्रलापेन ? (सकोपा

त्रियबठो, (इत्युक्त्वासविम

रामइव लक्ष्मणोपि

अस्यतु वधेन कुर्या

(इतिकाश्यपस्य

काश्य०—(मोचयित्वारामाधि

करा०—(तमनुद्रवति.)

काश्य०—

मामेषराक्षसो हंतुं

अनुद्रवति वेगेन;

अंक ३.

आर्या.

मेला मारीच असें पूर्वी म्या कल्पिलें
व्यग्रत्वें करुनि, परी झालें परमार्थ[1] की
हा मारीचा, हा विविधमायासंप्रदायगुरो,
बोलून) आतां ही व्यर्थ बडबड करून का
गर्वानें म्ह०) रे सुमित्रागर्भदाहका, रे क्षत्रि
कें बोलून विचार करून म्हणतो)अरे त्याचें

श्लोक.

रामापरी लक्ष्मण शूर आहे; त्याचें मला द
या काश्यपालाच अतां वधावें, मारीच वैरा
(असें म्हणून काश्यपाच्या नरडीस
काश्यप.— (त्याच्या हातून निसटून, आंच्या
वसला होता त्याजवळ धांवत जातो).
कराल.— (त्याच्या पाठीस लागतो).

काश्यप **आर्या.**

मारीचसेवक बळी राक्षस हा मारण्या

मारी०— (सहर्ष स्वगतं) अ

(प्रकाशं) वयस्य, पश्य

काश्यपः- सखे रामभद्र, म

सीतेतिमायया भवंतं व्यामो

करा०-(सहर्ष स्वगतं) दिष्ट्य

शं) मद्रूपधारीकोयंविवर्ण

मारी०- प्रागेवायं निश्चितोवय

पिंगलः- (काश्यपसमीपंगत्व

त्वद्रूपधारी समात्त्तनवानुप

लोभवति, योराममालिंगितव

रामः (स्वगतं) कथमयं

जानकीमायेतिच ! अयं पि

मारीच— (हर्ष पावून मनांत म्ह०) होयरे
खरा. आणि त्याच्या मागून येत आहे तो **का**
म्ह०) पहा हा **मारीचाचा सेवक** माझें रूप
काश्यप— सख्या **रामभद्रा**, तुजपाशीं ज
द्रूपधारी **मारीच** होय बरें ! हाच ही मा
तुला मोहांत पाडीत आहे !
कराल— (हर्षानें मनांत म्ह०) दैव थोर कं
मारीच जिवंत आहे ! (मोठ्यानें म्ह०
खिन्नवदन होऊन कोण बरें उभा आहे ?
मारीच— हा राक्षस ह्मणून मित्रानें मघांच
पिंगल— (**काश्यप**ाचे जवळ जाऊन)
त्वद्रूपधारी **मारीच** यानें मला **कराल**
गोष्टी केल्या, यावरून हा माझें रूप धार
होय. त्यानेंच **रामा**च्या गळ्यांत मिठी
राम— (मनांत म्ह०) हा तर **काश्यपाल**
आणि **जानकी** व तिच्या सख्या दिसत
असें म्हणतो. हें मोठें आश्चर्य आहे ! (

श्लोक.

यांत दोघे **पिंगल** हे, दोघे **का**
त्यांत दोघे मित्र माझे, दोघे राक्ष

कराल व मारीच— (**पिंगल** व **का**

श्लोक. (अर्धा).

या राक्षसांते, सखया, टाक

राम.— (क्रोधानें धनुष्यावर बाण चढवितो
काश्यप— (राहिलेला अर्धा **श्लोक** म्ह

रामः - (स्वगतं) क

एतौ

जाना

यौ र

दृष्टिस्

(अ

मारी०- (स्वगतं) कथ

त् (ध्यानं नाटयति).

एका० (पटाक्षेपेण संभ्र

भ्रांताः) हला हदंज्जो क

सर्वाः- किं[14]अप्पिअं ? कहे

प्रविष्टा.—अ[15]ण्णं किंकहि

राएण कणा णदिज्ज इरि

सर्वाः- (सोद्वेगं) ता[16]दजण

प्रविष्टा.— (सोद्वेगगद्गदं) तं

णं हरिडुससहीअं.

सीताः- किं[17]

राम.— (मनांत) हें कसें ब्वा !

आर्या.

हे माझे मित्र असें यांची वाणीच सांगते
परि त्हदया, कैसी रे ईर्षा त्यांचीच वाटले
ज्यांनां राक्षस ह्मणुनी माराया बाण लावि
त्यांविषयीं दृष्टि, पहा ! माझी करुणार्द्रत

(असा विचार करीत उभा राह

मारीच—(मनांत म्ह०) काय ! हा **राम** यांच
शंका पावत आहे ! बरें असो. (असें ह्मणून

एक सखी.— (पडदा एकीकडे सारून घ
आणि ह्मणते) अगे बायानों, घात झाला गे

(हें ऐकून साऱ्याजणी घाबरता

आलेली सखी.— अगे घात झाला ! अप्रिय

साऱ्याजणी.— कोणती अप्रिय वार्ता असेल
ऐकिल्यावर मग जें कर्तव्य असेल तें करूं

सरव्यः- अंचाहिदं अचाहिदं

रामः— (ससंभ्रममुपसृत्य) जान

व्यतीति.

निहंतुमेतौ रजनीचरौ मया

करा०(समयं मारीचं प्रतिजनांति

किमद्यापि प्रतिपत्तव्यं ? विप्र

रामः अनेन हन्यामधुना दशाननं

काश्य० कानामसंभावनाविदेहरा

अंक १.

सरळ्या.— अगे बायानों, हा तर अणखी मोठ
हाय ! आतां काय करावें ?

(असें बोलून **सीते**च्या पाठोपाठ धां

राम.— (धावऱ्यां धावऱ्यां जवळ जाऊन म्ह०
भिऊंनको ! भिऊंनको ! **दशकंठ** धरून
देखील भिऊं नको बरें ! धीर धर ! धीर धर

आर्या.

दोघां निशाचरां या छेदाया बाण लाविल

कराल— (भयानें **मारी**चाचे कानांत म्ह०)
करील कोण जाणे ! (विचार करून म्ह०)
कशास, या दोघां ब्राह्मणांच्या पोरांस उद्देशून

आर्या. (उत्तरार्ध).

राम.—

येणेंचि मारितों त्या,' ज्यानें वधिला **विदेहर**

काश्यप— **विदे**हराजाला वधिलें ही गोष्ट

वज्रक्रूरतलप्रहारविमुख प्र

प्रेंखद्दालविकर्षकेलिदलित

देवे, हंत, दशाननेपि सुक

जेतव्यो युधिकेन राघवब

पिंग०- कः संदेहः ?

करालमारीचौ (सभयंपश्यतः

मारीचः- एतौनिशाचरौहंतुत्वयंत

काश्य०-

सखे, मारीचमायेयं, कर्त्त

सीता.- ऐदंसि रेण्णअण्णोण्णसं

एदं महासिलं आरुहिअ णव

श्लोक.

वज्रापरी घायहि जे हतांचे, होतांच, **ऐराव**
मागें फिरे तो जंव रे भयानें, ओढी तया **रा**
हें पाहुनी देवहि भीत झाले, होऊनियां दीन
त्या **राव**णाचा वध फार सोपा, ऐसेंचि हां मा
रामा रणीं जिंकिल आजि ऐसा, नाहीं त्रिलो
नाहीं गती नीट पुढें कुलाची, ही जाण बा निश्चि

पिंगल—(**काश्यप** वचनावर ह्म०) यांत का
कराल व **मारीच**— (भय पावून उगेच पाह
मारीच— या दोघां राक्षसां शीघ्र सखया टाक
र्ध ह्मणून ध्यान करितो).
काश्यप— (श्लोकाचें उत्तरार्ध म्हणतो).
सख्या, **मारीच**माया ही कर कार्या वि
मायासी०— या वनांत झाडांशीं झाडें घांसून
ह्या मोठ्या शिळेवर चढून त्यांत उडी घालि
रावजीचें वर्तमान ऐकून जो शोक झाला
पुरुषाचेठायीं अतिशय अभिनिवेश उत्पन्न
ज्या मदनज्वरानें जाळून टाकिलें, तो मदन
ति होईल ! (असें म्हणून निघून जाते.)
पिंगल व **काश्यप**.—(मनांत म्ह०) **मा**
ही गोष्ट घडली.
(मोठ्यानें म्ह०) सख्या, **मा**रीचमाया ही
राम.—येथें विचार तो कसला करायाचा आहे

श्लोक.

प्रेमें स्मरोनि मजला उडी अग्नींत घ
सीता जें बोलिली तें, हो, मन्मम

करा०— वयस्य, मायाप्रयोगइति

(एतौ निशाचरौ हं

सरव्यः—हला जाणइ, सव्वाणं वि

साहारणो जव्व. कुदो तुमं पुढम

वितुए पडिवालणिज्जाओ. अण्ण

दुविस्सदि. कहं जलणंप्पविहा ए

विदेहकुलमंगलदीविए, (इत्यर्द्धो

पसमीअदि १ ताअह्मे वितत्थे

(इति निष्क्रांताः सर्वाः)

रामः— कष्टं, भोः कष्टं ! (शरमुपसंह

मम्मोमे सहसा मनोरथतरु

कराल.—मित्रा, 'मायाप्रयोग हा मायाप्रयोग हा
करितो ती करो, पण
या दोघां राक्षसां शीघ्र, सखया, टाक
(हे श्लोकार्ध पुनः म्हणतो).

सख्या.—(**माया**सीते प्रत म्ह०) **जनकरावर्ज**
तसेंच आम्हा सर्वांनांही आहे. असें असून अ
कशीगे पुढें गेलीस ! थांब थांब, ह्या आह्मी तु
तर आम्हांला येऊंदेगे ! तूं एकटीनेंच भलती
ह्माला जें आणखी एक विशेष दुःख होईल, तें
अगे हायहाय ! तिनें अग्नीत उडी टाकिली दे
वत्सले, हा विदेहकुलमंगलदीपिके, (असें अ
अगे आतां रहून काय हें दुःख नाहींसें होतें
सखीनें उडी घातली, त्याच अग्नीत आपणही
(असें बोलून सान्या निघून जातात

राम.—अरेरे ! काय दुःखाची गोष्ट ही ! (धनुष्या
पित्याचे शोकास्तव तिनें असें केलें. त्यामुळें

श्लोक.

झाला भग्न अतां मनोरथ तरू माझा अ
पृथ्वीचा,नयनोत्सवौघ, विधिची सत्कीर्ति
झाला भग्न तसा त्रिलोकजयि जो त्या
प्रेष्टा[२] गेलि जळोनि यास्तव मना कांहीं

मारीच.—(मनांत ह्मणतो) **रामाचे** शोकाग्नी
देतों आतां. (मोठ्यानें ह्मणतो) काय ! हिनें
ली कीं ! अरेरे ! हे देवयजनसंभवे, हे विदेह

यंदशेति किमुच्यते त्वयिदैवतु

(इतिमूर्च्छ

करा०— (मारीचंप्रति) काश्यप

रामः— किं काश्यपएव प्रथमं प्रसु

पतामि किमहं गिरेः। किमुवि

तनुंविदलयामिकिं। कवलयामि

करा०— (स्व०) अरेरे क्षत्रियबटो

मारीचंप्रति) काश्यप, कापुनरा

मारीचः (समाश्वस्य) यापुनर्वयस्य

रामः— विदेहनृपकन्यकामनुपतामि

मारी०— (स्वगतं) एवंक्रियतां, य

असी दशा व्हावी काय ! हा दुर्दैवानें तुजवर

(असें ह्मणून मूर्च्छित होतो.

कराल.— (मारीचाप्रत) **काश्यपा,** साव

राम.— काय ! **काश्यपा**लाच पहिल्यानें मूर्च्छ

चे आवेशानें).

श्लोक.

गिरीवरुनियां पडूं, जलनिधीमधें वा बुडूं

चिरूं किं जड हें वपू, पिउं विषास किंवा

कराल.—(मनांत ह्मणतो) अरे क्षत्रियाचे पोरट्य

ताटिकेला व **सुबाहू**ला विचार.) मोठ्य

काश्यपा, मग आपली गति कशी रे ?

मारीच.— (सावध होऊन ह्मणतो) जी मित्र

राम.—

श्लोक. (तृतीयचरण).

अनुव्रजन कीं करूं **जनकजे**सवें पाव

मारीच.—(मनांत म्हणतो) असेंच कर आणि

अध्यास्य पह

संभाविता श

या सांप्रतं म

स्सैवेयमेवमिति

मदेनानीलां शिलामधिरुह्य य

लायां पादमर्पयति)

पिंगलकाश्यपौ— (जनांतिकं

कर्तव्य मिदानीं ! कः पुनरिदा

धातुं व्यापारयिष्यति (इतिपश

मार्गि०— (स्व०) फलितएवमे

प्रकाशं)

श्लोक.

निजूनि राहे नवपल्लवावरी, सख्याहि सेवा क
शशांकलेखे परि सूक्ष्मउज्ज्वला सुलोचना निि
सख्या, अतांची मम लोचनांला दिलें जिनें प
तिचा कसा यापरि अंत झाला! अशक्य हें, बा
तर आतां ह्या काळ्या मोर शिळेवर चढून
करितों. (असें म्हणून शिळेवर पाय ठेवितो).

काश्यप व पिंगल.—(एकमेकाजवळ ह्म०
राक्षसानें आपणास फसविलें! कौशिक का
कळलें, तर ते याचें निवारण करितील. पण
कोण सांगेल आतां? (असें म्हणून उगेच पा

मारी०—(मनांत म्ह०) हॉं आतां आपलें क
तिशयामुळें मान न राहतां मोठ्यानें ह्मणतो
राला, पाहतो आहेस ना ?

आर्या.

सीतानुगमार्थ कसा शिळेवरी देतसे पद
राक्षसवधपापी हा, गेला सिद्धीस आपुला

कराल.—(भिवया वांकड्या करून व उहूं उह
असें बोलूं नको ह्मणून डोकें हालवून खुणा

पिंगल.—(काश्यपाच्या हातावर हात मारून

काश्यप—(रामाप्रत ह्म०) तूं तुझ्या काश्यपा

राम.—(शंकित होऊन ह्म०) खरेंच हा काय

मारी०— (करालंप्रति जनांति

सूतं. कराळ, किमतः परं

करा०— किमन्यदस्तिकर्त्तव्यं

(नेप

जयजय, वत्स रा

(सर्वेसविस्मयप

करालमारीचौ. (जनांतिकं)

यस्यामनेनपद्ममपि

सीतांकुनाशपतितां

सेयंशिला, घनकच

पीनस्तनी, मुनिवधू

राम:— (कथमेतदिति चिंतयति) क

(ततः प्रविशति म

मारीच.— (**करालाच्या** कानाशीं लागून) काय
तें माझें तोंड ! हर्षामुळें भान न राहतां मी वेटा
लून उठलों ! तर **कराला** बापा, आतां कसें क
कराल.— दुसरें काय ? हरिणाचे रूपानें पळून
उपाय !

(इतक्यांत पडद्या पलीकडे शब्द होतो
'वत्सा **रामचंद्रा**. जयजयकार असो, तुझा
(सारे विस्मित होऊन पाहतात).

कराल व मारीच.— (एकमेकाच्या कानाशीं

श्लोक.

सीतेपरी हुतभुजीं[1] उडि घालण
येणें जयेवरि समर्पियलें पदास,
ती, रे, शिला घनकचा[2] घृतवल्
पीनस्तनी[4] मुनिवधूपरि[5] दीसता

राम.— हें काय आहे हो ? (असें म्हणून मनांत
काय ! माता **कौसल्याच** मजप्रत हाक मारि
(नंतर मुनिपत्नी **अहल्या** पडद्याचे ब

अहल्या—

आर्या.

जी क्रुद्धभर्तृशापें[6] शिलात्व पावुनि पडे सु
ती मीच बा, **अहल्या** झालें त्वत्पदरजीं

राम.— (मनांत म्ह०) भगवान् **विश्वामित्र**
हिचें नाव वारंवार ऐकिलें आहे खरेंच ! (मोठ्
ति, दशरथाचा पुत्र जो **राम** तो तुझे चरण

टीप.—१ अग्नींत. २ दाट आहेत केश जिचे.

मुनिपत्नी.— वत्स, चिरंजीव.

पिंगलकाश्यपौ— (उपसृत्य

नि, तत्रभवतीमावामभिवादयाव

मुनिप॰ — वत्सावभिमतेनयुज्येथ

रामः— अंब, कावेतौ ?

मुनिप॰— पिंगल काश्यपावेव; कि

मारीचोयं, करालोयं; मायया मो

(इतिहस्तेनद

करालमारीचौ— (सभयं मृगरू

मुनिप॰— वत्स, रघुनंदन,

ब्रावध्येतौ मृगी- भूत्वा धाव

रामः— अरेरे दुरात्मानौ, राक्षसापसदौ,

(इति निष्कां

पिंगलकाश्यपौ.— अंब, निष्कलं

सनातनगुरोर्गौतमस्यधर्मपत्नि,

दिष्ट्या गतासि निज

दिष्ट्या विदन्निशिचरौ

दिष्ट्यावयोर्ग

अहल्या— वत्सा, चिरंजीव हो!

पिंगल व काश्यप.— हे माते, भगवान् शता

परमपूज्ये, तुजप्रत आह्मी उभयतां वंदन क

अहल्या— वत्सांनो, तुमची अभीष्टसिद्धी होवो

राम.— माते, हे दोघे कोण आहेत?

अहल्या—**पिंगल** आणि **काश्यप**च हे खं

आर्या. (पूर्वार्ध).

हा **मारीच कराल**हि हा, ज्यांनीं बा, मो

(असें ह्मणून हातानें दाखवून दे

कराल व मारीच-(भय पावून हरिणाच्या रू

अहल्या.— वत्सा **रघुनंदना**,

आर्या. (उत्तरार्ध).

पळती मृगरूपें हे, यांतें मारून टाक श

राम.— अरे दुष्टांनो राक्षसाधमांनो! उभे रहा,

(असें ह्मणून निघून जातो.

पिंगल व काश्यप.— हे माते, तुझें महत्त्व

झें ज्ञान अगदीं कलंकरहित आहे! आणि

स्तविक स्वरूप समजलें आहे! व सन

गौतम त्याची तूं धर्मपत्नी होस! तुझा

आतां पहा कसें झालें तें?

श्लोक.

स्वरूप तुझें तुज लब्ध झालें **रामास** तूं राक्ष

तोही तयांच्या हननास गेला, आह्मासहि जी

गोष्टी अशा ज्या अजि येथ झाल्या, त्या सर्व

[illegible]

मुनिप० — युक्तमुक्तंव

कौशल्या सुत

त्स्फूर्जत्कार्मुक

मुक्तान्यंकुशरी

राक्षस्या दवद

अपिच.

मारीचो

चापावरो

(तत

रामः— (अंब, दिष्ट्यावय

मुनिपत्नी.— वत्स, कौश

त्वत्पादपंकजपरागविधूतपा

शुश्रूषितुं पुनरपि प्रयतापुरेव

अहल्या—तुमचें बोलणें यथार्थ आहे. (किंचि
वत्सांनो, पहा, इतक्यांत काय झालें तें ?

श्लोक.

करालगल तोडिला प्रभुवरें शरें जे
धनुष्यरव जाहला श्रुतिकठोर हो
त्यजून मृगरूप तो क्षितिवरी तम
पडे, तंव निजालयीं[१] बहुत हर्ष के

अणखी पहा,

श्लोक.

मायाबळें दृष्टिपथा क्रमोनी, **मा**रीच गेला दु
ह्मणोनि चापासहि आवरोनी येतो, पहा, **रा**

(तदनंतर **राम** पडद्यांतून बाहेर

राम.— हें मातोश्री, दैव थोर ह्मणून आज त्व
केला हा !

अहल्या— वत्सा **कौ**सल्यापुत्रा,

श्लोक.

रजें पदाच्या तव शुद्ध झालें, संपूर्ण माझें
इच्छा असे, रे, पतिसेवनाची, आज्ञा अतां दे

पिंगलकाश्यपौ.— अत्रापरा

रामः— सत्यमेवैतत्.

आविष्कृता भ

मायैव तेन जन

तत्तन्मयानुचरित

नान्यत्र, किंतु भ

तदेतन्नप्रकाशनीयं भवद्भ्यां.

काश्य० एवमेवमनुजमात्रस्य; नपु

मायाप्रयोगे प्रतिविधानमुपदेक्ष्यति

रामः- युक्तं भवानाह.

(नेपथ्ये),

पिंगल व काश्य०.— अँः, यांत तुझ्याकडे
अपराध मारीचाच्या मायेचा होय !

राम.— खरें झालें !

आर्या.

मातृवधें कोपुनियां मारीचें करुनि
दावियली सीता जी वाटे इंद्राहि ह
ती सत्यचि ऐसें मनिं मावुनि केलें अ
तें सर्व पुढें तुमच्या, न जाणिलें तें अ

तुह्मांला कळलें तरी चिंता नाहीं, तुह्मी ि
कोणापाशीं अक्षर बोलूं नका बरें !

काश्यप.—इतर मनुष्यापाशीं न बोलावें हें
शिक काकापाशीं सांगितलेंच पाहिजे. व
मायाप्रयोगाचा प्रसंग प्राप्त झाला असतां ते
ठवतील.

राम.— ठीकठीक, असेंच खरें !

(इतक्यांत पडद्यापलीकडे श

आर्या.

स्वेला

मीट्क

कुंतक्षु

घ्राणं,

काश्य०— एवमे

स्यस्य.

रामः— (सर्वत्रवि

पांथानां

मानुर्दिग्व

तृष्यंतीद

क्लांतावी

पद.

पाहारे विपिनीं आतां, कैसी रे गडबड ह
सैनिक गर्जनेतें करिती, ऐकोनीयां सिंह
हि मेघापरी गर्जती, गगनीं उड्डाणें करि
ऐकुनी सिंहाची गर्जना, भीती झाली व
पळोनी जाती दुसऱ्या रानां, पळतां मध्ये
पाहारे विपिनीं आतां, कैसी रे गडबड ह
ओरडतां हत्तींतें ऐकुनी, मालुक पळती
त्यांना अवलोकूनी, मिवया कैसे चढवि
रोहितांचीं[1] बाळें तान्हीं घेउनि तरसें[2]
भोसकतां भाल्यांनीं, बाळें खालीं पडती
निजबाळाला पाहुनि रोहित, जवळी
वहू[3] या शब्द करित, तेणें वनास गर्जे
आतां कैसी रे गडबड होती.५ १२५

असा प्रकार ह्या वनांत आतां झाला आहे

काश्यप.—मित्रा, झाला आहे खराच! याव
तुझा शोक करीत येत आहे ही अटकळ ख
प्रत्येक दिशेस तसा वेळही प्रथक्व झाला

जा

(तत

गंधर्वः— संमतिर्हि.

निरस्य यु

करालमपि स

यमप्रहितवाच

जानकीपरिणय नाटक

अंक ४.

पात्रें.

गंधर्व, चित्रांगदनामा ...... इंद्र
राक्षसी, उष्ट्रमुखी .. .. मं
रावण. .. .. राक्ष
विद्युज्जिह्व व सारण . .. .. रा
जनकराजा .. .. मि
शतानंद .. .. ज
जीमूतक .. .. ज
कौशिक .. .. एक
राम व लक्ष्मण . .. . द
सीता व ऊर्मिला .. .. .. ज
मांडवी व श्रुतकीर्ति .. .. ज

(तदनंतर गंधर्व पडद्या बाहेर

गंधर्व.— स्वगत,

श्लोक.

रणीं समद ताटिका वधुनि राम
सुबाहु व कराल हे यमपुरीस हो
यमें कळवितां असें सुरपती ह्मण

अतः खल्वने

णिकिरणपुंजा

त्रांगद, संप्रति

र्णाग्रजइतिलंक

प्र

य

भवत्वेवं मया गृ

सुप्रवेशासंवृत्ता. (

ते ? अस्याः खलु

उष्ट्रस्येवमुखं,

कुक्षिर्दुंदुभिरेव,

बाहूबाहुसुदुर्भगौ,

तेनासौ मणिभूष

(त

राक्षसी— मंद, कोतुमं

गंधर्वः— (स्वगत) अन

वास्तव समस्त देव समुदायाच्या मस्तकावरी
चे कांतिकिरण ज्याच्या चरणरूप अरविंदा
भासतात असा जो महाराज **महेंद्र** यानें
आज्ञा केली आहे कीं, " अरे **चित्रांग**
जनाचा नाश झाल्याचें वर्तमान ऐकून
जो **रावण** तो काय विचार करीत आहे,
जाऊन शोध करून ये. (तर्कानें ह्मणतो).

श्लोक.

रामीं असें **महेंद्रा**चा जितुका स्
त्याहूनि **रावणीं** शत्रुभाव फार दि

अहो, ह्या राक्षसाचे राजधानीच्या सर्व बाजू
सून मोठा कडेकोट बंदोबस्त आहे, त्यामुळें
होऊं शकत नाहीं. परंतु मी राक्षसाचें रूप
ला आंत जाण्यास कांहींच अवघड नाहीं.
माझ्या समोरच ही कोण बरें राक्षसी येत

श्लोक.

उंटाचेपरि तोंड, मस्तकिं झिंट्या भीति
मोठी नौबद, लाहनी[1] कुच तिचे, वित्र
घोड्याचेपरि हात, पाय गजवत्, ऐसेपरं
दुस्थानस्थिति[2] लब्ध झालि ह्मणुनी वाई

(नंतर) **राक्षसी** पडद्याबाहेर

राक्षसी.—बाबा कोणरे तूं? **कराल** आहेस किं
गंधर्व.—(मनांत ह्म०) उत्तर काय द्यावें याच

राक्षसी— (सवि

गिद्धमुही उणरु

होत्ति उरं ताड

गंधर्वः— (स्वगतं

नैतदुक्तमेतस्यै

राक्षसी— [3]अज्जमार

वहेण णिव्विणो

त्तंतो जाणिदो.

गंधर्वः— किमत्रपुरे

राक्षसी—[4]णत्थि णत्थि

डुअ अज्जउत्तो कहि

मए वितत्थगदाए वि

ए एव्वं किंवि कहिदं

गंधर्वः— किंतत्कथय ?

राक्षसी.— (स्वगतं)

एत्थ णअरेजणअरा

कएव्वं कहिदुं (प्रकाश

जीहेण, लक्खणवेसेण

राक्षसी.—(विस्मयानें ह्म०) तूं तर पाषाणासारिख
कांहीं भंगही नाहीं ! आणि तुझी बायको गृध्रमु
हे, आणि 'हायहाय । माझा पती रामाचा बाण ल
करूं"! असें ह्मणून ऊर बडवीत आहे, ती अजू
हीं. तशा तिच्या भोंवतीं राक्षसिणी मिळाल्या
रडारड मांडली आहे.

गंधर्व.—(मनांत ह्म०) हाँ ! ती करालाची बायको
आहे. (मोठ्यानें ह्म०) हें असें वर्तमान तिला कों

राक्षसी.— आज मारीच आला त्याची व रावण
ठ पडली नाहीं ह्मणून तो काय सांगायाचें तें प्र
आई मरण पावली ह्या दुःखानें व्याकुल होऊन
करायास गेला. तेव्हां अवघ्यांना हें वर्तमान क

गंधर्व.-असें काय?तर मग रावणमहाराज लंकेंत

राक्षसी.—होय, रे नाहींत. ह्मणून तर मंदोदरी स
व्हाच्या घरीं जाऊन, स्वामी आज कोठें गेले
ह्मणून मला पाठविलें. त्याप्रमाणें मी विद्युज्जि
पण तोही घरीं नव्हता. परंतु त्याची बायको म
ला कांहींएक वर्तमान सांगितलें.

गंधर्व.—काय वर्तमान तें मला सांग बरें.

राक्षसी.— (मनांत ह्म०) तें तर फार गुह्य आहे.
बरें ? अथवा येथें द्वीपांतरीं लंकेंत ह्मटलें ह्मण
पक्षपाती कोणी असण्याचें संभवत नाहीं. मग
चिंता आहे ? (मोठ्यानें ह्म०) सांगतें ऐक.
विद्युज्जिव्हानें घ्यावा, लक्ष्मणाचा वेष सारण
पण स्वतां राम व्हावें, असा विचार करून

गंधर्वः— युज्यतएवैतत्. ले

राक्षसी.— (सहर्षं) जइ

मुहिए सोहणं भणिअ क

गंधर्वः— अस्थानेकोयमान

राक्षसी.— (सनिर्वेदं) क

गंधर्वः— अत्रापि किमसि

राक्षसी.— भग्गो मह म

गंधर्वः— बिभीषणानुचरः

राक्षसी.—होदु.एव्वंदेवीए

(

गंधर्वः— अहमपि दशानन

न्महाराजमहेंद्राय निवे

(नि

ततः प्रविश

जनकः —

यावन्नया

कन्यामत

देयेयमित्य

गंधर्व.— तूं ह्मणतेस, तें जुळतें. **रामाच्या**
अतिशय आहे ही गोष्ट लोकांत प्रसिद्ध अ

राक्षसी.— (हर्षानें म्ह०) अरे, तूं **कराल**
पहिल्याप्रथम सर्वांचे आधीं जाऊन **गृध्र**
चें शुभवर्तमान सांगून तिजपासून कांहीं

गंधर्व.— अगे, उगीच इतका आनंद कसल
कराल नव्हे, दुसराच कोणी आहें.

राक्षसी.—(खिन्न होऊन ह्मणते) काय ! शेव

गंधर्व.— त्याविषयीं अजून संशयच आहे

राक्षसी.— अरेरे ! तर मग माझी मोठी नि
तूं **कराल** नाहींस तर कोण आहेस ?

गंधर्व.— **बिभीषणा**चा सेवक आहें.

राक्षसी.— बरें असो. **मंदोदरी** साहे
करायास जातें.

(असें ह्मणून निघून जा

गंधर्व.— आपणही हें **रावणा**कडील वर्तम
कळवून नंतर महाराज **महेंद्र** यांप्रत
(असें ह्मणून निघून जातो).

(ही पूर्वोत्तर कथेची संग

(तदनंतर **जनक**राजा व **शतानंद** हे

जनक—

श्लोक.

यावन्निशाचरपती[१] मम क
मागे न, तोंचि तिस द्यावि
ऐसें मनीं, परि मुनींद्र[२] क
किंवा न, हाचि बहु धाक

शतानंदः— राजन्नलंविचारेण

शिककुलजलधिपारिजातस्य

निष्प्रत्यूहतपःप्रसिद्धु

क्षात्राकारसुवर्णपिंडर

यःस्वर्गांतरसर्गसाहस

द्गीर्वाणांजलिपद्मकुड्म

अतः खलुनिर्वृत्तेपिसीतारामय

तीतिनशंकितव्यमस्माभिः. य

कृत्वारामं कुशिकत

ग्रामादेशप्रगुणितद्दुरा

शश्वद्विश्वत्रितयविज

रक्षोनेतुः क्षपणनिपुण

(ततःप्रविशति कौशिकल

शतानंद— राजा, हा धाक बाळगण्याची
कुशिकवंशरूप समुद्रामध्यें कल्पवृक्षा
झाला, त्या भगवान् **कौशिक**ऋषीचें
नाहीं कीं काय ?

ओंव्या.

तपाजेंका परम दारुण, करिता झाला
तोचि धगधगीत कृशान, ज्वालामुक्त
ऐशा तपोवन्ही करोन, आटिलें क्षात्र
त्याचें ब्राह्मण्यरूप भूषण, करोनियां
जो प्रतिस्वर्गसर्गसाहसी, गीर्वाणांच्या
मुकुलित करणार शशी, सर्व जगाशी

ह्मणून **सीता** व **राम** यांचें लग्न झाल्य
करील कोण जाणे, असी आपणास शं
कारण कीं,

श्लोक.

आर्षींच सांगोनि सुबीजमंत्रा देईल
होईल तेणें बहु शक्तिवृद्धि, वाढेल त्य
त्रैलोक्यजेता **दशकंठ** आहे, तयास
ऐसें यया क्षत्रियबाळकातें करील

(तदनंतर **कौशिका**च्या वेषानें **विद्युज्जि**
सारण, व **रामा**च्या वेषानें **रावण** असे

दशाननः—

सुबाहुम

कुर्युर्मय

तथापि

धृतेनूवें

विद्यु०— महाराज, कथमक

त्वां दृष्ट्वा नव

र्णौ पाणियुग

दूर्वापल्लवगारुडा

रामोसाविति मोक्ष

दशाननः— मतावदहमभ्यर्थये

वेणी विलोकितैका,

अंक ४.

रावण.— **आर्या.**

जे कां म्यां सांगितलें, **सुबाहु मारीच**
करितिल तीं त्या कार्या, तद्विषयीं त्यां
सीतावरणार्थ मियां, धारण केलें स्वरूप
परिमच्चित्त न धरितें धैर्या, यास्तव खरा

विद्युज्जिह्व— महाराज, भलत्याच वेळीं धैर्य

श्लोक.

अभिनवजलदापरि[2] हे द्युती, करयुगीं शर
नयन सुंदर पंकज कीं जसें, मुखहि पूर्ण
ऐसें तुह्मांपाहुनि हाचि **राम,** मानील **सी**
दूर्वांकुरीं युक्त मधूकमाला[3] घालील कंठीं

रावण.— दुसरें कांहीं मी मागत नाहीं. एक

आर्या.

वेणीच पाहिली म्यां, करहि तिचा हेम
आतां इतरांगेंही देखाया चित्त होतसे

सारण—

सुवर्णके

शंकरस्थ

(प्र

प्रतीहारी.— महाराज, ि

जनकः— जीमूतक, विज्ञ

प्रतीहारी.— रामलक्ष्मण

रभूमिसंभ्रमः.

जनकः (सहर्षसप्रश्रयंच,

भगवानानुषंगिकत्रैशंकव

रामलक्ष्मणाभ्यां सहैवप्र

शता०— तथेति. (निष्क्रां

जनकः—

कथ मिदं हृदयं मम कौ

शफरघट्टितनाल मिवांबुजं

शता० (ततः प्रविश्य शतानंद

जिह्वादीन्दर्शयति)

अभंग.

सुवर्ण केतकी परी जीचा वर्ण, ऐसी सी
शिवाच्या जटेत जैसी चंद्रलेखा, तैसी अ

चोबदार.— (आंत येऊन ह्म०) महाराज

जनक—अरे जीमूतका, काय जें निवेदन

चोबदार.— परमपूज्य जे कौशिकऋषि
तेमान दरवाज्यापाशीं प्राप्त झाले आहेत

जनक—(हर्षानें व नम्रतेनें) भगवन् गौत
करितां साहजिकपणें स्वतंत्र लोक निर्मा
ब्रह्मदेवच असा भगवान् कौशिकऋषि
त्यास अर्घ्य समर्पण करून, रघुकुमार
मान आंत घेऊन यावें.

शतानंद—उत्तम आहे. (असें ह्मणून निघ

जनक—

श्लोक.

माझ्यां घरीं कुशिकनंदन[1]
घेवोनियां परमपूज्य मुनींद्र अ
ऐसें असोनि मन कांपत फार
मालासें[2] मत्स्य झगटे तंव पद्म

(तदनंतर)

शतानंद—(आंत येतो आणि विद्युज्जिव्ह
दाखवून जनकास म्हणतो) राजन्, हें कौ
मलक्ष्मण आले आहेत.

जनक—(आसनावरून उठून ह्म०) भगव
सीरध्वज हा चरणाप्रत वंदन करितो.

विद्यु०— स्वस्तिभवते म

सारणः— (अपवार्य दृश

राजन्नस्मै न

जानकीं प

दृशा०— (सहर्ष) एवमेव

विद्यु०— (भ्रूसंज्ञया दशा

दृशा०— (अपवार्य, सा

यस्य प्रणामसमयं प्रतिप

मंदोदरीमपिनयः सहतेप्र

सारणः— (स्वगतं) नून

विद्युज्जिह्व— **जन**कराज, अस्तु ते कल्य

सारण.— (**रावणा**कडे हळूच ह्मणतो).

श्लोक.

जनकालागि कल्याण होईलचि

सीतेला वरुनी तुह्मी[1] जांवई व्ह

रावण— (हर्षानें ह्म०) होय. हें वास्तविक

विद्युज्जिह्व— (**जन**काप्रत वंदन कर
डोळ्यानें खुणवितो).

रावण.— (**सारणा**कडे वळून हळूच ह्म

श्लोक.

दिक्पालही नमति ज्या धरुन

मंदोदरी प्रणयकोपित झा

तीतेंहि जो नति कदापि करी

त्याला[2] नरास नमणें ! बहु ल

सारण— (मनांत ह्म०) काय ह्याच्या
आहे पहा ! **जानकी** आपणाला मिळ
मनाचा अजूनही निश्चय होत नाहीं ! (
प्रस्तुत आपण जो मार्ग धरिला आहे, त
उचित नाहीं.

रावण— **जनक**रावजी, मी **दशरथपु**त्र

सारण— (तसेंच ह्मणून नमस्कार करितो

जनक— वत्सांनो, दीर्घायुषी व्हा बरें !

शता०— (**विद्युज्जिह्वा**प्रत ह्मणतो) भ

परस्परसमावेतौ, प्र

अनयोः कतरोरामो

विद्यु०— (स्व०) नकश्चिदपि;

नवांबुदश्यामलएषरामो वान

सौमित्रिरेषद्रुतहेमकांतिर्यः

दशा०— (अपवार्य सारणंप्र

मानेतुं ?

सारणः— (स्वगतं) अहो,

कथं ! नन्विदानीमेव जनकदु

श्लोक.

दोघे हे सारिखे मानें वयें आचरणें तसे
यांत लक्ष्मण तो कोण ? रामही को
विद्युज्जिव्ह— (मनांत ह्मणतो) यांत त्यांतू
रावण व सारण आहेत. (मोठ्यानें

श्लोक.

नवांबुदश्यामल[1] राम जाण, प्रेमा जयाच
सौमित्रि हा तप्तसुवर्णकांती[3], ज्येष्ठा[4] अ
रावण— (एकीकडे वळून हळूच सारणाप्रत
आणायास जनक आतां उगाच उशीर क
सारण— (आपल्याशीं ह्म०) अरे मूर्खशिरो
जनकाची भेट झाली न झाली, तोंच ह्य
झाली आहे ती ? उतावळा नवरा आणि
करितो, याला काय ह्मणावें ? (रावणास
क्षणभर धीर धरा धीर धरा ! इतकी घाई क
रावण— (क्रोधानें सारणास हळूच ह्म०).

आर्या.

वधिला मुनि[1] मारीचें, ह्मणूनि तद्वाचिश
कौशिक हा, त्याणेंची, वाटे मज, हाचि
सारण— (रावणास हळूच ह्म०) तेंही
होईपर्यंत, पुढें नव्हे.

शता०—

पुत्रार्थंचरतस्तपो दुः

कृच्छ्रेणव्यतिलंघितेषु

चत्वारोजनिताः सु

दिष्ट्यापादयिता वि

विद्यु०—(स्व०) अयंखल्वहल

मारीचेनहतंश्रुत्व

दुःखंचलप्स्यते

(प्र) नकेवलं भवतां प्रमोदः,

दशाननः — (अपवार्य)

मयान्यक्षराणि श्रावयसि. मम

स्य पुनरागमनप्रत्यूहः सुकरोवा

(विमृश्य)

वत्स, व्याप्रियसे वृथा प

योद्धुं युद्धमदोस्ति तेयदि

इत्युक्तोपिसुरार्षणायदिपु

शतानंद- श्लोक.

झालेसाठसहस्र वत्सर वया, नाना
केलें पंक्तिरथें[1], परंतु फल तें नाहीं
केली इष्टि जईं विभांडकसुतें[2], झा
चाऱ्ही भूषणभूत सर्व जगतां, आ

विद्युज्जिव्ह—(मनांत ह्म०) हाँ ! हा अहल्

आर्या.

मारीचें रामाला वधिलें मार्गांत या
होईल दुःख तितुकें, जितुका आनं

(मोठ्यानें ह्म०) अहो, तुह्मालाच आनंद
जगालाही आनंद झाला आहे.

रावण—(सारणाला हळूच ह्म०) सारण
ग्रहण " हीं अमृतमय अक्षरें तूं मला ऐक
झें ह्रृदय स्थिर नाहीं ! कारण परिवारांसु
हून येत आहे, त्याच्या येण्यास प्रतिबंध
ला तिकडेस योजिलें. पण तिच्यानें तें
हा मला मोठा संशय आहे ! काय करावे
(मागील स्मरण करून ह्म०) तेव्हांच

श्लोक.

वत्सा, व्यर्थ तुझें नरांसह रण[4], स्वल
आहे कंडु तुझे भुजांत, तरि तूं देवांस
ऐसें नारदवाक्य नाइकुनि मी राजों
कैंचा तें सुत राम, तद्दूत[6] तसा सी

टीप.—१ दशरथें. २ ऋष्यशृंगानें. ३ सर्व ज

सारणः—(अपवार्य) नारदगिरा मनु

थोविमुक्तइतीदमुपपन्नं. शृणुतावत्

अत्युद्दामतपःप्रसादितपुरारातिप्र

ज्योतीरूपमहास्त्रमंत्रपटलीनि

दैतेयाहवदर्शितौजसमसौ कस्य

सर्वक्षत्रियकंठकर्तनपरोवीरोजह

दशा०—(अपवार्य सामर्षोत्साहं) सम्य

प्रियसुत्हृदापातयिष्यामि सहसूनुम्.

सारणः—(अपवार्य) यदिताटकादिभिर

जनकः— भगवन्कुशिकनंदन,

अजात्मजसुतोदयः श्रवणयो

दृशोरपिचसांप्रतं मुहुरवेक्ष्यम

सारण— (**राव**णास हळूच ह्मणतो) **ना**
आपण मनुष्यांशीं युद्ध करणें टाकिलें, ते
रथ हा अर्थात् सुटला. हें तर नीटच आ

श्लोक.

सांबाला करुनी प्रसन्न परमें उग्रें त
साधी जो विविधास्त्रमंत्रपटला, उद्युक्त
सर्व क्षात्रकुलास, **भार्गव**[1] असा वी
त्यानें सोडियलें कसें **दशरथा** जो[3]

रावण— (क्रोधानें व उत्साहानें **सारण**ास
स्मरण दिलें ! **भार्गव** तर माझा पर
हातानें पुत्रांसुद्धां **दशरथा**चें कांडात क

सारण— (**राव**णाला हळूच ह्मणतो) अ
मारीच यांनीं **राम** व **कौशिक** यां
गोष्ट कीं नव्हे ?

जनक— भगवंता **कुशिकनंदना**,

श्लोक.

सुपुत्र बहुतां दिनीं **दशरथास** जाले
प्रमोद तइं ऐकुनी, अजि तयांस हो
मदीयतनये सर्व जरि विवाह याचा
मलाचि न सुयोग हा **निमि**कुळास[4]

तर अहो मुनीश्वर, आपण आतां यत्नां
व्हावें. आह्मींही वत्सेचे विवाहमंगलास

सारण.— (हळूच **राव**णाप्रत) महाराज
होईल तर मग तो उत्साह याहूनही अ

रावण.— यांत काय संशय ?

विद्यु०— (स्व०) इ

निशाचरेण निहतः

(प्रकाशं) तथैवमेत

शता०— राजन्नूर्मिलापि

विद्यु०— (अपवार्य)

तुनिष्फल मागमनं.

सारणः— (अ०) मां

कौशिकस्यसु

सहैव गृहिणीय

विद्यु०— (अ०) सार

जनक— भगवन्गौतमनं

विद्युज्जिव्ह.— (मनांत ह्मणतो) अरे हें
उभें राहिलें ? बरें असो काय चिंता आ
कौशिकाला मारून टाकलें असतें त
साधून घेतां येईल. नाहीं तर मग गु
(मोठ्यानें **जनका**स ह्म०) होय, माझे

शतानंद— राजन्, आपली **उर्मिला** अ
णाला द्यावी.

विद्युज्जिव्ह.— (एकीकडे वळून **सारण**
तुझ्याही येण्याचें फळ होणारसें दिसतें.
यात फुकट गेली.

सारण— (हळूच म्हणतो) फुकट कशानें

श्लोक.

शिष्ये तसे पुत्रही **कौशिका**चे घेनू स
भार्येसह प्राप्त तुलाच सारे, खेदा करीसी

विद्युज्जिव्ह— (एकीकडे **सारणा**स हळू
मला देऊन मग " थेरड्या बायकोचा
दादला " असी माझी फजीतीच करा

जनक—भगवन् **गौतमनंदना**, **उर्मिल**
इतकेंच नाहीं, तर माझा धाकटा बंधु जो **कु**

श्लोक.

भरता आणि **शत्रुघ्ना** याच्या
मांडवीश्रुतकीर्ती यां दिघलें पा

रावण.—(**सारणा**कडे वळून हळूच) **स**

सारण— (अपवार्य) ‌

त्किंवक्ष्ये ?

शता०— भगवन्कौशिक,

सारणः— (अपवार्य दशा

रथमुपनिमंत्रयितुंकौशि

मंत्रोनकृतः

दशा०— (अपवार्य) सा

मिदानीं.

विद्यु०— सपरिवारो दशरथः

जनकः— कः कोत्र भोः ?

प्रतीहारी— (प्रविश्य) आ

जनकः— भगवतः कौशिकस्य

सारण.— (हळूच) अहो, **विद्युज्जिह्**
पण तो **कौशिक** वेषानें आडला गेला !
शतानंद.— (**विद्युज्जिह्हा**प्रत म्ह०)
रत शत्रुघ्नां सहवर्तमान **दशरथ** रा
सारण.—(हळूच **रावणास** म्ह०) मी म
सांगितलें कीं, बायकांमुलांसुद्धां **दशर**
कौशिक हा निमंत्रण करायास **अय**
णून ? पण **विद्युज्जिह्हानें** त्याप्रमाणें
काय करावें !
रावण— (हळूच) **सारणा**, जें झालें तें
जानकी दृष्टीस पडेल असा यत्न चा
विद्युज्जिह्— (**शतानंदास** म्ह०)
परिवारासुद्धां आणिलें आहे. पण मार्गी
विलंब लागला.
जनक— अरे तेथें कोण आहे रे !
चोबदार.— (आंत येऊन म्ह०) महारा
जनक— भगवान **कौशिक**ऋषि आ
करण्याकरितां मुलींना घेऊन ये बरें.
चोबदार— आज्ञा महाराज, (असें म्हण
रावण— (**सारणाला** हळूच) **सारणा**
रिला खरा. (उत्कंठित होऊन म्हणतो

श्लोक.

अतां माझी रामापरि तनु विलोकू
विदेहाची वधू मजवरि कटाक्षां
जयांच्या योगानें प्रणयरस हा सु

(

विद्युज्जिव्होविदध

र्यस्सौमित्रेर्वहतित

रामोभूत्वा, जनक

संप्राप्तोसा, वितिक

(सर्वे

दशा०—(सभयकंपं, सोद्वेगं,

जनकाय निवेद्यते ? नह्यय

विद्यु०— (अपवार्य सभयकं

गृहिणीमंतरेण वृत्तांतोयं के

सारणः— (स्वगतं) केनचि

(इतक्यांत पडद्यापलीकडे शब्द

श्लोक.

विद्युज्जिह्वचि जाहला **कुशिकज**
झाला **सारण**, राक्षसेंद्र हि तसा **रा**
आले हे ठकवूं तुह्मां, **जनकजे** हारा
सांगावें **जनकास** त्यांनिच असें, जे

(सारे कान देऊन ऐकतात

रावण—(भयानें सकंप होऊन **विद्युज्जिह्वा**
हें आपलें गुप्त वर्तमान **जन**कास कोण
ह्मटलें ह्मणजे आपणाखेरीज इतर कोणाल

विद्युज्जिह्व— (भीतीनें सकंप होऊन **रा**
महाराज, काय ह्मणावें आतां ? ही तर अ
आहे ! माझ्या स्त्रीला मात्र हें ठाऊक हो
कोणालाही कळलें नाहीं !

सारण.— (हळूच ह्म०) कोणी तरी दुष्ट
बिघडून टाकिली ! (उघडपणें ह्मणतो)
कोणी आरोळी दिली याचा शोध करावा

शतानंद— (मनांत ह्म०) हें कसें झालें ?
विद्युज्जिह्व हे तिघे **रामलक्ष्मण** व
घेऊन आले आहेत ह्मणजे काय ? (मो
लक्ष्मणा, शोध करवितों.

जनक.— (विचारपूर्वक मनांत ह्म०).

अभंग.

माझा मनोरथ साधोनी द्यायाला, कौ

(प्रकाशं) कः कोत्र

प्रतिहारी०— (प्रविश्य

जन०- केनैवमुक्तमिति

प्रतिहारी०— राजन्,

गि

पुर

उप

मप

जन०— भगवन्शतानंद,

शता०— (अपवार्य ज

ष्टानां प्रवेक्ष्यतांच रू

प्रति) भगवन्कुशिक

(मोठ्यानें बोलतो) कोण आहे रे तिकडे ?
चोबदार.— (आंत येऊन ह्म०) आज्ञा महा
जनक.— आतां हें कोणी आरोळी मारून सां
करून इकडे कळीव.
चोबदार.— महाराज, शोध करण्याजोगें कांहि

आर्या.

स्वर्गीं उडून गेला दिव्यपुरुष एक बोलुनी
आले द्वारीं दुसरे **कौशिक, सौमित्र,**
जनक.— भगवंता **शतानंदा,** हें काय आहे
शतानंद— (एकीकडे वळून **जन**काप्रत हळू
दूतानें हें सांगितलें असेल असें वाटतें ! अ
आणि येणारे यांतून सत्य कोणते याची परीक्ष
करूं. (उघडपणें **विद्युज्जिव्हा**प्रत ह्म०)
नंदना, हें कसें काय आहे ?
विद्युज्जिव्ह— (मनांत ह्म०) **कौशिका**नें अ
चोर कोंडावे तसें कोंडून टाकिलें. काय करा

दशा०— (अपवार्य विद्युज्जि

विद्यु०— (अपवार्य दशान

रोधायसर्वमवेक्षमाणायथोचि

जन०— (अपवार्य शतानंदंप्र

तथामन्येराक्षसाएवागमिष्यंत

शता०— (अपवार्य) ममाप्यय

विद्यु०— जनकराज, किंविच

क्तमेव. यथोचितंसंभावनीये

इतिवादीः.

जनकः (तथेत्युत्थायप्रांजलिः पंथ

(दशाननादयउत्थायनिष्क्रांता

रावण— **विद्युज्जिव्हास** हळूच म्ह०) अ
वें बरें ?

विद्युज्जिव्ह— (**रावणास** हळूच म्ह०) ि
बळानें गुप्त होऊन येथें काय होतें तें सर्व
दिसेल तें करावें, दुसरें काय ?

जनक— (**शतानंदा**कडे वळून हळूच म्ह
उद्विग्न होऊन आपापल्यांत बोलत आहे
नव्हत; तर जे येणारे तेच राक्षस होत असे

शतानंद— (**जनका**कडे वळून हळूच
असेंच वाटतें.

विद्युज्जिव्ह — **जनक**राजा, आतां विचा
नाहीं. आह्मी येथून जातों ह्मणून तुह्माला
रावण येईल, त्याचा सत्कार चांगला करा,
गणें कांहीं नाहीं. परंतु 'तुला कन्या देतों' अ

जनक— बरें आहे, तसेंच करीन. (असें
जोडून ह्मणतो) यावें महाराज, हाच म
दाखवितो).

(**रावण, विद्युज्जिव्ह** आणि **सारण** हे उ
णि तिरस्करिणी विद्येच्या बळानें गुप्त होऊन

शतानंद— राजन्, दुसरे **कौशिका**दिक ब
नाही यथोचित अर्घ्य देऊन आंत घेऊन
बाहेर जातो).

(तदनंतर **रामलक्ष्मणां**सहवर्तमान **कौ**

कौशिक— (मनांत म्ह०).

जानक्यां रघुनंदनस्य त्दृदयं लग्नं दृढं कारितं,

यूनोःकिंनपरस्परप्रणयिनोर्योगः प्रशंसास्पदं १

दृष्ट्वास्यप्रगतं रघूद्वहमिमं सीता सखीसेविता

नन्वेषानवपल्लवास्तरगता नक्तंदिवंताम्यति. ३०

किंच अस्माभिः सुविहितमिदानीं जृंभकप्रमुखदिव्यास्त्रमंत्रग्राम-मुपदिशद्भिरेतस्मैसलक्ष्मणायरामाय. यदस्मिन्स्वजनविनिपातेन सीतापाणिग्रहणेनच जनितामर्षेपि नाक्रमेत पराक्रमस्त्रिभुवनवि-जयोदग्रतेजसोपि दशग्रीवस्य. अपिच.

मायाविनोरात्रिचरान्विदित्वा

विश्लिष्टवान्पंक्तिमुखेनराज्ञा

निर्विघ्नमुद्वाहकृतेकुमार्याः

स्वस्थानमाप्यांद्रुतमागतोस्मि. ३१

(प्रकाशं) वत्सौ रामलक्ष्मणौ, जनकराजंप्रतिभवद्भ्यां प्रश्रिताभ्यां भवितव्यं. यतः

याज्ञवल्क्याद्दषेरेषप्राप्योपनिषदोगुरोः

तीर्णशोकार्णवः पूज्यःसर्वेषामपियोगिनां. ३२

रामलक्ष्मणौ— बाढमेवंभवावः.

श्लोक.

रामीं प्रीति अखंड मी जडविली पृथ्वीसुतेची बरी,
त्यांचा स्तुत्य न योग, हार्द[1] करिती जें एकमेकावरी १
स्वमीं पाहुनि राघवास विरहें तप्ता सखीयुक्त कीं
पाल्याचे शयनीं निजे, निशिदिनीं भोगी व्यथा, जानकी.

दुसरें, आम्ही रामलक्ष्मण या उभयतांसही जृंभकादिक दिव्यास्त्रांचे मंत्राचा उपदेश केला, हें ठीकच केलें. कारण, स्वजनाचा नाश झाल्यामुळें आणि सीता व राम यांचें लग्न झाल्यामुळें रावणास मोठा क्रोध जरीं आला, आणि मूळचाही तो त्रिभुवनास जिंकणारा असा मोठा पराक्रमी आहे, तरीं, त्याचें रामापुढें कांहीं चालूं नये, असें या अस्त्रांचे योगानें रामास सामर्थ्य आलें आहे. आणखी,

आर्या.

मायावी रावण हा याची आणी विदेह राजाची
संगति न होय ऐसी केली यत्नेंचि युक्ति मी साची.
आतां निर्विघ्नपणें विवाह यांचा करोनि द्यायाला
घेउनि आलों सत्वर निजाश्रमीं या नरेंद्रतनयाला.

(मोठ्यानें स्म०) वत्सांनो, रामलक्ष्मणांनो, तुह्मी जनकराजाप्रत फार नमून असावें बरें, कांकीं,

श्लोक.

याज्ञवल्क्योपदेशानें तत्वज्ञानीच जाहला,
गेला शोकार्णवा पार योग्यांही पूज्य तो भला.

रामलक्ष्मण.— उत्तम आहे, आह्मी नमूनच असूं.

टीप.–१ प्रीति.

लक्ष्मणः— भगवन्नेतस्य राज्ञोलांगलोल्लिखितभूमेरुत्थिता सीतानाम तनयेति महदिदमाश्चर्यमाकर्ण्यते.

कौशिकः— अथकिं. १

रामः— (स्व० सानुस्मरणं)

तन्वंग्याः पतनं तथाहुतवहे मायेतिनिश्चिन्वतो-
प्यातंकेनचमन्युनाचहृदयं नोन्मुक्तमद्यापिमे,
मिथ्याभूतमपिव्यतिक्रममिमंस्मृत्वाविदेहाधिपे
पौलस्त्यस्य शिरांसिसंयतिदशाप्युच्छेत्तुमुत्कंठते. ३२

अपिच

वैतानंव्यपदिश्यकर्मवसुधाकन्याविवाहोत्सवं
निर्वोढुंसहसासमानयतिमांसर्वैः समंबंधुभिः
आर्यःश्रीकुशिकात्मजोयमितिमे चेतः कथंवर्तते,
ध्यायत्याश्वसिति, प्रसीदति, तथास्वच्छंदमानंदति. ३३

(प्रकाशं) भगवन् इदमन्यदद्भुतमाकर्ण्यते, यत्पुनरनल्पतपसो विदेहाधिपतेरायतने सकलसुरासुरमवीरवुरारोपगुणं, गिरिवरप्रमाणं, भगवतः पुरशातनस्य शरासनमभ्यर्च्यतइति.

कौशिकः— (विहस्य) अस्त्येतदपि. (इतिपरिक्रामंति)

(प्रविश्यशतानंदः)

शतानंदः — राजन्नेषभगवान्कुशिकनंदनः, एतौचदशरथराजनंदनौ.

आहे. हें तर मोठें आश्चर्य होय !

कौशिक—होय, तें खरेंच आहे.

राम— (मागील स्मरण करून मनांत ह्मणतो).

श्लोक.

गेली अग्निमधें जळूनि तरुणी मायाश्व ती, हे खरी,
जाणें मी बहु शोकरोपहि तसा सोडी न चित्ता तरीं.
वैदेहा[1] वधि[2] राक्षसेंद्र लविकें हें सर्व जाणोनि रे,
छेदाया दशही शिरें मन कसें झालें असे घाबरें ?

आणखी

श्लोक.

यज्ञाचें मिष दाखवूनि वसुधाकन्यां विवाहोत्सवा
आणी येथ मला मुनीश्वर अजी तैसेंचि मद्बांधवां,
सीताही मज लब्ध होइल अतां, येतां असी कल्पना,
ध्यानाश्वासनहर्षतोषें इतुक्या होती मनीं भावना.

(मोठ्यानें ह्मणतो) भगवन्, दुसरी एक आश्चर्यकारक गोष्ट ऐकतों, ती ही कीं, सकल सुरासुरांतील महावीरांस देखील ज्याचें गुणारोपण करणें अशक्य, असें पर्वताकार जें त्रिपुरासुरजेता भगवान् **शंकर** याचें धनुष्य, तें या महातपस्वी **जनक**राजाच्या घरीं पूजेंत आहे।

कौशिक— (हांसून ह्म०) होय, हीहि गोष्ट खरीच आहे. (असें बोलून सारे इकडे तिकडे फिरतात).

शतानंद— (आंत येऊन ह्मणतो) राजन्, हे भगवान् **कौशिक** ऋषी आणि त्यांच्या बरोबर **दशरथ**राजाचे पुत्र असे तिघे आले आहेत.

टीप.–१ जनकाला. २ मारिता झाला. ३ रावण. ४ सीता. ५ चिंताधैर्य.

जनकः— (स्व०) एतेह्विवेषानुगुणमनेन पुरोधसा निर्दिष्टाः. (प्र०) प्रियंनः. (इतियथोचितमुपचरन्सर्वानासनेपुनिवेशयति.)

शतानंदः — (स्व०) सत्वेते राक्षसास्तथाप्येवंवक्ष्ये. (प्र०) दिष्ट्या रामलक्ष्मणाभ्यामत्र भवान्संप्राप्तः.

जनकः—(स्व०) अहमपिशतानंदमनुसृत्यवक्ष्ये. (प्रकाशं)

दिष्ट्यानयद्दशरथो गृहमृष्यशृंगं,

दिष्ट्यासएवतमथाजयद्वृद्धिकामः,

दिष्ट्यासुताः समभवन्पुनरस्यराज्ञो,

दिष्ट्याममातिकमिमौभवताप्रनीतौ. २४

दशा० —विद्युज्जिह्व कथमयं परमार्थबुद्ध्याकथयति ।

विद्यु०—अस्मास्वेवसा जनकस्येति प्रतिभाति.

कौशिकः— एवमेवैतत्. इदंपुनःश्रूयतां शतानंदेन अनेनचमुहृदाजनकराजेन.

उभौ— अवहितौस्वः.

दशा०— किंकथयत्येषदुरात्मा कौशिकापसदः ।

विद्यु०— प्रायेणनिरुद्धतमस्मत्परिजनमतिसंप्रायागतोस्मीति.

सारण०—कथमन्यथा तद्भिसंधानमंतरेणायमागंतुं शक्तःस्यात्. १

जनक— (मनांत ह्मणतो) ठीकच आहे. यांचे जसे वेष व रूपें आहेत तदनुरूपच आपल्याला उपाध्याय बावांनीं सांगितलें. (मोठ्यानें ह्मणतो) फार चांगलें, हें तर आह्मास इष्टच आहे.

(असें ह्मणून सर्वांना यथायोग्य आसनावर बसवितो).

शतानंद— (मनांत ह्मणतो) हे राक्षस असले तर असोत. पण आतां असें बोलतों. (मोठ्यानें **कौशिका**स) देव थोर ह्मणून आपण **राम**लक्ष्मणांस घेऊन आलांत.

जनक— (मनांत ह्मणतो) मीही आतां **शतानंदा**स अनुसरूनच बोलतों. (मोठ्यानें **कौशिका**स).

श्लोक.

आणोनियां **दशरथें** मुनिऋष्यशृंगा,
त्याच्या करें करविलें स्फुट पुत्रयागा,
झाले सुपुत्र, तुमच्या सह येथ आले,
हें सर्व कृत्य विधिनेंच, मुनींद्र, केलें.

रावण— **विद्युज्जिव्हा**, हा जें बोलतो तें परमार्थबुद्धीनेंच बोलतो. कीं कसें रे ?

विद्यु०— महाराज, **जनका**ची परमार्थबुद्धि ह्मटली ह्मणजे आपणाविषयींच आहे असें मला वाटतें.

कौशिक—(**जनकास** ह्म०) होय असेंच खरें. हे **शतानंदा** तूं, हे मित्रा **जनक**राजा तूंही, मी जें वर्तमान सांगतों तें ऐकून घ्यावें.

जनक व शतानंद-ठीक आहे सांगावें. आह्मी ऐकायास तत्पर आहों.

रावण— हा दुष्ट **कौशिक** आतां काय सांगत आहे कोण जाणे ?

विद्यु०— **ताटिका**, **मारीच** वगैरे आपल्या राक्षसमंडळीनें आडविलें असतां त्यांना टाळून निघून आलों, हेंच बहुधा सांगेल. दुसरें काय ?

सारण— ठीकच आहे, टाळाटाळी केल्याशिवाय **कौशिका**चें येणेंच व्हावयाचें नाहीं.

कौशिकः—

यज्ञोमे भवितेति कोशलपतिर्दारैः सुतैश्चानयन्

रुद्धस्ताटकयास्मि वर्त्मनि रजोवृष्टिं सृजंत्या भृशं

दशा०— (स्व०) सम्यगुपक्रांतं अनया मयत्या.

विद्यु०— तदभिसंधानंतु श्रोतव्यम्.

दशा०— मयापुनर्हर्षपरवशेनाभ्यां रघुशिशुभ्यामस्यमुनेरागमनमेव विस्मृतं.

कौशि० (तृतीयचरणः)

धत्सेस्त्रीतिपराङ्मुखेप्युदपतद्बाणः स्वयं कार्मुकात्

विद्यु०— कियानस्यमुनिपाशस्य क्षत्रियबटावस्मिन्माहात्म्यमारोपयितुंयत्नः ।

सारणः—(साशंकं) ततः किंवृत्तं तत्शृणुमः.

कौ० (चतुर्थचरणः)

भिन्नातेन भुजांतरे महति, सा जीवं जहावंजसा.३५

जनकः— (अपवार्य शतानंदंप्रति) नूनंनिजगृहीतरूपप्रत्ययदृढीकरणार्थमनेनयातुधानेन कथेयंप्रस्तूयते ।

कौशिक—

श्लोक.

यज्ञाला अजितां सदारतनयां राजास, ती ताटका

रोधाया मज धूळिची करितसे वृष्टी पथीं बाधका,

रावण— (मनांत ह्म०) वाहवा ! तिनें खासें काम चालविलें हें !

वायु०— तिच्याशीं टाळाटाळी कसी केली तो प्रकार आतां ऐकावा.

रावण— अरेरे ! तिनें धुळीची वृष्टी केली इतकेंच ऐकून, हर्षांत गरक झालों, यामुळें हा मुनी ह्या पोरास घेऊन आला याचें भानच राहिलें नाहीं !

कौशिक—

श्लोक.

(तृतीयचरण).

झाला स्त्री ह्मणुनी पराङ्मुख जईं, तेव्हां तयाच्या शरें

वायु०— या बेट्या क्षत्रियाच्या पोराचें नसतें महत्व सांगण्याविषयीं या दुष्ट मुनीचा, पहा, केवढा यत्न आहे तो !

रावण— (शंकित होऊन ह्म०) बरें आतां पुढें हा काय सांगतो कोण जाणें ! तें ऐकावें.

कौशिक—

श्लोक.

(चतुर्थचरण).

केली भिन्न भुजांतरींच[२] मग ती प्राणास सोडी त्वरें.

जनक— (शतानंदाकडे वळून हळूच ह्म०) आपण जीं रूपें घेतलीं आहेत तीं खरीं आहेत असें पक्कें भासावें म्हणून या राक्षसानें ही कथा सांगून बतावणी केली, यांत संशय नाहीं.

टीप.—१ स्त्रीपुत्रांसहित. २ हृदयाच्या मध्यभागीं.

शता०— अथवा दैवयोगेन कस्याकिंदुष्करं भवेत् ?

विद्यु०— समर्थयतेऽयमांगिरसहतकः

सार०—हा ताटके, स्त्रीति विजानतापिनमुक्तासि कथमनेनजाल्मेन.।

दशा०— (सातंकं) किंकृतं तदनुचरैर्नजानीमः

जनकः— ततःततः ?

कौशिकः — ततश्चसुबाहुमारीचप्रभृतयो रजनीचराः यत्समभ्यद्रवन्.

दशा०— कथं ताटकावधंते सहिष्यंते. ?

सारणः— कथंतेष्वप्याचरितं वीरमानिनाराघवबटुना ?

कौशि०— श्रूयतां. किमन्यत्. ?

सुबाहुतदनीकिनीचरनिशाचरच्छेदिना

रघुप्रवरपत्रिणारणतले तयाक्रीडितं,

नटंतिपरितो यथाहतकबंधतन्मस्तकैः

समंपिशितदर्पिताः सपदिकंकगोमायवः. ३६

शता०—(अपवार्य जनकंप्रति) एवमपिस्थिते कथमेषुमन्यसे ?

जनकः— (अपवार्य) वत्सा वीर्यशुल्का प्रतिज्ञातेत्येति.

ता०— (**जन**कास हळूच म्ह०) अथवा दैवयोगानें कोणाला काय दुष्कर होणार आहे ? तसेंही होईल.

यु०— हा दुष्ट **शतानंद** पहा कसा साधून नेत आहे तें ?

रण— हा **ताटके** ! स्त्री असें समजलें असतांही त्या दुष्टानें तुला सोडिलें नाहीं ना ?

वण—(भय पावून) मग तिच्या सेवकांनीं काय केलें असेल तें असो.

नक— **ताटका** मरण पावल्यावर मग काय झालें महाराज ?

शिक— मग **सुबाहु** व **मारीच** इत्यादिक राक्षसांनीं **रा**मावर चालून येऊन त्याला वेढून घेतलें.

वण— नीचच आहे ! **ताट**केला मारिलें हें त्यांना कसें बरें सहन होईल !

रण— मग वीरमानी जो **राघव** बटु त्यानें त्यांचें काय केलें असेल तें असो !

कौशिक— दुसरें काय ? हें,

श्लोक.

> **सुबाहु** सहिता निशाचरचमू तयांची महा
> रघूद्वहशरें रणीं निवटिली क्षणार्धे पहा.
> गिधाड तंव माजती पिशित खाउनीयां नवें,
> सृगालगण नाचती मदभरें कबंधांसवें.

शता०— (**जन**कास हळूच म्ह०) हा पराक्रम ऐकिलातना ? आतां हे खरे आहेत किंवा वेषधारी आहेत व यांना वत्सा द्यावी किंवा नाहीं याविषयीं आपल्या मनांत कसें येतें ?

जनक— (**शता**नंदास हळूच म्ह०) तोंडच्या गोष्टी ऐकून उपयोग नाहीं. येथें समक्ष जो पराक्रम करून दाखवील, त्याला वत्सा मिळेल, असी कांहीं प्रतिज्ञा करावी असें मला वाटतें.

शता०—(अपवार्य) कीदृशः पणबंधः ?

जन० —(अपवार्य) शिवचापारोपणमेव.

शता०— (अपवार्य सावज्ञं विहस्य)

निषेवाहे वाकमसृमरसमस्तामरकुलं,

चलन्मेरुप्रायप्रमथगणसांद्रीकृततटम्,

कराग्रैः कैलासं गिरिमधिनभोनर्त्तितवतः

कियान्रक्षोनेतुर्गिरिशधनुरारोपणविधिः । ३७

जनकः—(अपवार्य) कथयामि ते भूतार्थं,-

सिद्धचारणगंधर्वदेवदानवराक्षसैः

दुरारोपमवादीन्मे पुरा चापमिदंहरः. ३८

शता०—(अपवार्य) तर्हिशक्यमिदंप्रतिज्ञातुं.

विद्यु०— कथंसर्वेषामाहवधं कौशिकः ?

सारणः—सत्यमेवैतत्, नखल्वतिसंधेयाः केनापिमायाविनोमारीचप्र-

भृतयः.

शता०— (हळूच म्ह०) त्याला तर पण केला पाहिजे. तो कोणता करावा बरें !

जनक—(**शतानंदास** हळूच म्ह०) **शिव**चापारोपण करील तोच हिचा पती. हाच, दुसरें काय ?

शता०—(अवज्ञापूर्वक हांसून **जनका**प्रत हळूच म्हणतो) अँः, ही काय प्रतिज्ञा ? **रावणा**ला तर अगदीं सुकर आहे ही;

श्लोक.

मिळाले सेवार्थ त्रिदिवपति[1] सारेचि वहिले,
चलन्मेरुप्राय[2] **प्रमथ**गण ही ज्यावरि भले,
अशा **कैलासाला** उडवि गगनीं जो निजकरें,
तया **लंकानाथा** धनु उचलणें काय वद रे ?

जनक— (हळूच म्ह०) तें खरें पण पूर्वीं असें झालें आहे.

श्लोक.

सिद्धचारणगंधर्वदेवदानवराक्षसां,
दुरारोपचि[3] हें चाप, **सांब** हें वदला असा.

शता०— (हळूच **जनकास** म्ह०) असें आहे काय ? तर मग ही प्रतिज्ञा ठीक आहे.

विद्यु०— (**कौशिक** वाक्यावर म्ह०) काय ! **कौशिका**नें तर सर्व राक्षस मारून टाकिले म्हणून सांगितलें !

सारण— होय ही गोष्ट खरीच असेल. कांकीं **मारीच** प्रमुख राक्षस हे मोठे मायावी आहेत, त्यांशीं टाळाटाळी करून म्हणजे कोणी निभावून येईल असें व्हावयाचें नाहीं. म्हणून ते राक्षस मेले असतील, तेव्हांच हे इकडे आले, मध्यें नाहीं.

टीप.—१ त्रिदिवेश (देव). २ चालणाऱ्या मेरुपर्वताप्रमाणें मोठाले. ३ गुण चढविण्यास दुःसाध्य.

लक्ष्मणः-

भीतोभूदार्यबाणेनदूरादपिदवीयसि

मारितोवाविमुक्तोवामारीचोनप्रतीयते. ३९

दशा०- (सक्रोधनिःश्वासं)

वातोवातुमसौबिभेति, तपनस्तपुं मदीयेजने,

दग्धुंवादहनश्च, शास्ति भुवनान्यद्यापि लंकेश्वरः,

साकंताटकयासुबाहुमखिलान्यस्यहत्वाभवान्

रामोजीवितुमुत्सहेतकिममुं गोप्तुंचकिंकौशिकः १४०

(इत्युत्थातुमिच्छति.)

विद्यु०- (निर्वार्य) क्षम्यतांक्षणमात्रं. दृश्यतांपुरस्तादपि.

जनकः (स्वगतं) प्रसीदतिमेहृदयं. (प्रकाशं) कथंमारीचोपि-

निर्धूतोरघुकुमारेण. १

कौशि०- अथकिं १

सारणः- (स्वगतं) हंतहंत. ।

इयंतंकालमेतस्यपुष्टोभुजपराक्रमः १

एकदेशेधुताभिन्नो, भानुमानिवराहुणा. ४१

दशा०- (दंतैर्दंतान्निष्पीड्य) ताहंविमोक्ष्यामि क्षत्रभटं.

लक्ष्मण—

श्लोक.

गेला **मारीच रामा**च्या बाणानें अतिदूर रे,
मारिला वा सोडिला या त्यानें हें नकळे खरें.

रावण.— (क्रोधानें निश्वास टाकून).

श्लोक.

वायू, सूर्य, हुताश पीडण करूं माझ्या जनांला भिती.
त्रैलोक्यास अजून शासन करी निःसीम **लंकापती.**
सर्वां रात्रिचरां[१] **सुबाहु**सहितां मारूनियां **राम** हा
कैसा राहि जिवंत पाहुं, मुनि या रक्षील कैसा अहा!
(असें बोलून उठायास पाहतो.)

विश्व०— (त्याचें निवारण करून) महाराज, क्षणभर धीर धरावा। पुढेंही काय होतें तें पहावें, उगीच उतावळी कां करावी ?

जनक— (मनांत ह्म०) अहो माझ्या हृदयाला तर प्रसन्नता भासते ! व्यग्रता अगदीं भासत नाहीं, मग काय असेल तें ईश्वर जाणें ! (मोठ्यानें म्ह०) **मारीचा**लाही **रघुकुमारानें** जेर करून पळविलें ना ?

कौशिक— होय ! पळविलें तर !

सारण— अरेरे !

श्लोक.

एतावत्कालपर्यंत पूर्ण बाहुपराक्रमें
एकदेशीं भिन्न येणें केला सूर्य जसा तमें[२].

रावण— (करकरां दांत खाऊन) आतां तर मी या क्षत्रियाच्या पोरट्याला सोडणार नाहींच रे नाहींच !

टीप.—१ राक्षसांना २ राहूनें.

संत्यद्यापिगृहीतरुद्रगिरयोमेविंशतिर्बाहवो,

दिक्पालस्मयघस्मरेषुघटितोत्संगानिषंगादश,

चंद्रादंडधरावलेपत्दृदियं शक्तिर्मयेनार्पिता,

तत्किं ? ब्रूहि, कुतोबिभेमि ? समरेकोमेपुरःस्थास्यति? ४२

सारण०— अंगुलिस्फोटमात्रसुकरविनिपातेपिमनुष्यपोते कियानयं स्वामिनः संरंभः ।

शता०— महाप्रभावोऽयंरघुकुमारः ।

लक्ष्मणः— अतएवखलु.

आर्याय पुनरेतस्मै भगवानेष कौशिकः

मयासहैव दिव्यास्त्रमंत्रग्राममुपादिशत्. ४३

विद्यु०—श्रुतमिदं स्वामिना लक्ष्मणवचनं ।

दशा०—किमतोनभेतव्यमस्माभिः ?

सारणः— प्रथमतःप्रभृति कौशिकएव द्रुह्यत्यस्मभ्यः

कौशिकः— (स्वगतं) जनकः शतानंदश्च मामिमावपिवत्सौ अन्यथासंभावयंताविव वर्तेते. तत्किंप्रागेवमायाविभिःकुणपैर्विप्रलब्धौ ? भवत्वेवं. (प्रकाशं) राजन् जनक, वत्सशतानंद, मांप्रति किमपि वक्तुकामाविवदृश्येते. तत्कथ्यतां.

श्लोक.

कैलासा उचलोनियां धरियलें ते वीस बाहू बरे,
दिक्पालस्मयदेपुधी[1] हि बरवे आहेत दाही खरे,
ही शक्ती दिधली **भवें** मज **यमा** जी भीतिला देतसे,
सांगें कोण दिके रणीं मजपुढें ? कोणास मी भीतसें ?

सारण.— अहो महाज, आपण नुसती चुटकी वाजविली तर जे प्राण सोडणार, त्या मनुष्याच्या पोरठ्या विषयीं एवढा आवेश आणणें आपणास कशास पाहिजे ?

शता०— (**लक्ष्मण** वाक्यावर बोलतो) **रघुकुमारा**चा प्रभाव तर मग अतिशयच थोर होय !

लक्ष्मण— ह्मणून तर,

श्लोक.

माझ्यासहित आर्याला[2] **कौशिकानीं** कृपें पहा,
दिव्यास्त्रमंत्रविद्येचा केलासे उपदेश हा.

विद्यु०— **लक्ष्मण** हें काय बोलिला, ते महाराजांनीं ऐकिलें ना ?

रावण— काय ! यापासून आपण भय पावावें कीं ?

सारण— महाराज, म्हटलें ह्मणजे हा दुष्ट **कौशिक**याच पहिल्या पासून आपणाशीं द्रोह करीत आहे.

कौशिक— (मनांत म्ह०) हें काय ? **शतानंद** आणि **जनक** ह्या उभयतांच्याही मनांत, मी व हीं मुलें यांविषयीं कांहीं संशय उत्पन्न असल्यासारिखें दिसतें ! तेव्हां आमच्या पूर्वीं कोणी मायावी राक्षस येऊन त्यांनीं यांस फसविलें किंवा काय असेल तें असो. (मोठ्यानें म्ह०) राजा **जनका**, वत्सा **शतानंदा**, मजपाशीं कांहीं बोलावें, असा तुमचा आकार दिसतो. हें खरेंच असलें तर, बोला खुशाल तुमच्या मनांत काय असेल तें.

टीप.—१ दिक्पालांनाही विस्मय देणारे भाते. २ रामाला.

यः कश्चन त्रिभुवनेयदिराजसूनु

रारोपयिष्यतिशरासनमिंदुमौलेः,

तस्मैप्रदास्यतिमुदामिथिलाधिपोयं

कन्यामनन्यसुलभेन गुणेन धन्यां. ४४

कौशिकः—अत्रापि तत्रभवतोरनाश्वासः दुर्निवारावलेपेषु मायाबल-

सुलभनानारूपेषु निशाचरेषुसत्सु कस्य कस्मिन्भवतिविश्रंभः ? त-

दानीयतामारोपणाय शरासनं पुरशासनस्य.

जनकः— भगवन् शतानंद, तत्रभवतैवसंभाव्य शांभवंधनुरानीयतां.

शता०— (तथेति निष्क्रांतः)

दशा०—

भग्नुजैर्धृतकैलासैरपि यद्दुष्करंधनुः,

तदारोपयितुंशंभोः शक्नोति किमयंबटुः ! ४५

विधु०— हंतहंत ! किमिदंप्रतिज्ञातमनभिजानेन ! कश्चिदप्यस्ति

भुवनेषु नगराजधन्वनश्चापमारोपयितुं ?

दशा० —(आकाशे लक्षंबध्वा) आः ! वराकिजानकि, वराकि-

जानकि !

जनक.— (शतानंदास खुणावतो.).

शता०— **श्लोक.**

> जो सांप्रत त्रिभुवनांत नरेंद्रपुत्र
> आरोपिल प्रमथनाथधनू[1] पवित्र
> त्यातें विदेहनृप[2] देइल आत्मकन्या,
> जी की अनन्यसुलभस्वगुणेंचि[3] धन्या.

कौशिक— याविषयीं देखील तुह्मा उभयतांचा अविश्वासच ना ? ठीकच आहे. फार माजलेले आणि मायेच्या योगानें नाना तऱ्हेचीं रूपें घेणारे असे जे राक्षस, त्यांचा संचार येथें फार, ह्मणून कोणी कोणाचा विश्वास धरीत नाहीं. याजकरितां आतां तोंडच्या गोष्टी नकोतच. भगवान् पुरशासन जो शंकर त्याचें धनुष्य गुणारोपण करण्याकरितां आणा कसें येथें, उशीर कशाला पाहिजे ?

जनक— भगवंता शतानंदा, तुह्मी स्वतां जाऊन संभावनापूर्वक तें शांभव धनुष्य घेऊन यावें.

शता०— उत्तम आहे राजा. (असें ह्मणून बाहेर जातो).

रावण—

आर्या.

> उचलिति कैलासा जे माझे बाहू, तयांस दुष्कर जें,
> तें चापारोपण हा बटुक करिल, गोष्ठ ही कसी साजे ?

विद्यु०— अरेरे ! ही काय मूर्खानें प्रतिज्ञा केली पहा ! मेरुपर्वताचें ही धनुष्य करणारा जो शंकर त्याचे धनुष्यास गुणारोपण करील असा एक तरी पुरुष त्रिभुवनांतहि मिळेल काय ?

रावण— (आकाशाकडे पाहून ह्म०) हे दीने अनाथे जानकी,

टीप—१ शिवधनुष्य. २ जनक. ३ दुसऱ्याला दुर्लभ जे स्वगुण तेणेंकरून.

राज्ञोमेसुहृदःसुतेतितरसा नत्वंगृहीता मया,
मत्यैकाप्यनुरागिणीति भवतीं नायंनृपोयाचितः,
तादृप्यंभजतापि वोढुमधुना शुल्केश्रुते दुष्करे
नप्राप्यासि यथापरैरपितया ऽनूढैवसंस्थास्यते। ४६

ततः किंब्रवीमि ?

सारणः— महाराजेन तावदिदानीमेनां मुषित्वागंतव्यंसंवृत्तं, यदियमनुकंपनीयास्यात्.

(प्रविश्यशतानंदः)

शतानंदः—राजन्निदमानीतमैंदुशेखरंधनुः (इत्युपविशति).

कौशिकः— वत्सरामभद्र, दृश्यतामिदं.

रामः— यदाज्ञापयंतिगुरवः (इत्युत्थायशरासनमुपसर्पति).

दशा०— कथमभीतएव इवमसावुपसर्पति। अपिनामैदमयमारोपयेत् ?

सारणः— अपिजानकींच परिणयेत् ?

(ततःप्रविशति प्रतीहारिणा पुरोनातिदूरगतेनानीयमाना, रक्तपटिकावगुंठितांगी जानकी तदितराः कन्यकाश्च).

सीताः— अम्मो महप्पहवो आअदो कोसिअपई (सीधंदणिज्जो अलोहि.

रामः— (स्वगतं) कथमेतत् ?

सिंचतिसुधारसंमे श्रवसोरिहकोपिसारिकालापः।
स्मरयतिचतदनुभूतं मायामयजानकीवचनं। ४७

श्लोक.

मित्राची तनया ह्मणोनिच भियां नाहीं बळें हारिली,
भीती एक नरीं ह्मणोनिच नृपापाशीं नसे याचिली,
तानूंच्या जरि घेतलें पण तरी दुःसाध्य आहे खरा
सर्वांनाहि, ह्मणोनि दुर्मिळ तुला आजन्म[1] गे नोवरा.

असी गोष्ट आहे, तेव्हां मी तरी काय करूं ? माझा कांहीं उपाय नाहीं !

सारण.— हिच्यावर दयाच करणें असेल तर महाराजांस हिला चोरून नेणें प्राप्त आहे. दुसरा इलाज नाहीं.

शता०— (आंत येऊन ह्म०) हे राजन्, हें **इंदुशे**खराचें धनुष्य आणिलें. (असें ह्मणून बसतो).

कौशिक— वत्सा **रामभद्रा**, हूँ, आतां काय पहातोस ?

राम.— आज्ञा गुरूजी. (असें म्हणून धनुष्याजवळ जातो).

रावण.— काय ! हा तर बेधडक धनुष्या जवळ चालला ! याचे मनांत शंकेचा लवलेशही नाहीं ! तेव्हां हा त्याचें गुणारोपणही करणार ?

सारण.— आणि **जानकी**सही वरणार ?

(तदनंतर तांबडा लाल शेला पांघरलेली असी **सीता** व दुसऱ्या कन्या यांस घेऊन **चोबदार** पडद्या बाहेर येतो).

सीता.— महा समर्थ असे **कौशिक**ऋपी आले आहेत, त्यांचें पादवंदन आपल्याला करावयाचें आहे.

राम.— (मनांत ह्म०) अरे हें कसें बरें ?

आर्या.

वचनामृतेंचि कर्णां शिंपितसे सारिकाचि[2] हे विमला
पूर्वानुभूतमायासीतावचनस्मृतीस[3] देत मला ।

टीप.—१ जन्मपर्यंत. २ साळुंखी. ३ पुर्वी जी पाहिली मायासीता तिच्या वचनस्मरणास.

उर्मिला— सुदंअज्जाए जाणईए वअणं तुम्हेहिं ?

रामः— (दृष्ट्वा स्वगतं) कथमियं साक्षादिवजानकी ।

श्रीखंडाद्रिसमीरणे शिशिरतां चंद्रेदृशोः सौम्यता

मारामेस्पृहणीयतां, परभृतालापे सुखश्राव्यतां ,

आहारे करणीयतां, रजनिषु क्षिप्रं पुनर्नेयतां,

यामुष्णादनवेक्षिता ममपुरा, सैवाधुनादृश्यते। ४८

तदियंदृढतरभुजाभ्यां बंधनीया. (विमृश्य)

मर्गचापाधिरोपाख्यप्रतिबंधे स्त्दतेमया

भुजाभ्यां शक्यते बद्धुंभूकन्येयं, नचान्यथा. ४९

(इतित्वरितमुपसर्पन्धनुः पश्यति)

मांडवी— अयेजाणइ, कोसिअमहे सिणाडुवेराअण्णदारआआणीदा सुणीअंदि.

सीता— अहइं. ?

मांडवी— तीणंएक्को काएविकण्णआए हिअअचोरोहोदितिसुणलि.

सीता—(सासूयं) किंभणसि ? तुहिंआअच्छ.

(इतिलीलाकमलेन ताडयति)

उर्मिला— (विहस्य) अयिसीदे इमिणाबावारेण मांडवीए कहिदं अत्तणोवरिकित्तिआणिअं एव्वंमचदीए ?

र्मिला—अगे मुलींनो, **सी**ताबाई काय ह्मणाली तें तुह्मी ऐकिलें ना।

राम.— (पाहून मनांत म्ह०) काय। ही प्रत्यक्ष खरीच **सीता** आली कीं।

श्लोक.

श्रीखंडाद्रिसमीरणी[1] शिशिरतां[2] चंद्रीं तसी सौम्यता,
आरामीं स्पृहणीयता, परभृतालापीं[3] सुखश्राव्यता,
आहारीं करणीयता, रजनिची जी काय हो अल्पता,
या[4] चोरी अनवेक्षिता[5] मम, दिसे प्रत्यक्ष ती ही अतां.

र आतां हिला भुजांनीं बळकट बांधून टाकावें. (विचार करून म्ह०)

श्लोक.

शिवचापारोपणाख्य बंधास जइं सोडिन,
तइं होईल बद्धा ही, अन्यथा हें घडेल न.

(असें बोलून त्वरेनें चालत होत्साता धनुष्याकडे पहातो).

मांडवी— अगे **सीताताई**, **कौशिक**महर्षि यांनीं दोघे क्षत्रिय-कुमार बरोबर आणिले आहेत ह्मणून ऐकतें.

सीता— होय आणिले आहेत असें ऐकिलें खरेंच.

मांडवी— त्या दोघांतून एकया कुमारानें कोण्या एकया कन्येचें ऱ्हदय चोरिलें आहे असेंही ऐकतें।

सीता— (ईर्षेनें म्ह०) हें काय भलतेंच बोलतेस गे? खबरदार! उगीच गुपचिप चाल!

(असें ह्मणून तिला लीलाकमलानें मारिते).

उर्मिला— (हांसून ह्म०) अगे **सीताताई**, **मांडवी** जें बोलिली तें तूं आपल्या अंगावर कां बरें ओढून घेतेस? आपण इतक्याजणी आहों त्यांत तुलाच राग येऊन चिडतेस तेव्हां ही गोष्ट तुलाच लागू होते.

प.—१ मलयगिरि. २ शैत्य. ३ कोकिलास्वरी. ४ या गोष्टीतें. ५जिला पाहिलें नसतां चोरून नेलें.

सीता.— अइउम्मिले, असंबद्धप्पलाविणि, दूरदोअव्वेहि.

श्रुतकीर्तिः— अइसीदे, कीसतुमंकुविदाहोसि १ जइएव्वंतुमं भणामि, काउणएदाणं कण्णआणं सिविणएकंवि कंवप्पसुंदरं खत्तिअकुमारं दट्ठूणधम्मदिअहक्कमसुरंसतप्पवाहा गिरिणईविअदिणे२किसंगीहोदि काए उणणवदुद्धकलसःधारा सेअसमअसमुदिअधवलत्तणाइं, त- त्तकंचण मअसालभंजिअलीला विलासपत्ताइं अंगाइं होंति १ काए उणविहितरमणिज्जे, उज्जाण मज्झभाए, परिणद गुरुफलभारभंगु- रविल्लवमातुलिंगलदाउप्पवेसंतरे, पच्चाअसिणिद्धमुद्धे, णारिएरखा- डिआपरिमंडिदे, माहविडेसरसकिसलअसअणविणिवेसिदतणुलदाए, उसीरचंदणद्दवजंबालिदत्थण कुंभजुअलणिविडणिक्खित्तणवेंदुक- लाकोमलहारजट्ठिए, परसोपविठ्ठसहीजणकरकमलह्माविदणलिणी वलतालवेंटकंदलिअसीअमदपवणसेविआए, अदिवाहिज्जंदिवासरा इं १ अण्णंआपच्चूसपडिबुद्धाकाउणसहिजणस्स एव्वंकहेदि १

मांडवी.— सुवेकिंत्ति, एकहेहि २ कहंकहेदि.१

सीता— अगे ऊर्मिले, तूंही असें नाहींनाहीं तें बोलतेस तर तूंही मजपासून दूर सर कसी!

श्रुतकीर्ति— अगे ताई, तुला कां बरें राग येतो? यांचें बोलणं खोटें असलें तर मी पुसतें याचें उत्तर दे. अगे आपण इतक्या जणी आहों, त्यांतून मी ह्मणतें असी अवस्था कोणतीची झाली होती तें सांग बरें? मदनाप्रमाणें सुंदर असा कोणी एक क्षत्रियकुमार स्वप्नांत पाहून, उन्हाळ्यांत जसा गिरिनदीचा ओघ कृश होत जातो, तशी कोण बरें कृश होऊं लागली? तप्त सुवर्णाचे पुतळीस नवीन दुधाच्या धारांनीं अभिषेक केला असतां जशी शुभ्र दिसूं लागते, तसें कोणतीचें अंग शुभ्र होऊं लागलें बरें? अणखी, रमणीय उद्यानाचे मध्यमार्गी महाळुंगीचे झांपचे झांप फळांनीं लवून निघाले आहेत, व तीं फळें पिकून त्यांचे भारानें झाडें लवून गेल्यामुळें ज्यांत शिरतां येत नाहीं, जेथें वृक्षांची सावली दाट व स्निग्ध असून समोंवतीं नारळीचें बन लागून गेलें आहे, त्याच्या मध्यभागीं जाईचा एक मंडप आहे, त्या मंडपांत ओल्या व रसभरित अशा कोमल पल्लवाचे शयनावर जी निजली आहे, भोंवतीं सख्या मिळाल्या आहेत, त्यांतून कोणी सख्यांनीं जिचे स्तनांला वाळा व चंदन यांचे रसाचा दाट लेप दिला आहे, त्या लेपामुळें नवीन चंद्राचे कलेप्रमाणें जिचे गळ्यांतील हार शोभत आहे, व कोणी सख्या हातांत कमलिनीचीं पत्रें घेऊन त्यांचे योगानें तालाचे विंझण्याप्रमाणें मंद व शीतळ असा वारा जिला घालीत आहेत, अशा रीतीनें कोण बरें दिवस काढीत होती? अणखी, जिला प्रातःकाळ होई तों पावेतों देखील झोंप लागत नसून जी सख्यांना असें ह्मणत असे कीं—

मांडवी— अगे श्रुतकीर्ति, ती सख्यांना काय ह्मणत असे तें सांग बरें? ऐकूं दे तें.

श्रुतकीर्तिः—(संस्कृतमाश्रित्य)

निद्राजातुयदृच्छयायदि, ममस्वप्नेतदादृश्यते

रामोनामयुवा, पुरः स तु शनैरभ्यर्णमासीदति.

दासस्तेहमिति ब्रवीति, कुचयोः संव्यानमाकर्षति,

भ्रूभंगेंजलिमातनोति, वदनं सव्याजमाजिघ्रति. ५०

इति (ऊर्मिलामांडव्यौ सीतामुखमवलोकयतः)

सीता.—(सलज्जातिशयं स्वगतं) [२]पंरिण्णादो मेसव्वोवुत्तंतो एदाहिं। कागई १ (प्रकाशं धैर्यमवलंब्य) णखु दाणिं तुम्हे उवालंभणिज्जाओ; किंदुसाजेव्व परिहाससीलासहीसीलवदी, जाखुसुदकित्ति बालिएत्ति पवारेदुकामा, सीवाउक्कंठिदा, विरहक्किसपंडुरंगी, पल्लवसअणसाइणी, एरिसी, तारिसी होदित्ति, अजिसं एव्वं अभिदाईं अणाइं मंतअंतीच्चिहद.

मांडवी.— (पुरोवलोक्य) [३]कंहंएदं पादालविवरपडिबद्धलोहमंजूसगब्भगअं,णिच्चसंकितचंदनाविंदुलंछिदं, ससलंछणसेहरस्ससरासणं एत्थएँव्व आणीदं चिट्ठइ । तस्सएव्वपरिसरेको एसोपेक्खंतो, बालचंदो विअणअगाणंदसंदाइ संदंसणो, कण्णिआरमालिआसण्णद्धमुद्धसिहं

श्रुतकीर्ति—

श्लोक.

निद्रा येतचि नाहिं, येइ जरि ती, स्वप्नांत माझ्या दिसे
रामाख्य स्फुटयौवन[1] प्रकट, तो माझ्याकडे येतसे,
बोले " मी तव दास " ओढि वसना त्यां[2], जें कुचां आवरी,
त्याजें चुंबन घेइ, जोडित करां पाहें कुधें मी जरी.

(ऊर्मिला व मांडवी सीतेच्या तोंडाकडे पाहतात).

सीता— (फारच लज्जा पावून मनांत म्ह०) अगे बाई ! माझें सर्व वर्तमान यांना कळलें ! काय करावें आतां ? (धैर्य धरून मोठ्यानें म्ह०) अगे बायांनो, मी तुम्हांवर रागें भरत नाहीं. पण ह्या चावट शीलवतीला दुसऱ्याच्या चेष्टा करण्याची फार खोड आहे म्हणून तिला बोलतें. सीता उत्कंठित झाली आहे; ती विरहामुळें वाळत चालली आहे; ती पांढरी पडली आहे; तिला अन्नपाणी नकोसें झालें आहे; ती पाल्याचे अंथरुणावर निजते; ती असें करिते, ती तसें करिते ! याप्रमाणें मनास वाटतील त्या खोट्या गोष्टी बुध्या श्रुतकीर्तीच्या देखतां वारंवार बोलते. मग श्रुतकीर्ती ही लेकरूंच, तिला त्या साऱ्या खऱ्याच वाटतात. आणि एखादे वेळेस ती अशी भलत्याच ठिकाणीं बोलून उठते. असें या शीलवतीचें करणें आहे, तें मला अगदीं आवडत नाहीं. ही काय मेली भलतीच वट्टा ?

मांडवी— अगे सदाशिवाचें धनुष्य येथें आणिलें आहे ! हें तर नेहेमीं नळघरांत लोखंडाचे पेटाऱ्यांत असतें. त्याची नित्य पूजा करितात, त्या पूजेच्या गंधाचे ठिपके त्यावर पहा कसे दिसत आहेत ते ! अणखी त्या धनुष्याच्या जवळच बालचंद्राप्रमाणें नेत्रांस आनंदकारक असा तो मुलगा कोणाचा बरें त्याकडे पाहत

टीप.—१ स्पष्ट तारुण्य. २ त्या वसनास.

इमंइणो संझ्झासमअसमुम्मीलिदणी लुप्पलसामलसरीरलठी, क-

ण्णंतविस्संतकमलदलकोमलविपुलरत्तंतणअणजुअलो, करिक-

लभकरदीहतरपीवरभुअदंडो, मंडणभूदो इमाए अस्समभूमिए ल-

क्खी अदि. १

सीता०— (निर्वर्ण्य स्व०) कहं एदस्सआकिदी, सिविणअदिट्ठस्स

विअजणस्ससंवादिणी । ताफलिदंमे मणोरहेण। जंएणं उद्दिसिअगि

हीदमणो रहंमंतेलोक्कवीरो विअबलाजणलक्खीकरणसंपन्नदुकित्ति

अजाणिअपंचसरहदओ सहासारंविमुक्कंतो बाहेइ. चंदोविसाअरग-

म्भवासमुलहं कालकूडं. कलंकव्ववदेसेण गेण्ही अणुसरदि; मल

अपवणो विदंक्खिणदिसापरिचअसंकंतकिअंतदारुणत्तणो मह-

वाणावहारं कादुंसंचरइ. (इतिसर्वाभिःसह पश्यंती तिष्ठति)

शतानंदः—राजन्, दृश्यतामयं रघुकुमारः

दृष्टःपश्यति पंचकिंकरशतीव्याकृष्टचक्राष्टक

केंकुर्वच्छकटोपरिस्फुरदयःपेटीतिविंशंधनुः,

उभा आहे! कर्णीकार[1] पुष्पांच्या माळा बांधिल्या आहेत त्यांमुळें त्याचा मुगुट पहा कसा शोभत आहे! संध्याकाळीं विकास पावणाऱ्या कुवलयाप्रमाणें त्याची अंगकांति पहा कशी नीलवर्ण आहे तो! कर्णापर्यंत दीर्घ व कमलदलाच्यापरी कोमल, व प्रांतभाग ज्यांचे आरक्त, अशीं त्याचीं नयनें, पहा कशीं सुंदर आहेत तीं! बालगजाचे शुंडादंडाप्रमाणें त्याचे बाहुदंड, पहा कसे लांब व पुष्ट आहेत ते! आणि ह्या आश्रमप्रदेशाला तर तो केवळ अलंकाराप्रमाणेंच शोभा देत आहे। असा हा कोण असेल तो असो!

सीता.— (निरखून पाहून मनांत स०) अगे जो कां मी स्वप्नांत पाहिला त्याच प्रियजनाच्या प्रमाणें याची आकृति आहे. तेव्हां खचीत माझा मनोरथ फलित झाला. पहा पहा, याची प्राप्ति होण्याविषयीं मी उत्कंठित होऊन राहिलें असतां, दुष्ट जो पंचशर **मदन**, तो त्रैलोक्यांत एकवीर असून, ही अबला, हिजवर मी बाण कसा टाकूं? हिला प्रहार केला असतां आपली अपकीर्ति होईल, हें कांहींच मनांत न आणितां, तो मजवर शरवृष्टि करून पीडा करूं लागला. समुद्रांत राहिल्यामुळें काळकूट विष सुलभ आहे, तें काळकूट विष कलंकमिषानें घेऊन चंद्रही मला संताप देऊं लागला; तसाच दक्षिण दिशेस राहणें असल्यामुळें **यमाचें** क्रूरत्व ज्यास प्राप्त झालें आहे असा मलयवायुही माझे प्राण हरण करण्या करितां संचार करूं लागला. असी माझी त्यांनीं विपत्ति करून सोडिली. ती याच्याच विरहामुळें होय। (असें म्हणून सर्व कन्यांसहवर्तमान **रामा**कडे पाहत उभी राहते).

शता०— राजन्.

श्लोक.

गाडा असे एक विशाळ फार, चाकें जया भ्यासुर आठ थोर,
तयावरी आयसपेटिका[2] हे, तिचे मधें शैव धनुष्य पाहे.

टीप.—१ वृक्षविशेष. २ लोखंडी पेटी.

कौशिकः—

आदत्ते ननुलीलया, भुविसमुन्नम्नातिच,

लक्ष्मणः— आलंबते, ज्यामारोपयतेच,

जनकः— (सहर्षाश्चर्य)

कर्षतिच ।

शतानंदः—

किंवक्ष्याम्यमांक्षीदिदं । ५१

जनकः—(आश्चर्य ।)

कल्पांतध्वनदभ्रविभ्रमकरीं जृंभत्ककुत्स्थार्भक—

व्याकृष्टनुवितीरुधूर्जटिधनुर्ध्वानोत्थितैः साध्वसात्

मूर्छांमृच्छति, भूयसीं, निपतति माक्रंदमुत्तिष्ठति,

स्वस्थो विस्मयतेच, किंन्विदमिति प्रायस्त्रिलोकीजनः.५२

शता०— (अपवार्य जनकंप्रति)

एषएव भगवान्ससुहृत्ते, लक्ष्मणोप्ययमसावपिरामः

येपुनः प्रथममागतवंतो राक्षसाइति नकिंविदितास्ते । ५३

आर्या.

सेवक महाबळी जे, पांच शतें त्यांहि ओढुनी अणिलें
बहुकष्टें, चाकांचा ध्वनि झाला आणितांहि ते[1] थकले.

आतां या रघुकुमाराकडे पहावें; कारण हा

श्लोक.

हर्षे विलोकित यया[2],

कौशिक.— (श्लोक पुढें म्हणतो).

धरितो करानें, दाबी क्षितीवरि,

लक्ष्मण.— (तोच श्लोक पुढें म्हणतो).

सुबद्ध करी गुणानें[3].

जनक.— (हर्षानें व आश्चर्यानें तोच श्लोक पुढें म्हणतो).

आकर्षितो सहज दाशरथी कसा हा,

शता०— (श्लोकाची समाप्ति करितो).

मोडूनि चूर्णहि करी निमिषें, अहाहा!

जनक— अहो केवढें आश्चर्य हें?

आर्या.

रामानें चाप, गुणा ओढुनि मोडूनि टाकिलें जेव्हां,
कल्पांतकाळमेघापरि भयदशब्द जाहला तेव्हां,
शब्दश्रवणें मूर्छित पडले, मग ते हळू हळू उठले,
हें काय असें विस्मित होउनि म्हणती जन त्रिलोकितले.

शता०— (एकीकडे वळून हळूच जनकाप्रत म्ह०).

श्लोक.

हाचि कौशिक खरा तव मित्र, हेचि वास्तविक पार्थिवपुत्र,
जे अले प्रथम, ते मज वाटे रूप घेउनि निशाचर खोटे.

पण तुम्हांस ते खोटे असें वाटतें कीं नाहीं?

टीप—१ सेवक. २ धनुष्यातें. ३ दोरीला.

जनकः —(अपवार्य) विदितमेव.

शता॰— (अपवार्य) दिष्ट्या, कुहनार्णवादपि मनोरथार्णवादिव समु-

त्तीर्णाः स्मः !

कौशिकः— जनकराज, श्रूयतां.

> भुवत्साकुञ्चत्त्रुटितमृडकोदण्डजनिते
>
> कठोरे ठात्कारे त्रिभुवनभयायप्रभवति,
>
> वधूसंरक्षायै वहति मुखमुद्राकमलभूः
>
> सचेशः सव्यांगस्थगनपरसव्येतरभुजः. ५४

जनकः— सत्यमेवेदं.

विद्यु॰— दृढसत्त्वोयं क्षत्रियबटुः ! तथाहि

> प्रागुद्भूतमहाद्भुतान्तकपुरी युद्धानुबद्धक्रुधा
>
> वेधोयं वशमिर्मुखैरपि समं चक्राट्टहासं व्यधात्,
>
> विगर्दति श्रवणेऽवरं तु वमहारम्भेण संभाव्यते
>
> तुल्यस्तेन ककुत्स्थपोतदलितश्रीकण्ठचापध्वनिः. ५५

सारण.— किं वर्ण्यते विद्युज्जिह्वेन ? नन्विदं मेरुधन्वनो भगवतश्चापभं-

जनं नाम महाराजस्य मनोरथमूलोच्छेदः—

दशाननः—(विद्युज्जिह्वमति सामर्षं विहस्य)

नक— होय, खोटे वाटतात तर ! राक्षसच ते होते असें आतां पक्कें समजलें !

ता०— दैव थोर म्हणूनच जसे मनोरथसमुद्र तरून पार झालों, तसेच राक्षसीमायारूपसमुद्रही तरून पार पडलों.

कौशिक— जनकराज, श्रवण करावें.

श्लोक.

गुणातें आकर्षी जंव रघुकिशोर प्रबल हा,
धनू झालें भग्न स्वन निपजला दारुण महा ;
वधू[1] तें[2] रक्षाया अज[3] नुघडि[4] आस्यें[5] क्षण[6] निजें,
तसा शंभू[7] डावें वपु[8] कवळि सव्येतरभुजें[9].

जनक.— ही वास्तविक गोष्ट होय !

विद्यु०— हा क्षत्रियबटू मोठाच बलवान् आहे यांत संशय नाहीं. कारण,

साकया.

यम नगरीचे सन्निध पूर्वी झालें रण बहु घोर,
दाही वदनीं देवें सिंहध्वनि केला अति थोर,
ऐकुनि ज्यातें दिग्गजकर्णीं झाली पीडा चंड,
तत्तुल्यचि हा रव[10] जैं रामें केलें धनू दुखंड.

सारण.— विद्युज्जिव्ह हे केवळ शब्दाचेंच वर्णन काय करितो ? यांत काय आहे ? मेरुधन्वा भगवान् शंकर त्याचें चाप मोडणें म्हणजे हें महाराजांच्या मनोरथाचें मूलोच्छेदन करणचें होय. यांत संशय नाहीं !

रावण.— (क्रोधानें हांसून विद्युज्जिव्हाप्रत ह०).

टीप—१ स्त्रीतें. २ तेव्हां. ३ ब्रह्मा. ४ उघडीना. ५ मुखें. ६ क्षणमात्र. ७ शिव. ८ डावें अंग. ९ उजव्या हातानें. १० शब्द.

मङ्क्त्वाकार्मुकमेंदुशेखरमसौवोढाविदेहात्मजां,
दातामैथिल, एषकौशिकमुनिस्तस्यानुमंतेतिच,
आगत्यस्वयमात्तमन्यवपुषा लंकेश्वरः केवलं
यत्रासौ पुनरात्मनः कथमिदंजातं कथंमन्यसे ? ५६

विद्युज्जिह्व.— (स्व०) कुपितोयंराजा. तदेनमनुवर्तिष्ये. (प्रकाशं) यदेतत्कालोचितं तन्मया नविज्ञापनीयमभिज्ञाय देवाय.

कृशाननः— तर्हिश्रूयतां.

हंतव्यः प्रथममसौममापराधी
मद्वर्गप्रथमवधेन राजसूनुः
हर्तव्याद्रुतमपिमत्प्यपश्वा
वैदेहं, यदकुरुतैष विप्रलंभं. ५७

सारणः— यद्येवं

करकलितगदाविभिन्नवक्षः
स्थलमनुपोतनयामिपौपदंशं.
असिदलितविदेहराजकंठ
स्रुतमसृगद्यपिबामि, देवानुज्ञां. ५८

विद्यु० — (स्वग०) कौशिकोपदिष्टसकलास्त्रमंत्रग्रामीयमतिगंभीरमहासत्त्वस्तवस्य संप्रहारे महाराजोपि नप्रभवति स्यात्तु; किंपुनरसौसारणः ?

कन्यादान करील **कौशिक** तथा [illegible]

रामाची तनु घेउनी **जनक**जालग्नार्थ आलों जरी,

झाला व्यर्थ समग्र यत्न विधिनें, कैसी करावी परी !

विद्यु०— (मनांत म्हणतो) महाराजांस क्रोध चढला. तर आतां यांचे मर्जीनेंच घ्यावें. (मोठ्यानें म्हणतो) आतां मसलत कोणती हें मी महाराजांस काय सांगणार ? महाराज स्वतः बुद्धिमान् व सुज्ञ आहेत.

रावण— बरें आहे तर माझी मसलत ऐकावी !

आर्या.

मद्वर्गीय जनाला मारुनि झाला मदीय अपराधी,
त्या ह्या दुष्टा क्षत्रियबटुला मारूनि टाकिजे आधीं,
मग ज्या **विदेहराजें** मज मित्रालाहि वंचिलें पाहीं,
मारुनि, मित्र तरि, तया, धरुनि अणावी बळेंचि **वैदेही**.[२]

सारण.— अशीच मसलत आहे तर मग उशीर कशाला पाहिजे ?

श्लोक.

खड्गेंकरोनि बटुच्या हृदया चिरीतों,
त्यांतुनि काढुनि अतां नव मांस घेतों,
त्याच्या[३] सवें **जनक**कंठहि तो चिरोन,
सांगाल तुम्हि करितों तरि रक्तपान.

विद्यु०— (मनांत म्ह०) अहो **रामाचें** काय सामर्थ्य ! तो केवढा गंभीर व केवढा पराक्रमी ! अणखी त्याला **कौशिका**नें संपूर्ण अस्त्रमंत्रांचा उपदेश केला आहे. समरांगणीं त्याच्या तडाख्या पुढें प्रत्यक्ष **रावण**महाराजांच्यानें देखील उभें राहवणार नाहीं, मग या **सारणा**ची ती कथा काय ?

टीप—१ जनक. २ सीता. ३ नवमांसाबरोबर.

दशा०— विधेयोस्मिमंत्रिजनस्य.

विद्यु०—

सहसाविहितंकर्म विशीर्येतापिजातुचित्,

विमर्शपूर्वकंतश्चेद्विवध्यान्मंगलंबहु.५९

तदिदानीं

यथाघातिष्यतेरामो, यथासीताच लप्स्यते,

माल्यवत्प्रमुखैर्मंत्रं कृत्वाकारिष्यते तथा. ६०

दशा०— यद्येवं, पुनर्विमानमारुह्यलंकापुरमेवप्रविशामः. किमनेना-

द्यसीतायादर्शनकुतूहलेन ? यैषाबलाद्गृहीतव्येति निर्धारितं. (इति

राक्षसाभ्यांसह निष्क्रांतः)

जनकः— (सहर्षप्रश्रयं)

मन्मनोरथनिर्वृत्त्यैमहोद्यमविधायिने,

गाधिवंशाब्धिचंद्राय कौशिकायनमोनमः. ६१

शतानं०— भगवन् कुशिकनंदन,

तों.

—विद्युज्जिव्हा, बोल काय असेल तें. मंत्रिजनांच्या विचा-
हिर मी नाहीं.

—

श्लोक.

अविचारें करावें जें कविन्नाशहि पावतें,
विचारें करितां तेंची होतात बहुतें हितें.

गून यापुढें आतां

आर्या

ज्या युक्तीनें राघवनिधन घडे, जानकीहि ये हातां,
सी[1] माल्यवदादिक मंत्री मिळवूनि शोधिजे आतां.

— असेंच आहे तर आतां विमानांत बसून लंकापुरीस निघून
. सीता पाहण्याविषयींची उत्कंठा धरून उपयोग नाहीं ।
ा हरण करून न्यावयाची मसलत तर ठरविलीच.

बोलून विद्युज्जिव्ह व सारण यांसहवर्तमान निघून जातो).

—(हर्षानें व नम्रतेनें हा०).

श्लोक.

माझें अभीष्ट साधाया ज्यानें केलें महोद्यमा,
नमितों त्या कौशिका, जो गाधिवंशाब्धिचंद्रमा[2]

नंद.— अहो भगवंता कुशिकनंदना,

टीप.—१ तैसी युक्ति. २ गाधिवंशरूप समुद्राला चंद्राप्रमाणेंच.

रामाय दीयते सीता, लक्ष्मणाय तथोर्मिला,

मांडवीश्रुतकीर्तिश्च कनिष्ठाभ्यां तथैतयोः ६२

कौशिकः—बाढं, बाढं ।

सीता—(स्व०) कहं इमिणामणोरहवल्लहेण, खंडपरसुणो कोदंड मदवेतंडकिसोरेण विअइक्खुदंडं तुरिदं भग्गंजादं । अच्चरिअं २ ।

(प्र०) उम्मिले, किएदं ?

ऊर्मिला.—हद्धी हद्धी । इमिणा रहुकुमारेण भग्गस्स भग्गसरासणस्स पलअघण विमुक्कणिलादभीसणेण णिग्घोसेण भीदाहीं अण्णोण्ण बाहुबंधणवेधि अगदीहीं णिमीलिदणअणुप्पलाहीं अम्हेहीं एसो-विरवणो कहंवि अविवाहिदोहोदि ।

मांडवी.—तादे कोसिं अम्हेहिंणो पादवंदणं कदुअ अंतेउरंउरंगच्छह्म.

श्रुतकीर्तिः—तहेकरह्म.

जनकः—(सानंदस्नेहबहुमानं) एह्येहि वत्स राम भद्र,

दिनकरकुलदीपो, दीप्तबाहुप्रताप

ज्वलितरिपुपदमीपद्योतलालिङ्गितांगः,

मखुपजनितसंविद्वारिधेः कर्णधार

स्त्वमसि मम सुतायाः प्राक्तनः पुण्यराशिः ६३

श्लोक.

सीता रामास द्यायाची, ऊर्मिला लक्ष्मणा भली,
मांडवी श्रुतकीर्ती ह्या देतों तदनुजां[1] मुली.

कौशिक—फार चांगली गोष्ट आहे, द्याव्या.

सीता—(मनांत ह्मणते) मदमत्त गजबाळक जसा उसाचें कांडें सहज शरीर न लागतां मोडून टाकितो, तसें ह्या माझ्या मनोरथवल्लभानें शिवाचें धनुष्य सहज मोडून टाकिलें कीं। काय बाई आश्चर्य हें! (मोठ्यानें ह्मणते) अगे ऊर्मिले, हें असें काय गे झालें?

ऊर्मिला— अगे ताई, काय अरिष्ट सांगावें हें? ह्या रघुकुमारकानें शिवचाप मोडिलें, तेव्हां प्रळयकाळच्या मेघगर्जने प्रमाणें जो की मोठा भयंकर गडगडाट झाला, तेणेंकरून आम्ही तर बाई अगदीं भिऊन गेलीं. तेव्हां गच्च डोळे मिटून घेतले आणि एकमेकींच्या गळ्यांत हात घालून जेथल्या तेथेंच उभ्या राहिलों। एक पाऊल देखील पुढें टाकवेना! अशी आमची बेंगडी वळली! याप्रमाणें हा एक क्षण मोठ्या कष्टानें मुठींत जीव धरून काढिला बाई!

मांडवी— तात कौशिकऋषी यांचें पादवंदन करून आतां बाई लवकर आपल्या घरीं जाऊं कशा!

श्रुतकीर्ति— होय गडचे, चला तर लौकर लौकर।

जनक—(आनंदानें स्नेहानें व बहुमानानें) ये वत्सा रामभद्रा, ये इकडे आमचे जवळ आतां.

श्लोक.

आदित्याचा दिव्यवंशप्रदीप, शौर्ये ज्याचा तीव्र बहु प्रताप,
देहीं ज्याचा यौवनारंभ झाला, चातुर्याची खाण वाटे मनाला.

आर्या

मम प्रतिज्ञासागर तरण्याला कर्णधार झाला जो,
सीतापाकनपुण्यचि, ज्याच्या रूपास कामही लाजो

टीप—[1] त्यांच्या धाकट्या भावांस (भरतशत्रुघ्नांस).

रामः (मुखमानमयन्कौशिकपार्श्वेउपविशति.)

प्रतीहारी.— एषकन्याजनः संप्राप्तः.

सीता.—(विलोक्य) [२७] सोएसोखंडपरसुचावखंडणो एत्थ उवविसइ. म-

इपाणिपादाणप्पक्कमंविसइझसेण। (इतिमांडवीपार्श्वेतिरोहितातिष्ठति).

रामः— (स्व०)

कामंरुणद्धिविनयो गुरुसन्निधाने.

कांताविलोकनकुतूहलिनीं दृशंमे,

तन्पादनूपुररवश्रवणोत्सवोयं

कर्णौधिनोति, यदनेननकिंकृतीस्यां १ ६४

ऊर्मिला.— (स्व०) केंहं मिश्रुंजअचावखंडणस्स एदस्स पस्सेतस्स-

कत्तस्सुरगोरसुउमारोलक्खणो चिट्ठइ. एणंपेक्खंतीए मह हिअअं स-

रेण पहरंतस्स मअरद्धजस्स कीलामिमत्तणंगेण्ही अदि। कहं

एवं १ (इतिजनकसमीपंगच्छति.)

लक्ष्मणः— (स्वगतं) अस्याःखलु).

विशालाक्ष्याःकटाक्षेणविकृष्टरश्मिनेवमे

न्द्रवयं किंकरिष्यामि १ नपुनर्विनिवर्तते, ६५

दार— महाराज, त्या मुली आल्या आहेत.

ता— (पाहून मनांत ह्म०) अगे **शिवाचें चाप** मोडून टाक-णारा बाई एथेंच बसला आहे ! मला तर त्याचें भय वाटून हात, पाय अगदीं लटपटतात ! (असें ह्मणून **मांडवी**च्या आड लपून उभी राहते).

म— (मनांत म्ह०).

श्लोक.

वाटे मनीं भय मला इस पाहण्यास,
कां जें वडील बसले बहु आसपास,
ऐकूनि कर्णयुगुलें ध्वनि नूपुरांचा,
होईन धन्य अजि मी क्षण एक साचा.

र्मिला.— (मनांत ह्म०) **शिव**चाप मोडणार **जो राम** त्याच्या शेजारीं, तप्तकांचनासारिखा गौरवर्ण व सुकुमार असा हा **लक्ष्मण** बसला आहे. त्याच्याकडेस मी जंव पाहतें तंव **मन्मथ** हा माझ्या हृदयास बाण मारितो, त्याच्या क्रीडेला तें एक मृगरूपच झालें आहे जसें ! हें काय बाई असें होतें ! (असें ह्म-णून **जनका**च्या जवळ जाते).

लक्ष्मण.— (**ऊर्मिले**ला पाहून मनांत ह्मणतो).

श्लोक.

रश्मीपरीदीर्घ[1] कटाक्ष जीचा, आकर्षितो चित्त मदीय साचा,
वळें तयाला वळवूं पहातों, फिरे न तें,[2] यत्न निरर्थ होतो ।

टीप.—१ दोरी प्रमाणें. २ चित्त.

(इतिपराङ्मुखस्तिष्ठति)

जनकः— एषभगवान्कौशिकऋषिः प्रणतम्योवत्साभिः

कन्याः— अलेपणभामो तादपादाणि.

कौशिकः— वत्सा मनोरथेनयुज्यध्वं.

कन्याः— किंचिदपक्रम्यतिष्ठंति)

कौशिकः— अथैवयज्ञमारप्स्ये. त्वमपिराजराजप्रतिज्ञां निर्वर्तय.

जनकः— प्रतीहारिन्, नियुज्यतामधिकारिणः

द्वारिद्वारि निवेशयंतु कदलीस्तंभान्विनम्रान्फले
र्व्यासन्वंतुसुधानुलेपधवलाभित्तीरगारेषुयाः,
वद्वालीषुवितानपङ्क्तिषुततिंवधंतुपुष्पस्रजा
मालिख्यानिलिखंतु,सन्निपतंतवत्सावैवाहिकीःसभाः ६६

प्रती०—तथेति (निष्क्रांतः)

(नेपथ्ये)

साकेताद्राश्रमाभ्यर्णं समायः कोसलेश्वरः,
यतस्तुरंगमातंगैराक्रांतेयममून्मही. ६७

जनकः— भगवन्कुशिकनंदन, देवव्रतोऽब्रवीति. तदेनपुरोधसाशतानंदेन रामलक्ष्मणाभ्यां वत्साभिश्चसहैष चिरवयस्योमहाराजः सप्रश्रयमावाभ्यां प्रत्युद्गमनेनसंभावयितव्यः

(असें ह्मणून पाठमोरा उभा राहतो.)

जनक— अगे मुलीनो, हे भगवान् **कौशिक**महर्षी बसले आहेत, त्यांचे पादवंदन करावें.

कन्यका.— (**कौशिकां**प्रत प्र०) महाराज आपल्या चरणी प्रत वंदन करितों !

कौशिक— चिंतितमनोरथसिद्धिरस्तु !

कन्यका.— (अम्मळ बाजूस वळून उभ्या राहतात.)

कौशिक— **जनकराजा**, मी आजच यज्ञास आरंभ करितों. तुह्मी प्रतिज्ञा केल्याप्रमाणें कन्येच्या विवाहमंगलास प्रारंभ करावा.

जनक.—अरे चोपदार, आपल्या येथें कन्याविवाहोत्सव प्राप्त झाला आहे, याजकरितां कामगार लोकांस जाऊन असी ताकीद दे कीं,

श्लोक.

द्वारोद्वारिं उभे करा सुकदलीस्तंभां फलौघांसवें,[1]
भिंती स्वच्छ करा, घरोघरिं सुधारंगास[2] द्या हो नवे,
माळा सुंदर पुष्पगुंफित तसीं बांधा वितानें[3] भलीं,
आला सन्निध कीं विवाह, लिहवा चित्रें बहू चांगलीं.

चोबदार.— आज्ञा महाराज, (असें म्हणून निघून जातो.)

(इतक्यांत पडद्या पलीकडे शब्द होतो.)

आर्या.

आश्रमसन्निध राजा **दशरथ** येऊन ठेपला आजी,
म्हणुनि स्यंदन[4] वारण[5] दिसती येथें तसेंचि बहु वाजी[6]

जनक.—अहो भगवंता **कुशिकनंदना**, हें **देव**प्रत सांगतो बरें. तर आपण, मी व हे उपाध्याय **शतानंद**, ह्यांनीं **राम**, **लक्ष्मण**,व या कन्यका, ह्यांसहवर्तमान आमचा वृद्धमित्र जो **दशरथ**राजा याला आदरपूर्वक सामोरें जाऊन संभवना केली पाहिजे.

टीप-१ चांगल्या केळींचे खांब. २ चुन्याच्या रंगास. ३ छतें. ४ रथ. ५ हत्ती. ६ घोडे.

कौशिकः— एवंभवतु.

जनकः— देवव्रत, कोसलेश्वरस्यसावरोधजनस्यच संभावनार्थं अंतः

पुरिकाजनमध्यन्वगुपस्थापयेति.

(इतिनिष्क्रांताः सर्वे)

इतिचतुर्थोङ्कः ४.

ौशिक.— बहुत उत्तम आहे.

नक.— देवव्रता, दशरथराजा बरोबर त्याची वायकामंडळी आली आहे. त्यांच्या संभावनार्थ आपल्याही वायकामंडळीस बोकर पाठवून दे बरें. आम्ही तर हे चालते झालों.

(असें बोलून सारे निघून जातात.)

(चौथा अंक समाप्त.)

(ततः प्रविशति विराधः)

विराधः—

श्रुत्वाजनस्थानजुषामृषीणां

त्राणायरक्षोहननेप्रतिज्ञां,

संप्राप्तकोपः सखरः सहायं

मांप्राहिणोद्दाशरथेर्वधाय. १

(सगर्वस्मितं)

रक्षसांबलवान्राजा, ततोपिप्रथितः खरः,

ततोपिबलवानस्मात्प्यहं, कोस्तिमेसमः १ २

जानकीपरिणय नाटक.

अंक ५.

पात्रें.

विराध, राक्षस . . . रामाच्या वधार्थ खरानें पाठविलेला.
शूर्पणखा, राक्षसी. रावणाची बहीण.
राम . . . . . . दशरथराजाचा पुत्र.
सीता . . . . . रामाची स्त्री.
लक्ष्मण . . . . रामाचा धाकटा भाऊ.
जटायू (गृध्रजातीचा पक्षी) दशरथराजाचा मित्र.

(तदनंतर विराधनामा राक्षस पडद्याबाहेर येतो.)

राध.—

श्लोक.

जनस्थानवासी ऋषी राखण्याची,
प्रतिज्ञा तसी राक्षसां मारण्याची,
मनीं ऐकुनी कोप आला खरातें.
मला धाडि तो मारण्या राघवातें.

(गर्वानें हासून ह्मणतो.)

अभंग.

रावण राक्षसांमाजी बळवान, त्याहूनियां जाण खर बळी,
खराहूनी लवणाख्य निशाचर, त्याहूनीयां थोर बलाढ्य मी.
म्हणुनीयां मजसारीखा समर्थ, नसे हाची अर्थ सिद्ध असे.

किंवक्ष्ये राजपुत्रस्य धैर्यंहिमगिरेरिव,

यस्यप्रतिज्ञाकुरुते रक्षोमात्रमपर्पणं । ३

तदिदानीं खरवचनाद्दतेपिमयायमनुशासनीयः. दृष्टश्चमयायमवलं-बितपरपुष्टरूपेण, यएषसीतयासहसंलपन्समुन्नतगिरितटगतं, विवि-क्तरमणीयं, प्रवृद्धमुकुलगुरुभिर्बकुलतरुभिः प्रच्छायशीतलशिलातलं-अधिवसति. लक्ष्मणश्च पर्णकुटिद्वारदेशे पाटीरतरुवाटीपरिसरेनि-वेशितनिषंगशरासनकांडोमंडलाग्रमवकृष्यकोशगर्भान्निर्मरमवलोक-यति धारापथं. अहोकीदृगस्यगांभीर्यं ! कीदृशमिदंधीरोद्धतम वस्थानंच. । (सवैक्लव्यं)

जेतुंक्षमः किमयमद्भुतबाहुसत्वः

सौमित्रिरेवममः दाशरथी कथाका ?

तज्जानकीं रघुशिशोरवलंब्यरूपं

देशेदवीयसिहरन्विहरेयथेष्टं. ४

अस्याविरोगात्प्रियस्यारामोहास्यतिजीवितं,

सौमित्रिरपिचभ्रातुः, खरस्येष्टंचसिध्यति. ५

असें असून रावणालाच जें लंकेच्या सिंहासनावर आम्ही बसू-विलें तें केवळ ती कैकसीचा पुत्र एवढ्याच हेतूनें होय, दुसरें कांहींनाहीं. (विचार करून म्हणतो) अरेरे ! काय करावें !

श्लोक.

धैर्य ह्या राजपुत्राचें हिमालयगिरीपरी,
ज्याची प्रतिज्ञा सकलां राक्षसांतें भया करी

तर खरानें सांगितलें नसतें तरीही मला यास शिक्षा करणें अवश्यच होतें. असो, तर मी नुकताच कोकिलाचें रूप घेऊन येथें त्याचा शोध केला. तेव्हां या उंच पर्वताच्या तटावर मोठमोठ्या व फुलांनीं भरून गेलेल्या बकुलवृक्षांच्या दाट व शीतल छायेंत एका रमणीय व एकांतस्थळीं एके शिलातलावर सीता व राम उभयतां गोष्टी सांगत बसलेलीं मी पाहिलीं. तसेंच पर्णशाळेच्या दारापुढें चंदनवृक्षांच्या वनांत लक्ष्मणाही आपला भाता व धनुष्यबाण हीं ठेवून कोशांतून खड्ग उपसून त्याची धार कशी काय आहे हें मोठें लक्ष्य देऊन पाहत बसला होता हेंही पाहिलें. अरे त्या लक्ष्मणाच्या अंगीं केवढा गंभीरपणा व त्याचें बसण्याचें अवसान कसें धीरपणाचें व बेपरवाईचें होतें ! (खेद पावून म्हणतो).

श्लोक.

सौमित्रि हाच बलवान् मज दुर्निवार,
रामप्रणाशनकथा[1] तंव फार दूर.
रूपास यास्तव धरोनि रघूद्वहाचे,
सीतेस घेउनि, गमे, पळणेंच साचें.
जानकीच्या वियोगानें राम सोडिल जीवित,
रामाच्या[2] लक्ष्मण तसा, साधेलहि खरेप्सित.[3]

टीप.–१रामाची मारणकथा.२रामाच्या वियोगानें.३खराचें इष्टकार्य.

सौसंपातिमग्रजमभिवादयितुंप्रस्थितः, (पुरोवलोक्य) कथमियं लंकाद्वीपादिह शूर्पणखा संप्राप्ता। भवतु. पृच्छामि महाराजलंकेश्वरस्य कुशलप्रवृत्तिं (इतिपरिक्रामति.)

(ततः प्रविशति शूर्पणखा)

शूर्पणखा— अहं खु पंचवडीकिदकुडीरस्स रहुराअउत्तस्स कलत्तं जाणइं मण्णिमित्तं आहरेति अग्गजेण महाराअलंकेसुरेण अणुप्पेसिदम्हि. दिट्ठा खु सा भत्तुणो परसवट्टिणी गिहीदण्णचूसरूपाए मए कहं उण आहरिस्सं ति चिंतेमि. अहवा चिट्ठदु एदं.

कंदप्पसुंदरे तस्सिं कंदोट्टदलसामले
रामे दिट्ठिपथं पत्ते कामेण हरिदं मणे ६

तदाणिं जाणईरूवं अवलंबिअ दूरदो रामं एआइणं णिग्गअं गेण्हिअ हेमऊडसेलप्पदेसे इमिणा जहमणोरहं विहरिस्सं (इति परिक्रामति)

विराधः— अयिशूर्पणखे, स्वागतं भवत्याः.

शूर्प॰—कहं विराहो ? अज्ज, अवि णाम कुसली होसि ?

विराधः— अपि कुशलं महाराजलंकेश्वरस्य.?

तर आतां जानकी एकटी केव्हां बाहेर पडेल त्याची वाट पाहत, एथून जवळच कोविदारे वृक्षांचे वन आहे, त्या वनांत जाऊन दडून बसतो. जटायूही येथें कोठें दिसत नाहीं. तेव्हां तो आपल्या ज्येष्ठ बंधूचें पादवंदन करण्याकरितां गेला असेल असें वाटतें. (पुढें पाहून ह्मणतो) काय ! लंकाद्वीपाहून येथें शूर्पणखा प्राप्त झाली ! बरें तर हिला महाराज लंकेश्वर यांचें कुशळ वर्तमान विचारावें. (असें म्हणून इकडे तिकडे फिरतो).

(इतक्यांत शूर्पणखा पडद्या बाहेर येते.)

शूर्प०—रघुकुमार हा पंचवटीमध्यें पर्णकुटी बांधून तेथें राहत आहे. त्याची स्त्री जानकी हिला "मज साठीं हरणकरून आण" असें सांगून माझा वडील भाऊ जो महाराज लंकेश्वर, यानें मला येथें पाठविलें. ती जानकी आपला भर्ता जो राम त्याच्या जवळ बसली आहे. ती मी एका प्रकारच्या पक्ष्याच्या रूपानें जवळ जाऊन पाहिली. आतां तिचें हरण कसें करावें, हाच मला विचार पडला आहे. अथवा हरण करण्याचा तरी विचार कशाला करावा ?

श्लोक.

आकार ज्याचा मदना समान, नीलोत्पलाचे परि नीलवर्ण,
तो पाहिला आज वनांत राम, तेणें मना मोह करीत काम[2].

तर आतां जानकीचें रूप घ्यावें, आणि राम हा एकटाच बाहेर निघाला ह्मणजे त्याला गांठून हेमकूट पर्वताच्या प्रदेशीं घेऊन जावें, व तेथें त्याजबरोबर यथेच्छ विहार करावा. (असें बोलून इकडे तिकडे फिरते).

विराध— अगे शूर्पणखे, बरी आहेस ना ।

शूर्प०-काय ! विराध कीं ? विराधा, बाबा तूं खुशाल आहेस ना !

विराध— महाराज लंकेश्वर कुशल आहे कीं ?

टीप.— १ वृक्षविशेष. २ मदन.

शूर्प०— कुसलं दुविस्सदि, जइ णिव्विआरो वट्टिस्सदि.

विराधः— (स्वगतं) कइवास्यविचारः (प्रकाशं) अपिश्रुता महाराजेन रजनीचरेषु वधप्रतिज्ञा दाशरथेः ?

शूर्प०— सुदं अ इदो कादव्वं अम्हेहिं मंतिदं. चारणेण खरस्स किंवि अविण्णादं अण्णेहिं संदिट्ठं असी.

विराधः— (स्वगतं) अतएवाहंखरेण सबहुमानमाहूय प्रस्थापितोस्मि. (प्रकाशं) कथं राक्षसशिक्षार्थमेव जनस्थानमागताविमौ क्षत्रियकुमारौ ?

शूर्प०— सुणोदु अज्जो. अज्जमहाराएण किंदं अणत्थसंविहाणं.

विराधः— सादरमवहितोस्मि.

शूर्प०— अत्थि जणअणामराएसी.

विराधः— जानामि, यः खलु माहेश्वर इति महाराजस्य मैत्रीपदं.

शूर्प०— तस्स कण्णअं सीदं रामाणुरत्तेति रामवेसं कदुअ परिणेदुं गओ महाराओ.

विराधः— (स्वगतं) ममैवैतस्यापितस्यामनः संवृत्तंभवेत्. (प्रकाशं) ततस्ततः ?

शूर्प०— विचार मसलत करण्याची गरज नसती, तर मग तो कुशळ च असता

विराध.—(मनांत ह्मणतो) त्याला विचार तो कोणता येऊन पडला असावा बरें ? (मोठ्यानें ह्मणतो)यावद्राक्षस मारून टाकण्याची **दशरथ**पुत्रानें प्रतिज्ञा केली आहे ती महाराजांच्या कानावर गे-ली काय ?

शूर्प०— होय, ती त्याच्या कानावर जाऊन अणखी पुढें कसें काय कर्तव्य याचाही विचार अमात्यांनीं मिळून ठरविला. **चारणा**नें इतर कोणाला ठाऊक नाहीं असा **खरा**ला गुप्त निरोप पाठविला आहे .

विराध—(मनांत ह्मणतो) हाँ। ह्मणूनच **खरा**नें मोठ्या सन्माना-नें मला बोलावून इकडे पाठवून दिलें । (मोठ्यानें ह्म०) हे दोघे क्षत्रियकुमार जे **जनस्थाना**स आले आहेत, तेच काय राक्ष-सांस मारण्याच्याच बेतानें आले आहेत ?

शूर्पणखा — **लंकेश्वरा**नें एक अनर्थकारक कृत्य करण्याचा उपक्रम केला तो प्रकार सांगतें ऐक.

विराध.—ठीक आहे, सांगावें. मी एकाग्रचित्त करून सादरपणें ऐकतों.

शूर्प०—**जनक** या नावेंकरून एक राजर्षि आहे.

विराध.—होय तो मला ठाऊक आहे. तोही मोठा **शिव**भक्त ह्म-णून **लंकेश्वर** हा त्याबरोबर फार मैत्रीनें वागतो.

शूर्पणखा.— त्याला **सीता** या नांवाची एक कन्या आहे. तिची प्रीति **रामा**च्या ठिकाणीं फार ह्मणून **रामा**चा वेष घेऊन महा-राज **लंकेश्वर** तिला वरण्याकरितां गेला.

विराध.— (मनांत ह्म०) जसें माझें मन तिजवर जडलें आहे, त-सें त्याचेंही जडलें असेल. असो. (मोठ्यानें ह्म०) बरें वरण्या करितां गेला, पुढें ?

शूर्प०— तदो जणएण संकरसरासणारोवणं दुहिदाए परिणअस्स प-
णीकिदं.

विराधः— तत्सुदुष्करं महाराजस्य.

शूर्प०— तदो एव्व राअउत्तेण सीदा परिणीदा.

विराधः— ततस्ततः

शूर्प०— तदो दुण्णिवारा मरिसरोसलज्जाणुराअपरवसेण मह भादुणा
लंकाउरं पविसिअ महुवंतप्पमुहेहिं अमच्चेहिं मंतिअ किंपि णि-
च्चिदं आसी.

विराधः— ततस्ततः ?

शू०— तदो संकरसरासणभंगणिवेदणरोसाविदो माहेसरो भग्गव-
रामो रामोवरि संपेसिदो.

विरा०— सखलु निखिलक्षत्रियवधप्रतिज्ञापारदृश्वा पारश्वधिकः.
ततस्ततः ?

शू०— तदो सोवि तेण राहवेण महुरिमुव्वाविणा सह गिहीदसत्ती पुण्ण-
लोअगहणिरोहेण मग्गमदो किदो.

विरा०— (सविषादाद्भुतं)

कार्त्तवीर्यस्य दोर्वीर्यग्रस्तपौलस्त्यतेजसः
हंतापि चेज्जितो, हंत, रामेण त्रिजगज्जितम् ॥ ७

ततस्ततः ?

शूर्प०.—पुढें, शंकराच्या धनुष्यास दोरी जो लावील, त्याला कन्या प्राप्त होईल, असा **जनकानें** पण केला.

विराध.—हा पण तर आपल्या महाराजांस पार पाडण्यास अशक्य.

शूर्प० — तेव्हां त्या राजपुत्रानें ती दोरी लावून तात्काल **सीतेला** वरिलें.

विराध.— बरें मग काय झालें ?

शूर्पणखा— तेव्हां माझ्या भावाला हेवा, राग, लज्जा हे सर्व मनोविकार अनिवार उत्पन्न झाल्यामुळें, तो त्यांच्याच स्वाधीन होऊन गेला. मग **लंकापुरीस** येऊन **माल्यवान्** इत्यादिक मंत्री लोकांस मिळवून कांहीं एक मसलत ठरविली.

विराध.— पुढें ?

शूर्प०— पुढें **भार्गवराम** हा महाशैव म्हणून त्याला **शिवधनुष्य** मोडल्याचें वर्तमान सांगून रागास चढवून **रामावर** पाठविलें.

विराध.—ठीक। तो तर परशुकरून सर्व क्षत्रिय मारून टाकण्याची प्रतिज्ञा पार करण्याविषयीं समर्थ होय. असो त्याचें काय झालें ?

शूर्पणखा—मग त्या **भार्गवरामापासून दाशरथि रामानें** त्याच्या शक्तीसहवर्तमान **वैष्णव**चाप हिसकून घेतलें, आणि त्याची उत्तमलोकाप्रत जाण्याची गति कुंठित केली. अशा प्रकारें त्याचा गर्व उतरला.

विराध—(खेदानें व आश्चर्यानें ह्म०).

आर्या

अर्जुनें[1] **दशकंठाला**[2] जिंकी, त्याला[3] वधी **परशुराम**;
त्यालाहि जरी जिंकी, तरि जिंकिल तो त्रिलोकिही **राम**,
बरें पुढें काय झालें ?

टीप—१ सहस्रार्जुन राजा. २ रावणाला. ३ कार्तवीर्याला.

शू०— तदो महाराएण पहिदेहीं मअविद्युज्जीहसारणेहीं आविद्धा मं-
धरा केकईदसरहावि.

विरा०— ततस्ततः ?

शू०— तदो मंधराए रामस्स वणेणिवासं भरदस्स रज्जाहिआरं भट्टा-
पुव्वदिण्णेण वरजुअलेण पत्थिदव्वोत्ति अणुबंधिअमाणा केक-
ई तहेत्ति कोठागारं पविठ्ठा.

वि०— निश्चितमन्यत् ; ततस्तयामार्थितस्तथा राजा वृद्धोपि तरुणी-
कामुकः पुत्रं वनं प्रापितवान्.

शू०— तदो लक्खणो सीदाअ वणं पत्थिदं रामं अणुगदा. पच्छा द-
सरहेण रक्खसावेसविमुक्कदेहेण पुत्तविवासणं जाणिअ पुत्तसि-
णेहेण पाणा विमुक्का.

वि०— अथ मारितो दशरथो महाराजेन. । ततस्ततः ?

शू०— तदो कणिट्ठभादुणा अणुच्चिदं रज्जं तज्जता भरदेण वणं आअदे-
ण पत्थिदो रामो.

शूर्पणखा— पुढें, महाराज लंकेश्वरानें मय, विद्युज्जिव्ह आणि सारण या तिघांस पाठविल्यावरून त्यांनीं मंथरा, कैकेयी व दशरथ या तिघांच्या शरीरांत संचार केला,

विराध— मग ?

शूर्पणखा— मग पुढें दशरथराजानें दोन वर देण्याचें कबूल केलें होतें त्या दोहोंतून एक वरानें रामाला वनांत पाठवून द्यावें, आणि दुसऱ्या वरानें भरताला राज्य द्यावें, याप्रमाणें राजापासून हट्टानें मागून घे, असें मंथरेनें कैकेयीला चिथावून दिल्यावरून बरें आहे, तसें मागून घेतें, असें म्हणून ती राजावर रुसून क्रोधमंदिरांत जाऊन निजली.

विराध— पुढचें वर्तमान काय झालें तें तुझ्या सांगण्यापूर्वींच माझ्या ध्यानांत येऊन चुकलें. तिनें त्या ह्यातारे भ्रतारापाशीं या दोन वरांचा हट्ट घेतला असेल. मग राजा तर काय सांगावें तरुणीकामुकच, त्यानें तिच्या मागण्यास रुकार देऊन पुत्राला वनांत पाठविलें असेल, असेंच झालें कीं नव्हे ?

शूर्पणखा— होय असेंच झालें. जेव्हां राम वनांत जाऊं लागला तेव्हां लक्ष्मण व सीता हीं दोघेंही त्याच्या बराबर वनांत गेलीं. नंतर दशरथ राजाचे अंगांत राक्षसानें संचार केला होता तो निघून गेल्यावर पाहतो तों पुत्रास वनांत पाठविलें, असें जाणून पुत्राचे प्रीतीस्तव मोठा शोक करून त्यानें आपले प्राण सोडिले.

विराध— एकून आपल्या महाराजानेंच अशा युक्तीनें दशरथाला मारविलें ! बरें असो. पुढें काय झालें ?

शूर्पणखा— पुढें मी धाकटा भाऊ, मला राज्याधिकार योग्य नाहीं असें मनांत आणून भरतही वनांत रामापाशीं गेला; आणि परत येण्याविषयीं बहुत प्रार्थना करूं लागला. परंतु तो न ऐकतां

पादुके पविणिहीकरिअ भरदो अओज्झं पाविदो.

वि०—विदितो वृत्तांतः. कः पुनरिहार्थः? ननु महाराजेन अनमानाप्य रामस्य प्रभुशक्तिरपनीता. तदभावे च कः पुनःप्रसंगो मंत्रोत्साहयो- रिति निपुणमुपक्रांतं. त्वंपुनः किमर्थमिदानीमागता?

शू०—जाणई ओहरिदुव्वेत्ति लंकेसुरेण पेसिदह्मि.

वि०—(स्व०) सेयं विराधेन स्वीकरिष्यते. (प्र०) अशक्यमिदं भवत्याः.

शू०—(स्व०)मई खु जाणइए वेसेण रामं गेण्हिअ विहरिस्स इति ववसाओ. होदु. एवंभणिस्सं (प्र०) अदो जेव्व लंकाअरं पट्ठिदह्मि.

वि०—(सहर्षस्व०) मम खलु प्रकृतकार्ये निवृत्तो महान्प्रत्यूहः. (प्र०) तथाक्रियतां.

शू०—तुमं उण कीस रामसमीवं आअदोसि?

विरा०—रामो हंतव्य इति खरेण प्रहितोस्मि.

शू०—(स्व०) ईदास, महवल्लहं मारिदुं आअदं तुए. अवेहि अवेहि. (प्रकाशं) तुइवि एदं ण सक्कं होदि.

रामानें त्याला आपल्या पादुका प्रतिनिधित्वेंकरून राज्यावर बसविण्यास देऊन परत अयोध्येस पाठविलें.

विराध— झालें. हें तूं वर्तमान सांगितलें तें कळलें, पण यांत अनर्थ तो कोणता? अगे, **रामाला** वनांत घालवून दिलें, येणेंकरून **रावण** महाराजानें त्याची प्रभुशक्ति नष्ट केली. प्रभुशक्तिच नष्ट झाली, मग त्याच्या अंगीं मंत्रशक्ति व उत्साहशक्ति कोठून राहणार? यावरून **लंकेश्वरानें** हा उत्तम विचार केला. यांत कांहीं वावगें केलें असें नाहीं. असो, पण तूं येथें कशाकरितां आली आहेस?

शूर्पणखा— **जानकीला** हरण करून आणावें ह्मणून **लंकेश्वरानें** मला पाठविलें आहे.

विराध— (मनांत ह्मणतो) अँः तिला तर अस्मादिक घेणार! (मोठ्यानें ह्म०) हें कार्य तुला होणें अशक्य दिसतें.

शूर्पणखा— (मनांत ह्मणते) मी तें कोठें करितें आहें? **जानकीचें** रूप घेऊन **रामाला** दूर फसवून न्यावें आणि त्याबरोबर यथेष्ट क्रीडा करावी या खटपटींत मी आहें। असो, पण याजवळ असें सांगावें.(मोठ्यानें ह्म०)ह्मणून तर मी परत **लंकेस** जात आहें.

विराध—(हर्षित होऊन मनांत ह्मणतो) माझ्या ह्या प्रस्तुत कार्यांत ह्या बाईचें मोठेंच विघ्न आलें होतें. पण तें एकदाचें टळलें. (मोठ्यानें ह्मणतो) ठीक आहे. जा तर लौकर.

शूर्पणखा— बरें तूंही **रामाच्या** सन्निध काय ह्मणून आलास?

विराध—रामाला मारण्याकरितां ह्मणून मला **खरानें** पाठविलें आहे.

शूर्प०— (आपल्याशीं ह्म०) हा मेल्या, माझ्या प्राणवल्लभाला मारायास आलास काय? जा कसा येथून निघून, चल. (मोठ्यानें ह्म०) हें कार्यही तुला व्हावयास अशक्यच आहे.

टीप.— १ प्रभाव, उत्साह व मंत्र, या तीन शक्ति राजास असतात, असें नीतिशास्त्रांत वर्णिलें आहे.

विरा०—(स्व०)किमेतेन ? यदहं जानकीं गृहीत्वा गंतुमिच्छामि मत्त्वेवं वक्ष्यामि.(प्र०) अतएव यथादृष्टं निवेदयितुं खरस्य समीपं गमिष्यामि.

शू०—(स्व०) मेहं खु पत्तुदकज्जो दिठ्ठिआ तुरिअं णिउत्तं ! (प्र०) तह गच्छेहि जहा समीहिदं काडुं. (इत्युभौ निष्क्रांतौ)

(मिश्रविष्कंभकः)

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टौ रामः सीता च)

रामः— अयि प्रेयसि जानकि,

चंद्रार्द्धशेखरशरासनभंग्निसारं
मीनध्वजस्य मयि चापविकर्षणं च
शौर्यस्मयं भृगुपतेश्च समापयंती
लब्धासि, सुंदरि, मया लघुनोद्यमेन. ८

सीता०— सस्मितवदनातिष्ठति.

रामः—

परभृतनिनदेन भाषितैः पौरवस्थ्यं
सुखय किमपि कर्णौ, सुंदरि, व्याहृतेन,
ननु वहति मुखं ते पुंडरीकस्य लक्ष्मीं,
न पुनरिदमुदंचच्चंचरीकारवस्य. ९

सीता०—(समणयं) अज्जउत्त, अहं खु दाणिं तुए किदं अणण्णतुल्लं मग्गचावस्स मग्गवडुरवलेवस्स भंगं

सो हिच्यार्शी असें बोलावें. (मोठ्यानें ह्म० ; अशक्य आहे ह्मणून तर जें काय पाहण्यांत आलें तें निवेदन करायाकरितां **खरा**कडे जातों.

शूर्पणखा—(मनांत म्हणते) जातोस तर बरें झालें. माझ्या प्रस्तुत कार्यांत हें एक दुरितच आलें होतें, तें देवानें दूर झालें. (मोठ्यानें ह्मणते) बरें आहे. जा तर लौकर. (असें बोलून दोघें निघून जातात).

(ही पूर्वोत्तर कथेची संगति.)

(तदनंतर सांगितल्या प्रमाणें **राम** व **सीता** हीं दोघें पडद्याबाहेर येतात).

राम—अगे प्रिये **जानकी**,

आर्या.

गिरिवच्छिवधनु[1] मदनप्रहार अणि **जामदग्न्य**गर्व, तसा
यांतें संपविती तूं, यत्न करुनि मिळविली प्रिया लघुसा.

सीता.—(गालांत हांसून उगीच बसते.)

राम.—

श्लोक.

कोकिलध्वनिस फार ऐकतां कर्ण हे व्यथित जाहले अतां,
त्यांस वाणि मधुरा सुधेपरी सौख्य देइ, दयिते, तुझी बरी;
तुझें आस्य हें फुल्ल पद्मापरी गे, मदीया मनाला बहू गोड लागे,
परी पद्मगर्भी जसा षट्पदांचा[2], तसा मंजुल ध्वान[3] येथें न साचा.

सीता.—(स्नेहानें ह्म०)अहो प्राणनाथ, **भर्ग**चाप आणि **भार्गव**गर्व यांचा आपण भंग केला. हें कर्म इतर कोणाच्यानें व्हावयाचें नाहीं.

टीप—१ पर्वतासारिखें शिवचाप. २ भ्रमरांचा. ३ शब्द.

सुमरिअविल्लअन्धइद हिअअंम्मि. ता खणमेत्तं पसीद.

रामः— कथमितरवत्प्रसादमभ्यर्थते भवती! न किंचिदस्ति कोपकारणं. किंतु शृणु तावत्;

हस्तप्राप्तमुपास्य यद्गुरुगिरा राज्यं वने प्रस्थितं,
रामेति स्मरता च यद्विमनसा तातेन यातं दिवि,
भीमश्वापदराक्षसैकभवने यच्चोष्यते कानने,
शोकं तं निखिलं प्रमार्ष्टि, सुमुखि, त्वत्साहचर्यं मम. १०

सीता०—णाह, तुह सण्णिहाणं अरण्णेवि महणअरादोवि सुहं संपादेदि.

रामः— एवमेव, पश्यतां.

संगीतं क भृगीदृशां मधुलिहामत्र कलं कूजतां,
आरण्यद्विपकर्णतालनिनदैरातोद्यमुत्सार्यते,
नातिक्रामति हंसतूलशयनं किं पल्लवास्तरो?
वृत्त्या वन्यफलैर्विपाकमधुरैः पौरी च विस्मार्यते. ११

सीता— अज्जउत्त, अइ विचित्तभमिअ पक्खिगणजुत्तं एवं रण्णं रोअइ मेहिअअस्स.

रामः— युक्तमाह भवती.

नीपस्कंधे निवसति लसद्बर्हभारो मयूरो,
दीर्घापांगश्चरति च तृणं शाद्वलेऽयं कुरंगः,
कुंभेनोच्चैः स्पृशति विटपे सल्लकीं कुंजरोऽसौ,
कस्मै नाम, कमलनयने, रोचते ऽरण्यभागः? १२

ह्या गोष्टीचें स्मरण होऊन माझें चित्त आश्चर्यानें केवळ थक्क झा-
लें आहे याजकरितां क्षणमात्र क्षमा करावी.

राम.—हें काय! हो मजपाशीं क्षमा कसली मागते? (स्मीतेस स०)
मला कोप येण्यासारिखें तर तुजपासून कांहींच घडलें नाहीं; परंतु
उलटें

श्लोक.

सोडीनी निजराज्य तातवचनें आलों वनाभ्यंतरीं,
जेथें क्रूर जनावरें वसति, गे, क्रव्याद[1] ही, सुंदरी,
तातानें त्यजिली तनू, मज 'अरे रामा' असें बाहुनी,
या दुःखा निरखला हरी, जनकजे, सान्निध्य तुझें वनीं.

सीता.—अहो प्राणनाथ, तुमच्या सन्निधानामुळें मला ह्या अरण्यांत
देखील नगरवासापेक्षांही विशेष सुखें होतात.

राम.-खरें ह्मणतेस. पहापहा!

श्लोक.

स्त्रीसंगीतहि[2] तुच्छ या मधुकरध्वानापुढें[3], सुंदरी,
हत्तींचे श्रुतितालें[4] तुच्छ करितो वाद्यांचिया कुसरी[5],
जैसी पल्लवनिर्मिता, तसि नसे शय्या परांचीहि कीं?
पक्वान्नाशन तुच्छ काननफलाहारापुढें[6], जानकी[7].

सीता.—प्राणनाथ, ह्या वनांत मृग व पक्षी यांचे समुदाय फार चित्र-
विचित्र आहेत ह्मणून हें वन मला फारच आवडतें.

राम.— खरी गोष्ट आहे.

श्लोक.

नीपाग्रावरि[8] मोर हा वसतसे सद्बर्हशाली[9] कसा,
ज्याचे दीर्घ अपांग[10] तो हरिणही येथें चरे हा तसा,
हत्ती हा निज उच्च कुंभयुगुलें ह्या सल्लकीलें[11] शिवे,
शोभा येथिल पाहुनी मन न तें कोण्या नराचें निवे?

टीप.—१राक्षस. २स्त्रियांचें गाणें. ३भ्रमरशब्दा पुढें. ४ कानाचे झटके.
५ कळा. ६ रानांतील फळांच्या आहारापुढें. ७ हे जानकी. ८ कदं-
बाच्या अग्रावर. ९चांगल्या पिच्छांचा. १०नेत्रान्त. ११साळईचें झाड.

अपिच

धत्ते बर्हभरे शिखी तव न किं धम्मिल्लभारश्रियं १

सारंगो भजते न किं तव दृशोः सौभाग्यमालोकने १

मत्तेभश्च शिरःपदे वहति ते वक्षोजलक्ष्मीं न किं १

तन्मन्ये, तरुणि, त्वया विवृणुते साम्यं वनश्रीरियं. १३

सीता-(सानुरागंस्वगतं) अज्जउत्तो मं पणेदुं पउत्तो ता एदस्स हिअअं

अण्णदो आक्खिवामि. (प्रकाशं) अज्जउत्त, के उण एदे पश्चगमि:

अंकणिम्मलकोमलबाला, मिउलकरालधिरिथण्णमुहा पुण्णिमाचंदस

मण्णसरीरा मिआ कीलंति १ किं उण एदे अ पुण्णचंदोवअक्खण

मखुहिवद्धुसाअरसरंगमवलपरप्परसंघट्टण संभमिदफेणपुंजधवलवि-

लोलद्दीहवाला, तरलतरतारविक्खणा मिआ परिब्भमंति.१

रामः—जनककुलनंदिनि, एते सिंहशावाः क्रीडंति. एताश्च दर्शनचकि-

ताश्चमर्यश्चरंति. पश्यैतावत्,—

क्रीडत्केसरिपोतभीतचमरीयूथं दरीनिर्गत-

श्यामाकफलुलायमुत्तरलोलायमानकम्,

साक्या.

धम्मिल्लाची[1] शोभा धरितो निजबर्ही हा मोर,
हरिणहि धरितो निजनेत्रीं गे, तव दृशोभा थोर,
कुचशोभेतें मत्तकरी निजकुंभीं वाहे फार,
ह्मणुनि वनश्री[2] तव साम्यातें धरिते ही साचार.

[सी]ता.—(अनुरक्त होऊन मनांत ह्म०) आतां प्राणनाथ माझेंच वर्णन करायास लागले. तर आतां यांचें लक्ष्य दुसऱ्या विषयाकडे लावावें. (मोठ्यानें ह्म०) अहो प्राणप्रिय, ज्यांच्या दाढा बालचंद्राच्यापरी निर्मल व कोमल आहेत, ज्यांचीं मुखें मृदु व कराल आणि विस्तीर्ण आहेत, ज्यांचीं शरीरें पूर्णचंद्रासारिखीं शुभ्र आहेत, असे हे कोणत्या जातीचे मृग क्रीडा करिताहेत बरें? तसेंच पूर्णचंद्रोदयसमयीं दुग्धसागरास भरती येऊन त्याच्या लाटा एकमेकींवर आदळून जे फेंसाचे राशी उत्पन्न होतात, त्यासारिखीं पांढरीं शुभ्र ज्यांचीं पुच्छें लांबलांब व चंचळ, व अवलोकन समयीं ज्यांचीं बुबळें गरगर फिरतात, असे कित्येक मृग येथें आसमंतात भ्रमण करिताहेत, हेही कोण्या जातीचे मृग आहेत बरें?

[रा]म.— हे जनककुलनंदिनि, जे पहिल्यानें ह्मटले ते सिंहाचे बालक व दुसऱ्यानें ह्मटल्या त्या चमरी ह्मणजे वनगाई होत. हे आपल्याला पाहून इकडे तिकडे पळताहेत. आतां पहा,

अभंग.

सिंहाचे बाळक येथें क्रीडताती, चमरी पळती पाहोनीया.
दरींतील वाघ महीषा धरोनी, नेताती ओढूनी निजबळें.
डुकरांचे जुंझ लागले उद्धट, झाले एकवट खेळाया जे.

टीप—१ बुचडा. २ वनशोभा.

मध्याक्षेपवशावधूतसरघावृन्दाननव्याकुल-

कोशातकीशकुलं, फलं नयनयोरेतद्विधत्ते वनम्. १४

सीता— (दृष्ट्वा) [२६]सेयं तिनिसद्दुमविडवेसु लोबंति दाण मत्तमहुम-

क्खिअ अप्पउलाइं, ण उण सुलहाइँ सरहाभाहिदेहिँ वाणरेहिं

रामः— अथ किं.

सीता— [२]एरिसो अत्थपरस्सप्प आसो, जइ अण्णेण णिक्खिविदं

अण्णो अणुहवदि. जं इमिणा महुमक्खिआगणेण भरिदं महुणि

उणो माणुसो गेण्हिअ आस्सादेइ.

रामः—(स्व०) अर्थपरोयं न भवति, किंतु मयि संभावनेयमस्याः. (प्र०)

(अन्येन निक्षिप्तमन्योऽनुभवति भाग्यवशात्;) पश्य

अपहसितसुधारसं त्वदीये मधुनि दधाति मनोभवोऽधरोष्ठे,

कथमपि, मिथिलाधिराजकन्ये, पिबति न किं जन एष तद्गृहीत्वा? १५.

सीता— [३]ओदिक्कामइ अज्जउत्तस्सं सज्जणिदं. (इति सलज्जमवाङ्मु-

खी तिष्ठति.)

मधाचीं पोवळीं पाहुनीयां वशा¹, उडविती माशा तेथोनीयां.
तेथोनी उडोनी झोंबती माकडां, करव नाकातोंडा मारूनीयां.
तया वेदनेनें आरडती फार, उड्डाणेंही थोर मारीताती.
ऐसे नानापरी वनीं चमत्कार, नेत्रां सुख थोर देताती हे.

सीता.— (पाहून म्हणते) खरेंच प्राणनाथ, ह्या तिनिशवृक्षांच्या² झाडींत मत्तमधुमक्षिकांनीं मोठीं मोठीं मधीचीं पोवळीं घातलीं आहेत तीं पहा कशीं लोंबत आहेत। तेथें वानरांचा इलाज चालत नाहीं. कारण त्यावरील माशा त्यांना डसतात.

राम.— खरें आहे.

सीता.— जो कोणी केवळ अर्थसंचयपर असतो, त्याच्या त्या अर्थाचा उपभोग समयविशेषीं दुसराच कोणी घेतो, आणि त्याला फुकट आयास मात्र पुरतात. येथेंच पहा। ह्या मधुमक्षिका मोठ्या यत्नानें पोवळ्यांत मध आणून सांठवितात, आणि कोणी एक कुशल मनुष्य येऊन तो तेथील मध काढून तिचा स्वाद आपण घेतो, असी गोष्ट आहे.

राम.—(मनांत म्हणतो) हें भाषण ही कांहीं परमार्थ बुद्धीनें करीत नाहीं. तर मला उद्देशून करिते. असो (मोठ्यानें म्हणतो) एकानें संचय केलेल्या वस्तूचा उपभोग दुसऱ्याला जो घडतो तो भाग्यवशें करून घडतो, उगीच घडत नाहीं। पहापहा।

श्लोक.

सुधेला करी तुच्छ ऐशा मधूतें, त्वदोष्ठीं मनोजात³ ठेवी, तयातें
धरोनी पितों मी, प्रिये, नित्य, पाहीं सुभाग्याविना लाभ हा होत नाहीं.

सीता.—प्राणनाथ आतां मर्यादा सोडून भाषण करूं लागले. (असें म्हणून लज्जेनें खालीं मुख करून बसते).

टीप.—१ हत्तीण. २ तिवसांचीं झाडें. ३ मदन.

राम:— (स्वगतं) इदानीमनेन मे वचनेन रमणीयमेषा लज्जते.

उत्पुलकगंडमूलमुद्भिन्नप्रणयपिशुननयनांतं
नमयति न परमियं निजमाननकमलं, मनोऽपि मम. १६

तदन्यद्दर्शयामि. (प्र०) पश्य, जानकि,

त्वद्रूपमधुपसेकविमलोऽप्येष स्वयं केसरो,
भव्यान्येवमभिव्यनक्ति कुसुमान्यर्हाणि धर्तुं तव,
एषां दिक्षु विदिक्षु च प्रवहता गंधेन पुष्पंधयाः
श्रेणीभूय विडंबयंति, दयिते, वेणीलतां तावकीम्. १७

सीता— (स्व०) जेहे जह सिविणएसु संकप्पवसासु अज्जउत्तो चाडुअभणादिहिं वावरेहिं मे अणुप्पउत्तो आसि, तह दाणिं पच्चक्खं अणुट्ठअदित्ति अच्चरिअं अच्चरिअं. (प्र०) अज्जउत्त, किं ण पेक्खसि घम्मदिअहावसाणविअंभमाणणवांबुदसामलकोमलछवीहिं णिरंदरोल्लसिदेहिं गुच्छेहिं अलंकिदो एसो अदसी रुक्खो इमं पदेसं अलंकरदि.

राम:— (स्व०) निपुणमेतस्या वक्रमुक्तिप्रत्युक्तिक्रया विडंबिताः स्मः. (प्र०) अयि, वनदर्शनकुतूहलिनि, जानकि,

।.—(मनांतम्हणतो) मी हिला बोलिलों त्यामुळें लज्जा उत्पन्न होऊन जी हिची मुद्रा झाली आहे, ती फारच खुबीदार दिसते. कारण,

आर्या.

रोमांच उभे गालीं, स्पष्ट अनुराग दावि नयनांत,
नमवी न आत्ममुखची, परि नमवी ही मदीयही स्वांत[१].

तर आतां हिला दुसरें कांहीं दाखवावें. (मोठ्यानें म्हणतो) पहापहा जानकी,

श्लोक.

लवंगुरें विपुल कुसुमें येति या केसराला,[२]
शोभायुक्त प्रकट तुजला योग्य जीं धारणाला,
तत्सौगंध्यें भ्रमरततिकी[३] येऊनी लग्न होती,
वेणी जैसी तव, सखि, दिसे तीपरी[४] शोभताती.

ता.—(मनांत म्हणते) प्राणनाथ जसें कांहीं माझ्या स्वप्नांत आणि संकल्पदशेंत मधुर भाषणादिक करून मज़ें मनोधारण करीत असत, तसेच आतां प्रत्यक्षही करितात. हें मोठें आश्चर्य आहे! (मोठ्यानें म्हणते) अहो प्राणनाथ, आपण पाहत नाहीं काय? हा ग्रीष्माच्या अंतीं वाढिंगत होणाऱ्या नवीन मेघाचेपरी श्यामवर्ण व विकासयुक्त व निबिड अशा गुच्छांनीं मंडित असा हा असनी वृक्ष या वनप्रदेशाप्रत कसा अलंकृत करितो तें!

।.—(मनांतम्हणतो) अरे! उक्तिप्रत्युक्ती करून हिनें तर मला जिंकिलें आतां! असो. (मोठ्यानें म्हणतो) हे वनदर्शनकौतुकशालिनि, जानकी,

---

टीप—१ कवाक्ष. २ चित. ३ बकुळवृक्षाला. ४ भ्रमरपंक्ति. ५ वेणीसारख्या.

यस्यां हंसकुलस्य केलिकलहादुद्भ्राम्यतः कूजितै-

र्यत्र, त्वन्मणिमेखलाकलकलो नन्वीयदन्वीयते.

सीता— (सवैलक्ष्यं, स्व०) [1]जं पुढमं वणं पत्थिदेण अज्जउत्तेण पु-

णो पुणो याचिदेणवि मह अणुप्पआणं पडिसिद्धं, तए कुविदा-

ए मए सब्भूभंगं अधिक्खिविअ अंतेउरं गंतुं संरंभमुहरमेहलं पउत्तं

आसि. तं सुमरावेदिमं अज्जउत्तो. होदु । एव्वं भणिस्सं. (प्र०)

णाह, तुह भुअदंड अस्सिदाए मए एदस्सि अरण्णे भअं कि

किअब्भुदं पेक्खिदुं ण सक्कीअदि । जेण रक्खसाणं सआसादो

जणट्ठाणणिवासिणं इसीणं अभअं दिण्णं.

रामः— (श्रुत्वा, दूरदत्तदृष्टिः)

व्याघ्राजिनधरः शूलन्यस्तपक्वेभमस्तकः,

कोविदारादवीगर्भं कोयं विशति राक्षसः । १९

नैतं लक्ष्मणो जानाति.

(ततः प्रविशति लक्ष्मणः)

षट्टा झरे येथें कैसे वाहताती, पंकजें फुलती तया माजीं.
नील, श्वेत, रक्त, पिशंगादि वर्ण सभोंवतीं पूर्ण धातू त्याच्या;
ज्यांचे ठायीं हंसकुळें हीं मिळालीं, मांडूं जीं लागलीं क्रीडेसाठीं,
जेव्हां, सीते, तुला राग येतो मनीं मेखळेचे मणी वाजती तैं.
तया नादापरी हंसांचे कलहीं ध्वनी होत पाहीं मनोहर.

सीता.— (ओशाळी होऊन मनांत ह्मणते) प्राणनाथ पहिल्यानेंच जेव्हां वनांत जावयास निघाले, त्या वेळीं मी आपल्या बरोबर येतें, मला घेऊन चलावें, असी मी पुनःपुनः प्रार्थना केली. तरी प्राणनाथांनीं ती ऐकिली नाहीं, माझा निषेधच केला. त्या समयीं मला राग येऊन त्या रागाच्या झपाट्यासरसी कपाळाला आठ्या घालून, बरें आहे तर नका नेऊं बरें' असें बोलून झपाट्यानेंच मी अंतःपुरांत जाऊं लागलें, तेव्हां जो काय माझ्या मणिमेखलेचा शब्द झाला, त्या शब्दाचें स्मरण हें आतां प्राणनाथ देत आहेत. असो. (मोठ्यानें म्हणते) अहो प्राणनाथ, ज्या तुम्हीं राक्षसांपासून पीडा होऊं देणार नाहीं ह्मणून **जनस्थान**वासी ऋषींना अभय वचन दिलें, त्या तुमच्या भुजदंडांचा आश्रय मला आहे, त्यापेक्षां या अरण्यांतील अद्भुत व भयंकर असे चमत्कार पाहण्यास मला कांहीं भीति वाटत नाहीं.

राम.— (हें **सीते**चें वाक्य ऐकून दूर पाहतो आणि ह्मणतो).

अभंग.

कोण हा राक्षस व्याघ्राजीनधर, शूळ हातीं गजशीर ज्याला;
कोविदारवनीं प्रवेश करोनी, काय त्याचे मनीं कार्य असे १
याला **लक्ष्मणा**नें पाहिलें नाहीं.

(नंतर **लक्ष्मण** पडद्याबाहेर येतो.)

निग्रहीष्यामि. (इत्यायुधग्रहणं नाटयति.)

सीता— (अन्यतो दृष्ट्वा) [31] अज्जउत्त, ण खु एसा कोविदाराडवी, किंदु कण्णिआरवणं, ण अ एसो रक्खसो, पेक्ख, दाढाकरालमुही तुंबीफलगुरुणो थणभारादो विसमुण्णदउम्मग्गणाहिअं जठरं उव्वहंती, दुद्दंसरूवा कावि रक्खसी पविसदि.

रामः— क्व पश्यसि अत्र किं मयोक्तं ?

सीता.—(विलोक्य) [32] तुमं जेव्व पविससि ण खु रक्खसो.

रामः—(कथं राक्षस इति मां निर्दिशति उपहसतीव.) दृष्ट्वा प्रकाशं साश्चर्यं) पुनर्दर्शने मद्रूपो राक्षसः संवृत्तः ।

सीता.—(दृष्ट्वा सविस्मयं) [33] एसा कण्णिआरवणं पविठ्ठा रक्खसी मह आकिदी धारेदि, पिक्खदु अज्जउत्तो.

रामः—(दृष्ट्वा सविस्मयं) किमेतया रूपग्रहणे प्रयोजनं ?

सीता.— [34] अवदरिअ गिरिसिंगादो पेक्खह्म.

रामः— मामेवं. इहस्थितस्य जनस्य वस्तुजातं योजनमात्रेपि चाक्षुषं भवति,

(असें म्हणून शस्त्र घेतो).

सीता.— (दुसरे कडेस पाहून म्ह०) प्राणनाथ, हें कोविदारवन नव्हे, कर्णिकारवन आहे. आणि हा तेथें जात आहे, तो राक्षस नव्हे, तर कोणी एक राक्षसी आहे. तिचें रूप पहा कसें भयंकर आहे तें। तिच्या तोंडांतील दाढा काय विकराळ आहेत ! स्तन तर भोंपळ्यासारिखे मोठाले, पोट नगाऱ्या प्रमाणें व बेंबी उखळा सारिखी, अशी हिची आकृति पाहूनच भीति वाटते बाई !

राम.— अगे प्रिये, मी सांगतों कोणीकडे आणि तूं पाहतेस कोणीकडे ? कर्णिकारवनाची का मी गोष्ट सांगत आहे.

सीता— (कोविदार वनाकडे पाहून) अहो प्राणनाथ, तो राक्षस कोठला ? तुह्मीच तर तेथें प्रवेश करीत आहां !

राम— (मनांत ह्मणतो) काय ! ही तर मलाच राक्षस ह्मणते व उपहासही करिते। (पाहून मोठ्यानें ह्मणतो) अहो हें तर मोठें आश्चर्य होय। मी जो आतां पुनः त्याकडे पाहूं लागलों, तों त्यानें माझें रूप घेतलें खरेंच !

सीता— (पाहून विस्मयानें ह्मणते) अहो प्राणनाथ, इकडे या कर्णिकार वनांत जी राक्षसी गेली, तिनेंही माझें रूप घेतलें। तें पहावें आपण।

राम— (पाहून आश्चर्यानें ह्मणतो) हिला तुझें रूप घेण्याचें काय बरें प्रयोजन ?

सीता— या पर्वतशिखरावरून खालीं उतरून पाहूं बरें हें काय आहे तें.

राम— नको खालीं उतरणें. येथें बसलें ह्मणजे आसपास चार कोस पर्यंत काय होतें तें दिसतें.

लक्ष्म०—(पुनर्दृष्ट्वा सविस्मयं) हंत हंत, निग्रहीतुमागतस्य सायुधस्यापि ममेह समागमो विफलः संवृत्तः, यदयं राक्षसः क्वचिन्निलीनः. यदार्य एव प्रतिश्रुतराक्षसवधो ऽस्यापि वधाय व्याप्रियत इव प्रतिभाति. तथा हि

करे धनुरदक्षिणे कलितहेमपट्टं वहन्,

परे कनकपुंखसंघटितकंकपत्रं शरं,

प्रसर्पति समर्पयन्नयमितस्ततो लोचने

निलीनवपुषं क्वचिन्निशिचरं विचिन्वन्निव.२०

(सविमर्शं) क्व पुनरार्या जानकी? नन्वेताभ्यामधिरूढा गिरेरूर्ध्वभूमिरार्याभ्यां, एकएव कथमार्योऽवतीर्णः? (ऊर्ध्वमवलोक्य सविस्मयं.)

अधिवसति गिरि रघिरम्यकायो बकुलतले नववारिदोपमश्रीः

कथमयमचिरद्युतिप्रभाग्या क्षितिसुतया सह भार्यया ऽयमार्यः २१

तदनेन मायाविना गृहीतार्यरूपेण भवितव्यम्. लतावलयनिरंतरेण तिरोहितोऽनुसरन्पश्यामि. (इति परिक्रामति)

(ततः प्रविशति रामवेषधरो विराधः)

मण— (पुनः पाहून विस्मयानें ह्मणतो) अरेरे ! या राक्षसाला मारण्याकरितांच मुद्दाम मीं शास्त्र घेऊन आलों, पण माझें येणें विफळ झालें ! कारण राक्षस तर, कोठें जाऊन लपून बसला ! आणि राक्षसवधाची प्रतिज्ञा दादांनीं केली आहे तर तेच त्याही राक्षसास मारण्याच्या उद्योगांत आहेत असें दिसतें. त्यांची पहा कशी तयारी आहे ती ?

अभंग.

डाव्या हातामधें सोन्याच्या पाठ्यांचें, धनुष्य हें साचें शोभतसे.
उजव्या हातांत सुवर्णाचा पुंख[1], जया ऐसा देख शर आहे.
इकडे तिकडे पाहे निरखूनी, जाणों धुंडी वनीं निशाचरा.
(विचार करून ह्मणतो) अहो, पण वहिनी कोठें आहे ? दादा व वहिनी दोघें हीं आतां पर्वताचे शिखरावर बसलीं होतीं, आणि तेथून एकटे दादाच कसे खालीं आले ? हें काय ब्बा (वर पाहून विस्मयानें ह्मणतो.)

श्लोक.

अभिनवजलवाहा[2] सारिखा श्यामवर्ण,
चपल विजुच जैसी जानकी हेहि पूर्ण,
गिरिवरि बकुळाच्या शीतला सावलींत,
बसुनि करिति गोष्टी प्रीति ज्यांच्या मनांत.

यावरून हे आपले दादा नव्हेत. त्यांचें रूप घेऊन हा कोणी राक्षस चालला आहे ! तर ह्या वेलजाळीचे आडून आडून त्याचे मागें जाऊन हा काय करितो तें पहावें. (असें ह्मणून इकडे तिकडे फिरतो).

(इतक्यांत रामाचा वेष धारण करून विराध पडद्याबाहेर येतो).

टीप.— १ पिसारा. २ नूतन मेघासारिखा,

विराधः — (दृष्ट्वा) कथं कर्णिकारवनाच्चंपकवाटिकामागच्छति जानकी । (उपसृत्य पश्यति.) (ततः प्रविशति सीतारूपधारिणी शूर्पणखा.)

शूर्पणखा. — अहं एत्थ जेव्व वणे चंपअकुसुमाइं अविचिणिस्सं. रहुकुमारो वि एत्थ एव्व आअमिस्सदि. (इति कुसुमावचयं नाटयति)

विराधः — (दृष्ट्वा स्व०) एषा निरतिशयरूपलावण्या जानकी । (साश्चर्यं) अपूर्वा खल्वियं वेधसो विरचना. अथवा

> ऊर्ध्वं नीरदवृंदमैंदवमिदं बिंबं त्वधो निर्मितं,
> व्योम्नः पल्लवचित्रितस्य निहितौ शैलावुपर्युन्नतौ,
> किं चाधः पुलिनोच्चयस्य कदलीकांडावधारोपितौ,
> तन्मध्ये चतुरस्य पुष्पधनुषः सर्गो ऽयमन्यादृशः ।२२

तदेनां गृहीत्वा कथमपि गमिष्यामि, यावदिह नोपसर्पति रामो लक्ष्मणो वा.

शूर्प० — (दृष्ट्वा) कहं एसो मह हिअअचोरो इदो तुह एव्व अहिवट्टइ, जो एसो.

विराध.—(पाहून ह्मणतो) काय१, कर्णिकार वनांतून या चंपकवना प्रतच ही **जानकी** येत आहे कीं ? (जवळ जाऊन पाहतो.)

नंतर शीलेचें रूप धारण करून **शूर्पणखा** पडद्या बाहेर येते).

शूर्पणखा— मी येथेंच चंपकाचीं फुलें वेंचीत राहतें. **रघुकुमार** ही आतां इकडेस येईल. (असें ह्मणून फुलें वेंचिते).

विराध.—(तिला पाहून मनांत ह्मणतो) निरतिशयरूपलावण्यवती अशी ही **जानकी** येथें आहे ! (आश्चर्य पावून ह्मणतो.) अहो, ही ब्रह्मदेवाची अपूर्वच रचना होय ! अथवा ही त्याचीही रचना नव्हे; तर

श्लोक.

*खालीं चंद्र, वरी पयोद, गगनीं सद्वापिका शोभते,
आकाशावर दोन शैल रचिले अत्युन्नत स्पष्ट ते,
तैसें सैकत ऊर्ध्व, खालिं कदलीकांडें, अधोवक्त्र ही
कामें निर्मियली नवी सुचतुरें अन्यादृशी सृष्टि ही.

तर जंव **राम** अथवा **लक्ष्मण** यांतून कोणी येथें आला नाहीं तोंच हिला घेऊन कसें तरी निघून जावें.

शूर्प०—(**विराधास** पाहून ह्मणते) काय ! हा माझ्या हृदयाचा चोर इकडे तिकडे समोरच येत आहे कीं ! जो हा,

---

टीप—*चंद्र, पयोद (मेघ), गगन, वापिका, शैल, सैकत, कदली कांडें या उपमानवाचकशब्दांहीं तदुपमेयें जीं मुख, केश, मध्य, नाभी, स्तन, जघन, मांड्या, हीं अनुक्रमानें जाणावीं.

१ उफराटी (खालीं चंद्र, वर मेघ, खालीं आकाश त्यावर दोन शैल इत्यादि वैपरीत्यास्तव विलक्षण सृष्टी).

वाहेइ सअलजलजअणाणं णिहिदत्तणूरिव पुव्वपुण्णरासी. २३

ता उवाएण णं गेण्हिअ गमिस्सं. (इति पश्यंती पुष्याण्यवचिनोति.)

विराधः— (उपसृत्य) अयि जनकनंदिनि,

यदि भवति तेऽभिलाषश्चंपककुसुमेषु, चंपकनिभांगि,

विनियोजय पुरतस्ते विहारहासं, श्रमेणालं. २४

शू०— (सहर्षस्व०) ऐसो मं जाणइ एव्व भण्णेदि. हद्धी, हद्धी !

कवलिअमिणालकंदलकलहंसगभीरमंसलसिणिद्धो.

सवणाइं मह सुहाहिं सिचइ एदस्स कंठसुरो.२५

होदु. इमं णिस्संकं ओहरिदुं एव्वं भणिस्सं. (प्र०) अज्जउत्त, इदो

वि एत्थविदूरे पदेसे पुप्पचावप्पदावविडंबीणि विअसिआइं चं-

पअकुसुमाई. ता तएत्थ गदुअओ चिणम्ह, (इति दूरे व्रजति)

वि०— (स्व०)

हजारों हजार सुंदर तरूण करितो निर्माण ब्रह्मदेव,
कौशल्य तयाच्या हातीं आलें फार, तेंव्हां हा किशोर केला वाटे.
किंवा सर्वजननेत्रांनीं मिळूनी, संपादिलें पुण्य बहु जन्मीं,
तैंची पुण्य आतां एकत्र मिळालें, **रामरूपें** आलें जगामाजी.
तर आतां कांहीं एक उपाय करून ह्याला धरून घेऊन जाईन.
(असें ह्मणून पाहत होत्साती फुलें वेंचिते).

राध —(तिच्या जवळ येऊन ह्मणतो) हे **जनकनंदिनि,**

आर्या.

चंपकनिभांगि[1], पुष्पें, चंपकतरुचींच पाहिजेत तुला,
तरि मी विहारसेवक, कष्ट, पुरे, तूं नियोग[2] कर मजला.

र्प०—(हर्ष पावून मनांत ह्मणते.) हा मला **जानकीच** ही असें नितो ! अहाहा ! याचा शब्द तरी काय गोड आहे !

आर्या.

कवलितमृणालकंदलकलहंसगभीरमांसलस्निग्ध[3],
मम कर्णा सुख देतो याचा हा स्वर, मनाहि करि विद्ध.

बरें असो याला निर्वेधपणानें गांठून धरून नेतां यावें, कोणापासून विघ्न होऊं नये ह्मणून आतां याला असें ह्मणतें (उघडपणें बोलते) अहो प्राणनाथ, येथल्यापेक्षांही येथून किंचित् दूर पुष्पचाप जो मदन त्याच्या प्रतापाचाही पराभव करणारीं अशीं चंपकपुष्पें फुललीं आहेत तर तेथेंच जाऊन तीं खुडूं । (असें ह्मणून दूर जाते).

राध.—(मनांत ह्म०).

टीप—१ चंपकपुष्पासारिखें अंग जिचें तिचें संबोधन. २ आज्ञा. ३ बिसतंतुखाणारा जो हंस त्याच्या स्वराप्रमाणें गंभीर पुष्ट व स्नेहयुक्त असा याचा स्वर.

भवतु. प्रदेशांतरगमनमस्या निःशंकमपहाराय भविष्यति. (प्र०)

यथा रोचते कल्याण्यै. (इत्यनुव्रजति)

लक्ष्मणः—कथमत्र चंपकवनाभ्यंतरे आर्या जानकी व्याहरति ? भवतु. पश्यामि.

(इति कतिचित्पदानि गत्वा) कथमेतत् ?

नलिनीदलसंपुटं हरंती ननु हर्तुं कुसुमानि चंपकानां
वनमारुतकंपितांशुकांता व्रजति वने वसुधासुतेयमार्या.२७

तन्नूनमनया कयाचिद्राक्षस्या भवितव्यं (इति पश्यन्स्थितः)

सीता.— अज्जउत्त, पेक्ख पेक्ख, एसो मह देवरो अंसणिबद्धे सुही, गहिअकोदंडो, करग्गकंपिदमंडलग्गो, इमं रक्खसं तुमंति जाणिअ अणुसरइ.

रामः— भद्रे, निगूढ एवायमनुसरति ततो नूनं राक्षस इति जानाति

विरा०— (स०) इयं किल मम पुरतः समुच्चलति जानकी.

आर्या

हे प्राणनाथ ऐसा अमृतमधुर शब्द कानिं जंव पडतो,

मच्चित्तहरिणशिशु तंव कामाच्या वागुरेंत[1] सांपडतो.

हें बरेंच आहे! येथुन दुसरे ठिकाणीं गेलें असतां हिला निःशंक-
पणें धरून नेण्यास मलाही सोयवार पडेल! (उघडपणें ह्म०)
ठीक आहे. तुज कल्याणीला जावेंसें वाटलें तर चाल तिकडे
जाऊं. (असें ह्मणुन तिच्या मागें मागें चालतो.)

ल्मण— काय! ह्या चंपकवनामध्यें आपली वहिनी बोलते कीं!
असो काय आहे तें पाहतों.
(असें ह्मणून कित्येक पावलें जाऊन ह्मणतो) अहो हें काय?

साकी.

नलिनीदलसंपुटीं घालिले चंपकपुष्पा कैसी,

वायूनें वस्त्रांचल उडतो, दिसते आर्या जेसी!

यावरून ही आपली वहिनी नव्हे. कोणी तरी खचित राक्ष-
सी आहे. (असें ह्मणून पाहत उभा राहतो.)

ला.—अहो प्राणनाथ, पाठीशीं भाता व एके हातांत धनुष्य आणि
एके हातांत खड्ग असें घेऊन हे भाऊजी ह्या राक्षसाला तुह्मीच
आहां असें समजून त्याच्या मागेंमागें जात आहेत कसे ते पहा!

.—अगे, तो लपून जात आहे यावरून राक्षसाला त्यानें खचित
ओळखिलें असावें यांत संशय नाहीं.

ाध—(मनांत ह्म०) ही आलकी माझ्या पुढें चालली आहे,
अहाहा!

टीप—१ जाळयांत.

किमपि किमपि चिन्तेकुर्वती मामिदानीं

परवशयति गाढं पक्ष्मलाक्षी किमन्यत्

(प्र०) अयि सुंदरि, कियद्दूरमाक्रम्यते वनांतः ?

शू०— (स्व०) जेत्थ विजणे सक्कमए तुमं गेण्हिअ समुप्पविसं. (प्र०)

अज्जउत्त, पुरदो एव्व सीपदेसो, ता खणमेत्तं मरिसेदु.

रामः—कथं राक्षसी दूरतो राक्षसं नयतीव दृश्यते.

सीता.— ळरखणोवि नदी एव्व गछदि.

वि०— (स्व०)

आलपति पिकवधूरिव, पश्यति हरिणीव, चलति हंसीव

स्फुरति तडिल्लतिकेव, स्वदते तुहिनांशुलेखेव. २९

तत्कथमेनां गृहीष्यामि. संभाषा खलु दूरत एव रामासथात्.
(प्रकाशं)

अवचिनु विकचानि चंपकानामिह कुसुमानि मया सहाननांगि,

व्रजसि कियदिदं वने, यतोयं भवति निशाचरसंचरप्रदेशः. ३०

लक्ष्मण०— कथमेनां सीतेति जानन् राक्षसोयमार्यवेषेण ग्रहीतु मिच्छति.

आर्या.

चरणीं नूपुर वाजे, घनजघनीं[1] मेखळाहि शब्द करी,
चित्ती मनीं किमपि हि, परवश केली मदीयवृत्ति खरी
(उघडपणें ह्मणतो) अगे सुंदरि, किती तरी लांब जायाचें आहे ?

र्प०—(मनांत ह्मणते) जेथें कोणी नसल्यामुळें तुला उचलून ने॰ण्यास मला चांगलें साधेल तेथ पर्यंत जायाचें आहे. (मोठ्यानें ह्म०)अहो प्राणनाथ, तें ठिकाण अजून पुढेंच आहे, यास्तव क्षण मात्र क्षमा करावी.

म.—काय ! ही राक्षसी त्या राक्षसाला चालवीत चालवीत दूर नेत आहे असें वाटतें.

ीता.—भावजी त्यांच्या मागून तिकडेसच चालिले आहेत.

िराध.—(मनांत ह्म०).

अभंग.

कोकिळेचेपरी आलाप करिते, नेत्रानें पाहते मृगी जेसी ।
चालतसे जेवीं हंसी मनोहर, चकाकिते फार विजू जेसी,
आल्हादकारक जैसी चंद्रलेखा, तैसीच ही देखा राजबाळा.
तर ही कशी मला धरून न्यावयाला सांपडेल बरें! **रामा**च्या ठि॰काणापासून तर बरीच दूर आली आहे. (मोठ्यानें ह्मणतो.)

आर्या.

विकसितचंपकसुमनें खुब येथें मजसवेंचि, हे सुभगे,
येयुनि दूर वनीं ते उग्रनिशाचरसमूह फिरती गे.

लक्ष्मण —काय ! ही **सीता**च आहे असें मानून हा राक्षस हिला **राम**वेषानें धरून नेण्यास पाहत आहे ।

टीप—१ थोर कटीपुर्वभाग.

ल० - कथमियंनिशाचरी जानकीव आर्येण सुसंगतं मलपति । कि-
फलमस्यारूपग्रहणे ! अथवा अभिरूपमार्यमनुरक्ता विप्रलभ्य विहरि-
ष्यति.

वि० — (स्व०) नखल्विदं मया प्रतिज्ञातं, किंतु अयि मुग्धे.

तस्य प्राणानिवादाय त्वां राघवपशोरहं
गमिष्यामि, प्रतिज्ञातं निधनं येन रक्षसा ३१

(प्रकाशं)

यत, का न्यूनता तत्र, वसुधागर्भसंभवे,
न हन्यां किं समं सैन्यैः खरं तमृषिकंटकं १ ३२

लक्ष्मणः — (सस्मितं) आर्यइवालपति राक्षसः !

शू० — (सवेगं स्व.) एसो[५२] मह भादरं तह करिस्सदित्ति वेवइमे
हिअअं (प्र०)

रावणादोवि अहिअंबलवंतो खुरस्खसो
खरोतस्सपविण्णादोतुएणिः संसअंवहो. ३३

वधाची प्रतिज्ञा केली आहे, त्यापेक्षां तुह्मी जवळ असतां मला येथें अगदीं भय वाटत नाहीं.

क्ष्मण.—(वहिनी जसी दादाशीं तशी ही राक्षसी या राक्षसाशीं कसें संगतवार बोलत आहे पहा! बरें हिला वहिनीचें रूप घेण्याचें तरी प्रयोजन काय? अथवा दादाचें सुंदर रूप पाहून मोहित झाल्यामुळें त्यांना फसवून नेऊन त्यांशीं विहार करावा असें हिचे मनांत असेल.

राध.—(मनांत ह्मणतो) राक्षसवधाची प्रतिज्ञा मी केली नाहीं. तर अगे सुंदरि.

श्लोक.

प्रतिज्ञा करिता झाला जो मारायास राक्षसां,
तत्माणांचेपरि तुला नेतों मी हरुनी असा.

(मोठ्यानें ह्मणतो).

आर्या

सांगें सत्वर, सुंदरि, जें कांहीं न्यून भासतें तुजला,
सेनेसह ऋषिकंटक **खर** माराया न शक्ति कीं मजला।

क्ष्मण.—(किंचित् हांसून ह्म०) हा राक्षस थेट आपल्या दादाप्रमाणेंच बोलतो।

र्पणखा—(दुःखाच्या आवेशानें मनांत ह्म०) हा माझ्या भावाला मारून टाकील कीं काय? याच्या भाषणानें माझें ऱ्हदय थरथर कांपतें. (मोठ्यानें ह्मणते.)

श्लोक.

रावणाहूनि बलवान् आहे हा **खर** राक्षस,
मारीन त्या असा केला पण आपण तामस.

लक्ष्म०— परमार्थबुत्थ्यार्यस्य त्हृदयं पृच्छति. सत्यमियं राक्षसस्येव.

सीता.— [४३]एदे परोप्परमालवंताविव दिसंति.

रामः— अथकिं ?

विरा०— (स्व०) यन्मया राघवः प्रष्टव्यस्तदेव मां पृच्छति. भवत्वेवं वक्ष्यामि. (प्रकाशं) किं न जानासि जामदग्न्यविजयिनो विक्रमं.?

लक्ष्म०— उपपन्नमिदं प्रतिवचनं.

शू०—(स्व०) [४४]अदोएव्व तुए सह विहरतीं वि मं ण कोवि णिअजणो णिग्गहीदुं पहोदित्ति मण्णे. (प्र०) जुज्जइ. (इति पुष्पावचयं नाटयति)

वि०— (स्व०) अस्याः खलु.

रक्तानितानसरोजमुदस्तहस्तम्

उन्नम्रितस्तनमनूकृतमध्यभागं,

विस्रंसिनीवि, वसुधानिहिताग्रपादं,

चित्ते ममार्पितमिव स्थितमुत्पलाक्ष्या ३४

(प्र०) अपि प्रेयसि, विरम विरम पुष्पापहरणसाहसात्, यदनेन नितरां परिश्राम्यसि. (सस्पृहं) अथवा

खुरी राक्षसीच आहे, यांत संशय नाहीं.

सीता.— हीं दोघें परस्पर बोलताहेत असें दिसतें !

राम.—होय बोलताहेत खरींच.

विराध—(मनांत ह्म०) मी जें रामाला पुसावें तेंच ही मला पुसत आहे. असो हिला असें सांगावें. (मोठ्यानें ह्म० (जमदग्निपुत्र जो परशुराम त्यालाही जिंकणारा जो मी त्या माझा पराक्रम तुला ठाऊक नाहीं कीं काय ?

लक्ष्मण—ठीक, हें उत्तर तर बरोबर दिलें !

शूर्पणखा—(मनांत ह्मणते) असें आहे ह्मणून तर तुजबरोबर क्रीडा करूं लागलें असतां स्वजनां पैकीं, कोणत्यानेंही मला शासन करवणार नाहीं असी माझ्या मनाची खातरी आहे. (उघड ह्मणते) योग्य आहे, तो मला ठाऊकच आहे. असें ह्मणून फुलें खुडूं लागते).

विराध—(मनांत ह्मणतो) फुलें खुडतांना हिचें पहा कसें स्थित्यंतर होतें तें !

अभंग.

मुखपद्म वर केलें, हात दोन्ही लांबवीले,
स्तन झाले ऊर्ध्वमुख, मध्यभाग ऋजु देख
नीवी सरकाया पाहे, चौड्यावरी उभी राहे,
जाणों चित्र हीचें ऐसें, चित्तिं वाटे काढीलेंसें.

(मोठ्यानें ह्मणतो) हे प्रिये, फुलें खुडण्याचा श्रम आतां पुरे कर पुरे कर. (सस्पृह होऊन ह्मणतो.)अथवा,

मृगमदरचितो यत्कुंकुमांके कपोले

श्रमजलकणिकाभिर्लुप्यते पत्रलेखः. ३४

शू०—(सलज्जस्मितं स्व०) एदेस्स रहुकुमारस्स वअणं णिओजेई वि-
अ मं कीलिदुं. (प्र०) माणद, अहिअं परिस्समंतीए वि अहिलासो
बलवंतो खु मह पुप्पावहरणे.

लक्ष्म०—

आर्यां सीतां विदन्नेवं राक्षसो वक्ति राक्षसीं

आर्यबुद्ध्यैतमप्येषा प्रतिवक्ति यथोचितं ३५

वि०—यद्येवं मयावचीयंते कुसुमानीति, कुसुमावचयं नाटयन् अयि-
यिदेहराजतनये,

यत्नेन स्वयमानमय्य विटपं यान्यग्रहीषं प्रिये

धम्मिल्ले कुरु चंपकस्य कुसुमान्येतानि, शातोदरि,

मा विस्रंसय विभ्रमेण कबरीभारं, चकोरेक्षणे,

मा पुष्पाणि च निष्पतंतु परितो विस्रंसमाणादितः.३६

शू०—(सहर्षानुरागं स्व०) एसो मणोरहवल्लहो जाणइत्ति करिअ पडि-
सेअंतो विअ अब्भत्थेदि जहाहिलसिदं व्वावारं. कइं इमं गेण्हिअ
गमिस्सं. (प्रकाशं) अज्जउत्त, इमस्स समुण्ण-

अभिनवमुखशोभा देतसे मोद चित्ता.

श्रमजल जव येतें कुंकुमारक्तगालीं[1]

पुसुनि मृगमदाची[2] जातसे पत्रवल्ली.

र्पणखा—(लाजून किंचित हांसते व आपणाशीं ह्मणते) **रघुकुमारा**चें हें भाषण जसें क्रीडा करण्याविषयीं मला जणुं आज्ञाच करितें. (उघडपणें ह्मणते)अहो प्राणनाथ, फुलें खुडतां खुडतां मी दमलें खरीच. परंतु त्याविषयीं माझी हौस अझून पुरत नाहीं.

क्ष्मण—

श्लोक.

राक्षसीला राक्षस हा बोले **सीता**चि जाणुनी.

तीही दे उत्तरा योग्या ह्याला **राम**चि मानुनी.

राघ—असें आहे तर मीही फुलें खुडूं लागतों. असें ह्मणून फुलें खुडतो व ह्मणतो. अगे **विदेहराजतनये,**

श्लोक.

यत्नें ओढुनि डाहळी खुडियलीं ऱ्या जीं फुलें गे बरीं,

घालीं तीं बुचड्यामधें लवकरी, ठेवूं नको, सुंदरी.

बुध्या तूं झटकूं नकोचि कबरीभारा अतां, हे प्रिये,

तैसीं हीं कुसुमें कधीं न पतना पावोत, कांते स्वयें.

र्पणखा—(हर्षित व अनुरक्त होऊन मनांत ह्मणते.) हा माझा मनोरथवल्लभ मला जानकी मानून प्रतिषेधपूर्वक अभीष्ट व्यापाराविषयीं जसी प्रार्थनाच करीत आहे. तर याला केव्हां व कशी घेऊन जाईन कोणजाणें. (उघडपणें ह्मणते) अहो प्राणनाथ, हा

टीप—१ केशरानें तांबडे झालेल्या गालावर. २ कस्तूरीची.

लक्ष्म०— आर्य इति मत्वा राक्षसी एनं ग्रहीतुमिच्छति.

वि०— (स्व०) अयम् ममावकाशलाभः (प्रकाशं)

चरमांग ममारुह्य, चारुचंद्रमुखि; त्वया

चंपकान्यवचेयानि, चंचलाक्षिन्यथेप्सितं. १७

(इति गात्रं न्यंचति.)

लक्ष्मणः आर्येति मत्वा राक्षसश्चैनां हर्तुमिच्छति. अहो, महदिदं कौतुकस्थानं, तदुपर्यपि द्रक्ष्यामि.

शू०— (स्व०) होदु[४७]. को दोसो ? एदस्स चरमंगं आरुहिअ पादेहिं आवेठिअ एणं गेण्हिअ गगणमग्गेण गमिस्सं. (इत्यारोहति)

सीता— अज्जउत्त, को एसो दूरदो उभअपस्सविलंबिदचिरियण्ण मेहराई पव्वदोव्व आअच्छदि ?

रामः— जानकि, संपातिमग्रजमभिवाद्य तातजटायुः समापतति.

सीता—इदो[४९] पेक्ख, पेक्ख, एसा रक्खसी इमं रक्खसं आरुहिअचिट्ठइ!

रामः— (साश्चर्यं) कथमेतत् ? अयि जानकि, पश्य पश्य.

होईल.

लक्ष्मण.— हे आमचे दादाच आहेत असें मानून ही राक्षसी याला धरावयास पाहत आहे !

विराध — (मनांत ह्मणतो) होय होय ! बरेंच झालें ! ही मला चांगली संधी मिळाली !

(उघडपणें म्हणतो.)

श्लोक.

माझ्याच पाठीवरि तूं उभी राहुनियां कसी,
चंपकाचीं फुलें तोडीं, पाहिजेत तुला तसीं.

(असें म्हणून ओणवा होतो.)

लक्ष्मण—ही जानकी बहिनीच आहे असें ह्मणून हा राक्षसही हिला उडवायास पाहत आहे. वाहवा ! हा तर मोठाच चमत्कार आहे ! तर पुढेंही पाहूंया काय होतें तें !

शूर्पणखा.— (मनांत ह्म०) होईना यांत काय गेलें ? याच्या पाठीवर चढून याला पायांचे आढीत कंवटाळून धरून घेऊन जावें ह्मणजे झालें. (असें ह्मणून विराधाच्या पाठीवर चढते).

सीता—अहो प्राणप्रिय, ज्याच्या दोन्ही बाजूंस मेघपंक्ति लोंबत आहेत असा एकाद्या पर्वता प्रमाणें हा कोण बरें उडत येत आहे ?

राम.— अगे जानकि, ज्येष्ठ बंधु संपाती याचें पादवंदन करून हा तात जटायु आकाशपंथें येत आहे.

सीता— अहो प्राणनाथ, प्राणनाथ, लौकर हिकडे पाहा ! ही राक्षसी या राक्षसाच्या पाठीवर चढून कसी उभी राहिली आहे ती !

राम—(आश्चर्य पावून ह्म०) पहा पहा जानकी, हें कसें झालें तें!

एषोपि त्वरमाणपक्षपवनव्याधूतजीमूतया

गत्या तातजटायुरस्य पुरतो रुन्धन्निवासीदति ।

सीता—(विहस्य) अँच्चरिअं अच्चरिअं ! इदो कहं पइविस्सदित्ति ण जाणिअदि.

लक्ष्मणः—. कथं जानकीरूपां राक्षसीमार्यरूपधरो राक्षसोगृहीत्वा समुत्पतत एव ! (ऊर्ध्वमवलोक्य) तातजटायुः सन्निपतति किंच कथमेनं ब्रवीति.

जटायुः—. कस्त्वं रामस्य रूपेण गृहीत्वा तां प्रधावसि ?

तिष्ठ, तिष्ठ पुरस्तान्मे. जीवितं दुर्लभं तवेति. ३९

लक्ष्मणः—. सत्यमेतत्. तात एनां राक्षसीं परमार्थतः सीतां मन्यते.

सीता. — एदे ईमं जडाउं दठ्ठूण सङ्क्सेण झत्ति गगणादो भूदले जेव णिपडिदा होंति.

रामः—. वत्सलक्ष्मणोप्येतयोरग्रे करविधुतखड्गः समुत्सर्पति.

शू०—(सविषादंस्व०) अण्णो जेव्व एसो रहुकुमाररूवेण मं मोहेदि. अण्णहा कहं ईरिसस्स इरिसो उप्पदणवेगो भवे ? (प्र०) को तुमं मं गेण्हिअ उप्पदिदो ?

वि०— (स्व०) कथमसौ सीतापहारस्य जरठः श्येनहतकः प्रत्यूहः संवृत्तः अथवा नेयं सीता, अन्यथा कथमनया समुत्पतितुमिच्छन्महमावेष्ट्य.

जीतें पृष्ठतळीं धरोनि गगनीं मारी उडी हा कसी !
हा घेलो इकडे स्वपक्षजनितें वातें घना सोदका
सारोनी परतें, जटायु जणु हा रोधी तयां कामुका.

ता.—(गदगद हांसून ह्मणते) हें काय बाई आश्चर्य तरी ! आ-
तां या जटायु मामाजीच्या पुढें यांचें कसें होईल तें कोण जाणे?

क्ष्मण— काय हो हें ? सीतारूप राक्षसीला रामरूपी राक्षस हा
घेऊन उडून गेला कीं रे ? (वरतीं पाहून ह्मणतो) अरे ! तात
जटायु हा यांना आडवा होऊन त्यांशीं बोलतही आहे ?

(पडद्यापलीकडे जटायु बोलतो.)

श्लोक.

कोण तूं रामरूपानें घेवोनी पळसी हिला.
उभा उभा, पुढें माझ्या दुर्लभ प्राण हे तुला.

क्ष्मण— खरेंच ! तात जटायु हिला वास्तविक सीताच आहे
असें समजतो.

ता— तात जटायूला पाहून हीं दोघें भयानें आकाशांतून परत
खालीं येऊन पडलीं !

म — वत्स लक्ष्मणही खड्ग परजितच त्यांच्या जवळ चालला !

र्पण०—(विषाद पावून आपल्या मनांत ह्मणते) हा बाई रघु-
कुमार नव्हे, तर त्याचें रूप घेऊन दुसराच कोणी मला मोह
घालीत आहे ! वास्तविक रघुकुमार असता तर त्याच्यानें अशा
वेगानें मला घेऊन उडवलें नसतें. (मोठ्यानें ह्मणते) कोणरे
तूं मला घेऊन उडालास ?

राध —(जटायूविषयीं मनांत ह्मणतो) हा बेटा दुष्ट पक्षी पहा
कसा मध्येंच विघ्न आला तो ? नाहीं तर मी या सीतेला निर्बंध

टीप.—१ पाण्यानें भरलेला अशा.

गृहीत्वा पादाभ्यामुत्पतसि ?

लक्ष्मणः— (उपसृत्य) उभावपि युवां राक्षसो राक्षसी च परस्परं वंचितौ स्थः ।

शू०— (सानुस्मरणं) कँहं तुमं विराहो ?

वि०— (विचिन्त्य) कथं त्वं शूर्पणखा ?

लक्ष्मणः— दुरात्मन्परदारचोर, विराध, गृहीतोसि.

(इति विराधं हस्ते गृण्हाति.)

विरा०— (सरोषं) मुंच मुंच. (इति हस्तमाछिद्य स्वेन रूपेण शूलं भ्रामयति.)

शू०—(स्वेन रूपेण प्रविश्य सवेगं) अँहो पमादो, एसो विराहो एकदो लक्खणेन अवरदो गिध्धराएण अहिजुत्तो दीसइ। (प्रविश्य जटायुः)

जटायुः—(स्व०) नन्वेषा शूर्पणखा, या जानकीरूपमवलंब्य स्थिता.

(प्र०) वत्स लक्ष्मण, नमुंचैनं ऋषिकंटकं विराधं.

सीता—कहं एसो रक्खसी रक्खसो अ पच्चासण्णणिअरूवो भोदि ! वत्सलक्खणेहिं तावजडाहिं अहिजुत्तो।

ला पायांचे आढांत धरून हा [illegible]

तेव्हां ही शक्ति खऱ्या **सी**तेची नव्हे. (उघडपणें ह्मणतो) को-
ण गे तूं मला पायांच्या आढींत धरून उडालीस ?

लक्ष्मण.—(जवळ जाऊन म्ह०) अरे, तुम्ही दोघेंही राक्षस आहां आणि तुम्हीच एकमेकांचे हातून फसलीं गेलां ?

शूर्प०—(पूर्वीचें स्मरण करून म्हणते) काय ! तूं **वि**राध कीं ?

विराध.—(विचार करून ह्म०) अगे तूं **शूर्पण**खा कीं काय ?

लक्ष्मण.— अरे दुरात्म्या, परदारचोरा **वि**राधा, धरिलें तुला कोठें जातोस आतां ?

(असें ह्मणून **वि**राधास हातानें धरितो).

विराध.—(क्रोधानें म्ह०) हांहां सोड सोड. (असें म्हणून हात हिसकून आपलें राक्षसरूप प्रकट करून शूळ उगारितो).

शूर्प०—(आपलें राक्षसरूप घेऊन येते आणि दुःखाच्या आवेशानें म्हणते) हायहाय ! घात झाला कीं ! या **वि**राधाला एकीकडून **लक्ष्मणा**नें व दुसरेकडून गृध्रराजानें घेरून युद्ध आरंभिलें ! आतां कसें करावें !

जटायु.—(पडद्या बाहेर येतो व मनांत म्हणतो) अरे, जिनें **जा**नकीचें रूप घेतलें होतें ती एकून **शूर्पण**खाच होय बरें ! (मोठ्यानें म्हणतो) वत्सा **लक्ष्मण**, या दुष्ट विराधाला कदापि सोडूंनको. हा ऋषींना केवळ कंटकाप्रमाणें पीडा देणारा आहे.

सीता.— काय ! ह्या राक्षसानें व राक्षसीनें आपलें स्वकीय राक्षसरूप धारण केलें आतां ! **लक्ष्मण** भाऊजी व **ज**टायु मामंजी या उभयतांनीं त्यांस रोधून युद्ध मांडिलें आहे !

खड्गेनोज्वलकांतिना कठिनयोश्छित्वा भुजावंसयोः;

किंचैनं विनिपात्य कुंजरमिव क्वाप्येष गर्तांतरे

सौमित्रिः पिदधाति पादपलतामृत्पिंडलोष्टोपलैः. ४०

सीता.— पिअं णो पिअं णो !

शू०—(सशोकावेगं) हाँ विराह, खरस्स मे भादुणो पिअसह, खरचअणे ण रहुकुमारवहत्थं आअदोवि तुमं मिएण विअ राहूलो मारिदोसिल-क्खणेण. मएवि दसग्गीवेण णिजुत्ताए ण जाणई ओहरिदा, एसोवि रहुकुमारो अहिलसिदोवि जाणईरूवं वहंतीए चोरिअ कीलाए हेम-ऊडसिहरं ण पाविदो; किंतु केवलं तुह णिहणं दट्ठूणं बाहासारेहिं अंताणि सिचंतीए दुज्जंतहिअआए रोअणं जेव्वसरणं करीअदि. (इतिरोदिति).

जटायुः— वत्सलक्ष्मण, श्रुतमेतस्या वचनं ? वत्स रामचंद्रंप्रति छद्म-कमितुमित एवागतो हत एष विराधः

लक्ष्मणः— एषा आर्या जानकीमुपहर्तुं दशग्रीवेण प्रहिता मया विरूपयितव्या (इति गृह्णाति)

श्लोक.

केला शूळ दुखंड उग्रकरिचा अत्यंत तीक्ष्णें शरें,
स्कंधापासुनि तोडिलें भुजयुग दीर्घा सुखड्गें त्वरें,
त्याला मारुनि पाडिलें करिपरी [१], मृत्पिंड [२] काष्ठादिकीं,
गर्तेमाजि पुरून टाकित असे, पाहा, अगे जानकी.

सीता.— फार चांगलें झालें. फार चांगलें झालें!

शूर्प०— (शोकाच्या आवेशानें म्हणते.) अरे **विराधा**! माझा बंधु जो **खर**, त्याचा तूं प्रियसखा असून त्याच्या वचनावरून तूं **रघुकुमारा**च्या वधार्थ आलास कीं! पण सिंहाला हरिणानें मारावें त्या प्रमाणें **लक्ष्मणा**नेंच तुला मारिलें. हाय हाय! ही कसी विपरीत गोष्ट झाली! **दशग्रीवा**च्या आज्ञेप्रमाणें माझ्या हातून **जानकी**चेंही हरण झालें नाहीं! ह्या **रघुकुमारा**विषयीं सकाम झालें म्हणून **जानकी**चें रूप घेऊन चोरून क्रीडा करण्याकरितां त्याला **हेमकूट** शिखरावर नेणार होतें, तेंही घडलें नाहीं! तर केवळ तुझें मरण पाहून बाष्पाचे योगानें आंतड्यांस सिंपीत दग्धहृदय होण्याती मला रुदन करणेंच प्राप्त झालें. दुसरा उपायच राहिला नाहीं! आतां काय करूं रे! (असें म्हणून रडूं लागते.)

जटायु.— वत्सा **लक्ष्मणा**, ही काय बोलिली तें ऐकिलें ना! वत्सा **रामचंद्रा**ला मारण्याकरितांच **विराध** येथें आला होता, त्याला त्वां मारिलें. ठीक झालें.

लक्ष्मण.— वहिनीचें हरण करण्याकरितां **रावणा**नें या **शूर्पणखे**स पाठविलें आहे, तर हिलाही विरूप करून टाकिलें पाहिजे. (असें म्हणून तिला हातांत धरितो.)

टीप— १ हत्तीप्रमाणें. २ ढेकळें.

विनद्य रुदती भृशं व्रजति राक्षसीयं दिवि,

अमी रुधिरबिंदवो भुवि पतंति यस्याः स्तनात्

नवांबुदकदंबकान्तिबिद्धमिंद्रगोपा इव. ४१

तदवतरावो गिरितटादस्मादभिवादयितुमार्यं तातजाटयुषं, संभा-
वयितुं विजयिनं वत्सं सौमित्रिं च.

सीता.— जँह रोअइ अज्जउत्तस्स. (इत्युभाववतरणं नाटयतः)

लक्ष्मणः— तातगृध्रराज, गिरितटादार्योयमार्यया सीतया सममव-
तरति. तदावामपि पर्णशालाद्वारमेव गच्छावः.

जटायुः— यथा रोचते वत्साय. (इति परिक्रामतः)

रामः.— अयि प्रेयसि,

हस्तेन हस्तमवलंब्य निजेन मे त्वं
निःशंकमेहि, पदयं विषमः प्रवेशः.
एतासु मा स्खल शिलासु, विलंघ्य निम्न-
मायाहि, कंटकमवेक्ष्य पदं निधेहि. ४२

सीता.— अज्जउत्त तादजडाऊ वस्सलक्खणो अ पण्णसालादुवारं
आअछंति.

रामः— मान्यत्रदृष्टिं निक्षिप.

असीकेहनि कापिले श्रवण, नासिकाही तसी,
म्हणोनि गगनीं उडे करित रोदना फारसी,
नवीन जलदांतुनी निबिड इंद्रगोपापरी[2]
कुचावरुनि वाहती क्षतजबिंदु[3] भूमीवरी.

असो आतां तात **जटायु** प्राप्त झाला आहे, त्याचें वंदन करण्या करितां व विजयी झालेला जो वत्स **सौमित्रि** याची संभावना करण्याकरितां ह्या पर्वतशिखरावरून खालीं जाऊं चला.

सीता.—ठीक आहे, जसी प्राणनाथाची मर्जी असेल तसें.

(असें बोलून दोघें उतरत आहों असें दाखवितात).

लक्ष्मण.— तातगृध्रराज, वहिनीला बरोबर घेऊन हे दादा पर्वतावरून खालीं येत आहेत तर आपणही आतां पर्णशाळेचे दारीं जाऊं चला.

जटायु— बरें आहे वत्सा, तुझा मनांत आहे तर चला तिकडे जाऊं. (असें ह्मणून चालतात).

राम.—अगे प्रिये,

श्लोक.

माझ्या हतास धरुनी चल सावकाश
निःशंक तूं जरि असे विषमप्रदेश
पाषाण येथ बहु, लंघुनि ये लयोनी,
कांट्यास पाहिं, मग ठेवि पदा जपोनी.

सीता— अहो प्राणनाथ, **जटायु** मामंजी व **लक्ष्मण** भाऊजी हे दोघे पर्णशाळेच्या दाराकडेसच येत आहेत.

राम— अगे प्रिये, इकडे तिकडे पाहूं नको.

टीप.-१ खड्गंकरून. २ इंद्रगोपकिड्यामप्रमाणें. ३ रक्तबिंदु.

पंथाः पंकिल एष तस्कुटिलमप्याक्राम मार्गांतरं,
जंघाभ्यां कियदुत्क्षिपांशुकमसावुल्लंघ्यते निर्झरः,
मौलिं न्यंचय, मा स्पृशंतु वदनं वानीरशाखा नताः,
सक्तं मोचय मातुलिंगविटपे, सीते, दुकूलांचलम्. ४३

सीता.— (तथा कृत्वा राममनुसरति.)

जटायुः— एते खलु

गुर्वर्थं, सदयेन, वत्स, भवता लूनप्रसूनाः शनै-
र्वैदेहीकरपल्लवात्तकलशीधारांबुसंवर्द्धिताः,
पर्यंते रुचिरैर्विलासहरिणैः केलीमयूरैर्वृताः
प्रायः पर्णकुटीरनीडतरवः प्रीतिं प्रयच्छंति नः. ४४

रामः— श्रांतासि शैलशिखरादवतीर्यमाणा
नन्वन्यथा प्रविरमाननपंकजं ते
घर्मोदबिंदुकमनीयकपोलमेति
साम्यं सुधाकणमुचा शशिमंडलेन. ४५

तदिह वनदीर्घिकापरिसरे मंजरीपुंजपरिष्कृतजालसहकारतरुप्र-
च्छायशीतले क्षणं स्थीयतां विश्रामाय.

सीता.— अज्जउत्त, सणिअं गच्छम्ह, जं वस्सो तादो अ वड्ढिवालइज्जं
तो आअमणं.

श्लोक.

पंथा *पंकिल हा ह्मणोनि कुठिलें मार्गांतरानें¹ चला;
ओंचे खोंचि वरी, वलोंडि जपुनी ह्या निर्झराच्य जला.
शीर्षा नम्र करीं, न वंजुललता लागोत त्याला अशा,
कार्डी सत्वर मातुलिंगविटपा ज्या गुंतल्या गे दशा.

ना.—(सांगितल्या प्रमाणें करून रामाच्याच मागेंमागें चालते).

ायु—(लक्ष्मणास म्हणतो).

श्लोक.

तूं ज्यांचीं खुडितोस रम्य सुमनें गुर्वर्थ अत्यादरें,
सीतेनें जलसेचनें प्रतिदिनीं जे वाढवीले बरे,
ज्यांच्या भोंवति हिंडती वनपशू क्रीडार्थ जे पाळिले,
ते हे पर्णकुटीसमीप दिसती, वत्सा, तरू चांगले.

ा.—(सीतेप्रत ह्मणतो).

श्लोक.

दमलिस बहु सीते डोंगराहूनि येतां,
वदनकमल तुझें शोभतें फार आतां,
श्रमजल कणिका ह्या गालिं कीं शोभताती,
अमृतकण जसे कां चंद्रबिंबीं रहाती.

तर आतां येथें ही, पहा, सुंदर वापिका आहे. तिच्या भोंवतीं मोहरानें भरून निघालेल्या व शोभायमान अशा आम्रवृक्षांची दाट व शीतळ छाया आहे तर या छायेंत बसून क्षणभर विसावा घे.

ता.— अहो प्राणनाथ, विसावा कशाला ? आतां हळूहळू चलावें-च थांबूं नये. कांकीं लक्ष्मण भाऊजी व जटायुमामंजी हे दोघे पर्णशाळेच्या दारीं येऊन आपली वाट पाहत बसले आहेत.

---

*पंकिल=चिखलानें भरलेला. टीप.—१ अन्यमार्गानें.

पवनः परितो विकिरन्मदकलकारंडवक्कणितं. ४६

(इति परिक्रम्यावलोक्य) तात गृध्रराज, तत्रभवंतमेष दाशरथि-
रभिवादयते.

जटा०— वत्स, चिरंजीव.

सीता.— अज्जं, णमो दे.

जटा०— वत्से, वीरप्रसवा भव.

रामः— (लक्ष्मणमालिंग्य) दिष्ट्या विजयिनं त्वां पश्यामि.

लक्ष्मणः— सर्वमस्य तातगृध्रराजस्य प्रभावात्.

जटा०— वत्सेन वत्सस्य विजयो दृष्ट एव.

रामः.— शैलशिखरस्थिताभ्यामावाभ्यां सर्वो दृष्ट एव.

सीता.— किंदु तस्स रक्खसस्स, ताए रक्खसीए णाम ण मए जा-
णीअदि.

जटा०— जनस्थानचरो विराधो नाम,

चतुर्दशसहस्राणि राक्षसास्तत्पतिः खरः
एकतस्तापसद्रोही, विराधोऽप्ययमेकतः. ४७

सा च खरस्यानुजा राक्षसी शूर्पणखा नाम.

आर्या.

कमलवनांतुनि येतो वायू सौगंध्यशालि अतिशीत,
कारंडव[1] कलशब्दां करिती कैसे सुरम्य मदभरित.

(असें म्हणून चालतो व पाहून बोलतो) तात गृध्रराज, हा दशरथपुत्र आपणांस वंदन करितो.

ायु.— वत्सा चिरकालपर्यंत वांच बरें।

ा.— मामंजी, मी पायां पडतें.

ायु.— वत्से, वीरमाता होसील बरें !

. — (लक्ष्मणाला आलिंगून म्हणतो) वत्सा, दैव थोर कीं तूं विजयी होऊन आलास, आणि मला भेटलास.

क्ष्मण.— हें सर्व तात गृध्रराज यांच्या प्रभावाचे योगानेंच घडलें, मी कांहीं केलें नाहीं.

ायु.— वत्सा रामचंद्रा, वत्स लक्ष्मणानें कसा पराक्रम केला, तो त्वां पाहिलाच असेल.

. — होय, आह्मी उभयतां पर्वतशिखरावर बसलों होतों, तेथून सर्व दृष्टीस पडलें.

ता.— पण त्या राक्षसाचें व राक्षसीचें नांव काय तें मला ठाऊक नाहीं.

ायु.— राक्षसाचें नांव विराध, तो या जनस्थानांत राहत असे.

अभंग.

चवदा सहस्र राक्षसां सहित खर हा निश्चित एकीकडे,
आणि एकीकडे विराध एकला, ऋपी दोहीं भला सुविख्यात.

आणि राक्षसीचें नाव शूर्पणखा. ती खराची बहीण होय.

टीप.—१ पक्षिविशेष.

लक्ष्मणः— (अवाङ्मुखस्तिष्ठति.)

जटा०— अथकिं.

रामः— अन्ये सर्वेपि वध्या ममैवांशा निर्धारिताः.

जटा० — शूर्पणखावैरूप्यदर्शनमुहूर्तमात्रादभिषेणयिष्यति, वत्स, भवंतं खरः क्रोधेन.

रामः— (सोत्साहं) भवतु, का हानिः ?

जटा०—इच्छाम्यहमधुना कुंजवतो गिरेः शिखरमधिरुह्य विश्रमितुं.

रामः— यथा रोचते तानाय.

जटा०—इतः परमप्रमत्तेन भवितव्यं वत्सेन (इति जटायुर्निष्क्रांतः)

(नेपथ्ये)

भामो शूर्पणखां विरूपितगलद्घ्राणाननामुच्चकैः
क्रंदंतीमुपसांत्व्य भूमिपतितामाध्मातकोपः खरः
योद्धुं प्रस्थित एष दाशरथिना योधैरशेषैः समं,
द्रक्ष्यामो रणमत्र खेचरकुले येषां ममेव स्पृहा. ४८

लक्ष्मणः— समरकुतूहलिनः स्वयंभुसंभवस्य वैणिकस्य मुनेरयमालापः, तत्सन्नद्धव्यमस्माभिः.

रामः— सन्नद्ध एवास्मि. यन्मया तातजटायुषः सन्निधौ ससैनिकस्य वधो ममांशो निर्णीतः. वत्स, तज्जानकीमानीय

राम.—एकून वत्सानें हा विराध मारिला तर १(असें ह्मणून प्रीतीनें व बहुमानानें लक्ष्मणाकडे पाहतो).

लक्ष्मण.—(संकुचित होऊन खालचे मानेनें उभा राहतो).

जटा०.—होय वत्सानें विराधच मारिला.

राम.— तर मग बाकी राहिलेले सर्व राक्षस मारून टाकणें हा वांटा माझा होय.

जटायु. —वत्सा रामा, शूर्पणखेला विरूप केलेली पाहतांच क्रोधाविष्ट होऊन खर राक्षस हा तुजबरोबर युद्धार्थ येईल.

राम.—(उत्साहानें ह्मणतो) येऊंद्या, काय चिंता आहे?

जटायु.— मी तर आतां विश्रांति घेण्याकरितां कुंजवान् पर्वताचर जातों.

राम.—बरें आहे. जशी तातांची मरज्जी असेल तसें करावें.

जटायु.— वत्सा, इतःपर बहुत सावधगिरीनें रहा बरें. (असें ह्मणून निघून जातो).

(इतक्यांत पडद्याच्या पलीकडे शब्द होतो.)

श्लोक.

आली शूर्पणखा विरूपितमुखी, आक्रंदनाच्या भरें
लोळे भूमिवरी, हुसांत्वन तिचें केलें प्रयत्नें खरें,
क्रोधें घेउनि सर्व सैनिक अला रामाशिं युद्धार्थ हा,
ते पाहोत रणा अतां मजपरी ज्यांना असे हो स्पृहा.

लक्ष्मण.—युद्ध पाहण्याविषयीं परम उत्सुक व वीणावादनशील असा जो ब्रह्मपुत्र नारदमुनि, त्याचा हा शब्द होय! तर आपणही सिद्धता केली पाहिजे.

राम.—माझी तर सिद्धताच आहे. ह्या समयीं दुसऱ्या कोणाचेंही मला साहाय्य नको. कारण, सर्व राक्षससैनिकांसुद्धां ह्या खराचा वध करणें हा माझाच वांटा राहिला असें तात जटायूचे

[illegible]

रामः— कः संदेहः ?

लक्ष्मणः— यथा रोचते भवते (इति सीतया सह निष्क्रांतः)

(नेपथ्ये)

इक्ष्वाकुवंशप्रभवमृषिवेषं नृपात्मजं

सभार्यं सानुजं रुध्वं सैनिकाः, शस्त्रपाणयः. ४९

रामः— (सहर्षस्मितं) कथं खर एव प्राप्तो व्याहरति. अरे रे दुरात्मन्राक्षसापसद, तिष्ठ तिष्ठ (इति कवचमामुच्य शरचापे निषंगं च गृहीत्वा परिक्रम्य.

येषामस्थिचयश्चकास्ति धवलस्त्वद्भक्षितानां वने,

यैः क्षांतं भवतश्च दुर्विलसितं रक्षद्भिरुग्रं तपः,

वाहिन्या चतुरंगया सह, खर, त्वां दुर्विनीतं शरै-

र्भित्वा पक्षिगणान्धिनोमि समरे, तेषां करिष्ये मुदं. ५०

(इति निष्क्रांतः)

(इति पंचमोंकः ॥५॥)

सीता.—अहो प्राणनाथ, आतां फार सावधगिरीनें राहिलें पाहिजे बरें!

राम.— होय. यांत काय संशय ?

लक्ष्मण.—बरें आहे जशी दादांची मर्जी असेल तसें. (असें म्हणून सीतेसहवर्तमान निघून जातो).

(इतक्यांत पडद्यापलीकडे **खर** राक्षस बोलतो.)

श्लोक.

इक्ष्वाकुवंशप्रभवा, ऋषिवेषा, नृपात्मजा,
सशस्त्र होउनी रोधा सभार्या आणि सानुजा.

राम.— (हर्षानें किंचित् हांसून म्हणतो) काय ! हा **खर** राक्षसच येऊन आपले सैनिकास असी ही आज्ञा करीत आहे ! अरे दुरात्म्या, राक्षसाधमा, उभा रहा उभा रहा. (असें म्हणून अंगांत कवच घालून पाठीशीं भाता बांधून व हातीं धनुष्यबाण घेऊन इकडेतिकडे फिरतो व म्हणतो).

श्लोक.

अस्थींचे चय शुभ्र, भक्षुनि जयां त्यां रे, खरें टाकिलें,
ज्यांनीं पुण्यविनाशभीति धरुनी केली उपेक्षा बळें,
ऐसा उद्धत तूं भटांसह तुला मारूनि आजी शरें,
पक्ष्यां तृप्त करोनि, देइन पहा संतोष त्यांना[1] खरें.

(असें म्हणून निघून जातो.)

(पांचवा अंक समाप्त.)

टीप.—१ त्या ऋषींना.

अनला — (पुरोवलोक्य) कहं तादस्स अमच्चो इदो जेव्व आअ-च्छदि !

(ततः प्रविशति संपातिः)

संपातिः — एषा स्वामिनः कुमारविभीषणस्य तनया अनला समापतति. वत्सेऽनले, कुत आगम्यते भवत्या ?

अंक. ६

पात्रें.

नला, राक्षसी. .... बिभीषणाची कन्या.
ाती. .... बिभीषणाचा मंत्री.
ण. .... राक्षसांचा राजा
ापार्श्व. .... रावणाचा नर्मसचिव.

गर्भनाटक.

नाटककार.
त्रधार.
ता. .... रामाची स्त्री.
म लक्ष्मण. .... दशरथपुत्र.
ुमान्, वानर. .... सुग्रीवाचा मंत्री.
ग्रीव. .... वालीचा धाकटा भाऊ.
ली. .... किष्किंधेचा राजा, वानर.

(तदनंतर अनला पडद्याबाहेर येते.)

ला—(पुढें पाहून ह्मणते) काय ! हा आपल्या बाबाचा अमा-
य संपाती इकडेच येत आहे कीं !

(तदनंतर संपाती पडद्याबाहेर येतो).

०-अरे, ही स्वामी कुमार बिभीषणजीची कन्या अनला येतः
हे ! (अनलेप्रत ह्म०) वत्से अनले, तूं कोणीकडून आलीस?

अ०— सुणादु अज्जअमच्चो. एत्थ खु सुप्पणहा णाम महाराअलंकेसु-
रस्स बहिणी—

संपा०— (विहस्य) पितृष्वसेति वक्तव्यम्. या खलु रामं कामयमा-
ना विरूपिता लक्ष्मणेन, यस्याश्च गिरा प्रहितेन खरेण सानुचरेण
शलभायितं रामभुजप्रतापहव्यवाहे.

अ०— सा विद्युज्जीहस्स पेअसिए मायावदीए सण्णिहाणे णासिअछे-
दकारणं पुछिदा कहंतरे रामस्स आकिदी ईरिसी तारिसेत्ति क-
हिदवदी.

संपाति— ततस्ततः ?

अन०— तदो अ विद्युज्जीहेण पुव्वं अणिदो आलिहिदरामरूवो
चित्तवडो मह हत्थे णिक्खित्तो आसि.

संपा०— ततस्ततः ?

अन०— ताए मायावदीए पुच्छिदं रामस्स आकिदिदंसणत्थं पच्च-
अण देहि त्ति.

सं०— ततस्ततः ?

अ०— तदो अहं ताए मायावदीए चित्तपडपच्चप्पणं कडुअ आअदम्हि.

संपा०— किमर्थं तव हस्ते निक्षिप्तश्चित्रपटः ?

ता.—[illegible]

ला.—आर्या अमात्या, तेथें कां गेलें होतें तें सांगतें ऐकावें. महाराज **लंके**श्वर यांची बहीण **शूर्पणखा** ह्मणून आहे.

ा॰—(हांसून ह्मणतो) अगे, इतका प्राणायाम कशाला ? तुझी तर ती आत्याच. मग आत्याबाई असें ह्मणेनास ? जी **रा**मा विषयीं आषक झाल्यावरून, जिचें नाक व कान **लक्ष्म**णानें छेदिलें, आणि जिच्या सांगण्यावरून **खर** राक्षस **रा**मावर चालून गेला असतां तो आपल्या सर्व सैन्यासुद्धां त्याच्या भुजप्रतापरूपी अग्नीमध्यें पतंगासारिखा नाश पावता झाला. तीच ती नव्हे का ?

ा॰—ती एके वेळीं, **विद्युज्जिव्हा**ची स्त्री **मायावती** हिच्चे पाशीं बसली असतां, तुमचे नाक कान छेदण्याचें कारण काय झालें असें तिला विचारिलें. त्या प्रसंगीं बोलतां बोलतां, **रामाचें** स्वरूप असें आहे तसें आहे ह्मणून तिनें त्याचें पुष्कळ वर्णन करून सांगितलें.

ा॰— मग ?

ा॰—मग **रा**माची तसबीर काढलेला चित्रपट, जो कांहीं दिवसां पूर्वीं **विद्यु**ज्जिव्हानें आणिला, तो मजपाशींच होता.

ा॰— बरें पुढें ?

ा॰—तो चित्रपट **मायावती**नें **रा**माचें स्वरूप कसें काय आहे तें पाहण्याकरितां मजपाशीं मागीतला.

ा॰— मग ?

ा॰— ह्मणून तो मी आतां **माया**वतीला देऊन आलें.

ा॰—तो चित्रपट तुजपाशीं असण्याचें काय बरें प्रयोजन ?

अन॰— सो ँ चित्तवडो परिणआदो पुव्वं जाणईए लिहिदो, दाणिं वीहविप्पओआए जाणईए समस्सासणत्थं मए आणिअतीए एत्तिअं कालं दंसिदो.

संपा॰— (विचिन्त्य) आश्चर्यं । आश्चर्यं !

राज्ञा सीतापत्हृतये मारीचो मारितो मृगः,
गरुत्मतश्च भ्रातृव्यो जटायुर्गृध्रनायकः.

इतः परं कथं भविष्यति सीतायाः समाश्वासः ? तया खलु चिरपरिचयात् त्वयि बद्धः प्रियसखीस्नेहः.

अ॰— अदो एव्व खु जाणईए समस्सासणाविरहादो ण चिट्ठदि सरीरंत्ति भीदम्हि. (संस्कृतमाश्रित्य)

बाष्पैर्विश्लथहारमौक्तिकनिभैः सीता स्तनौ सिंचति,
नेत्राब्जे मलिनोत्तरीयसिचयप्रान्तेन संमार्जति,
आलेख्यस्थितमात्मनः प्रियतमं निर्वर्णयंती मुहुः
सुभ्रेवं किल शिंशपातरुतले मासाननैषीदसौ. २

संपा॰— स्वामिना कुमारबिभीषणस्यान्येषां माल्यवत्प्रभृतीनामपि वाक्यसमापणानंतरं प्रसर्पणमेव सीतायाः शुभोदर्कमभिमतं.

०—लग्न होण्याच्या पूर्वी जानकीनेंच त्या पटावर ती रामाची सबीर काढिली होती. त्या जानकीला आतां बहुत दिवस र्यंत रामाचा विरह झाला आहे, तें तिचें दुःख कमी होऊन नाला कांहीं सुख वाटून धीर यावा. याप्रमाणें तिच्या आश्वा-सनार्थ मी तिला तो इतके दिवस नेऊन दाखवीत असें.

०—(विचार मनांत आणून आश्चर्यानें ह्मणतो).

आर्या.

मारीच हरिणरूपी जेंवि जटायूहि पक्षिराज मरे.
हा सर्व रावणाचा सीताप्राप्त्यर्थ निद्य उद्यम रे !

रें तो चित्रपट तर त्वां देऊन टाकिला. आतां या उपर तिचें आश्वासन कसें होईल ? पण तिला तुझा सहवास आहे हें एक बरें आहे. कांकीं, तुझा तिचा परिचय होऊन बहुत दि-वस झाले ह्मणून तुझ्यावर तिचें आपल्या अगदीं जिवलग सखी प्रमाणें प्रेम आहे.

०—याजकरितांच तिला कोणी आश्वासन न दिलें तर तिचें शरीर राहणार नाहीं असें मला भय वाटतें बाई !

श्लोक.

मुक्ताहार[1] तुटोनि जेंवि विखरे बाष्पें तशीं ढाळिते;
नेत्राब्जा मलिनोत्तरीयवसनप्रांतें सदा पुशिते;
वारंवार विलोकिते निरखुनी प्राणेश चित्तांतला;
ऐसा काळ निजोनि शिंशपतळीं[2] तीनें बहू काढिला,

०—स्वामी कुमार बिभीषणजी आणि माल्यवान् वगैरे मं-डळी यांचे मनांत रामानें वाली मारिला तेव्हांपासून जानकीला परत करावी यांतच कल्याण आहे, असा विचार आला आहे.

टीप.—१ मोत्यांची माळ. २शिसवाच्या मूळाशीं.

अ०— कहं महाराअलंकेसुरण्पिअसह्लो वाली रामेण मारिदो जेव्व, १

संपा०— अथकिं १

अ०— कहं[11] भण्णइ महाराओ १

सं०— को वा मंत्रिजनेषु महराजं द्रष्टुं क्षमः १ यदिदानीं

वातेन नंदनवनोपहृतैः प्रसूनैः

क्लृप्तास्तरो, वरुणदत्तमृणालहारः,

अश्रांतमर्पितमना जनकात्मजायां,

नांतःपुराद्बहिरुपैति निशाचरेंद्रः. २

तदनवगतापसितप्रबलतरवीरवैरानुबंधमनुपक्रांतमंत्रविचारमननुष्ठि-

तकर्तव्यमेनं वागुपन्यासेन वालिवधं बोधयितुमपारयद्भिरमात्यै-

रुशनसा रामकथां प्रस्तुत्य किमपि प्रेक्षणकं कारितं लंकेश्वरस्य

दर्शयितव्यमिति.

अ०— किं[12] आरंभिअ किंअप्पज्जंतं कारिदं कहेहि १

संपा०— रामस्य सीतान्वेषणमारभ्य वालिवधावधि,

अ०— तंदोसवो १

न०—महाराज लंकेश्वर यांचा प्रियसखा जो वाली तो रामानें मारिलाच काय ?

पा०—होय, मारिलाच तर काय ?

न०—मग आतां महाराजांचा काय विचार आहे ?

पा०—मंत्रिजनांत हल्लीं असा कोण समर्थ आहे, कीं जो महाराजांची भेट घेऊन दोन गोष्टी सांगेल ? कारण महाराज तर

श्लोक.

स्वर्गींचीं सुमनें अणोनि मृदुला शय्या मरुत्[1] कल्पितो,
कंठीं माळ मृणालवृंदघटिता[2] अंभःपती[3] घालितो,
वैदेहीस[4] मनीं निशाचरपती[5] चिंती अहोरात्र तो,
बाहेरी न निघे, निजोनि अपुल्या अंतःपुरीं राहतो.

आपल्यास शत्रु ह्मणजे केवढा प्रबळ उत्पन्न झाला आहे, याजविषयीं मसलत कोणती योजावी, आणि योग्य कर्तव्य तरीं कोणतें, याचा विचार तो कांहींच करीत नाहीं। सर्व कारभार पाहणें त्यानें सोडून दिलें आहे. आतां रामानें वाली मारिला, हें वर्तमान त्याला ठाऊक नाहीं, अमात्यांनीं कळवावें, तर त्यांस समक्ष सांगण्याचें धैर्य होत नाहीं. ह्मणून त्यांनीं शुक्राचार्याकडून रामाविषयीं एक चमत्कारिक नाटक त्याला दाखविण्याकरितां तयार करविलें आहे.

न०— त्यांत कोठपासून कोठपर्यंत कथा बांधिली आहे ?

पा०—राम हा सीतेचा शोध करूं लागल्यापासून तो वालीचा वध करी तोंपर्यंत.

न०—बरें मग त्याचें काय झालें ?

टीप—१वायु. २ बिसांच्या समुदायाची केलेली. ३ वरुण. ४ सीतेला. ५ रावण.

संपा०— तच्च निवेदितमंतःपुरचारिणा महाराजस्यासन्नपरिजनेन द्रष्टव्यमिति. तदवकर्णयता देवेन दिव्याप्सरोभिः प्रयुज्यमानस्य तस्य दर्शनाय संगीतशालाभ्यंतरं महापार्श्वमात्रनर्मसचिवानुगतेनाध्यास्यते.

अन०— [15]तुए उण कहिं पत्थिदं. ?

संपा०— स्वामिना कुमारविभीषणेन सर्वमंत्रिजनसहितेन तदेव साप्सरोजनं शैलूषकुलं देवस्य सन्निधावानयेति प्रेषितोस्मि.

अन०— जइ एव्वं, जाणई वि दाणिं संभाविअचित्तवट्ठलिहिदपिअजणदंसणापिअजणभूमिआणं रूवणिज्ज कहादंसणेण मणोविणोदणं करोदु.

सं०— एवं भवतु. किंतु तिरस्करिणीप्रभावेण प्रच्छन्नया द्रष्टव्यं. तत्र कैवाभ्युपायः ?

अन०— [16]अत्थि ज्जेव तत्थ अब्भुवाओ.

संपा०— कीदृशः सः ?

अन०— [17]महँ हत्थे विदुज्जीहस्स घरिणीए मायावदीए रक्खसंधकरणमणीघडिअं रअणकडअजुअलं णिक्खित्तं चिट्ठइ. तत्थ एक्कं जाणइए एक्कं मए वि हत्थे आमोच्चिअ तिरोहिदाहिं अम्हेहिं पक्खणिज्जं.

विनंती केली, ती महाराजांनी कबूल केली. त्याप्रमाणें आज अप्सरा त्या नाटकाचा खेळ करून दाखविणार. तो पाहण्याकरितां महाराज संगीतशाळेंत जाऊन बसले आहेत. त्यांच्याबरोबर एक त्यांचा मसकन्या महापार्श्व मात्र आहे.

न०—बरें तूं कोठें जातो आहेस ?

पा०—स्वामी कुमार **बिभीषण**जी व दुसरी सर्व मंत्रिमंडळी, यांनीं अप्सरांसुद्धां सर्व नाटककारांचे मंडळीस, महाराज बसले आहेत तेथें घेऊन ये, ह्मणून मला पाठविलें आहे. यास्तव त्यांनी आणायास जातों।

न०—असें आहे तर, **जानकी** नुसतें पतीचें चित्रच पाहून मनाला विरंगुळा करिते, त्यापेक्षां आतां त्याचें सोंग घेऊन नाटकयाले त्यानें कसें काय केलें हें प्रत्यक्ष करून दाखविणार आहेत, तर तें दृष्टीस पडलें असतां तिच्या मनाला विशेष बरें वाटेल.

पा०—बरें वाटेल तर ती पाहिना ? परंतु कोणाच्या दृष्टीस न पडे अशा रीतीनें गुप्त राहून पहावें ह्मणजे झालें. आतां कोणाचे दृष्टीस न पडण्याविषयीं बरीक कांहीं उपाय असला तर पहा.

न०—होय आहे त्याविषयीं एक उपाय.

पा०—तो कोणता बरें ?

न०—**विद्यु**ज्जिव्हाची बायको **मा**यावती हिनें राक्षसांधकरणमणिघटितकटकयुगुल ह्मणून एक कांकणांचा जोड मजपाशीं दिला आहे. तर त्यांतून एक कांकण **जानकी**च्या हातांत व एक मीही आपल्या हातांत घालून खेळ पाहायास बसूं ह्मणजे मग आह्मी कोणाच्या दृष्टीस पडणार नाहीं.

सं० श्रुतपूर्वमेवेदं मया कटकयुगलं. तत्कौशिकेन प्रथमं जानक्यै, ततश्च तत्परिजनपारितोषिकतया गृहीत्वा सारणेन राज्ञे दत्तं. तेनच तद्विद्युज्जिव्हवशे स्थापितं.

अन०—अंदो तुमं वि सामिणिओ अं असुण्णं करेहि. अहं वि तवस्सिणि जाणई मणोविणोदणत्थं संगीदसालं पावइस्सं. (इति निष्क्रांतौ)

(मिश्रविष्कंभकः)

(ततः प्रविशति महापार्श्वेन सह दशाननः)

दशाननः— महापार्श्व, कुतो मां प्रेक्षणकदर्शनार्थमनुबध्नंति मंत्रिजनाः ?

महा०— जानकीनिमित्तमनंगतापेन दुर्मनायमानस्य देवस्य मनोविनोदाय.

दशा०— तर्ह्यस्तु. प्रस्तूयतां शैलूषैः.

(ततः प्रविशति शैलूषेष्वेकः)

जयति मनसिजः सुखैकहेतुर्
मिथुनकुलस्य, वियोगिनां कठोरः,
वपुषि यदिपुपातवारणार्थं
वहति वधूं शशिखंडमंडनोपि. ४

दशा०— सत्यमेवेदं.

(नांद्यंते सूत्रधारः)

ंपा॰—अगे, तें कटकयुगुल माझेही कानावरून गेलें आहे. प्रथमतः तें **कौ**शिकऋषीनें **जान**कीच्या हातांत घातलें, मग तें **सारणा**नें मुनिवेषकरून तिजपासून बक्षीस ह्मणून घेऊन महाराजांस दिलें. शेवटीं महाराजांनीं तें **विद्यु**ज्जिव्हा जवळ ठेविलें, तेंच ना?

अन॰— होय तेंच. बरें तर आतां तूं आपल्या यजमानाची आज्ञा असेल तो कर. मीही बिचारे **जान**कीला करमणुकी करतां संगीत शाळेंत घेऊन जातें. (असें बोलून दोघें निघून जातात.)

(ही पूर्वोत्तर कथेची संगति.)

(तदनंतर **महापा**र्श्वासह **रावण** पडद्याबाहेर येतो.)

रावण.—अरे **महा**पार्श्वा, नाटक पाहण्याविषयीं मंत्रिजन जे मला इतका आग्रह करितात, तो काय ह्मणून बरें?

महा॰—महाराज **जान**की निमित्त कामसंतापानें पीडित होऊन आपली प्रकृति अगदीं बेताल होऊन गेली आहे, यास्तव मनाला कांहीं करमणूक व्हावी एवढ्या करितां ते आग्रह करितात.

रावण.—असें आहे काय? बरें आहे तर. नाटककारांस सांगावें आतां आरंभ करावा ह्मणून.

(तदनंतर नाटककारांतून एकजण येतो आणि ह्मणतो).

श्लोक. (नांदी)

सुखाचा जो हेतू तरुण मिथुनांतें[1] त्रिभुवनीं,
वियोग्यांना[2] बाधा अतिशय करी जो निशिदिनीं,
जयाच्या भीतीनें शशिधर[3] निजांगीं धरि सती[4],
असा तो कंदर्प[5] प्रबल जय पावो त्रिजगतीं.

रावण.— ही गोष्ट बरोबर आहे। यांत कांहीं अंतर नाहीं!

(असें मंगलाचरण झाल्यावर सूत्रधार येतो.)

टीप.—१ स्त्रीपुरुषांस २ वियुक्त स्त्रीपुरुषांना. ३ शिव. ४ पार्वतीला. ५ मदन.

सूत्र०—

कादंबिनीमपश्यन्गगनतले शोकशोषितशरीरः
शरदुपगमे शिखंडी, हंत, वनाभ्यंतरे चरति. ५

कुशा०—कथमपन्हुता सीतामपश्यतः क्षत्रियबटोरिव सूच्यते व्यापारः

महा०— अहमप्येवं मन्ये.

(नेपथ्ये.)

वत्सलक्ष्मण, सीतामन्विष्यता मया शून्यैव दृश्यते पर्णकुटी ।

सूत्र०— दृश्यतामियं, महापार्श्व, लंकेश्वरेण लक्ष्मणभूमिभृता घृताच्या सह सीतान्वेषणपरस्य रामस्य भूमिकां गृण्हंती रंगतलं प्रविशति पुंजिकस्थली । (इति निष्क्रांतः)

(प्रस्तावना)

कुशा०— सम्यगुपक्रांतं मे क्षणकं यन्मया सीतामपश्यन् रामः किं करोतीति जिज्ञास्यते.

(ततः प्रविशति कटकभूषितैकहस्ता सीता.)

सीता.— हला अणले, इमिणा रक्खसणाहेण अंतेउरवणंतरे णिरोहिआ, असरणा, दुव्वारसोआवेआ, अज्जउत्तपओअप्पेक्खण पेक्खणअं अंगिअ पेसिस्सइ

धार—

साकी.

शरदीं कादंबिनी[1] दिसेना ह्मणोनि कष्टी थोर,

शोकें शुष्क होउनि हा कैसा फिरतो रानीं मोर.

ग.— ज्यां **सीतेला** हरून आणिल्यावर ती दृष्टीस पडेना ह्मणू- न तेव्हां जी त्या क्षत्रिय वटूची अवस्था झाली तीच ह्यानें ही साकी गाऊन सुचविली असें वाटतें.

पार्श्व.—होय महाराज, मलाही तसेंच वाटलें.

(पडद्याच्या आंत शब्द होतो.)

वत्सा **लक्ष्मणा**, सीतेच्या शोधार्थ आलों, पण पर्णशाळा शून्य दिसते। तिजमध्यें कोणी नाहीं।

धार.—अहो **महा**पार्श्वजी, महाराज **लंकेश्वर** ह्यांनीं आतां इकडे लक्ष्य द्यावें. **सी**तेचा शोध करणारा जो **राम** त्याचें सोंग घेऊन ही **पुंजिकस्थ**ली नामक अप्सरा, आणि तिच्या स- मागमें **लक्ष्मण**ाचें सोंग घेऊन **घृता**ची नामक अप्सरा, अ- शा दोघी जणी आतां ह्या रंगभूमीप्रत प्रवेश करीत आहेत. (अ- सें ह्मणून निघून जातो.)

(ही प्रस्तावना झाली.)

ग.—वाहवा! खेळ तर फार चांगला लावला! कां कीं, **सीता** दृष्टीस पडेनाशी झाल्यावर **रामानें** कसें काय केलें तें पाहण्या- ची मला उत्कंठाच होती.

(तदनंतर एकया हातांत कांकण घातलेली असी **सीता** पडद्या बाहेर येते.)

ा.— अगे **अनले**, ह्या राक्षसपतीनें मला मुळीं वनांत आणून बंदीस ठेविलें आहे. येथें मला कोणी त्राता नाहीं. अनिवार शोक होऊन मी व्याकुल होत आहें. त्यांत हा जो खेळ आरंभिला

टीप.—१ मेघमाला.

णपारेमि तहवि अज्जउत्त कहपओएत्ति अत्थि मे कुदूहलं.

(प्रविश्यानला)

अन०— [20] ता इमस्स संगीदसालाब्भंदरे णिलीअ पेक्खम्ह.

सीता.— (सभयं) [21] हला, एसो परदारचोरो महापावई रक्खसणाहो विदूरे दीसइ.

अन०— [22] किं तदो रक्खसंधंकरणमणिघडिदकडकधारिणीहिं अम्हेहिं सक्कं एत्थ उववसिडुं ? विदूरदाए ण सुणीअदि अम्हाणं जप्पिदं, इमस्सवि अम्हेहिं.

सीता.— [23] पुव्वं आओद्धअवेसधारिओ रक्खसस्स परितोसिअं कडअजुअलं दाऊण दाणिं अत्तणो मुअं जेव्व उवकिदं आसि.

अन०— [24] अच्चरिअं अच्चरिअं ! महेसिणं माहप्पं ! जं मए अज्ज तुमं ण पेक्खिआसि. केवलं अद्धाए विअ मए वि फंसमेत्तेण वरं पच्चक्खा होसि !

सीता.— [25] तुमं वि अण्णेण रक्खसजणेण ण सक्का पेक्खिदुं, जं तुह हत्थे एकं कडअं इमाणं आमोच्चिअं.

अन०— [26] तुमं वि त्ति भणिदव्वं, जं मए जेव्व अहं वि ण सक्का पेक्खिदुं. !

सी.— [27] भूमिआधारिणीणं अच्छराणं कहं होम्हि ?

आहे, तोही प्राणनाथाच्या वियोगाचाच. ह्मणून मला दुःखकारकच आहे. तो पहाणें मोठें कठीण, तथापि त्यांत प्राणनाथाची कथा आहे ह्मणून ती पाहाण्याची मला उत्कंठा वाटते इतकेंच.

०— (पडद्याच्या बाहेर येऊन) बरें तर ह्या लंकेश्वराच्या संगीतशाळेंत गुप्त बसून पाहूं.

.—(भय पावून ह्मणते) अनले अनले, परस्त्रीला चोरून नेऊन महापातकी झालेला जो राक्षसपती, तो येथें पलीकडच्या बाजूस दिसतो बाई !

०—अः, दिसला ह्मणून काय झालें ? राक्षसांधकरणमणिघटितकडकें आपण घातलीं आहेत, मग त्याचें कांहीं भय नाहीं. खुशाल येथें बसून खेळ पहा. अणखी तो येथून बराच दूर आहे, ह्मणून आपलें बोलणें ह्याला किंवा त्याचें बोलणें आपल्याला ऐकूं येईल हाही धाक बाळगण्याची गरज नाहीं.

. अयोध्यकमुनीचा वेष घेणारा जो राक्षस, त्याला हें कडकयुगुल बक्षीस ह्मणून मीच मागें दिलें होतें, तें आज माझ्याच उपयोगीं पडलें ! काय दैवाचें कौतुक तरी बाई ?

०—केवढें आश्चर्य हें ! महर्षींचें माहात्म्यच कांहीं विलक्षण होय ! अगे पहा आतां मला देखील तूं दिसत नाहींस ! केवळ अंधळ्या सारिखी जेव्हां चांपचतें, तेव्हां मात्र हाताला लागतेस !

ा.— तूं स्वतःही ह्या इतर राक्षसमंडळीला दिसणार नाहींस कारण एक कांकण तुझ्याही हातांत आहे.

०—इतर राक्षसमंडळीस दिसणार नाहींस असें काय ह्मणतेस ? तुला देखील तूं दिसणार नाहींस असें ह्मण. कांकीं मीच देखील मला दिसत नाहीं.

ा.—बरें, पण या सोंगें घेऊन अप्सरा येतात, यांचें कसें ? या तर आपल्याला पाहतील कीं नाहीं ?

अन०— ^[२८]^ ऐदीओ पेक्खदु. को दोसो ?

(ततः प्रविशति लक्ष्मणानुगतो रामः)

रामः— (सावेगं)

शून्यां पर्णकुटीमवेक्ष्य हृदयं शोकेन मे दह्यते,

दशा०— (सहर्षं) दह्यतां, दह्यतां.

सीता०— (सास्रं) [२९] ईरिसो खु तस्स मयि सिणेहाणुबंधो ।

ता कहं अज्जउत्तेण पेक्खिदव्वा एमा मं विणा पण्णसाला ?

लक्ष्मणः— अलं शोकेन.

गच्छेदद्रिनिकुंजमार्य कुतुकादार्या मयूराकुलं,

दशा०— (विहस्य) एष न जानाति मया हृतामेनां.

सीता०— [३०] असंभाविदो एसो मयि अज्जे समस्सासणीयाओ व-च्छलक्खणस्स.

रामः—

अस्मिन्वत्स, कदापि न व्रजति सा मामंतरेण प्रिया,

दशा०— कातर्यादव्येवं भणति, न तु प्रेमानुबंधादेव.

सीता०— [३१] जुज्जइ एदं, जं असण्णिहाणे अज्जउत्तस्स किंवि मे अ-प्पिअं होदि.

— पाहिनात ? यांनीं पाहिलें तर काय चिंता आहे ?

(तदनंतर पुढें **राम** व त्याच्या मागें **लक्ष्मण** असे दोघे पडद्या बाहेर येतात.)

—(दुःखाच्या आवेशानें ह्मणतो.)

श्लोक. (प्रथम चरण).

शून्या पर्णकुटी बघूनि हृदया शोकाग्नि जाळीत यां,

.—(हर्ष पावून ह्मणतो) जळो जळो ! आणखी जळो, जन राख रांगोळी होवो !

—(अश्रू आणून ह्मणते) अगे, असा प्राणनाथाचा माझ्या कार्णी स्नेहातिशयच आहे, मग मजविरहित जी पर्णशाला ती ांच्यानें कशी बरें पाहवेल.

ण.— अहो दादा, शोक पुरे करावा आतां.

श्लोक. (द्वितीय चरण ह्मणतो).

गेलो कुंजगृहीं असेल बहुधा मोरांस देखावया,

.—(खदखदां हांसून ह्मणतो) मी तिचें हरण केलें हें त्या च्यास ठाऊकच नाहीं !

—**लक्ष्मण** भाऊजी हे प्राणनाथाच्या समाधानार्थ असें सांगात, पण खरें ह्मटलें तर तसी गोष्ट व्हायाचीच नाहीं.

—

श्लोक. (तृतीय चरण ह्म०).

माझ्या वांचुन ती कधींच दयिता तेथें न जाई सती [१],

.—एकटीला जावयास भय वाटत असेल ह्मणून जात नसेल. वळ प्रेमामुळेंच जात नव्हती असें कशावरून ?

— ही बरीक गोष्ट खरी. कांकीं प्राणनाथ जवळ नसले ह्मण- मला कांहींच गोड लागत नाहीं.

टीप—१ पतिव्रता.

लक्ष्मणः—

पुष्पेभ्यः किमु देवतार्चनकृते पुन्नागवाटीं गता. ६

रामः— तर्ह्यन्विष्यतां वत्सेन.

लक्ष्मणः तथा. (इति परिक्रामति)

दशा०— सेयमशोकवनिकां गता, न पुनः पुन्नागवाटीं,

सीता.— [३२] तस्सिं द्दिणे इदं पुढमं जेव्व आसि. हला, अणले, तं अत्थं सुमरिअ परवसम्हि.

सोएण अज्जउत्तस्स पेक्खंतो दसकंधरं

पकंपिदम्हि साजस्सिं पवादे कदली विअ. ७

अन० [३३] हला जाणइ, होदि सुक्खत्तिअसुदा तदो तस्सिं ओसरे धीरा आसि.

सीता०— [३४] णहि णहि, किदु अत्तिमहेसिपुरंधीआए अणुसूआए दि· ण्णस्स दिव्वस्स अंगराअस्स पहावादो.

अन०— [३५] जुत्तं.

रामः— हा प्रिये जानकि, कासि ?

सीता.— (सावेगं) [३६] तदा अज्जउत्तेण एव्वं अक्कंदिद भावे.

रामः— हंत हंत !

जनकतनयामपश्यन्दर्शितकरुणस्वरस्तरलदृष्टिः,

शोकात्केलिशुकोयं पंजरगर्भे परिभ्रमति. ८

दशा०— संभाविसमेतत्,

गुंफायास असेल तोडित फुलें पुन्नागवाटींत[1] ती.

ा.—वत्सा, तर तेथें जाऊन शोध कर बरें.

ल्मण.—बरें आहे, करितों. (असें ह्मणून इकडे तिकडे फिरतो.)

वण.—ती तर **अशोकवनांत** आहे, पुन्नगवाटींत कुठली ?

ता.—त्या दिवशीं प्रथमतःच ही दशा झाली. अगे, ती आठविली ह्मणजे मी अगदीं व्याकुळ होऊन जातें.

श्लोक.

पाहतां **रावणा** शोकें **रामाच्या** कांपलें तसी,
काननीं चंडवायूनें कांपते कदली जसी.

न॰—अगे **जानकी**, तूं उत्तम क्षत्रियाची कन्या ह्मणून त्या वेळीं तुझें धैर्य खचलें नाहीं.

ता.—तसें कांहीं नाहीं. पण, **अत्रि**ऋषीची पत्नी जी **अनुसूया**, तिनें एक दिव्य अंगराग अंगास लावण्या करितां दिला होता, त्याच्या प्रभावानें तादृश धैर्य सुटलें नाहीं.

न॰— मग ठीकच आहे.

म.— हा प्रिये **जानकी**, कोठें आहेस गे !

ता.—(दुःखाच्या आवेशानें) हाय हाय त्या समयीं प्राणनाथानें असाच मोठा आक्रोश केला असेल.

म.—अरेरे !

अभंग.

जनकतनया नदीसे ह्मणोनी, अती दीनवाणी ओरडतो हा.
पिंजऱ्यांत, फिरे पाहे टकमक, कैसा केलीशुक[2] शोका करी !

वण.— असें झालें असेल.

टीप.-१ नागचांफ्यांची वाडी. २ क्रीडेचा पोपट.

सीता.— (सकरुणं हस्तेन हस्तं निष्पीड्य) अणले, सो सुबुद्धि-णामा केलीसुओ णूणं तस्सिं खण एव्व जीविदं परिच्चअइ.

अन०— अलं सोएण, एव्वंदेव्वदुव्विलसिदे किं कादव्वं ?

रामः— कष्टं भोः कष्टं !

अयमिह गजशावः पर्णशालोपकंठे
चरति मृगयमाणो जानकीं संभ्रमेण,
दरहसितमुखी सा लोलहस्तांचलाय
प्रदिशति किल यस्मै सल्लकीपल्लवानि. ९

दशान०— किमनेन ? जानक्याः संति सहस्रमेवंविधा मम गृहेषु, यदीयमभिलष्येत्.

सीता.— (सानुकंपं) पुत्ते, आकारमेह, अहं एत्थ (इत्यर्द्धोक्ते) अणले, ण प्पेक्खणिज्जं खु एदं.

अन०— हंलो जाणइ, तुए सिणहाणुबंधेण सो गअसावो पच्चक्खे एव्व जाणीअदि.

रामः— विशत्युटजमभ्येति द्वारं पश्यति चासकृत्,
विहारबर्ही वैदेहीं विचिन्वन्निव लक्ष्यते. १०

दशा— किमन्यदेष करोतु मया मुषितायामस्यां ?

सीता०— (विचिन्त्य) हीं, चित्तदंसण, जहप्पुणामहेअ, तस्सिं दिणे तुह भुभुक्खिदस्स पाणभोअणप्पदाणादो पुढमं जेव्व ओहरिद-म्हि रक्खसेण. हद्धी, हद्धी !

ता.—(करुणेनें हात चोळून ह्मणते) अनले, काय गे सांगूं? त्या सुबुद्धिनामक केलीशुकानें तर तत्क्षणींच प्राण सोडिला असेल यांत संशय नाहीं.

०—अगे, शोक पुरे कर आतां. दैव प्रतिकूळ झालें ह्मणजे मग काय करावें? त्यापुढें, बाई कांहीं इलाज चालत नाहीं.

.—हरहर! काय दुःख हें? ह्या पर्णकुटीच्या समीपभागीं.

श्लोक.

फिरतसे करिशावक[1] हा पहा करित मार्गण[2] जानकिचें अहा हसत सल्लकिपल्लव[3] दे स्वयें क्षितिसुता[4] स्वकरें करिं ज्याचिये.

ण.—ह्या एकाचीच काय कथा आहे? हिला पाहिजेच असले तर असले हत्तीचे छावे माझ्या घरीं हजारों हजार आहेत.

ता.—(दयेनें ह्मणते) अरे पुत्रा आकारमेघा, मी एथें-(असें अर्धेंच वाक्य बोलून) अनले, हें पाहवत नाहीं गे, काय करूं!

०—अगे जानकी, स्नेहाच्या योगानें हा गजछावा तुला प्रत्यक्षच आहे असें भासतें कीं!

.—

श्लोक.

उटजामाजि जाऊनी पुन्हा बाहेर येतसे
हा क्रीडामोर सीतेला शोधितो दिसतें असें.

ण.—मी तिला एथें हरून आणिलें मग त्यानें दुसरें काय करावें?

ा.—हे चित्रदर्शनामयूरा, हें तुझें नांव यथार्थ आहे बरें? त्या दिवसीं तुला भूक लागली होती तेव्हां तुला खाऊं पिऊं घालणार होतें तों इतक्यांत मला मेल्या राक्षसानें धरून आणिलें रे! हाय हाय!

—1 हत्तीचा छावा. २ शोध. ३ साळइवृक्षाचा पाला. ४ सीता.

अण्णहिंस बहुवारं मं गअगब्भं तुमं अप्पेक्खंतो

णूणं किदो खुहाए सो विमुदमुहो विददपादजुओ ११

(इति मूर्छति)

अन०— (साशंकं हस्ताभ्यां परिमृज्य) मूर्छितेयं। हंले[42] समस्ससिहि-समस्ससिहि.

सीता.— (समाश्वस्य) हंले[43] अणले, एत्तिअं सव्वं सोअस्स संरह विहिणा.

रामः— (सानुस्मरणं)

स्नानार्द्राः करयोर्युगेन चिकुराः संशोषणार्थं मुहु

र्धूयंते कुचकुंभनुन्नसिचयं यावत्तरुण्या तया,

तावत्तांडववर्त्यर्यं वलयितोदंचत्कलापोच्चयं

केकागर्भितकंधरं च कुतुकात्केलीमयूरोऽतिके. ११

कुशा०— स्थाने खल्वेतत् यदिदमस्याः

निर्वर्ण्यवेणिकां तन्व्यानीलां कादंबिनीमिव

मनो मम घनोत्कंठं मयूर इव नृत्यति. १२

सीता०— [44]अणले, एव्वं सुमरिदो अज्जउत्तेण इमस्स चित्तदंसणस्स तारिसो विलासो. (इत्यश्रूणि मुंचति)

रामः— हा सुकेशि, प्रेयसि. (इति मोहमुपागतः)

श्लोक.

जई यास बाधा क्षुधा देऊं लागे न देखे जरी गेहगर्भी मला गे,
पडे पाय ताणून तें चोंच वासी बहूवार त्याची दशा झालि ऐसी.

(असें ह्मणून मूर्छित होते)

अन०—(शंकित होऊन तिला हातानें चांचपते आणि ह्मणते)
अगे हाय हाय ! ही मूर्छित झाली कीं ! अगे **जानकी**, सावध हो, सावध हो !

सीता.—(सावध होऊन ह्मणते,) अगे **अनले**, हें सर्व शोकाच्या भरामुळें होतें बरें !

राम.—(मागील स्मरण करून ह्म०)

श्लोक.

न्हावोनी झटकी कचां करयुगें जों वाळवाया बरी
वस्त्रा खेंचिति आंतुनी कुच अहो जे स्थूळ कुंभापरी,
तें पाहोनि मयूर ऊर्ध्व करुनी पिच्छा निजा सुंदरा
केकारूप करीत शब्द जवळी नाचे बहू साजरा.

रावण.—हें यथार्थ आहे. कांकीं ही हिची

श्लोक.

कादंबिनीपरी नील वेणी पाहूनियां बरी,
नाचतें मनही माझें आनंदें मोर ज्यापरी.

सीता.—अगे **अनले**, प्राणनाथानें त्या **चित्रदर्शन** मयूराचा तसा तो विलास आठविला बरें ! देवा, कायरे हें केलें ! (असें ह्मणून अश्रू ढाळिते.)

राम.— हा प्रिये, तुझे केश तरी किती सुंदर गे ! देवा, काय करूं आतां ! (असें ह्मणून मूर्छित होतो).

दशा०— सहर्षौत्सुक्यं.) भवत्वस्यायमनवकाशो मोहः, यदेषा जानकी नैराश्यादेतस्मिन्नारोक्ष्यति मे शयनं.

सीता.— अंणले, अत्तणो कारणादो एव्वं अज्जउत्तो आसि कहं उण ईरिसी संवुत्ता वज्जहिअआ संपदम्हि.

अन०— हलो जाणइ, तुमं वि एदस्स कारणादो खणे खणे मोहण्णवे णिमज्जिअ कहं वि उम्मज्जसि ता कहं वज्जहिअआ होसि?

लक्ष्मणः— (उपसृत्य) आर्य, समाश्वसिहि, समाश्वसिहि.

दशा०— कथं जीवयत्ययमाश्वासनेन इमं लक्ष्मणहतकः।

सीता०— दिट्ठिआ एव्व आसासिदो लक्खणेण.

रामः— (समाश्वस्य) पुन्नागवाटिकायां वत्सेन दृष्टा किं जानकी ?

लक्ष्मणः— (स्व०) कथं कथयाम्येतदार्याय ? अथवा भवत्वेवं (प्र०) आर्य, श्रूयतां

आर्या सा विचिता विदेहतनया पुन्नागवन्यां मया,
माकंदद्रुमवाटिका च विशदां भृंगालिझंकारिणीं,
एतां चोन्मदचक्रवाकचरणन्यासांकितां, सैकत-
भासेन स्फुटपुंडरीकमुकुलस्मेरां गिरेरापगां. १३

रामः— (सोद्वेगं) कथं न दृष्टा जानकी ? (दीर्घं निःश्वस्य)

रावण— (हर्षित व उत्सुक होऊन म्हणतो) त्यासही व्यर्थ शोक होऊं द्या, तसें झालें म्हणजे त्याच्या विषयीं **जानकी** निराश होऊन अस्मादिकांच्या बिछान्यावर येईल.

सीता— अगे **अनले**, प्राणनाथाची अशी अवस्था झाली ती मज-करितां; आणि मी, पहा, कशी वज्रहृदया होऊन बसलें आहें ती !

अनला— अगे **जानकी**, तूंही त्याच्याकरितां शोकानें क्षणोक्षणीं मोहार्णवांत बुडतेस ती मोठ्या कष्टानें वरती येतेस. मग वज्रहृदया ती कशी गे ?

लक्ष्मण— (**रामा**च्या जवळ जाऊन म्हणतो) दादा, सावध व्हा, सावध व्हा.

रावण— काय ! हा दुरात्मा **लक्ष्मण** याला धीर देऊन सावध करितो काय ?

सीता— दैव थोर म्हणून **लक्ष्मण**भाऊजींच्या उपायानें प्राणनाथ सावध झाले !

राम— (सावध होऊन म्हणतो) वत्सा, पुन्नागवाटिकेंत त्वां **जानकी** पाहिली काय रे ?

लक्ष्मण— (मनांत म्हणतो) आतां, सांपडली नाहीं म्हणून दादांना कसें सांगूं ? अथवा सांगावेंच झालें. (मोठ्यानें म्हणतो) दादा, काय सांगूं ?

श्लोक.

पुन्नागवाटीअधि शोधिलें तिला, माकंदवाटींतहि मार्ग पाहिला,
जेथें अलिश्रेणि[1] बहुत सुंदरा झंकारशब्दा करिती मनोहरा,
गिर्यापगेचें[2] तट शोधिलें तसें, जें कोकपादक्रम[3] लांछिलें असे,
जी आपगा[4] युक्त सुपुंडरीकीं, तेथेंहि ती नाढळली मला कीं.

राम— (उद्विग्न होऊन म्हणतो) काय ! **जानकी** दृष्टीस पडली नाहींना ? (लांब उसासा टाकून)..

टीप— १ भ्रमरपंक्ति. २ गिरिनदी. ३ चक्रवाकपक्ष्यांचे पाय-वटल्यानें चिन्हित झालेले. ४. नदी.

ज्वलतु हृदि शोकवन्हिर्दहतु ततो मे सबंधनं हृदयं,

न च दृश्यसि क्वचिदपि, हा दयिते, किं करिष्यामि ॥ १४

दृशा०— यदुचितमुत्तमस्त्रीवियोगस्य, यच्च प्रियं लंकेश्वरस्य.

सीता — हला अणले, एव्वं तस्स मं अप्पेरखंतस्स दसापरिणामो,

मह वि णाहस्स असंण्णिझाणे रखसेण णीदाए ईरिसोत्ति दुव्वेणं

अम्हाणं भाअधेअं ईरिसं संपण्णं (इति मुह्यति)

अन०— समस्ससिहि, समस्ससिहि. तुमं खु अइरेण कालेण तिहु-

वणेक्कवीरेण तेण रहुकुमारेण संगदा भविस्ससि.

सीता०—(समाश्वस्य). अणले, अचिरं कालं सो मह णाहो

जीवइ ण वेत्ति संसओ.

अन०— हला, सव्वो दुरंतो पेक्खणए जाणीअदि.

लक्ष्म०— आर्य, धैर्यमवलंब्यतां दृश्यतां शेषोऽप्ययं वर्नोद्देशः.

रामः—(पुरोवलोक्य).

पुष्पैर्वृष्टिमिवाकिरन्सुरभिलैर्मंदानिलस्पर्शितै

र्वैदेह्या मम चैव बालबकुलो विस्रंभसाक्षी तरुः,

अभंग.

अगे प्राणप्रिये, कोठें न दिससी, आतां करूं कैसी वर्तणूक.
शोकवन्हि चित्तीं प्रदीप्त होऊनी, टाकीतो जाळोनी ह्रदयास.

ा-- वर्तणूक कशी करूं ह्मणून काय विचारितोस ? उत्तम स्त्रीचा वियोग झाला असतां जी उचित, व **लंके**श्वराला जी प्रिय, तीच कर; दुसरें काय ? आतां शोकानें मर म्हणजे झालें.

ा-- अगे **अनले**, मी प्राणनाथाच्या दृष्टीस पडेनासी झालें, त्यामुळें त्याची असी अवस्था झाली, आणि तो जवळ नसतां राक्षसानें मला धरून आणिलें त्यामुळें माझीही असी अवस्था झाली ! याप्रमाणें आम्हां दोघांचाही दैवयोग असा एकसारिखाच आलागे ! काय करूं आतां ?

(असें म्हणून मूर्छित होते).

ला-- सावध हो **जानकी** सावध हो. त्रिभुवनामध्येंही ज्याला उपमा नाहीं, असा **रघुकुमार,** त्याची भेट तुला थोड्याच दिवसांनीं होईल बरें.

ा-- अगे **अनले**, इतके दिवस माझा प्राणनाथ जिवंत आहे कीं नाहीं याविषयीं देखील मला संशयच आहे.

ला-- अगे, तें सर्व आतां या खेळावरून समजेलच.

मण-- दादा, धैर्य धरा, धैर्य धरा. इतक्यानें काय झालें आहे ? वनाचा अणखी प्रदेश पहायाचा राहिला आहे, तो आधीं पाहूं.

-- (पुढें पाहून म्हणतो).

आर्या.

वातें गळति सुगंधी पुष्पें, जीं त्यांस वर्षतो जणु हा
बालबकुल तरु अमुचा, अकृत्रिमप्रेममुख्यसाक्षि[1], पहा.

टीप-- १ निष्कपट स्नेहाचा मुख्य साक्षी.

सीता०— एदं पुव्ववुत्तंतणिवेदयिचिअ मह भत्तुणो वअणं.

राम:—

सौहार्दादुपसृत्य सांप्रतमिदं पृच्छामि, सीता त्वया

दृष्टा किं क्व गता ? किमाह ? कथयेत्येषोपि मे वक्ष्यति. १५

दशा०— (सकोपं) रे रे, पादपापसद, यदि तां ब्रूयाश्छिद्यामो भवंतं चंद्रहासेन.

महापार्श्वः— (स्व०)

जानक्यां राघवः स्नेहादुन्मत्त इव लक्ष्यते,

असावपि दशग्रीवस्तस्यामेव मनोरथात्. १६

(प्र०) राजन्नचेतनः खल्वयं तरुः. प्रेक्षणीयं चेदं.

दशा०— तथा गृहीतं मया मंदबुद्धिना.

सीता०— ऐव्वं अज्जउत्तेण उम्मत्तेण विअ एसो अचेतणो रुक्खो पुच्छिदो । अज्जुदु मयि सिणेहो अअवरज्झ इत्ति.

रामः— (सास्रं) नकथयत्ययमगणितप्रणयः भवतु किमनेन.

क्षितिधर, कथय त्वं जानकी सा प्रयाता ?

यदि कथयसि न, त्वां चूर्णयिष्यामि बाणैः

त्वयि विफलितवेगो दीर्घकालादमर्षी

किरतु दिशि भवंतं केवलं चंडवातः. १७

असू, त्या वृत्तांताचें सूचक हें माझ्या मत्याचें वचन आहे.

—

आर्या.

स्नेहें जवळी जाउनि पुसतों मी जानकीकथा यास,
सत्यचि वदेल, शंका नाहीं धरणार हा कथायास.

ण— अरे दुष्टा वृक्षा, खबरदार! जर कां तूं तिचें वर्तमान सां-
गीतलें, तर या खड्गानें तुला तोडून टाकीन संभाळ!

पार्श्व— (मनांत म्हणतो).

आर्या

सीतेच्या स्नेहास्तव रामाला वेड लागलें जैसें,
तीच्याच कामलोभें दशाननालाहि लागलें तैसें.

(मोठ्यानें म्हणतो) महाराज, हें काय बोलतां? वृक्ष हे अचेत-
न असतात, आणि हा नाटकाचा खेळ चालला आहे.

ण– अरे, मी काय बेकूब कीं हें खरेंच आहे असें मानून बोलतों!

ा– याप्रमाणें प्राणनाथानें वेड्यासारखें या अचेतन वृक्षासही पु-
शिलें. हा अपराध, माझ्याविषयीं जो याचा स्नेह, त्याचा बरें!

– (अश्रू आणून ह्मणतो) अरे हा कांहींच बोलत नाहीं याव-
रून हा स्नेहाला गणीत नाहीं असें झालें! हरहर! बरें न सांगो हा!

श्लोक.

क्षितिधर[1], वद, कोठें जानकी आज गेली,
न वदसि तरि बाणें मृत्तिका[2] जाण केली;
उडविल मग तूतें चंडवायू दिगंतीं,
अडविसि म्हणुनी जो होतसे फार खंती.

टीप- १ हे पर्वता. २ बाणानें तुझी मातीच केली असें जाण.

दुशा०—

कथयिष्यति वैदेहीं कथमेष धराधरः

वज्रकल्पं तलाघातं मम जानन्नपि स्वयं ? १८

रामः— कथमसौ न चलति. भवतु गिरिदरीनदीं पृच्छामि.

उत्संगं भवती गिरेरधिवसत्यद्यापि नन्वापगे,

किं त्वं दृष्टवती तथा मम वधूमुत्संगवासप्रियां,

उन्निद्रांबुजलोचना त्वमिव या कोकाभिरामस्तनी

धत्ते षट्पदजालनीलचिकुरान्सौभाग्यवत्युज्ज्वलान् १९

दुशा०— इयमपि न कथयिष्यति मत्साध्वसेन.

रामः— कथमियमपि जडरूपा न कथयति ।

सीता.— (सविताश्वास) को उण रक्खसापहरिदं मं अज्जउत्तस्स भणिस्सदि ? जं सुणिअ सो मं सोअसाअरादो तारइस्सदि.

अन०— हलाै, उवरि पेक्खम्ह.

लक्ष्म०— (स्व०) कथमार्य उन्मादेन गृह्यते ? अहो कीदृशी गति दैवस्य ? (प्र०) आर्य, किमेतत् ? तदलं संरंभेण,

वण—

श्लोक.

वज्रापरीस ही तीक्ष्ण माझी चापवि जाणता,
सांगेल शैल सीतेला कैसा तें पाहतो अतां.

म- काय ! हा तर हालत बोलत सुद्धां नाहीं ! असो, तर आतां गिरिनदीप्रत विचारूं.

श्लोक.

उत्संगीं वससी अजूनि गिरिचे तूंची, अये निम्नगे,[1]
उत्संगीं बसणें जिला प्रिय वधू ती पाहिली सांग गे.
नेत्रें पंकजशीं, कुचद्वय तसें कोकापरी[2] शोभतें,
काळ्या षट्पदपंक्तिचे परि शिरीं जीच्या, अहो, केश ते.

असी ती सुभग व उज्वल जी प्रिया ती पाहिली असली तर मला सांग बरें ?

वण— ही देखील माझ्या धाकानें सांगायाची नाहीं.

म— अरे ! हीही जडरूपाच आहे. एक शब्दही बोलत नाहीं.

ोता— (चिंतेनें श्वास टाकून) राक्षसानें हरून नेली असें प्राणनाथाला कळलें, तर तो मला शोकसागरांतून तारील, पण हें त्याला कोण बरें सांगेल ?

नला— थांब थांब, इतक्यांत धीर टाकूं नको. पुढें काय होतें तेंही पाहूं दे.

क्ष्मण— (मनांत म्हणतो) काय करावें ? दादाला तर उन्मादवायूनें घेरल्याची अवस्था झाली. कसें हें दैव फिरलें, पहा ! (मोठ्यानें म्हणतो) दादा, हें काय ? इतके घाबरूं नका. अम्मळ धीर धरा कीं.

टीप.—१ हे नदि. २ चक्रवाक पक्ष्यापरी.

सीता०— (सास्रं सस्नेहं) अहं मह पुत्तआए एव्व पुव्वं अज्जउत्तस्स महावुत्तं णिवेदिअवत्ती.

रामः— तर्हि दक्षिणेन पथा, वत्स, मृगयावहे. (इति परिक्रम्य) वत्स, पश्य पश्य.

यान्यद्य जातिकुसुमानि मयार्पितानि तस्या विदेहदुहितुश्चिकुरांतराले,
तान्येव सौरभविकृष्टमधुव्रतानि पृथ्वीतले निपतितानि, ततः प्रतीमः. २०

लक्ष्मणः— केनापि ह्रियमाणाया देव्याः कबरीभाराद्गलितैर्भवितव्यमेतैः.

दशा०— हंत हंत, मम तस्या हरणे परिश्रमः प्रमादमकरोत्.

सीता०— (साश्वासं) णिउणं खु एदस्स वअणं लक्खणे मं ओहरंतस्स पदवीए.

रामः— (कतिचित्पदानि गत्वा) लक्ष्मण, किंत्वेतत् ?

कस्यायं भुवि सारथिर्निपतितः ? कृत्तापविद्धा इमे
रथ्याः कस्य खरा पिशाचवदनाः ? कस्यैष भग्नो रथः ।
कस्येदं मुकुटं विघाटितमिदं ? कस्यातपत्रं प्रभु ?
कस्यैते दशकार्मुकाद्भुजाः पीता भुजा दारिताः ? २१

ता.— (स्नेहानें आसवें आणून ह्मणते) अगे, माझ्यामुळेंच प्राणनाथ अशा अनर्थांत पडले तेव्हां मी त्यांना मोठी उत्पातरूपिणीच झालें बाई !

म— चला तर आतां दक्षिणेकडील मार्गानें तिचा शोध करीत जाऊं. (असें ह्मणून इकडे तिकडे फिरून ह्मणतो).

श्लोक.

जों मीच जातिकुसुमें अजि गुंफियेलीं,
त्या राजपुंगवसुताचिकुरांतरालीं[1],
सौगंध्यलुब्ध अलि होउनि यांवरी[2] हे
आहेत, तींच पडलीं निरखूनी, पाहें.

क्ष्मण.— कोणी तरी वहिनीला धरून नेत असतां तिचे बुचड्यांतून हीं गळून पडलीं आहेत.

ण.— अरेरे ! तिच्या हरण करण्याचे गर्दींत मला त्याचें अवधान राहिलें नाहीं खरेंच.

ता.— (धैर्ययुक्त होऊन ह्मणते.) होय, **लक्ष्मणभाऊजी** ठीक बोलले. आतां यावरून मला राक्षसानें ज्या मार्गानें नेलें, त्या मार्गास हे लागतील खरे.

म.— (कांहीं पावलें जाऊन म्हणतो) वत्सा **लक्ष्मणा**, हें काय आहे रे ?

साक्या.

कोणाचा हा सारथि येथें मरूनि पडला आहे ?
पिशाचमुख हे खर[3] ही तैसे कोणाच्या रथिंचे हे ?
कोणाचा रथ, मुकुट, धनू हीं, मोडुनि पडलीं कैसीं ?
दहा भुजांचीं स्वर्ण भूषणें तुटूनि पडलीं तैसीं.

टीप—१ सीतेच्या केशामध्यें. २ यां पुष्पांवरी. ३ गाढव.

लक्ष्मणः— आर्य, एवमुत्पश्यामि जानकीनिमित्तं द्वयोर्वीरयोः प्रवृत्तमायोधनं.

दशा०— (सरोषं)

जनितो येन वियोगं जानकीं हरतो मम,
सम्यक्कृतैव पापस्य शिक्षा तस्य जटायुषः. २२

सीता०— हा तात, पक्खिराअ, एव्वं मं संरक्खंतो विण खु समरस्स फलं पाविदोसि ।

अन०— बलवंतो खु दसग्गीवो तिहुवणवीरसंतावदो, ता किं करिस्सदि ?

रामः— वत्स लक्ष्मण, धनुर्धनुः (इति ससंभ्रमं परिक्रामति)

लक्ष्मणः— किमिदमकाण्डे पृच्छति मामार्यः (इत्यनुव्रजति.)

महापा०—

भ्रुकुटीभीषणमुखं, हुंक्रियागर्भकंधरं,
त्रिलोकीमिव संरब्धो दिधक्षन्निव दृश्यते. २३

दशा०— (ससंभ्रमं) तस्यैतस्य समक्षं परित्यज्य विहर्तव्यमस्माभिः किमस्य कृपणस्य प्रतियोधनेन कीर्तिः स्यात् (इत्युत्तिष्ठति)

महा०— राजन्प्रेक्षणकमेतत्, तदुपविश्यतां.

सीता०— कीसें एदस्स संरंभो ?

क्ष्मण.— वह्रिमींच्या निमित्तानें कोण्या दोघां वीरांचे युद्ध झालें असावें असा तर्क वाटतो.

वण.-- (रोषानें म्हणतो).

श्लोक.

ज्यानें केलें महाविघ्न **जानकी** हरितां मला,
शिक्षाही बरवी झाली त्या दुरात्म्या **जटायु**ला.

ता.-- अहो पक्षिराज **जटायूमामंजी**, अशा मज मंदभागि-
नीचे संरक्षणार्थ तुह्मी फार श्रम केले, पण ते सर्व निष्फळ झाले की!

नला--**दशग्रीव** हा मोठा बलवान, त्यानें त्रिभुवनांतील वीरमा-
त्रास ताप दिल्हा आहे. त्याच्यापुढें त्या **जटायू**चें काय चालतें ?

म.-- **लक्ष्मणा लक्ष्मणा**, पाहतोस काय? लौकर धनुष्य
आण धनुष्य. (असें म्हणून घाईघाईनें इकडे तिकडे फिरतो).

क्ष्मण-- भलत्याच वेळीं दादा हें असें मला काय म्हणतात ?
(असें म्हणून त्याच्यामागें जातो).

हापार्श्व.--

साकी.

भ्रुकुटीभीषण[1], वक्र कर्से हें, हुंकारहि हा कंठीं,
त्रैलोक्याही जणु जाळिल कीं ऐसी उग्रा दृष्टी.

वण-- (घाबऱ्या घाबऱ्या म्हणतो) ह्याला टाळून मौज मारावी
हें चांगलें। ह्या पामरा बरोबर युद्ध करून काय कीर्ति मिळणार
आहे ?.(असें म्हणून उठतो).

हापार्श्व.-- महाराज, हें नाटक आहे, हा खरा **राम** नव्हे. तर
खालीं बसावें आपण.

ता.-- प्राणनाथ इतक्या गर्दीनें कां बरें चालिला ?

टीप,-१ भ्रुकुटीकरून भयंकर.

रामः— अयमवनिधराभो, निःश्वसन्दीर्घदीर्घं,

मुखमुकुलितनेत्रः, शोणिताभ्युक्षिताङ्गः,

द्विरद इव मृणालं जानकीं भक्षयित्वा

पथि निवसति कश्चिद्राक्षसः पक्षिरूपः. २४

तदेनं हनिष्यामि.

दृशा०— (सामर्षं)

केनेयं रक्षसा सीता भक्षिता मन्मनःप्रिया ?

करवालः करालो मे कस्य कंठे पतिष्यति ? २५

महा०— किं विस्मृतं देवेन ? नन्वियमशोकवनिकायां निरुध्यते.

सीता०— अहं वि केण रक्खसेण ण भक्खिदम्हि, किंतु अज्जउ-त्तस्स विप्पओअं अणुभविदुं अज्जवि जीविदं धारेमि.

लक्ष्म०— (पुरोऽवलोक्य) आर्य! संभ्रमेण तात जटायुरिवायं प्रतिभाति.

(नेपथ्ये)

वत्स रामभद्र.

रक्षसापहृतां सीतां विमोचयितुमुद्यतः

हतस्तेनास्मि, मां भूयो मा वधीस्त्वं जटायुषं. २६

दृशा०— (श्रुत्वा) कथमेतयो राजपुत्रयोरागमनपर्यंतमयं जरठगृध्रः प्राणान्धारितवान्? मया खलु परित्यक्तजीवितोऽयं मत्प्रवृत्तिं न कथयिष्यति राजपुत्रयोरिति विश्रब्धं प्रस्थातुमारब्धं ।

क्षितिधरनिभ एसा दावान ...

सम्मुख मिटुनि नेत्रें, मारवला शोणितें कीं,

मदगज बिस[2] तैसी भक्षुनी जानकी हा

निशिचर बसलासे पक्षिरूपें अहाहा !

तर याला आतां मारून टाकितों.

रावण.—(क्रोधानें स्व०).

श्लोक.

कोणेंही राक्षसें सीता भक्षिली मन्मनःप्रिया ?

करालें करवालें[3] या छेदितों मी आतां तया.

महापार्श्व.—तिला तर आपल्या अशोक वनांत बंदींत ठेविलें आहे याचें महाराजांस स्मरण नाहीं वाटतें ?

सीता.— राक्षसविक्षसानें कोणी मला भक्षिलें नाहीं. प्राणनाथाच्या विरहाचें दुःख सोसीत ही मंदभाग्या अजून जीवंतच आहे.

लक्ष्मण.—(पुढें पाहून स्व०) दादा दादा, थांबा थांबा. घाई करूं नका, जटायुकाका प्रमाणें हा दिसतो.

(पडद्या पलीकडे जटायु बोलतो).

वत्सा रामभद्रा,

श्लोक.

राक्षसाऽहृतें[4] सीतेला सोडवायास धांवलों.

मी जटायू, नका मारूं, असें त्यानेंच मारिलों.

रावण.—(ऐकून स्व०) काय ! हे राजपुत्र येत तोंपर्यंत ह्या थेरड्यागिधाडानें प्राण धरिला का ! हा आतां ठार झाला, राजपुत्रांस माझी बातमी सांगूं शकणार नाहीं अशा भरंवशावर मी तेथून निघून चालता झालों होतों.

टीप—१ पर्वततुल्य. २ मदमत्त हत्ती जसा बिसातें. ३ भयंकर खड्गानें. ४ राक्षसानें हरिलेल्या.

सीता०— (सहर्षं) कहं तावजडाउणा रस्खसेण हदेणावि जीव अंतेण साणुअस्स अज्जउत्तस्स अहं रस्खसेण ओहरिदा कहिदम्हि ! (विचिंत्य) ता एत्तिअं कालं मं विमोचेदुं कीस विलंबदि अज्जउत्तो. १

अन०— सव्वं पेक्खणए पेक्खम्ह.

लक्ष्मणः०— (सहसोपसृत्य) हा तात, शकुनराज, त्वमेवमवस्थः संवृत्तः ।

रामः०— आर्य, कथय कथय, यदि ते शक्तिरस्ति कथयितुं राक्षसः कस्य पुत्रः, किं तस्य नाम, क्व वा निवसति, किं बलं तस्य, किमर्थमपहृता तेन सीतेति १

दशा०— (सधैर्यं) शंसत्वस्मै सर्वमेव वृत्तांतं शकुनापसदः, किं ततो बिभेति लंकेश्वरः १

सीता०— (सोत्कंठं) ऐसो दसग्गीवबाणक्खलिदकंठो किं कहइस्सदित्ति कादरम्हि.

(नेपथ्ये) वत्स दाशरथे,

चेतो मुह्यति मे, वचः स्खलति च, वपुं दृशौ चाक्षमे,

दशा०— प्रियं नः ।

सीता०— (सकरुणं) तादे गिध्धराअ मण्णिमित्तं एरिसी दसं पाविदोसि ।

रामः— तात, कथंचिद्धैर्यमवलंब्य कथ्यतामुपरि.

(नेपथ्ये) देव,

.— (हर्षित होऊन ह्मणते) काय ! जटायूमामंजी यांनी
ाक्षसानें मारिलें, तरी जिवंत राहून त्यांनीं भाऊजी व प्राणनाथ
ाप्त होतांच, त्यांना मला राक्षसानें नेलें हें वर्तमान निवेदन केलें !
(विचार करून ह्मणते) बरें, हें वर्तमान कळलें असून मला
सोडवायास इतके दिवसपर्यंत कां बरें विलंब लाविला ?

ला— तें सर्व आतां ह्या नाटकाच्या खेळांत समजेलच.

मण.— (झटकर जटायू जवळ जाऊन ह्मणतो) अहो प-
क्षिराज, जटायुकाका, तुमची असी अवस्था झाली ? अरेरे !

.— काका, बोलण्याची शक्ति असली तर तो राक्षस कोणाचा
पुत्र ? त्याचें नांव काय ? तो राहतो कोठें ? त्याचें बळ केवढें ?
त्यानें सीतेला काय ह्मणून हरिलें ? हें सर्व सांगावें.

वण.— (धैर्य धरून ह्मणतो) हा दुरात्मा पक्षी हें सर्व वर्तमान
सांगेल का ? यानें सांगितलें तरी लंकेश्वर त्याला कोठें भि-
तो आहे ?

ीता.— (उत्कंठेनें बोलते) दशग्रीवाच्या बाणेंकरून याच्या ग-
ळ्याला जखम झाली होती. त्यामुळें ह्याला हें वर्तमान कसें सां-
गतां येईल कोण जाणें ? मला मोठी चिंता वाटते. काय करूं ?
(पडद्यापलीकडून जटायु बोलतो) वत्सा दाशरथे,

श्लोक. (प्रथम चरण.)

चित्ता मोह, जिभेस फार जडता, नेत्रीं अंधेरी आली,

रावण.— फार चांगलें झालें. ही आमच्या हिताचीच गोष्ट आहे.

सीता.— (करुणेनें ह्मणते) अहो गृध्रराज मामंजी, माझ्याकरितां
तुमची असी दशा झाली ना ? शिवशिव.

राम.— काका, थोडें धैर्य धरून पुढें सांगावें.
(पडद्यापलीकडून जटायु बोलतो) रामचंद्रा,

सीता०— हीं अज्जउत्त, हा वच्छलक्खण, ण जाणीअदि तुम्हेहिं एव्वं असरणं जाणइ रक्खसो-(इत्यर्द्धोक्ते) अणले, एदं पेक्खं-तिए मए सज्झससंभमताए पुव्वं परिचिदाइं अक्खराइं दाणिं वि आलविदाइं.

अन०— ऐवंएदं.

रामः— नहीमां रामस्य समक्षं हरति राक्षसापसदः ?

लक्ष्मणः— (सक्रोधावलेपं)

आर्या विदेहतनया विन्दतामुपैति, तातो जटायुरपि कृत्ततनुर्धुनोति,
एनं युतं किमसिना लवशो न कुर्यां, यद्येष चौर इव नापचरेन्निगूढं. २८

कुशा०— (सस्मितं)

शत्रूणां मर्मभेदीनि व्यसने स्वेष्टसाधने,
करिष्यति किमन्यच्च वक्तव्ये चतुरो जनः ? २९

रामः— तदुपरि कथय.

(नेपथ्ये)

चिरो नाम मुहूर्त एष, दुर्लभं नष्टं यदस्मिन्भवं.

ण.— (गर्वानें म्हणतो) हरील तर काय सोडील ? त्याच्या ज्ञातीचा वध केला तो पाहून त्याला नाहीं क्रोध येणार ? सामा- न्याला देखील येईल, मग हा तर **लंकेश्वरच** आहे.

ता.— अहो प्राणनाथ, अहो **लक्ष्मण**भाऊजी, तुम्हास न कळूं देतां मज अनाथेला हा राक्षस धरून-(असें अर्धेच वाक्य बो- लून म्हणते) अगे **अनले,** हें नाटक पाहत असतां भीतीनें भान न राहून मागें जे शब्द वारंवार उच्चारल्यानें तोंडीं बसले, तेच आतां तोंडांतून निघाले.

नला.— खरी गोष्ट आहे, भीतीनें असेंच होतें.

म.— त्या दुष्ट राक्षसानें मज **रामाच्या** समक्ष तिला न्यावयाचें होतें, म्हणजे दाखविलें असतें काय तें !

क्ष्मण.— (क्रोधानें आणि गर्वानें म्ह०)

श्लोक.

र्थे विदेहतनये हरिलें म्हणूनी, ताता **जटायु**सहि तोडियलें शरांनीं, चे असीकरुनि खंडकरीन, पाहीं, तो तस्करापरि[3] जरी न लपून राही.

वण.— (हांसून) अँः, यांत काय आहे ?

साकी.

व्यसनीं अथवा स्वेष्टसाधनीं रिपुमर्म काढावीं;
जे केवळ वाक्पंडित त्यांची हीच रीत जाणावी.

बडबडीशिवाय दुसरें त्यांच्यांनीं काय होणार ?

म.— काका, पुढेंही सांगावें.

(पडद्यापलीकडून **जटायु** श्लोकाचा तृतीय चरण म्हणतो.)

विदाख्य[4] स्फुट हा मुहूर्त, मिळतें गेलें त्वरें यांत, रे

---

[1] दुष्ट प्रिया. [2] तरवारीनें. [3] चोरासारिखा. [4] विद या नांवाचा.

सीता.- अपि णाम एवं संभावीअदि मह मंदभाइणिए ?

लक्ष्म०- स एव को राक्षस इति न ज्ञायते. कथं नष्टधनस्य पुनर्लाभः ?

रामः— तात पृच्छतो मम किमुत्तरं ?

(नेपथ्ये) वत्स, वक्ष्यामि सर्वं, श्रूयतां.

पुत्रो विश्रवसो मुनेस्त्रिभुवने नाम्ना श्रयं रावणः. २९

दशा०- कथमुक्तमेवेदमस्मै क्षत्रियबटवे मदीयं नाम श्येनेयहतकेन।

(निःश्वस्य) हंतहंत,

छिंदन्नपि कृपाणेन पक्षौ पादौ च संयुगे

कस्मादस्य विहंगस्य कंठं न च्छिन्नवानहं? ३०

सीता.- (सचिंताश्वासं) कहं णाम एदस्स एदेण विअंतरे लंकाबेर आणिदं मं जाणादि अज्जउत्तो ?

रामः- तात शेषमपि कथय,

लक्ष्मणः- (सबाष्पगद्गदं) हंत हंत.

व्यादाय चंचूपुटमेव मुंचन्,

रक्तं च सास्रं, परिवर्तिताक्षः,

भूमौ लुठन्मूर्तिरपादपक्षः

स्तातो जटायुस्त्यजतीव जीवं. ३१

वेळ आली म्हणजे पराक्रमाच्या योगानें त्याचा प्रतिकार करीन. काय चिंता आहे?

ता— मज मंदभागिनीची असी गोष्ट होईल काय?

मण— तो राक्षस कोणता हें समजत नाहीं, मग गेल्या वस्तूचा लाभ पुनः कसा होईल?

— काका, मी विचारितों याचें उत्तर द्यावें कीं,

(डयाचे आंतून **जटायु** उत्तर करितो) वत्सा, सर्व सांगतों ऐक.

श्लोक. (चतुर्थचरण).

नामें **रावण विश्रवःसुत** असा विख्यात लोकीं बरें.

ण— काय? त्या क्षत्रियाधमाला दुष्ट पक्ष्यानें माझें नांव सांगीतलें? (निःश्वास टाकून म्हणतो) अरेरे!

श्लोक.

दोन्हीं पादां आणि पक्षां कृपाणें छेदिलें, तसें
त्याचा कंठहि म्यां काय म्हणूनी छेदिला नसे?

ता.— (चिंतेनें उसासा टाकून म्हणते) हाय हाय! नुसतें नांव मात्र सांगीतलें तेवढ्यावरून, द्वीपांतरीं **लंका**पुरीप्रत मला आणिलें हें प्राणनाथाला कसें समजेल?

— काका, बाकीचें राहिलेंही सांगावें.

मण.— (सद्गदित होऊन व आसवें टाकून म्हणतो).

अभंग.

चंचुपूट वासीयेलें, डोळ्यावाटें पाणी आलें,
बुबूळेंही फिरताती, वर पठारांत जाती,
हातांपायांवीणे लोळा, तडफडी भूमीतळा,
आतां नाहीं बोलवत, काका परलोका जात.

(उपसृत्य) हा तात, हा दशरथप्रियसख, हा पंचवटी-

वासमशंसाहवसाहाय्यक, हा गरुडाग्रजकुलप्रदीप,

राज्यभ्रंशाद्विप्रणाशात्पितुर्नः कांतारेऽस्मिन्दारुणे विप्रवासात्,

सीतापश्चादर्शनादुत्थितोयः शोकांभोधिः पार्यते त्वत्कृतेन.३२

महा०— राजन्भवानेव निमित्तमस्य सर्वस्य शोकस्य.

दशा०- किं न विदितममात्येन ?

महा०- कथयतु, कथयतु,

दशा०-

सुबाहुमारीचकरालघाताद्वधाच्चिमूर्धश्च तथा खरस्य,

महत्तरो मेऽजनि लक्ष्मणेन स्वस्रुर्विरूपीकरणेन शोकः. ३४

(ससंरंभं) तदिदानीं

मत्खड्गाहतमूर्ध्नश्च सौमित्रेः कंठरंध्रतः

निर्यांतमुपाकृष्य रक्तं शूर्पणखा पिबेत्. ३५

(इति खड्गपाणिरुत्तिष्ठति)

म.— अरेरे! बाकी राहिलेले सांगायाचें असेंच ठेवून जटायुका-
का प्राण सोडितो काय? (जटायूच्या जवळ जाऊन म्हणतो)
हा तात दशरथप्रियसख्या, हा पंचवटींत वासकरणाऱ्यास साह्य
करणाऱ्या, हा गरुडाग्रजकुलप्रदीपा, जटायो, काय हा घोर
प्रसंग! देवा,

श्लोक.

राज्यनाश जाहला पिताहि मृत्यु पावला,
त्यामध्यें उभा कसा अरण्यवास राहिला!
स्त्रीहि कीं गमावली अशा विपत्तिसिंधुला,
नाव जो तरावयास तोहि मित्र चालला.

महा०— महाराज, ह्याला जो हा इतका शोक झाला, त्या सर्वाला
कारण आपला चरणप्रतापच होय.

रावण.— अरे, तुला ठाऊक नाहीं वाटतें?

महा०— नाहीं महाराज ठाऊक नाहीं, तर आपण सांगावें काय नें?

रावण.— अरे ह्या दुष्ट लक्ष्मणानें माझ्या बहिणीचें काननाक
कापून मला लहान शोक उत्पन्न केला काय?

श्लोक.

सुबाहु, मारीच, कराल, यांच्या खरत्रिमूर्धादिक राक्षसांच्या
वधाहुनी शूर्पणखा इयेचें विरूपकारित्व मनास जाचे.
(क्रोधाच्या आवेशानें ह्मणतो) तर आतां

श्लोक.

खड्गें करोनि सौमित्रिकंठास छिन्न मी करीं,
त्यावाटे निःसृता रक्ता पिवो शूर्पणखा वरी.
(असें म्हणून हातांत खड्ग घेऊन उठतो).

तं अ कहिअ तादजडाउणा पाणा विमुक्का; ण उण इमिणा अस्स लंकाउरं ठाणं कहिदं ता किं करिस्सं मंदभाइणी.

लक्ष्मणः– आर्य, नायं शोकावसरः. उपलब्धव्या खलु शत्रोरव स्थानभूमिः.

राम – (सक्रोधं)

> यदि व्रजति जानकीमपहरन्पुरं वासुकेर्,
> यदि त्रिदशधाम वा यदि पुरद्विषो वान्तिकं,
> तदेष रजनीचरं मम शरश्च्युतः कार्मुकाद्
> ग्रहीष्यति न चर्वितुं किमुरगं गरुत्मानिव ॥ ३६

दशा०– (सासूयं) रे रे क्षत्रियडिंभ, वृथा किं कत्थसे ? न जानासि त्रासितवृत्रारिप्रमुखदिक्पालकुलस्य लंकेश्वरस्य प्रतापं.

सीता– हाँ कीस विलंबिअदि अज्जउत्तेण एत्तिअं कालं ? (सशोकं) हला अणले, पेक्खणअं खु एदं ता मण्णे तस्सि अणभिण्णादकेदवे महापुरिसे मायाविणा इमिणा रक्खसणाहेण किंवि अच्चाहिदं भवे.

अन०– हला, परिसेहि खणमत्तं, उवरि पेक्खम्ह.

लक्ष्म०– आर्य, प्रसीद.

ता.— (खेदयुक्त होऊन म्हणते) काय ? माझें हरण आणि राक्षसाचें नांव इतकें मात्र **जटायु** मामंजींनीं सांगितलें आणि प्राण सोडिला ? त्याचें रहायाचें स्थान **लंकापूर** हें सांगायाचें राहिलें ? यावरून मी पहा कशी हीन दैवाची आहें ती ! हरहर ! देवा, काय करूं रे ?

क्ष्मण.— दादा, हा शोक करण्याचा समय नव्हे. तर आतां शत्रुच्या राहण्याच्या ठिकाणाचा शोध केला पाहिजे.

म.— (क्रोधयुक्त होऊन म्ह०)

साकया.

सीतेला चोरुनियां राक्षस जावो तो पाताळा,
सूर्यचंद्रलोकाही, स्वर्गा, अथवा कैलासाला,
तरी तयाला शोधुनि मारिल **राम**बाण हा तैसा,
क्षणांत सर्पा धरुनि फाडितो गरुडपक्षि कीं जैसा.

वण.— (ईर्षेनें म्हणतो) रे क्षत्रियाच्या पोरा, व्यर्थ बडबड काय करितोस ? इंद्रादिक दिक्पालांना देखील ज्यानें दीन करून सोडिलें, त्या **लंके**श्वराचा प्रताप अझून तुला कळलाच नाहीं.

ता.— तर मग प्राणनाथांनीं इतके दिवस कां बरें विलंब लाविला ? (शोकानें म्हणते) अगे **अनले**, हें तर नाटक आहे, याचा काय भरवसा ठेवावा ? पण माझ्या प्राणनाथाला अगदीं कपट ठाऊक नाहीं, म्हणून या मायावी राक्षसराजानें कांहीं तरी त्याचा घात केला असेल असें मला वाटतें.

ला.— अगे, क्षणभर धीरधर पुढें काय होतें तें तर पाहूं दे.

मण.— दादा, एवढी क्षमा करावी..

हन्यास्तदेकमतिद्धिविपद्दोसहं तं,

तद्बंधुमित्रचतुरंगबलैः समेतं

हंतुं यतस्व, परथा न तु वैरशांतिः.३७

किंच,

मध्यराक्षसमित्येकं शरं जगति मुंचसि,

स्त्रीबालवृद्धान्साधूंश्च हन्यादेष निशाचरान्.३८

तत्त्वनुचितमेव दीनजनशरण्यस्य देवस्य.

दुश्शा०- श्रुतं किमस्य जनस्य वचनममात्येन ?

मल्ला०- एवमेवैष मन्यते. भवतु. को दोषः ?

दुशा०- एष खलु

न वेत्ति मे बलं, तस्मादिदं जाल्मौ विकत्थते,

इमौ शराग्निभिर्भिद्यामुल्काभिरिव कुंजरौ.३९

सीता:- वत्सलक्ष्मण, साधु भणिदं तुए सरिसं खु एसा सिप्पकरवा

पुव्वअवसाहिणो रक्खसस्स.

रामः- तर्हि किमतः क्रियतां ?

लक्ष्मणः- दक्षिणा दिगाक्रम्यतामार्यापहरणमत्युपलंभाय.

तो दुष्ट एकचि मरेल बरें सुजाणा,
तद्बंधुमित्र चतुरंगबलासमेत,
सर्वांस मारुनि करा चिरवैरें[1] शांत.

अणखी.

आर्या.

यावद्राक्षस मारिन संकल्पें याहि सोडिला बाण
तुम्ही, तरि तो घेइल बालस्त्रीवृद्धसाधुंचा प्राण.

हें तर आपणा सारिख्या दीनजनदयाळू पुरुषास अत्यंत अनुचित होय.

रावण.— का ? हा काय बोलतो, तें ऐकिलें ना अमात्यानें ? काय बेट्या माकडाचा नसता थोरपणा !

महापा॰—असें तो आपल्या जागीं मानितो, त्यांत काय अर्थ आहे?

श्लोक.

रावण.—

न जाणे बल हा माझें, तेणें श्लाघा करीतसे,
शराग्नीनें भेदितां या, उल्कांनीं[2] कुंजरा[3] जसें,

सीता.— लक्ष्मणभाऊजी, तुह्मी चांगलें बोलला, पहिला प्रथम अपराध याच दुष्ट राक्षसानें केला आहे. तर याला हीच शिक्षा योग्य आहे.

राम.—तर मग आतां पुढें काय करावें ?

लक्ष्मण.—वहिनीला ज्यानें धरून नेलें, त्याच्या शोधार्थ दक्षिण दिशेस गमन करावें.

टीप.—१ चिरकालचें वैर. २ कोलत्यांनीं. ३ हत्तींना.

रामः— (सानुस्मरणं)

स्नेहार्द्रितेन मनसा जनितानि तस्याः संजल्पितान्यनुवनं च विचेष्टितानि

हा कष्टमद्य मम चिंतयतोंतरंगं शोकेन दह्यत इदं मलयाग्निनेव. ४०

(इति मुहुर्मुहुः पठन्परिक्रामति)

(नेपथ्ये)

तातं गृध्रपतिं तथाद्रिसरितः संस्कृत्य शास्त्राध्वना

मां प्रत्यागतमेव कर्षति समं सत्वैररण्योद्भवैः

रामः— कथं लक्ष्मणः क्रोशति ? (साश्चर्यं) कालः कर्षति भवंत-

तमपि ! महादेवसंदेशानुरोधेन वनस्थितो दनुकबंधः कर्षति लक्ष्म-

णमिति मे वितर्कः.

दशा०—युज्यत एवैतत्. (सहर्षं) कर्षतु कर्षतु, भक्षतु भक्षतु.

सीता— (सोद्वेगं) "कोएसो एणं कस्सइ. ?

ण.— बरें आहे, आज्ञे प्रमाणें करितों. (असें ह्मणून निघून जातो).

.—(मागील स्मरण करून)

श्लोक.

स्नेहार्द्रभाषण तशाच विलोकनादी
चेष्टा तिच्या प्रतिवनांत मनोविनोदी,
त्यांची स्मृती करुनि चित्त मदीय आजी
शोकाग्नि हा प्रळयवन्हिपरीस[1] भाजी[2]

(असें वारंवार ह्मणत इकडे तिकडे फिरतो).

(इतक्यांत पडद्याच्या पलीकडे **लक्ष्मण** शब्द करतो).

श्लोक. (पूर्वार्ध).

ताताची[3] विधिवत् क्रिया करुनियां येतां फिरोनी असा
ओढीतो मजला, पहा, वनचरां सर्वांसवें हा कसा।

.— काय! हा **लक्ष्मण** ओरडतो! (आश्चर्यानें) हरहर! बत्सा, तुलाही काळ ओढूं लागला? **महा**देवाच्या आज्ञेवरून वनमार्गांत जो कोणी **दनुक**बंधनामा राक्षस राहतो ह्मणून ऐकतों, तो **लक्ष्मणाला** ओढीत असेल असा तर्क वाटतो.

ण.— ही गोष्ट खरी आहे. (हर्ष पावून ह्मणतो) ओढो ओढो, खाऊन देखील टाको!

ा.—(उद्विग्न होऊन ह्मणते) हा कोण मेला भाऊजींना ओ. ढितो बाई?

(पडद्याच्या पलीकडे **लक्ष्मण** बोलतो).

—1 प्रळयकाळाचा अग्नि त्याहून. २ जाळितो. ३ जटायूची

बाहुभ्यां कलशास्थिमथाशिखरस्थूलायताभ्यामहो

कुक्षिस्थैककराललोचनमुखः कश्चित्कबंधाकृतिः.

रामः- अहो प्रमादः। तदुपसर्पामि.

(नेपथ्ये)

कस्त्वं ? राजकुमार दृश्यसे, दिष्ट्या खलु प्रदिष्टोसि मम भक्षणार्थं भगवता दिष्टेन.

रामः— (श्रुत्वा त्वरितं परिक्रम्य विलोक्य) कथं वत्सेन हत एष राक्षसः ? यदिदानीं

असिविदलितयोजनायतबाहुद्वये राक्षसे,

पतितरुधिरवर्षस्कंधबंधे कबंधाकृतौ,

वपुषि विहितलक्ष्मणो लक्ष्मणोयं जयश्रीर्

घनघुसृणकणैरिवासृक्पृषद्भिः समभ्येति मां. ४२

दशा०— (सशोकाश्चर्यं) कथं दनुकबंधो निहतो वीरबटुना ? य एतद्दुष्टवधाय मध्ये वनपथं मया स्थापितः.

ज्याचे बाहु विशाळ, अस्थि गिरिवत्, जे लांबही आसती,
डोळा येक जयास, तोंड उदरीं, ऐसा कबंधाकृती.

म.— अरेरे घात झाला। त्याकडे जातों.

(पडद्याच्या आंत **दनुकबंध** बोलतो).

अरे क्षत्रियकुमारा प्रमाणें दिसतोस असा तूं कोण आहेस रे? मला भक्षायास पाहिजेच होतें. दैवानेंच तुला येथें धाडिलें फार चांगलें झालें.

म.— (ऐकून घाईघाईनें इकडे तिकडे फिरतो व पाहून म्हणतो) काय! वत्सानें या राक्षसाला मारूनही टाकिलें!

अभंग.

चार चार कोस लांब भुज दंड,
तोडोनियां खंड खंडें केले.
स्कंधांतुनि त्याचें रक्त जें चालिलें,
बिंदुंनीं माखलें वत्सगात्र[1].
नव्हती हे बिंदू रक्ताचे कीं जाण
दिलें आलिंगन जयश्रीनें.
तीच्या अंगीं उटी केशराची होती
कण हे आहेती तीचेचि कीं.
ऐसा हा **लक्ष्मण** विजयी होऊन
येतो परतोन सन्मुखची.

वण.— (सशोक व साश्चर्य होऊन म्हणतो) काय! ह्या वनमार्गामध्यें ह्या दोघां बटूंना मारण्या करितां जो **दनुकबंध** ठेविला होता, तोही कारव्यानें मारिला?

टीप—१ लक्ष्मणाचें शरीर.

सीता.— (सहर्षं) वत्स दिट्ठिआ मिचुमुहादो मुक्कोसि.

(प्रविश्य लक्ष्मणः)

लक्ष्मणः— (आकाशे लक्ष्यं बध्वा) किं ब्रवीत्यार्य प्रत्यशरीरिणो वाणी. शृणु, रामचंद्र, वक्ष्यामि ते तत्कर्म, यज्ज्ञानाकोलाभवि-पक्षविजययोरौपयिकमिति ?

रामः— (सादरं शृणोति.)

लक्ष्मणः— भूयः किं ब्रवीति ?

"सुग्रीवं कपिवरमृष्यमूकशृंगे तिष्ठंतं सह सचिवैश्चतुर्भिरेव संभाव्य प्रियसखमग्रजस्य राज्यं तस्मै चेद्वितरसि वालिनः कृती स्याः." ४३

अपिच.

"शापेन स्थूलशिरसो मुनेरासं निशाचरः,
तस्मान्मां मोचितवतो व्याख्यास्ते प्रत्युपक्रिया." ४४

कथं कबंध एष त्यक्तदेहो देवो भूत्वा कथयति ।

दशा०— (सासूयं) कथं तद्दनुकबंधोपि मत्पक्षमुत्सृज्य परपक्षं प्रविष्टः ?

महा०— असंभावितमेतत्, यत्किल वालिनो राज्ये सुग्रीवस्य प्रतिष्ठापनं. कुतः

त.— (हर्षानें म्हणतो) आऊजी तुम्ही दैवानें मृत्युमुखांतून वांचलों !

मण.— (पवद्याच्या बाहेर येऊन आकाशाकडे पाहून म्हणतो) काय ? "अरे रामचंद्रा, जेणेंकरून जानकीची प्राप्ति आणि शत्रूचा नाश होईल असा उपाय मी तुला सांगतों श्रवण कर. " असें दादांमत ही अशरीरवाणी बोलते काय !

— (सादर होऊन ऐकतो).

मण.— पुनः ती आकाशवाणी आणखी बोलते कीं—

श्लोक.

'सुग्रीव स्फुट कपिनाथ ऋष्यमूकीं
"राहे जो सचिवचतुष्टयासवें कीं,
"वालीतें वधुनि तयास राज्य देसी
"सख्यातें करुनि; तरी कृतार्थ होसी."

आणखी

अभंग.

"स्थूलशिराऋषी याचे शापानेंच राक्षसत्व नीच पावलों मी.
"तया पासोनीयां सोडवीलें मला, उपकार केला तुह्मी बहू.
"तयाची हो फेड होईना माझ्यानें केलीसे शब्दानें यथाशक्ति "

काय ? हा कबंध आपला राक्षसदेह टाकून देवत्व पावला आणि भाषण करीत आहे ?

त.— (असूयायुक्त होऊन म्हणतो) अरे ! धनुकबंध दे- वील माझ्या पक्षास सोडून परपक्षास मिळाला ना ?

पार्श्व— महाराज, पण " वालीला " मारून त्याच्या रा- ज्यावर सुग्रीवाला बसविणें, ही गोष्ट रामाच्या हातून घडणें अशक्य आहे. कारण,

भार्गवस्य त्रिशिरसः खरदूषणयोरपि

विजेताप्येव दुर्धर्षवालिनं न विजेष्यति. ४५

दशा०– अतः खल्वेतयोः क्षत्रियकुमारयोर्वधार्थं वालिनः प्रेरणं सिद्धांतितं मंत्रिजनैः. पश्य, पश्य.

यः प्राग्दक्षिणपश्चिमेषु जलधिष्वप्येकमात्रे क्षणे

संसर्पन्वितनोति चंद्ररुचये सांध्यं तदर्घ्यं त्रयं,

हत्वा दुंदुभिमाहवे गिरिनिभं दोर्भ्यां क्षिपन्योजने,

नैतस्यास्ति समो बलीति निखिलैर्भूतैस्ततश्चाजनि. ४६

महा०— (स्वगतं) एतस्य सर्वापि विजयाशंसा वालिनि समाप्यते. वालिनो वधे विदिते किंवा करिष्यतीति न जाने. (प्र०) राजन्नेवमेवैतत्.

रामः— (आकाशे) अनुगृहीता वयमत्रभवता, अथेदानीं यथाभिलषितं दिव्यं पदमुपगंतव्यमार्येण.

लक्ष्मणः— किं ब्रवीति पुनरार्यः ? " अनेन पंपासरस्तटपथेन ऋष्यमूकमति प्रस्थातव्यमिति. "

श्लोक.

त्रिशिरदूषण राक्षस मारिले,
भृगुसुतास[1] तसें जरि जिंकिलें,
तरि समर्थ नव्हे नर तो अजी
समरिं इंद्रसुता वधण्यास, जी.

— असें आहे म्हणून तर क्षत्रिय कुमारास मारून टाकण्या-
रितां वालीचीच योजना करण्याचा विचार मंत्रिजनांनीं ठर-
ला. पहा पहा !

श्लोक.

जो प्राक्पश्चिमयाम्यसागरजलीं[2] अर्घ्येत्रयातें त्वरें
द्याया श्री रविकारणें प्रतिदिनीं एकें क्षणार्धीं फिरे,
मारी दुंदुभि राक्षसा, अणि तया फेंकी करें योजनीं,
ऐसा नाहिं बळी जगांत म्हटलें ऐसेंच सारे जनीं.

र्श्व— (मनांत म्हणतो) आपल्याला जय मिळेल, आप-
ला जय मिळेल अशी जी याला आशा आहे, ती वाली
नर्यंत ! वाली मरण पावला हें जेव्हां याला कळेल, तेव्हां हा
य करील कोण जाणे ? (मोठ्यानें म्हणतो) महाराज, आप-
म्हणतां तें वास्तविक आहे.

(आकाशाकडे पाहून म्हणतो) अरे परमपूज्या, त्वां आम्हा-
आज मोठा अनुग्रह केला बरें ! आतां स्वकीय दिव्यस्थाना-
गमन करावें.

ा— अरे, पुनश्च हा काय म्हणतो ? " हा मार्ग पंपासरो-
ा वरून जात आहे तर याच मार्गानें ऋष्यमूकाप्रत जावें, "
सांगतो काय ?

१ परशुरामास. २ पूर्व पश्चिम दक्षिण समुद्राचे जळांत.

दुशा०— (सरोषं) महापार्श्व, कथं सुग्रीवेण सख्यं भवेदस्य [partly cut off]

मिथ्यातापसस्य ?

महा०—संभावितमेवेदं.

दुशा०— (सधैर्यावष्टंभं)

सहस्रं संतु सुग्रीवाः, सहस्रं संतु राघवाः,

वालिनं विक्रमांभोधिं नातिलंघितुमीशते. ४७

महा०— (स्व०) एवं खलु तत्वानभिज्ञो देवः, किं कुर्वंति वालि-

शे राजनि मंत्रिजनाः ? सर्वं प्रेक्षणके व्यक्तं भविष्यति.

सीता.— (सानुस्मरणं) [७६] मं गेण्हिअ गगणतले धावंतस्स रक्खस-

स्स अंकगदाए मए कस्सिं बि पव्वदसिहरे पंचसाहा मिआ दि-

ठा. अवि णाम तेसु एक्कदो सुग्गीवो भवे ?

अ० — किं[७] ति ण एक्कोवि तुए सरणीकिदो ?

सीता.—कहं एदं संभाविअदि ? जाव सु रक्खसो मं गेण्हिअ पव-

णादो वि अहिअं अहिवदेद.

लक्ष्मणः— (पुरो निर्दिश्य) इदमेव पंपासरः

रावण.— (साशंक होऊन म्हणतो.) **महापार्श्वा**, त्या मिथ्या तापसाचें **सुग्रीवा** बरोबर सख्य होईल काय रे ? तुला कसें वाटतें ?

महापार्श्व— न जाणों, महाराज, झालें तर होईलही.

रावण— (अवसान) आणून गर्वानें म्हणतो).

अभंग.

असोत हजारों **सुग्रीव** या लोकीं, हजारों कीं **राम** असोत रे,
बळाचा सागर **वाली** हा हो निका, तयाचा त्या देखा असमर्थ.

महा॰— (मनांत म्हणतो) काय बेटा मूर्ख आहे पहा ? असा बालिश राजा असला म्हणजे मग मंत्रिजनांनीं तरीं काय करावें ? या खेळांत आतां सर्व स्पष्ट होईल.

सीता.— (मागील स्मरण करून म्हणते) राक्षस हा मला गगनमार्गानें धांवत घेऊन जात असतां, कोण्या एका पर्वताच्या शिखरावर पांच वानर बसलेले माझे दृष्टीस पडले. त्यांतलाच **सुग्रीव** हा एक असेल असें वाटतें.

अनला.— अगो, मग त्यांतून एकाला तरी रक्षणार्थ प्रार्थायाचें होतें. तसें कां बरें केलें नाहीं ?

सीता.—**अनले**, हें कसें गे घडेल ? मला घेऊन तो राक्षस इतक्या त्वरेनें जात होता कीं वाऱ्यालाही तो मागें टाकी. मग तें कसें बरें साधेल ?

लक्ष्मण— (पुढें पाहून म्हणतो) **पंपासरोवर** तें हेंच. याच्या समीपभागीं,

[illegible]शिशिरया, देव, याव:, पदव्या,

वातश्चूतक्रमुकपनसच्छायरुद्धातपाया

यस्यामंतश्चरति मुपितासन्नपुन्नागगंध:. ४८

दशा०— रमणीय: खलु पंपातटसमुद्देश:.

सीता.— (सोद्वेगं) अँणले इमं पंपातडोद्देसं रमणिज्जं दिट्ठुण अज्ज-उत्तेण किं पडिवण्णंत्ति ण जाणीअदि.

अ०— सँव्वं पेरखणए विण्णादं हुविस्सदि.

राम:— (आलोक्य) अस्यां किल पंपायां

सत्खातार्पितया मृणाललतया तृप्तिं प्रियाया विद-

न्मातंगो निजपुष्करेण सलिलं संक्रामयत्यानने.

(विचिंत्य) हा कथं जानकी माममंतरेण स्थास्यति । (इत्यश्रूणि वर्त्तयति)

दशा०— यावल्लंकेश्वरस्य प्रसादं मे राक्षसीभि: सुरक्षिता तिष्ठति.

सीता— (सास्रं) अँणले अज्जउत्तस्स असंणिहाणेवि मह जीवं-तिए कठिणत्तणं हिअअस्स लख्खुदु एदं

राम— (अश्रूणि प्रमृज्य)

हंसानामधिरोहतां प्रणयिनीरापूर्य पक्षच्छदै

रुद्भ्रांतभ्रमरांबुजा कमलिनी कांडावली कंपते. ४९

क्रमुकचूतपनसांची[1] छाया, आतपपीडा नाहीं,
पुन्नागाचा[3] गंध घेउनी वारा येथें वाही.
ऐसें पंपेचें तीर, कैसें शोभतसे थोर. (धृ० प०)

रावण.—पंपासरोवराचें तीर रमणीय तर खरेंच. यांत संशय नाहीं.

सीता—(उद्विग्न होऊन म्हणते) अगे **अनले**, **पंपासरोवरा**चा रमणीय प्रदेश पाहिल्यानें प्राणनाथांला विरहव्यथा होऊन त्यानें, बाई, काय काय केलें असेल तें नकळे.

अनला— या खेळांत तें सर्व दृष्टीस पडेल.

राम— ह्या **पंपासरोवरीं**

साकी.

मृणाललतिका उपडुनि देतां प्रिया तृप्तही झाली,
जाणुनि हें निजकरें तन्मुखीं गज हा उदका घाली.

(मनांत चिंतन करून) हाय हाय ! मजविरहित **जानकी** कशी राहील रे देवा ! (असें म्हणून आंसवें ढाळितो).

रावण— **लंकेश्वरा**ची कृपा आहे तोंवर तिला कांहीं भय नाहीं. राक्षसी तिचें रक्षण करीत आहेत.

सीता— (अश्रू ढाळून म्हणते) **अनले**, प्राणनाथाचा वियोग झाला तरी मी जिवंत आहें यावरून माझें ह्रदय वज्राप्रमाणें कठिण आहे ही गोष्ट खोटी नाहीं.

राम— (डोळे पुसून म्हणतो).

साक्या.

निजकांतांसह विहार करितां हंस पक्ष फडफडती,
तेणें कंपित होउनि कमलें भ्रमर उडोनी जाती.

टीप.—१ सुपारी, आंबा, फणस. २ उष्ण. ३ नागचांपा याचीं फुलें.

पुनरुत्थास्यति,

उताहो न पुनरुत्थानाय भवेदस्य मूर्छा. ?

सीता।— हद्धी हद्धी एवं वि हितस्स णिअजणस्स अवत्थं दंसिदम्हि देव्वहदएण. (इति सातंका तिष्ठति)

लक्ष्मण।— आर्य, समाश्वसिहि समाश्वसिहि.

तस्याश्वोरे विदिते, तस्य च नामनि, तथा जयोपाये,

सुकरे शल्योद्धारे, कुतोपि नायं विचारो वा ? ५०

रामः— (समाश्वस्य) वत्स, कियद्दूरं गतोयमृष्यमूकः ?

लक्ष्मण।–आर्य, कश्चिदयमविदूरे भिक्षुरागच्छति. तमहमेतत्पृच्छामि.

(ततः प्रविशति भिक्षुः)

भिक्षु।— अहं किल तावदेतौ राजकुमारौ भिक्षुवेषेण प्राप्तोस्मि.

दशा॰— कथमसौ मत्प्रेरितो वाली भिक्षुरूपेणानयोर्वधार्थमागतो भवेत् ?

सीता.—अंणले, अच्चाहिदं. ?

अन॰— किंतो अहाणे संभंता होसि. ?

सीता.— णं भिक्खुवेसो रक्खसो जह मं चोरिअ आअदो तह अज्जउत्तं वि माआए मारिदुं उवट्ठिदो त्ति तक्केमि.

न मूर्छित पडतो).

व— (संशयित होऊन म्हणतो) ह्याला आतां तर जबर मूर्छा आली आहे ही असीच राहील, किंवा पुनश्च हा उठेल बरें ?

ा—हाय हाय ! असी प्राणनाथाची अवस्था मला दुष्टदैवानें दाखविली ना ? देवा, करें करूं रे ! (असें म्हणून सचिंत होऊन बसते.)

मण— दादा, सावध व्हा, सावध व्हा.

आर्या

चोर कोण, मन्नामहि, तन्नाशाचा उपाय, हीं कळतां,
शल्योद्धरणसुकर मग, तुम्ही ऐसे कशास तळमळतां ?

— (सावध होऊन म्हणतो.) वत्सा, **ऋष्यमूक**पर्वत अजून किती दूर आहे रे ?

मण— दादा, हा कोणी भिक्षु इकडेच येत आहे. त्याला हें विचारितों.

(तदनंतर भिक्षुच्या वेषानें **हनूमान्** पडद्याबाहेर येतो.)

मान्— हा भिक्षूचा वेष घेऊन मी या क्षत्रियकुमारांच्या सन्निध आलों.

ण— काय ? मी **वालीला** सुचविलें होतें, त्याप्रमाणें तोच यां-ारण्याकरितां भिक्षूचें रूप घेऊन आला वाटतें.

ा— **अनले**, हें मोठें अरिष्ट प्राप्त झालें !

ला— अगे, असी उगीच कां घाबरतेस ?

ा—हा भिक्षू नव्हे. तर मला जसा राक्षस चोरून घेऊन आला, तसाच प्राणनाथालाही मायेच्या योगानें मारून टाकावें म्हणून हा कोणी राक्षसच आला आहे असें वाटतें.

लक्ष्मणः— भगवन्भिक्षो, किं जानासि ऋष्यमूकगिरिं ? यत्र च सचिवैश्चतुर्भिः सह सुग्रीवः प्रतिवसति.

भिक्षुः— (स्वगतं) कथं वालिना सुग्रीववधार्थं स्वयमप्रवेशमृष्यमूकगिरिं प्रेषिताविमौ इति ससंशयेन स्वामिना निर्द्धारणाय प्रेषितोऽस्मि. अथवा नैतदेवं, यतः प्रसीदत्यंतरात्मा. (प्रकाशं)

> कादंबिनीधृतोष्णीषः, ककुभारण्यकंकटः,
>
> ऋष्यमूकगिरींद्रोयं, निर्झरिण्यासिवल्लिकः. ५१

कौ पुनर्युवां ?

दशा०— (स्व०) नैव वाली. (प्र०) महापार्श्व, किं न जानाति द्वयोरनयोरेकः खरवधमहापातकी, द्वितीयस्तु शूर्पणखामुखविरूपकरणमहापराधीति ?

सीता.— (स्व०) ण एसो भिक्खुरूवो रक्खसो. (प्र०) अणज्जे, किं इमिणा ण जाणीअदि मंदभाइणिए जाणईए भत्तुणा रूवधरिणी एका अक्खरा, अवरा ताए देवरस्सेत्ति ?

म्हणून यावेळीं घाबरण्याचो गरज नाहीं. पुढें काय होतें तें बरीक पाहूं.

क्ष्मण— भगवन् भिक्षो, चौघां मंत्र्यांसहवर्तमान **सुग्रीव** हा ज्यावर राहतो, तो **ऋष्यमूक** पर्वत कोठें आहे, तें तुला ठाऊक आहे काय ?

मान्— (मनांत म्हणतो) काय ? **वालीस ऋष्य**मूकावर जावबत नाहीं, म्हणून त्यानेंच **सुग्रीव**वधार्थ या दोघांस पाठविलें कीं काय ? स्वामी **सुग्रीव** यासही हाच संशय आल्यावरून त्यानें मला शोध काढण्याकरितां पाठविलें. परंतु माझी मनोदेवता तर प्रसन्न भासते, यावरून हे कोणी शत्रुबुद्धीनें आले आहेत असें वाटत नाहीं. (मोठ्यानें म्हणतो.) **ऋष्यमूक**पर्वत ना ? तो हा जवळच आहे. पहा,

अभंग.

शिरोवेष्टन मेघांचें, अंगीं कवच वनांचें,
निर्झरिणी[१] तरवारी, ऐसा ऊभा वीर गिरी.

परंतु तुम्ही दोघे कोण आहां ?

ण— (मनांत) नाहीं हा **वाली** नाहीं. (मोठ्यानें म्हणतो) अरे **महापार्श्वा**, याला ठाऊक नाहीं काय ? कीं यांतून एक **खर**ाचा वध करून महापातकी झाला आहे व दुसरा **शूर्पण**खेला विरूप करून महापराधी झाला आहे, तेच हे असें ?

ा.— (मनांत म्हणते) हा भिक्षुरूपी राक्षस नव्हे बरें ! (मोठ्यानें) अगे **अनले**, या दोघी अप्सरा आहेत. एकीनें मज मंदभागिनीच्या भर्त्याचें रूप घेतलें आहे आणि एकीनें दिराचें रूप घेतलें आहे हें या भिक्षूला ठाऊक नाहीं गे ?

---

[१] टीप—नद्या.

दाशरथी रामो, यस्याहं लक्ष्मणानुजः

भार्या तस्य च किं ब्रूयां ?—

भिक्षुः— ततःपरं श्रुतवानस्मि; रावणेन ह्वता सेति.

लक्ष्मणः— सुग्रीवो गतिरत्र नः ५२

भिक्षुः— अहं हनुमान्नाम तस्य सचिवोस्मि. तदिदानीं दिनकरकुलप्रदीप, देव, श्रूयतां.

वालिनास्य ह्वतां भार्यां, हत्वा तं, यदि दास्यसि,

सगणं रावणं हत्वा, सोपि दास्यति ते प्रियां. ५३

यदग्रजस्य राज्ञो दंडचक्रमर्बुदकोटिसहस्रसंख्याकमिष्यते.

दशा०— (सक्रोधं) किमुच्यते भिक्षुहतकेन ? क मे चंद्रहासः ?

आदौ भिक्षुमहं हन्यां, हनिष्यामि ततः परं

सुग्रीवमृष्यमूकस्थं समं सैनैश्चमंत्रिभिः ५४

(विचिंत्य) कथमस्थाने संरंभः ? ननु क्षत्रियबटुवधाय प्रहिता वाली तत्सुहृदोपि हनिष्यति एव तावत्.

महा०— युक्तमुक्तं स्वामिना.

सीता— (सहर्षं) सुसिं लिहं एदं परोप्परं लक्खीअदि.

रामः—अस्त्वेवं, तर्हि ऋष्यमूकमभिगच्छावः (इति सर्वेप रिक्रामंति)

क्ष्मण— श्लोक.

हा राम पङ्क्तिरथपुत्र वडील साचा,
सौमित्रि मी अनुज, जाण, असें तयाचा.
याची प्रिया जनकजा, वदुं काय तूतें—

नुमान्.— पुढचें वर्तमान मी ऐकिलें आहे कीं तिला रावणानें ह-
रून नेलें.

क्ष्मण— श्लोक. (चतुर्थ चरण).

सुग्रीव हाच गति जाण अतां अमूतें.

नूमान्— मी सुग्रीवाचाच सचिव आहे. माझें नांव हनूमान.
असो आतां, हे सूर्यवंशप्रदीपा देवा, ऐकावें.

श्लोक.

वालीनें हरिली भार्या, देशी मारूनि त्याजला[1],
रावणा मारुनी तोही[2] सीता देईल तुजला.

त्याच्या वडील भावाचें सैन्य ह्मटलें ह्मणजे अर्बुदांच्या हजारों
कोटी आहेत.

ावण.— (क्रोधानें) हा दुरात्मा भिक्षु काय ह्मणतो रे ? माझा
खड्ग कोठें गेला तो ?

श्लोक.

आधीं वधीन हा भिक्षु, मग सुग्रीव वानरा
ऋष्यमूकास जावोनी मध्यां सैन्यांसवें खरा.

(विचार करून ह्मणतो) अरे हें काय ? भलत्याच वेळीं मी
असा काय उतावीळ होतों ! क्षत्रियबटूंना मारण्याकरितां वा-
लीची योजना केली आहे, तर तो त्यांना त्यांच्या मित्रांसुद्धां
मारून टाकीलच.

महापार्श्व.— वाहवा ! महाराजांनीं ठीक ह्मटलें.

सीता.— (हर्ष पावून ह्मणते) परस्परें समदुःखी मिळून परस्परांच्या
बायका आणून द्याव्या हें यांचें खातें बरें जमलें बाई !

राम.— बरें आहे. तर चला आतां ऋष्यमूकाप्रत जाऊं. (असें
बोलून सारे इकडे तिकडे फिरतात).

टीप—१ सुग्रीवाला. २ सुग्रीवही.

रामः— किमिदं मार्गनिरोधकमद्रिकूटमिवोन्नतमस्थिकदंबकं दृश्यते. १

हनु०—वालिहतविक्षिप्तदुंदुभेरयमस्थिशेषः

रामः—तदेनमुदस्यामि गगनाय (इति क्षेपणं नाटयति)

लक्ष्मणः—(साश्चर्यं) कथमार्यः पादांगुष्ठेन दूरतो दशयोजनमिदमस्थिकूटं विक्षिपति ।

हनु०—(स्व०) महासत्वोयं राजन्यकुमारः । (प्र०) देव, दोर्भ्यामाहवावसाने योजनमात्रमुत्क्रामज्जीवितमेतमुदक्षिपद्वीरो वानरेंद्रः.

रामः—(पुरोवलोक्य) कस्य पुनरिमे शरविवरा दृश्यंते शालतरवः १

हनु०—वालिन एव.

लक्ष्मणः — कथमंगुष्ठनिष्पीडितभूमिभागसमरेखीकृतानेतानेकशरेण युगपदार्यो विदारयति १

हनु—(सहर्षं) देव, पश्य पश्य सुग्रीवोयमवरजो वालिनः सहैव मंत्रिजनेन पर्वतशिखरादवतरति. तदहमेवं मन्ये.

पादांगुष्ठविकीर्णदुंदुभितनूकंकालगम्याध्वना,
हेलादारितशालसप्तकशरप्रोताचलक्षोणिना,
आर्येणातिबलेन वालिविजये संभावितप्रत्ययः
सख्यं लब्धुमसावुपैति, भवितुं राजा हरीणामपि. ५५

दशा०—(साश्चर्यौवेगं)

.—मोठा पर्वतप्राय असा हा कोणाचा अस्थिपंजर वाटेमध्येंच आडवा पडला आहे बरें! त्यानें सगळा मार्ग रोधून टाकिला आहे.

ा०—वालीनें दुंदुभिनामा राक्षस मारिला, त्याचा हा अस्थि शेष आहे.

.—तर याला मी आकाशांत उडवून देतों. (असें ह्मणून उड-विल्या सारिखें करितो).

मण.— (आश्चर्य पावून) काय! दादांनीं हा अस्थिपर्वत नुस-त्या पायाच्या अंगठ्यानेंच चाळीस कोसपर्यंत उडवून दिला कीं!

मान.—(मनांत) हा क्षत्रियकुमार मोठा विलक्षण बलवान् आहे ब्वा! (मोठ्यानें ह्म०) हे देवा, युद्धाच्या अंतीं, जीव जात असतां, वालीनें याला दोहीं हातांनीं केवळ चारकोस मात्र फेकून दिलें होतें.

.—(पुढें पाहून ह्मणतो.) अरे, हे शालवृक्ष कोणाचे आहेत? यांना शरविवरेंही पडलीं आहेत.

०— ते वालीचेच आहेत.

मण.— काय! अंगठ्यानें भुईदाबून त्या वृक्षांस समरेखेंत आ-णून एक्याच बाणानें दादांनीं त्यांचा भेद केला.

०—(हर्ष पावून ह्मणतो) हे देवा, पहा पहा! वालीचा धाक-टा भाऊ जो सुग्रीव तो आपल्या मंत्र्यांसहवर्तमान पर्वतशिख-रावरून खालीं उतरत आहे त्यावरून मला वाटतें—

श्लोक.

हाडें तया दुंदुभिराक्षसाचीं अंगुष्ठमात्रें उडवीत साची,
एके शरें सातहि शाल झाडां भेदूनि केला सहजें चुराडा,
हें पाहुनी निश्चितचित्त झाला, कीं राम मारील ममाग्रजाला,
सुग्रीव येतो कपिराज[1] व्हाया, तसाचि हा[2] सख्य तुझें कराया.

ण.— (आश्चर्य पावून ह्म०)

टीप.—[1]वानरांचा राजा होण्यास. [2] सुग्रीव.

अक्रान्मजेन हरिणा स्पृहणीयसख्यो,

हंता किमेष न भविष्यति वालिनोपि । ५६

(विमृश्य)

प्रहर्त्ता च प्रहर्तॄणामंतकस्यापि चांतकः,

शिलावर्पी वने वाली जेतुं शक्योस्ति केनचित्.५७

सीता.—[१] दिट्ठिआ अज्जउत्तअस्स सरिसमित्तलाहो तक्कीअदि.

रामः— मामसावुपैतु.

(ततः प्रविशति सानुचरः सुग्रीवः)

सुग्रीवः—(उपसृत्य) आश्चर्यमाश्चर्यम्

याभ्यां भीता वयमिमौ वालिना प्रहिताविति,

तावेव मे सखीकर्तुमानीयेते हनूमता. ५८

हनु०—देव, सुग्रीवः प्रणमति.

रामः—अपि कुशलं वयस्यस्य (इत्यालिंगति.)

सुग्रीवः—किमतोप्यस्ति मे कुशलं ? यदत्रभवतो वयस्यपदप्रयोग भाजनमभूवं.

रामः — सखे किन्न जानासि विश्रवसः सुतं रावणं अपि च तस्य निवासनगरीं वा ?

दशा०—किमुत्तरं ददाति सुग्रीवः? (इति शृणोति)

सुग्री०—देव, नाहं किमपि जानामि.

सप्त सालवृक्ष भेदी एकसरें जो का एक्याशरें क्षणांतची.
सुग्रीवही सख्या ज्याच्या इच्छी करूं,शकेना तो मारूं वाली कैसा?

(विचार करून ह्म०) अँः

साकी.

प्रहर्तयाला प्रहार करिता यमाचाहि घे प्राण,
तो वाली रणिं शिला वर्षितां जिंकि तयाला कोण ?

सीता.— देव थोर म्हणून प्राणनाथाला आपल्या सारिखाच मित्र मिळाला.

राम.— तो मजकडेसच येत आहे !

(तदनंतर मंत्र्यांसहवर्तमान सुग्रीव पडद्याबाहेर येतो).

सुग्रीव.— (जवळ येऊन आश्चर्यानें ह्मणतो).

श्लोक.

वालीनें धाडिलें ऐसें मानूनी पावलों भया,
आणी हनूमान् त्यांमाची मशीं मैत्री करावया.

हनू०—हे देव रामचंद्र, हा सुग्रीव चरणाप्रत वंदन करितो.

राम.—मित्रा, कुशळ आहेस कीं ? (असें ह्मणून सुग्रीवास आलिंगन देतो).

सुग्रीव.—परमश्रेष्ठ जो तूं, त्या तुझ्या मुखांतील मित्र या पदाचे प्र- योगास मी पात्र झालों, यापेक्षां आणखी कुशळ तें कोणतें असावें?

राम.—सख्या, विश्रव्याचा पुत्र रावण हा कोण ? व त्याचें राह- ण्याचें नगर कोणतें ? हें तुला ठाऊक आहे काय ?

रावण.—(सुग्रीव काय उत्तर देतो तें ऐकण्याकरितां तत्परतेनें का- न देतो).

सुग्रीव.—देव, तें मला कांहीं ठाऊक नाहीं.

वैदेहीमुपरुध्य विभ्रमवने यत्पंचवक्त्रान्दृतां
प्राणी विस्मरतु स्थितिं मम विदन्नप्यामहेंद्राद्वने,
इत्याराधनतो मया भगवतो लब्धो वरो धूर्जटे-
रस्माद्विस्मृतवानतः परिचयेऽप्येषोनुजो वालिनः. ५९

सीता.—एसो वि वाणरवहू लंकेसुरप्पउत्ति ण जाणइ, ता अज्जउत्तस्स को उण एसोअवणे रक्खसीहिं उवरुद्धं मं कहइस्सदि. १

अन॰—कुदो इदोवरं एरिसी चिंता १ णं सुग्गीवभडजणो एत्थ को वि आगदुअ तुमं दट्ठूण कहइस्सदि.

सुग्रीवः—किंतु गगनांगणे केनापि राक्षसेन नीयमानया कयापि राजकन्यया मम समक्षं निपातितमिदमाभरणगर्भितमुत्तरीयं. (इत्यर्पयति)

रामः—(दृष्ट्वा) तदीयमेवेदमुत्तरीयं (इति प्रतिगृण्हाति)

दशा॰—(सावेगं) इदमविज्ञातं मया त्वरमाणेन, यदिदमुत्तरीयं विभ्रंशितवती.

सीता.—दिट्ठिआ मए विमुक्कं अज्जउत्तस्स तस्सिं वणे अद्धं पाविदं

रामः—(सहर्षशोकं स्वगतं) तदीयमेवेदं.

ह. ... नाहीं ही गोष्ट काय आहे ?

ण.— (हांसून) ही मसलत आम्ही निराळीच लढविली आहे, कळलें अमात्यजी ! कसी ती ऐक सांगतों.

श्लोक.

सीते पंचवटींतुनी हरुनियां नेलें अशोकीं वनीं,
जे प्राणी वसती महेंद्र गिरिचे सीमास्थळा पासुनी,
त्यांते त्वत्स्थितिविस्मृती पडु असा, शंभूस आराधितां,
झाला तद्वर, यामुळें विसरला हा मत्पुरा जाणतां.

ता.— काय ! हा वानरराजही लंकेश्वराचें वर्तमान जाणत नाहीं ! तर मग अशोकवनामधें राक्षसींचे पाहाऱ्यांत मला ठेविलें आहे हें प्राणनाथास कोण तरी सांगेल ?

नला.— आतां यापुढें ही काळजी करणें कशास पाहिजे ? सुग्रीवाच्या सरदारांपैकीं कोणी तरी येथें येऊन तुझी भेट घेऊन त्याला वर्तमान सांगेल.

ीव.— परंतु कोणी एक राक्षस आकाशमार्गानें एके राजकन्येला घेऊन जात असतां, तिनें मजसमक्ष आंगावरील वस्त्रांत आपलीं भूषणें बांधून तें खालीं टाकून दिलें. तें हें पहा. (असें ह्मणून रामाच्या स्वाधीन करितो).

.— होय होय, तिचेंच हें वस्त्र होय. (असें ह्मणून हातीं घेतो.)

ण.—(दुःखाच्या वेगानें ह्म०) अरेरे! माझ्या त्या उड्डाणाच्या वेगानें तिनें शेला केव्हां टाकिला, तें मला समजलेंच नाहीं. काय करावें?

ता.— वनांत असतां प्राणनाथाचें अंगवस्त्र अर्धें फाडून घेतलें होतें, तें यावेळीं म्या खालीं टाकिलें, हें दैवानें चांगलें झालें.

.— (हर्षानें व शोकानें मनांत ह्मणतो) तेंच हें वस्त्र.

यच्चाकर्षति कांतया मयि कृतभ्रूभंगमालोक्यते,

कांता सा च यदंचलेन सहसा मां वीजयत्येकदा.६०

दृशा०- बलवती खलु राजसूनोरियमुत्कंठा. (साश्चर्यं पुनः पुनः प्राणानुन्मीलयति.)

सीता.- (सोद्वेगं) [१] मं विणा उत्तरिज्जं मह दट्ठूण कहं अज्जउत्तेण तं अवत्थंतरं तरिदं ?

रामः— दृष्टव्यान्यन्यान्याभरणानि प्रियायाः (इत्युत्तरीयं विसृज्य सास्रं पश्यन् स्व०)

हारस्त्वस्याः स्तनकलशयोरंगरागांकितोयं,

तस्या लीलागमनपिशुनौ नूपुरौ नूनमेतौ,

एषा तस्याः कनकरसना, किन्न जाने—

दृशा०- (सहर्षं) नूनमाभरणावलोकनेन जीवितं त्यजेदेष राजपुत्रः.

सीता.— अज्जउत्तो एव्वं चिंतअंतो आसि त्ति अंगारेसु अमिदेसु आसिबिअं विअ मोहिदं हिअअं.

सुग्री०- (स्व०) ननु नूनमेतद्दर्शनेन स्मरति जानकी अत एव

B4

A3

जें कांताकुचकुंभपत्रमकरी[1] कस्तुरिनें लांछिलें[2],
जें दावी कठिनोन्नता तनुतरा वक्षोजयुग्मा भलें,
ज्याला दाटुनि ओढितां प्रियतमा रागेंचि पाहे मला,
ज्याला चारुनि घालि ती मजवरी वारा बहू चांगला.

णा—या राजपुत्राची प्रीति बायकोवर कांहीं जबर आहे बोबा- (आश्चर्य पावून पुनः पुनः उसासे टाकितो.)

ा—(उद्विग्न होऊन ह्मणते) माझा शेला पाहिल्यावर माझ्या विरहामुळें प्राणनाथाची जी अवस्था झाली असेल, ती त्यानें कसी कंठिली असेल कोण जाणें !

—प्रियेचीं दुसरीं भूषणेंही पहावीं. (असें ह्मणून शेला ठेवून अभु आणून पाहतो व मनांत ह्मणतो.)

श्लोक.

तीचा हारकुचांगरागयुत[3] हा, लीलागती सूचकें
हीं हैमी पदभूषणें, सुख बहू शब्देंचि देती निकें,
तीची ही रशना[4] सुवर्णघटिता,—

णा—(हर्षानें ह्मणतो) खचित, हीं भूषणें पाहूनच हा राजपुत्र प्राण सोडील यांत संशय नाहीं. वाहवा, ठीक आहे हें !

ा—प्राणनाथ असें चिंतन करीत बसला आहे यामुळें माझें हृदय विंगळांनीं भरलेल्या कुंडांत पडल्याप्रमाणें वेदना पावत आहे.

व—(मनांत ह्मणतो) हीं भूषणें पाहून याला प्रियेची आठवण झाली. ह्मणूनच याचें

—१ कांतेच्या कुचांवर कस्तुरीनें काढलेल्या वेलबुट्टीनें. २ चिन्हित झालें. ३ स्तनाची उटी तिनें युक्त. ४ मेखला.

मदाजलकणापत नवाङ्कुरामवाबुज. ६१

(प्र०) सखे, कृतमश्रुपातेन. लप्स्यते जानकी

रामः— (सानुस्मरणं स्वगतं)

कदाचित्

पाणिभ्यां नः फलति कलहे कर्षणक्षेपयोर्वा. ६२

(प्र०) सौमित्रे, धारय मां (इति मूर्छति.)

दशा०— किमतःपरं ? एतदंतं खल्वस्य जीवितं. (इतिसहर्षमु त्तिष्ठति)

महा०— प्रेक्षणकमेतत्. (इति निवारयति)

सीता- एदस्स अज्जउत्तव्वावारस्स परिण्णाणेण तं तं अवत्थं सुम- रिअ कोवि मे अत्थि विआरो. किं करिस्सं । (इति मूर्छति)

अ०— हला, समस्ससिहि समस्ससिहि.

लक्ष्म०— आर्य, समाश्वसिहि समाश्वसिहि.

रामः- (समाश्वस्य) सुग्रीव, यदि सख्यमिच्छसि, प्रसारितोयं पाणिः.

सुग्री०— (सहर्षं पाणिना तमभिमृशति.)

(नेपथ्ये)

(मोठ्यानें ह्मणतो) सख्या, अश्रू आणणें पुरे कर. **जानकी** प्राप्त होईल, त्याबद्दल अगदीं चिंता करूं नको.

— (मागील स्मरण करून बाकीचा श्लोक मनांत ह्मणतो.)

जीला[1] धरोनी करें

ओढाताण अशी करूं उभयतां अंतःपुरीं आदरें.

(मोठ्यानें ह्मणतो) **लक्ष्मणा**, पडलों रे पडलों, धर लौकर ! (असें म्हणून मूर्छित पडतो).

ण— अँः, आतां याउपर हा कोठून वांचतो ? येथपर्यंतच काय तें याचें जीवित ! आतां येथें कशास बसावें ? (असें म्हणून हर्षानें उठायास लागतो).

पाश्वं— महाराज, हें नाटक आहे, हें खरें नव्हे. (असें म्हणून त्याचें निवारण करितो.)

ा— प्राणनाथाची अशी अवस्था पाहून व त्या त्या मागील गोष्टींचें स्मरण होऊन माझ्या मनाला कांहीं विलक्षण विकार उत्पन्न होतो बाई, तो सांगतांही येत नाहीं. काय करूं गे ! (असें म्हणून मूर्छित होतें).

ला— अगे **सीते**, सावध हो, सावध हो.

मण— दादा, सावध व्हा, सावध व्हा.

— (सावध होऊन म्हणतो) **सुग्रीवा**, सख्य करण्याची इच्छा असली तर हा मी आपला हात पुढें केला.

व— (आपल्या हातानें त्याचा हात धरितो).

(इतक्यांत पडद्यापलीकडे **वाली** बोलतो).

टीप— १ ज्या रशनेला.

सुग्रीवेण विराधिना मम समं सख्यं विधत्ते च यः,

तस्यैतस्य विनिग्रहाय महती हस्ते शिलेयं धृता,

यल्लक्ष्मीकृतिरस्य भार्गवजितुः कीर्तिं समं कृंतति. ६३

सुग्री०— कथमेवं ब्रवीतीति ? स्वयमेवागतो वाली.

हनूमा०— (स्व०) अहो प्रमादः सुग्रीवस्य, यद्वालिनो दुष्प्रवेश

मृष्यमूकशिखरं परित्यजन्निह वनांतरे समागतः ।

भवतु. रामसन्निधानमेतस्याभयंकरं.

रामः– (सहर्षं) कथमेतस्य कंठीरवस्येव ध्वनिः !

लक्ष्म०— (सकोपं) अरे रे मर्कट, त्वल्लक्ष्मीकृतिरस्माकमेव कीर्तिं

निर्कृंतति. अपिच

भ्राता मे भरतः प्रशास्ति वसुधां तेनायमार्यार्थितः,

प्रस्थाने मयि दुष्प्रवृत्ति विपिने मध्यस्थयासाविति,

पापस्त्वं रमसे चिराय रुमया यद्भ्रातृदारैः समं,

वध्यस्तत्किमनेन ? नास्ति भुवने गोप्तापि, किं मोक्ष्यसे ? ६४

दशा०— कथं रामसमापनार्थं महाबलो वाली संप्राप्तः ?

सफलं खलु ममेदानीमाराधनं ताारारमणचूडामणेः,

कथमसौ वालिनं वध्यं मन्यते विमूढमनाः सौमित्रिः ।

माझा मित्र दशास्य, ...
सो माझा रिपु सूर्यपुत्र[1] सखिता त्यासींहि केली वनीं,
मारायास तयास ही दृढशिला घेवोनि आलों, पहा,
जीचा घातचि जामदग्न्यरिपुच्या कीर्तीस हर्ता. अहा !

ग्रीव— काय ? ही गर्जना ऐकूं येते, त्यापेक्षां **वालीच** स्वतो आला वाटतें ?

हनुमान्— (मनांत म्हणतो) अरेरे ! **वालीचा** प्रवेश जेथें व्हावयाचा नाहीं अशा त्या **ऋष्यमूक** पर्वताचें शिखर सोडून **सुग्रीव** या वनांत आला, ही गोष्ट त्याजपासून चुकली ! बरें असो, आतां **रामचंद्र** जवळच आहे, त्यापेक्षां त्याला कांहीं भय नाहीं.

राम— (हर्ष पावून ह्मणतो) वाहवा ! या वीराचा स्वर तर सिंहाप्रमाणें गंभीर आहे !

लक्ष्मण— (क्रोधयुक्त होऊन म्हणतो) अरे माकडा, तूं शिला मारून आमची कीर्त्ति भग्न करणार काय रे ? तुला माकडाला मारिलें असतां आमची बरीक अपकीर्त्ति आहे. दुसरें,

श्लोक.

मद्भ्राता भरत प्रशासन करी पृथ्वीस, त्यानें दयें,
दुष्टांनां विपिनीं वधा ह्मणुनियां केली विनंती स्वयें,
तूं पापी निजबंधुदाररत, रे शिक्षा तुला योग्य हो,
कैसा सोडिल तो तुला अजि अतां, जो पाळितो ही मही.

रावण.— काय ! **रामाची** समाप्ति करून टाकण्याकरितां, महाबलाढ्य जो **वाली**, तोच प्राप्त झाला कीं ! त्यापेक्षां चंद्रचूड भगवान **शंकर** यांचें जें मी आराधन केलें, तें आज सफळ झालें ! हा मूर्ख **लक्ष्मण** याला दंडनीय असें मानितो काय !

टीप— १ सुग्रीव.

ण निब्भच्छिअ धीरत्तणववुअ गंभीरमुहुरं एसो आलविदो !

(पुनर्नेपथ्ये) हंत हंत, किमुक्तमनेन शूर्पणखामुखविरूपक-

रणशूरमानिना सुमित्रासूनुना ?

अयं घुणाक्षरन्यायो यद्विराधो हतोमुना,

शक्तिरस्यास्ति चेद्योद्धुं, दर्शयत्वेष तामपि. ६५

अथवा तिष्ठत्वयमकृतप्रतिज्ञः. भो भो रघुकुमार,

शश्वत्ते त्वद्वयं तप्तं जानकीविरहाग्निना,

विध्येदियं मम शिला वेगव्याकीर्णशोणितं. ६६

कुशा०— युक्तमित्रमुक्तमित्रसूनुना.

सीता.- (सातंकं) हंला अणले, कहं हुविस्सदि त्ति वेवइ मे हिअअं!

अन०— रेहुवीरो ज्जेवेणं परिभविस्सदि.

राम:- तर्हि संप्रहारोचितस्त्वयमुद्देशः प्रविश्यते. (इति निष्क्रांतः)

(नेपथ्ये)

हा हदम्हि मंदभाइणी ! सिलाए पावणादो पुव्वं एव्व सिध्धहत्थेण रहुकुमारेण एक्कोदग्गीकरभीसणो सरो विमुक्को, जो मह णाहस्स पाणं गण्हिअ गओ त्ति सुणीअदि.

त्याशीं धीरपणें गंभीर व मधुर असें योग्य भाषण केलें.

(पुनः पडद्याच्या आंतून **वाली** बोलतो) अरे, **शूर्पणखे**चें मुख विरूप करून टाकिलें एवढ्याच कारणावरून आपल्याला मोठा शूर ह्मणविणारा सुमित्रापुत्र काय बडबडतो रे !

श्लोक.

न्यायानें[1] काकतालाच्या[1] **विराधा** वधिलें वनीं
शक्ति याला असे युद्धीं दाखवावी तरीं रणीं.

अथवा शत्रुवधाची प्रतिज्ञा कांहीं यानें केली नाहीं. तेव्हां ह्या असो. (**रामा**प्रत ह्मणतो) अरे **रघुकुमारा रामा,**

श्लोक.

तप्त झालें त्वद्हृदय **जानकी** विरहानलें,
शिळेनें फोडुनी त्याला काढितों रक्त त्यांतलें.

[र]ावण.— इंद्रपुत्र **वाली** यानें हें बरोबर भाषण केलें.

[स]ीता.—(व्यग्र होऊन म्हणते) **अनले**, आतां कसें होईल गे? माझें हृदय तर थरथर कांपतें बाई !

अनला.—भिऊं नको, **रघुवीर**च त्याचा पराभव करून टाकील. तूं पहा तर खरी !

[र]ाम.— युद्ध करण्याजोगें स्थळ तें पलीकडे आहे. तर आतां त्या स्थळीं जातों. (असें म्हणून निघून जातो).

पडद्याच्या पलीकडे **तारा** (**वालिस्त्री**) शोक करिते) अगे हाय हाय ! मज मंदभागिनीचा घात झाला कीं ! शिला फेंकून मारणार तों पूर्वींच, युद्धकुशल जो **राम** त्यानें भुजंगासारिखा भयंकर असा एक बाण सोडिला, तो माझ्या पतीचा प्राण घेऊन गेला असें सांगतात. तर आतां काय करूं गे !)

टीप—१ काकतालीय न्यायानें.

सुग्री०- कथं हतो वाली ? अतएवाकर्णितवालिवधा गृहान्निर्गता विलपति तारा. सौमित्रे, तदहं सपरिवारो रामपादोपजीवनाय गच्छामि. (सपरिवारो निष्क्रांतः)

दशा०- कथं वाली रामेण हतः ? किमिदं विश्वसनीयं ? नहि सलिलेन धार्यते पाषाणः .

(नेपथ्ये)

खेलद्धेलाब्जमालं शकलितरणकृद्दुंदुभिक्रूरशृंगं,
कक्षप्रक्षिप्तरक्षःपतिविधुतशिरःप्रांतघातक्षमार्तं,
तारावक्षोजहाराद्दृतघुसृणरसं वालिना बाहुमध्यं
विध्यन्बाणो विदध्यान्मम शुभमनिशं रामतूणीरधामा. ६७

महा०- राजन्वालिवधजनितसमग्रहर्षस्य सुग्रीवस्य शुभसंभावनबोधकं वचनमेतत्.

दशा०-(सक्रोधमुत्थाय) नन्वहमाहवविमर्दमिदंयनिर्लूनदिक्पालकर्णो रावणः तदासामसंभावितार्थमभिनयंतीनामप्सरसां केशांल्लुंचयामि.

महापा०—(अंजलिं बध्वा) प्रसीद, महाराज, प्रसीद. नन्विदमुशनसा भगवता खलु निबद्धं प्रेक्षणकं, तदत्रानृता कथाप्रवृत्तिः.

ग्रीव.—काय? **वाली** मारिला गावतो? म्हणूनच हे त्याच्या वधाचें वर्तमान ऐकून ही त्याची स्त्री **तारा** विलाप करीतच घरांतून बाहेर निघाली. तर **लक्ष्मणा,** मी आतां रामाच्या पादसेवनार्थ परिवारासुद्धां जातो. (असें म्हणून सपरिवार निघून जातो.)

वण.—काय? **वाली** देखील **रामानें** मारिला? या गोष्टीवर कसा भरवसा ठेवावा? पाषाण कोठें पाण्यावर तरतांना ऐकले आहेत!

(पडद्याच्या पलीकडे **सुग्रीव** बोलतो.)

श्लोक.

जेथें पंकजमाळ शोभत असे, तें दुंदुभीचें महा
शृंग स्पष्टहि लागतां झडकरी मोडोनि गेलें पहा,
कक्षाक्षिप्तदशास्यदीर्घपदजा[1] घायांस[1] सोसी कसें,
तारेचा कुचहार लागुनिच जें स्नेहार्द्र झालें असे,
अशा त्या **वालिहृदया** जेणें भेदुनि टाकिलें,
तो **रामबाण** अनिश अस्मत्क्षेम[2] करो भलें.

महापार्श्व—महाराज, वालीचा वध झाल्यामुळें सुग्रीवाला मोठा हर्ष होऊन तो असी शुभसूचक प्रार्थना करीत आहे.

रावण.—(क्रोधानें उठून म्हणतो) अरे, दिक्पतींना देखील ज्याणें रणांगणांत निर्दयपणें झोडून टाकिलें, तो हा मी **रावण** आहें बरें! ह्या अप्सरा रांडा असंभावित गोष्टीचा खेळ करून दाखवितात म्हणून यांचे मी आतां केसच उपटून टाकितो पहा!

महा॰—(हात जोडून म्हणतो) महाराज, कृपा करावी. परमपूज्य जे **शुक्राचार्य,** त्यांनीं हें नाटक रचिलें आहे. यांत असत्यकथा कदापि यावयाची नाहीं, असें निश्चयें समजावें.

टीप—१ खाकेंत मारलेला जो रावण त्याच्या पायांचे जे घाय त्यांस. २ आमचें कल्याण.

यसख, हा दुंदुभिदानवसमरसंदर्शितबाहुविक्रम, हा हरिकुलचक्र-वर्तिन्.

हते विराधेपि, हते खरेऽपि स्थिता जयाशा त्वयि भूयसी मे,
वाली स एव त्वमभूस्तथा चेल्लुकाजनस्यायमभाग्यभूमा. ६८

लक्ष्मणः— कथमार्यो वालिनं विजित्य संप्राप्तः !

(ततः प्रविशति रामः)

रामः— (उपसृत्य) लक्ष्मण, सपरिवार एव सुग्रीवो राज्याभिषेकाय प्रवेशयितव्यः किष्किंधायां, यौवराज्यायांगदश्च.

लक्ष्म०— दीनजनानुकंपी खल्वार्यः.

सीता०— [१००] एव्वं णेदं ण मं दीणेत्ति जाणाइ अज्जउत्तो.

अ०— [१०१] हलो, किं भणासि ? किं णिमित्तं दुक्करो रणभीसणस्स वालिणो वहो इमिणा किदो ?

(नेपथ्ये)

राज्यं प्राप्य रघूद्वहान्मघवतः समीहितस्याद्वे
सुग्रीवेण नियोजिता हरिचमूरन्वेषितुं जानकीं.

लचक्रवर्तिन्.

श्लोक.

समरिं जरि **विराधा** मारिले त्या **खरा**ही,
तुजवरिच जयाशा माझि रे होति, वा, ही,
अवचित जरि तूंही मृत्युतें पावलासी,
खचित विधिच झाला शत्रु **लंकापुरासी.**

— काय ? **वालीला** मारून दादा परत आले ?

(तदनंतर **राम** पडद्याच्या बाहेर येतो).

- (लक्ष्मणाच्या जवळ येऊन म्हणतो) वत्सा **लक्ष्मणा,** **सु**ग्रीवाला राज्याभिषेक करणें आहे, व **अंग**दाला यौवरा- देणें आहे, यास्तव या उभयतांना परिवारासुद्धां **किष्किं**- नगरींत घेऊन जावें.

— खरेंच ! दीनजनाविषयीं दादा फार दयाळू आहेत.

— असें आहे, तर प्राणनाथ मला दीन असें समजत नाहींत, वाटतें ?

— अगे, असें कसें ह्मणतेस ? युद्धाविषयीं मोठा भयंकर **वाली,** त्यालाही जें मारिलें तें कोणाकरितां बरें ?

ांत पडद्याच्या पलीकडे **शुक** व **शार्दूल** हे दोघे बोलतात).

श्लोक. (पूर्वार्ध)

ली मारुनि राज्य **राम**विभुनें सूर्यात्मजाला[1] दिलें,
तें **भूल**नयेस[2] वानरभटां[3] शोधावया धाडिलें,

— १ सुग्रीवास. २ सीतेस. ३ वानरयोध्यांस.

रामः- प्रियं नः (उपसृत्य) वत्सलक्ष्मण, यावज्जानकीप्रत्युपलंभमस्मिन्प्रस्रवणगिरौ स्थास्यामः (इति निष्क्रान्तौ.)

दशा०— (विचिन्त्य) किमत्र प्रतिविधातव्यमस्माभिः ?

सीता.— (सहर्षं) अंणले[१०२], सच्चवअणा खु तुमं.

(पुनर्नेपथ्ये)

सखे शुक, किन्न पश्यसि ?

तस्मादेव जटायुरग्रजगिरा विज्ञाय सीतास्थितिं

लंकाकौतुकदर्शनेन हनुमानंभोधिमुल्लंघते. ६९

(पुनर्नेपथ्ये) सखे शार्दूल, यथादृष्टं लंकेश्वराय निवेदयितुं गच्छामः

दशा०— कथमस्मत्प्रहितयोः शुकशार्दूलयोरयं संलापः ? अहो, मया रामं प्रति चारप्रेषणमपि विस्मृतं ! (सविमर्शं)

जानकीकृतकामस्य रात्रावस्यांतरन्वहं

मन्त्रिणां किमुपायोयं मम कार्यान्वेषणे ? ७०

महा०-(सस्मितं) महाराज, प्रेक्षणकमेतदर्थमेव प्रदर्शितं.

—ठीक, यांत आमचें हितच आहे. तर वत्सा **लक्ष्मणा, जा**-नकीचा शोध लागेपर्यंत आतां या **प्रस्रवण** पर्वतावरच आपण कालक्षेप करून राहूं. (असें बोलून दोघे निघून जातात).

ग— (चिंतन करून) तर आतां आपण यावर प्रतीकारार्थ को-णती मसलत योजावी ?

ा— (हर्षित होऊन) **अनले,** तूं सत्यवचनी खरी ? तुझ्या म्हणल्याप्रमाणेंच झालें !

(पुनः पडद्यापलीकडे **शार्दूल** बोलतो).

सख्या **शुका,** पाहत नाहींस काय ?

श्लोक. (उत्तरार्ध)

> **संपाती**वचनावरूनि कळली **सीता**निवासस्थली,
> अब्धी लंघुनि हा अजीच **हनुमान् लंके**स येतो बली.

(पडद्यापलीकडे **शुक** बोलतो.) सख्या **शार्दूला,** आपण जें काय पाहिलें तें जाऊन महाराज **लंकेश्वर** यांप्रत निवेदन करूं.

ग— काय ! **शुक** व **शार्दूल** या दोघांस मी पाठविलें होतें तेच हें असें बोलत आहेत ! अहो काय सांगावें ? **रामा**कडे हेर पाठविले होते त्यांचें देखील मला स्मरण राहिलें नाहीं ! आणखी असें वाटतें.

श्लोक.

> **सीता**कामें सदा गेहाभ्यंतरीं निजलों बरा.
> प्रबुद्ध[१] त्या[२] करायास मंत्र्युपायचि हा खरा.

पार्श्व— (किंचित हांसून ह्मणतो) महाराज, नाटक जें दा-खविलें तें येवढ्याकरितांच दाखविलें.

टीप— १ जागें, २ त्या मला.

सीता.— (सहर्षातिशयं) हला अणले, अम्हे वि असोअवणिअं एव्व गच्छम्ह; जं हणुमंतेण समुद्दो लंघिज्जदि त्ति सुणीअदि.

(इति निष्क्रांते.)

दशा.— तर्हि, महापार्श्व, परितः किंकराननुशास्मि,

प्रायः शोषयत प्लवंगमच्यमूमार्गे फलग्राहिणो
वृक्षान्पोषितकंकैर्वितनुत प्राकारमभ्रंलिहं,
लंकां वृष्ठ तथा वितन्यथ यथा नेमां हनूमान्विशेद्
यत्पथ्यं मम सांप्रतं तदहमप्यालोचये मंत्रिभिः ७१

(इति महापार्श्वेन सह निष्क्रांतः)

इति जानकीपरिणये षष्ठोऽकः.

समुद्रलंघन करून येत आहे असे म्हणतात, तर
ही **अशोकवना**प्रतच जाऊं, चला. (असे बोलून दोघी निघून जातात).

[राव]ण— महापार्श्व, तर आतां सेवकास ही माझी आज्ञा कळवून ताकीद द्यावी, कीं

ओव्या.

वानरसैन्य आतां येईल, तें फळें खाउनी निर्वाह करील,
ह्मणोनि फळझाडें मार्गांतिल शुष्क करोनि टाकावीं.
नगरा भोंवतील तट, त्यास लोहकंटक उद्भट
लावोनियां घनदाट, आकाशचुंबी उंच करा.
हनूमान् प्रवेशेना लंकेंत, ऐसा ठेवा बंदोबस्त,
मीही मंत्र्यां समवेत, बैसोनि हित विचारितों.
(असें बोलून **महापार्श्वा**सह निघून जातो.)

साहावा अंक समाप्त.

शूर्पणखा.— (सशोकं सोरस्ताडनं च) हा अज्ज दहग्गीव, अ-
ज्ज कुंभकण्ण, वत्स मेहणाअ, कहिं गदा तुम्हे । (सावेगं) हा
अतिआअ, तिशिर, देवंतअ, णरंतअ, कुंभणिउंभ, वच्छा, तुम्हे
वि अक्खकुमारेण सह कहासेसा संवुत्ता । किकरम्हि मंदभाइणी?
जं इमिणा अज्ज सोएण पुव्वं हणुम्मंतवालग्गसंकिमदेण अग्गि-
णा विअ लंकाउरघरणिउरंबं दुज्जइ मे हिअअं.

पात्रें.

शूर्पणखा, राक्षसी .. .. रावणाची बहीण.
संपाति .. ..बिभीषणाचा मंत्री.
भरतशत्रुघ्न . .. .रामचंद्राचे बंधू.
जनकराजा .. ..सीतेचा बाप.
हनुमान् वानर.. .. ..सुग्रीवाचा मंत्री.
रामचंद्र .. ..अयोध्येचा राजा.
लक्ष्मण .. ..रामचंद्राचा बंधु.
सीता . .. .रामचंद्राची स्त्री.
कौशिक.. .. ..एक ऋषि.
वसिष्ठ .. .. { एक ऋषि (रामचं-द्राचा कुलोपाध्याय.)

(तदनंतर शूर्पणखा राक्षसी पडद्याबाहेर येते.)

[शूर्प]णखा—(शोकानें ऊर बडवून बोलते) हा रावणदादा, हा कुं-[भ]कर्णदादा, हा वत्सा मेघनादा, तुह्मी कोठें गेलां रे?(दुःखाच्या [आ]वेशानें) अरे अतिकाया, अरे त्रिशिऱ्या, देवांतका, अरे [नरा]ंतका, अरे कुंभा, अरे निकुंभा, वत्सांनो, अक्षकुमारासह [व]र्तमान तुह्मींही मरण पावलां कीं रे। मी मंदभागिनीनें आतां कसें क-रावें? मागें हनुमंताच्या पुच्छाग्रीं अग्नि पेटून त्यानें जसी लंकापुरी-

(पुरतोवलोक्य) क-
हं एत्थ पुप्फअविमाणं आणअंतो कुमार बिभीसस्स अमच्चो संपा-
दी सुग्गीवशिबिरं पच्चिहइ. इमिणा खु वच्चविभीषणस्स परस-
क्खवव्वसाअं संपादअंतेण विणासिदा लंकाउरी, ण रक्खु वच्च
विभीषणरज्जलाहेण मह संतोसो, जं एसो रक्खकुलविरुद्धकज्जं
णिच्चं आअरइ.

(ततः प्रविशति संपातिः)

संपा०—(साश्चर्यं)

> किं ब्रूमो भुजविक्रमं रघुपतेर्यः सेतुमंभोनिधौ
>
> बध्वा तेन यथोपगत्य च, दशग्रीवं युधिन्यग्रहीत्.
>
> किं ब्रूमः शरणागताय करुणां, संश्रुत्य यो दत्तवान्-
>
> स्संग्रामाय विभीषणाय परमां लंकाधिराज्यश्रियं । १

(पार्श्वतो दूरे दृष्ट्वा) कथमियं शूर्पणखा । व्याकुलेव दृश्यते ।
तत्रैस्याः क्रूराया धर्मात्मनः कुमारविभीषणस्य लंकाप्राप्तिरनभि-
मता, तत एवमियं स्यात्. भवतु, पृच्छामि.

आमच्या राक्षसकुलास केवळ कालरात्रीरूपच असे जे रा-
त्यांचा, मी बायको माणूस आहे तरीं, यथाशक्ति सूड घे-
ार्य चिंता आहे ? (पुढें पाहून) काय ? हा कुमार बि-
चा मंत्री **संपाति पुष्पकविमान** बरोबर घेऊन सुग्री-
डेऱ्याकडेस जात आहे. यानेंच **बिभीषण** व **रावण**-
ा यांच्यामध्यें दुफळी पाडून **लंकापुरीचा** नाश करून
ला. आतां **बिभी**षणाला राज्य प्राप्त झालें, यांत माझा सं-
ाहीं; कांकीं तो सदासर्वकाळ आमच्या राक्षसकुलास विरु-
सें आचरण करितो.

(तदनंतर **संपाति** पडद्याच्या बाहेर येतो).

— (आश्चर्यानें ह्मणतो)

श्लोक.

> वर्णूं शके न **कवि वाल्मिकि**चीहि वाचा[1],
> तो वर्णुं मी किति पराक्रम **राघवा**चा,
> अब्धींत सेतु करुनी उपलव्रजांचा[2],
> येवोनि येथ वधिला पति राक्षसांचा.
> आला **बिभीषण** जईं शरण प्रभूला,
> तो दीनबंधु **रघुनाथ** दयार्द्र झाला,
> केला प्रसाद पळ एक न लागतांही,
> **लंका**धिराज्य दिधलें, किति योग्यता ही !

ूर दृष्टि देऊन बाजूस पाहतो आणि म्हणतो) काय ! ही शू-
णखा व्याकुळ झाल्या सारिखी दिसते. ही मोठी दुष्ट आहे
णून, धर्मात्मा जो कुमार **बिभीषण** याला राज्य प्राप्त झालें

प— १ वाणी. २ पाषाणांच्या समुदायानें.

शूर्प॰— (स्व॰) णिहिदेसु अम्हकेसु जणेसु हदेसु कीस तुमं जीवसित्ति. (प्र॰) लंकेसुरविजइणं णाहं पेक्खिदुं आन्हदाए पत्थिदाए जाणईए अहिमुहं अगदा अहंत्ति वेत्तिअजणेण दूरदो विग्गेत्ति अवमाणिदम्हि.

संपा॰— ननु त्वं यतो विभासि अत एवापनीता. एवं खलु निमित्तविद आचक्षते, प्रतिष्ठमानस्याभिमुखं विगतनासिकामुखदर्शनं भाविनः क्लेशस्य सूचकमिति. ततो न्यायागतेऽर्थे कुतस्ते दौर्मनस्यं ? अतएवानुभूतेन दर्शनमात्रेण तव सापि जानकी चकोरीव चंद्रमसं चिराय नाथं द्रष्टुकामापि दर्शनसमये तेन महता रागेण परुषमुक्ता, प्रविष्टा च हुताशनं भगवता तेन परिशुद्धेयमिति प्रतिपादिता च श्रीमते तस्मै.

शूर्प॰— होदु. किं दाणिं कादुमिच्छइ रामदेओ ?

संपा॰ किमन्यत् ?

र्पणखे, असी खिन्न कां बरें दिसतेस ?

रखा.—(मनांत म्हणते) माझे अवघे आप्तजन मरण पावले असतां तूंच मेल्या जिवंत राहिलास म्हणून. (मोठ्यानें म्हणते) लंकेश्वराला जिंकणारा जो आपला भर्ता, याच्या दर्शनार्थ म्हणून जानकी निघाली असतां तिच्यापुढें मी गेलें तेव्हां "सरकारका दर्सन लेनेकेवास्ते बाई साबूकी सवारी निकली है, इसवखत तूं कोन वर्या आगे आती है! निकल यांसे, निकल जल्दी." असें म्हणून चोबदार यांनीं अपमान करून काढून दिलें.

ति.—अगे तुला नाक नाहीं म्हणून एकीकडेस व्हायास सांगितलें. शकुनजाणणारे जे आहेत, त्यांचें म्हणणें असें आहे कीं कोणी प्रयाण करूं लागलें असतां, ज्याला नाक नाहीं अशाचें दर्शन झालें तर पुढें कांहीं तरी क्लेश प्राप्त होईल असें समजावें. यावरून त्यांनीं तुला एकीकडे व्हायास सांगितलें, ही गोष्ट बाजवीच केली. असें असतां तुला खेद कां बरें झाला ? लांब कशाला ? येथेंच पहा. फार दिवस पतीची भेट झाली नाहीं म्हणून, चंद्राच्या दर्शनाविषयीं जसी चकोरी उत्कंठित होते, तसी जानकी उत्कंठित होऊन, रामचंद्राच्या सन्निध गेली. तों रामचंद्रानें तिला प्रथमदर्शनींच म्हटलें कीं " तूं शुद्ध राहिली आहेस असें आम्ही कशावरून समजावें" ? असें निष्ठुर भाषण ऐकतांच जानकीनें अग्नींत उडी टाकिली, तेव्हां अग्निनारायणानें ही शुद्ध आहे बरें असें सांगून रामचंद्राप्रत आणून दिली. असा हा तुझ्या दर्शनाचा तत्काळ अनुभव आला !

रखा.— बरें असो, पण आतां रामचंद्र पुढें काय करणार ?

ति.— दुसरें काय ?

पौलस्त्यं युधि केसरीव करिणं भुक्त्वान्वितः सीतया
काचन्येव विभूषया हुतवहस्वच्छोकृतस्यात्मना ,—

शूर्प॰— (स्व॰) तस्स ता अणुऊलो दाणिं विही, दसकंठस्स उ॰ ण पडिउलोत्ति, किं कादव्वं मए ।

संपा॰—

वाहिन्या युधि पुष्पकेण नगरीं वाञ्छत्युपैतुं निजां,
संदेशं भरताय हारयति च द्रागंजनीसूनुना. २

(इत्युक्त्वा निष्क्रान्तः)

शू॰- (सविमर्शं) जाव हणूमंतो भरदस्स संदेसं ण हरेदि, तदो पुढमं जेव्व तापसीवेसं करिअ तस्स अप्पिअं किंपि कहिस्सं सो भरदो साणुओ जं सुणिअ सरीरं विसज्जइस्सदि. तेण रामेण किदस्स महप्पभावुणं दुव्वेणं वहस्स पडिआरो भविस्सदि. (इति निष्क्रान्ता)

(मिश्रविष्कंभकः)

(ततः प्रविशति शत्रुघ्नेनानुगम्यमानो भरतः)

भरतः— वत्स, शत्रुघ्न,

संभावय क्षितिभुजा विविधोपचारैः
सौवीरमद्रमगधप्रविडाधिपादीन्,
संप्रीभवंति मम ये वचसा पुरेऽस्मिन्
कल्याणमुन्मथितुमार्यकलत्रयोः. ३

आर्या.

सिंहानें करिवरसा रामानें रावण प्रबळ वधिला,
प्राप्ता अग्निविशुद्धा कांचनभूषेपरी प्रिया त्याला.

रवा.—(मनांत म्हणते) वाई, सांप्रत त्याला दैव अनुकूळ
झालें, व दादाला प्रतिकूळ झालें, याला मी तरी काय करावें ?

ति.—

आर्या.

सैन्यासमेत पुष्पकयानें मी येतसें स्वनगरीला,
ऐसा हनुमद्वदनें आहे धाडित निरोप भरताला.

(असें ह्मणून निघून जाती)

रवा.—(विचार करून म्हणते) जंव हनुमंत हा निरोप घे-
ऊन भरताप्रत जाऊन पोंचला नाहीं, तोंच तापसीचा वेष घेऊन
मी भरताकडे जातें, आणि कांहीं असें अप्रियवर्तमान सांगतें कीं
तें ऐकून भरत व शत्रुघ्न हे दोघेही देहत्याग करितील, म्हणजे
रामानें माझे दोघे भाऊ मारिले आहेत त्यांचा सूड उगवेल.
(असें म्हणून निघून जाते.)

(ही पूर्वोत्तर कथेची संगति)

(तदनंतर पुढें भरत आणि त्याचे मागें शत्रुघ्न असें दोघे
पडद्याबाहेर येतात.)

.— वत्सा शत्रुघ्ना,

आर्या.

ज्यानें चोरुनि नेली माझी वहिनी निशाचरें प्रबळें,
त्याला शिक्षा करणें हें म्यां चित्तांत कार्य रे धरिलें,
मागध आदि करूनी बोलविले भूप साह्य करण्यास,
आले ते सत्कारीं वस्त्रालंकार देऊनी त्यांस.

... कोशगृहे स्थापयामि.

शत्रु०— आर्य, भवदाज्ञया पूर्वमेव संभाविता मया राजानः भवता-

पि पूर्वमेव तदुपाहृतान्युपायनान्यार्यपादुकयोरग्रे निवेद्य कोशगृ-

हे स्थापितानि. तत्किं पुनरावेद्यते ?

भरतः— हा विस्मरामि तावत् ।

वक्ष्यामि तातचरणप्रियसूनुमार्यं

देवं कदाहमितिचिंतयतोऽनिशं मे

हा हंत विस्मरति चित्तमिदं कृतानि

कर्माण्यपि त्वमवधेहि ततः क्रियासु. ४

शत्रु०— बाढमेवं क्रियते.

भरतः— (सानुस्मरणं सदैन्यं च) वत्स शत्रुघ्न

नीलं मूर्ध्नि जटाभरं, कटितटे धौतं नवं वल्कलं,

पाणावुज्ज्वलमक्षदाम, तपसा देहे श्रियं कामपि

बिभ्राणेन, नवोटजांतरगतव्याघ्राजिनाध्यासिना,

द्रागदृष्टेन वनेऽधुनापि हृदयं नोन्मुक्तमार्येण मे ५

शत्रु०— (सबाष्पकंठं) केन वा तादृशस्य सार्वभौमप्रिय-

सूनोरार्यस्य महानुभावस्य तादृशी दैवतो दशा विस्मर्यते ?

भरतः— (सशोकावेगं).

नेऊन ठेवितों.

[illegible]ुघ्न.—दादा, ही आज्ञा तुम्ही मला मागेंच केली होती, आणि त्या [illegible]णें मी राजांचा सत्कार केला. व तुम्हीही त्यांनीं केलेल्या भेटी [illegible]ल्या दादांच्या पादुकांप्रत निवेदन करून जामदारखान्यांत नेऊन [illegible]विल्या; मग तेंच आतां पुनः काय सांगतां ?

[illegible]त.— खरेंच. मला अगदीं विस्मृति पडली बेटी !

आर्या.

श्रीमत्ताताला[1] जो प्रियपुत्र प्रकट रामचंद्र जसा,
मेघस्वरूप तो मज, मीही चित्तीं तयास चातकसा.
केव्हां श्रीमद्रामा अवलोकिन हें सदा मनीं वाहे,
कृतकर्मांही[2] विसरें, यास्तव, बा, सावधान तूं राहें.

[illegible]ुघ्न.—उत्तम आहे. मी सावधगिरी ठेवितों.

[illegible]त.— (मागील स्मरण करून दीनपणें म्ह०)

श्लोक.

माथां नीलजटा सुवल्कल नवें श्रोणीतटीं[3] तें असे,
हातीं उज्वल अक्षमाळ[4], विपुला देहीं तपःश्री दिसे,
पर्णाच्या कुटिकेमधें स्थित असा शार्दूलचर्मावरी[5]
पाहीला वनिं, तीच मूर्ति अजुनी माझ्या दिसे अंतरीं.

[illegible]ुघ्न.—(सद्गदित होऊन म्हणतो) अहो सार्वभौम राजाचा जो प्रियपुत्र, व स्वतांही जो महासमर्थ, त्याची दैवानें असी दशा करून टाकिली, ती कोण बरें विसरणार आहे ?

[illegible]त.— (शोकाच्या आवेशानें म्हणतो)

[illegible].—१ श्रीमद्दशरथाला. २ केलेल्या कामासही. ३ कमरेस. ४ रुद्राक्षमाळ. ५ व्याघ्राच्या कातड्यावर.

...कटुभिर्वृन्तैस्तरूणां फलैः,

कीर्णानोकहशीर्णपर्णविरसैस्तोयैरुदन्याशमः,

शय्या स्थंडिल एव तस्य विषमे, यः सर्वलोकेश्वरः. ६

(इति मूर्च्छति).

शत्रु०— समाश्वसिहि समाश्वसिहि, न स्मर्त्तव्योऽयमार्यस्य दशापरिणामः.

भर०— (समाश्वस्य) कथं न स्मर्तव्यः ?

जटाभारं धत्ते मणिमुकुटयोग्येन शिरसा,

बिभर्ति क्षौमार्हे, बत, कटितटे वल्कलमपि,

मणिप्रासादाय स्थितिसमुचितो निर्वृतिदिनं

यदार्यो वैदेह्या सममुटजगर्भे निवसति. ७

हंत ! न दीर्यते सहस्रधा मे वज्रमयं हृदयं. (सास्रगद्गदं).

आर्या विदेहतनया रजनीचरेण

नीता न जीवति, पुनर्यदि जीवतीयं,

अप्रेक्षितस्वजनमप्रतिषेधदीर्घम्

उच्छूनपक्ष्म न करिष्यति रोदनं किम् ? ८

शत्रु०— आर्य, किमस्माभिः क्रियतामेवंविधे दैवदुर्विलसिते ?

भरतः— कष्टं भोः, कष्टं !

कांटे, प्रस्तर[1], कीट जेथ असती ऐसे वनीं हिंडणें,
खाया अम्ल कडू[2] अशीं वनफळें भक्षोनियां राहणें,
शय्या भूमिवरी, जयांत पडलीं पानें पिकें त्याजला,
जो सर्वेश्वर, पातली विधिवशें ऐसी दशा त्याजला.

(असें बोलून मूर्छित होतो.)

शत्रुघ्न— दादा, सावध व्हा. सावध व्हा, थोरल्या दादांला ही जी दशा प्राप्त झाली आहे, तिचें आठवूं नये हेंच चांगलें.

भरत.— (सावध होऊन) कशी रे आठवूं नये ?

श्लोक.

जेथें योग्य किरीट रत्नमय, त्या माथां जटाभार तो,
जेथें योग्य महार्ह[3] वस्त्र कटिला त्या वल्क[4] गुंडाळितो,
ज्याला योग्य निवास कांचनमयीं सौधाग्रभागीं अहा !
वैदेहीसह तो पलाशकुटिकेमाजी[5] रहातो; पहा.

अरेरे ! माझें हृदय पहा, कसें वज्रासारिखें घट्ट आहे. त्याचे सहस्रावधी तुकडे व्हावे, पण त्याला भंगही होत नाहीं. (सद्गदित होऊन व डोळ्यांस पाणी आणून)

श्लोक.

नेली विदेहतनया जव राक्षसें, ही
मेलीच जाण मज संशय यांत नाहीं.
आहे जिवंत तरि ती करि रोदनास,
कोणी नसे स्वजन तीस निवारण्यास.

शत्रुघ्न— दादा, ही सर्व दैवाची करणी, हिला आपण काय करावें ?

भरत.— हरहर ! काय दुःख हें !

बोध—१ कांटे दगड किडे. २ आंबट कडु तिखट. ३ मोलवान. ४ वल्कल. ५ पर्णकुटिकेमध्यें.

तदिदानीं किं करोमि मंदभाग्यः ?

शत्रु०— धैर्यमवलंब्यतामार्येण.

अनुप्रेषितव्याः खलु यथास्थानं राजानः.

भरत— (विमृश्य) कथमन्यदुपक्रांतमन्यथा प्रस्तूयते ?

तदिदानीमिदं राजन्यकमनुकर्षन् रिपुनिपातनाय सन्नि-
कर्षमहमार्यस्य यास्यामि.

शत्रु०— किमार्येणाकर्णितमपदानमार्यस्य ?

भरतः— किं ननु ?

शत्रु०— निषादाधिपतिर्गुहः पत्रिकां प्रेषितवान्.

भरतः— उक्तं हि मया गुहं प्रति, ज्ञातिभिर्वनगोचरैरनुप्रविश्य दंड-
कारण्यमार्यस्य प्रवृत्तिरुपलब्धव्येति. तत एव मायामृगेण रूपवञ्च-
नाभ्यां आर्यलक्ष्मणौ विमोह्य दूरं नीतवता रक्षसा भिक्षुवेषप्रतिच्छ-
न्नेन देवी समपहृतेति गुहेन मे विज्ञापितं.

शत्रु०— इदानीं पत्रिकायां लिखितमार्यस्य लक्ष्मणमात्रसहायस्य
नेदानीं सहायान्तरापेक्षा, यतः

राक्षसत्व्हस्तीलचे अंगीं असती असीम गुण दुसरे;
शीलाभिजात्य[1] अठवुनि धीरहि आर्य[2] त्यजोलजीवित रे.
तर आतां मंदभाग्यानें म्यां काय करावें ?

(शत्रु)घ्न— धैर्य धरावें, आणि राजे लोक आले आहेत, त्यांना आप-
आपल्या स्थानीं जावयास आज्ञा द्यावी.

(भर)त.— (विचार मनांत आणून स्व०) कायरे हें ? हें भलतेंच
काय ह्मणतोस ? राजेलोक आले आहेत, त्यांना बरोबर घेऊन
जेथें आर्य रामचंद्र असेल, तेथें जाऊन त्याच्या शत्रूचा मी
नाश करून टाकणार.

(श)त्रुघ्न—आर्य रामचंद्रांनीं काय केलें तें तुह्मी ऐकिलें नाहीं काय?

(भ)रत.— नाहीं ऐकिलें. काय झालें ?

(श)त्रुघ्न— त्याविषयीं, निषाधाधिपति जो गुह[3] त्याचें पत्र आलें
आहे.

(भ)रत.— होय वत्सा, मी त्यास सांगून ठेविलें होतें खरेंच, कीं, आर्य
रामचंद्र दंडकारण्यांत गेले आहेत, तर ते जेथें कोठें अ-
सतील तेथें आपले जातवाले कोळीलोक पाठवून त्यांचा शोध
ठेवित जावा ह्मणून. त्याकडूनच तर कोण्या एक्या मायामृगाचें
रूप पाहून आर्यांस व वचन ऐकून लक्ष्मणास मोह पडून ते
दूर गेले असतां, राक्षसानें भिक्षुरूप घेऊन जानकी वहिनीचें
हरण केलें, हें वर्तमान मला मुळीं लागलें. पुढील काय वर्तमान
आहे ?

(श)त्रुघ्न— हल्लीं पत्रांत मजकूर लिहिला आहे कीं, आर्यांच्या बरोबर
लक्ष्मणजी सहाय आहेत, आतां त्यांना आणखी कोणी सहाय

(टी)प.—१ सुशीलता व कुलीनता. २ वडील भाऊ (राम). ३ गुहनामें
कोळ्यांचा राजा.

भरतः— कः सुग्रीवो नाम, कथं सहायो लब्धः ?

शत्रु०— किष्किंधाधिपतेः किमपि चक्रवर्तिनो वालिनः कनीयानिव, स च, वालिनं हत्वा रामेण, राज्ये स्थापनादार्यस्य सहायः संवृत्तः. श्रूयतां संग्रहेण वाचिकं.

भरतः— कथमिव ?

शत्रु०—

> हत्वा यो युधि वालिनं कपिवरं, तस्यानुजाय श्रियं
> सुग्रीवाय वितीर्य, तेन सुहृदा विष्वग्विसृष्टैर्भटैः
> अन्विष्टां विगतां पुरीं जनकजाचोरस्य विज्ञापितां
> रुंद्धे वानरसेनया गमितया सेतुं निबध्याम्बुधौ. इति १०

भरतः— (विमृश्य) वत्स, संभावितमिदं. यतः कदाचिदाकाश मार्गेण परस्परमालपतां खेचराणां वचः श्रुतवानस्मि.

शत्रु०— कीदृशं वचः ?

भरतः—

> निहते राजपुत्रेण निजे पुत्रेपि वालिनि,
> न शोचतीव कापेयी, नेक्षते ह्यात्मनो व्यथां. इति ११

सतील, त्यांना आपआपल्या ठिकाणीं जावयास सांगावें.

— **सुग्रीव** हा कोण आहे ? आणि तो सहाय कसा मिळा-
ं बरें ?

— **किष्किंधा** नगरीचा चक्रवर्ती राजा जो **वाली**नामें
नर त्या **वाली**चा हा धाकटा भाऊ. आर्य **रामचंद्रां**नीं **वा-**
ला मारून **सुग्रीवा**ला राज्य दिलें म्हणून तो **रामा**ला सहाय
ला. आतां सर्व प्रश्नाचा सारांश सांगतों ऐकावा.

.— सांग काय तो.

—

श्लोक.

वालीतें वधुनी दिलें तदनुजा[1] **रामें**चि राज्य त्वरा,
तो[2] सेना अपुली तईं दिशिदिशीं झाला असे धाडिता.
एकें जाउनि वानरें कथियलें स्थानास चोराचिया,
तें सेनेसह वेढिलें जलधिला सेतूस बांधूनियां.

.— (विचार करून स्व०) वत्सा, ही गोष्ट संभवते. कारण
कोणें एके समयीं सिद्ध चारण गंधर्व यांतून कोणी आकाशमा
र्गानें बोलत बोलत चालिले होते, त्याचें भाषण म्यां ऐकिलें.

त— तें काय सांगावें बरें ?

त.—

श्लोक.

मारिला राजपुत्रानें स्वपुत्र जरि **वालि** हा,
न शोक करि कार्यार्थी न व्यथा गणि वृत्रहा.[3]

टीप—१ सुग्रीवाला. २ सुग्रीव. ३ इंद्र.

शत्रु०— तर्हि भवितव्यमिंद्रसूनुना; किंतु न ज्ञायते तस्य कीदृशी कार्यार्थितेति.

भरतः— वत्स, पुनश्च किंचित्तेषां श्रुतमस्ति.

शत्रु०— तदप्यनुगृह्यतामार्येण.

भरतः—

नेदं दृष्टचरं जातु, नापि श्रुतचरं क्वचित्
अगाधे योजनशते सागरे सेतुबंधनम्. १२

शत्रु०— आर्य, ततः कपिराक्षसानीकयोर्युद्धमपि प्रवृत्तमिति मन्ये. यतः कस्मिन्नपि दिने प्रवृत्तं चंडानिलमुद्दिश्य तमुदर्कोऽयमौत्पातिको भवतीति शांतिकं प्रष्टुकामेन मया स्वमाश्रमपदं प्रेषितमार्यरामप्रियसखं पिंगलं प्रति वसिष्ठमिश्रैः प्रतिसंदिष्टं.

भरतः— कथमिव ?

शत्रु०—

लंकापुरे वानरराक्षसानां रणं दिदृक्षोर्विनतासुतस्य
गत्यागतिभ्यां गगने समुत्थः पक्षानिलोयं प्रसृतो धरण्याम्. १३

तन्न भेतव्यमौत्पातिकोऽयमिति वत्सेनेति.

(नेपथ्ये)

— इंद्रपुत्र **वाली** मारिला असेल. पण **इंद्र** हा कार्यार्थी
असें झाले हें कसें समजत नाहीं.

.— आणखीही थोडेंसें त्यांचें बोलणें ऐकिलें आहे, तें ऐक म्ह-
जे समजेल.

— तेंही दादांनीं कृपा करून सांगावें तर.

— तें हें।—

श्लोक.

न पाहिलें ऐकिलें या कधीं कोणाहि पासुन
अगाधीं चारशें कोश सागरीं सेतुबंधन.

.—तर मग वानर व राक्षस यांचें युद्धही झालें असेल असें म-
ा वाटतें. कारण एकेदिवसीं मोठा प्रचंड वारा सुटला होता, ते-
व्हां हा कांहीं उत्पातसूचक असल्यास यावर शांति वगैरे काय क-
रायाची ती सांगावी, असें विचारण्याकरितां, मी आर्य **रामचंद्र**
यांचा प्रिय सखा जो **पिंगल**, त्याला **वसिष्ठ** गुरूंचे आश्रमास
पाठविलें. तेव्हां त्याला गुरुजींनीं उलट निरोप सांगून परत पाठविलें.

.— तो कोणता निरोप बरें ?

—

श्लोक.

लंकापुरीं वानरराक्षसांचा झाला असे संगर[1] उग्र साचा,
ताऊनियें तार्क्ष्य[2] पहावया त्या, तत्पक्षजन्याहि असेच वात्या[3].

णून हा उत्पातवायु आहे असें मानून वत्सांनीं किमपि मनांत
भीति आणूं नये."

(इतक्यांत पडद्याच्या पलीकडे **शूर्पणखा** बोलते.)

टीप.— १ युद्ध. २ गरुड. ३ वाहाटुळ.

[illegible] हिमाचल, १४

भरतः— (आकर्ण्य) युध्यमानानां केषामपि जयपराजयशंसनी केयं वृद्धतापसीव लक्ष्यते ?

(ततः प्रविशति वृद्धतापसीवेषेण शूर्पणखा)

शूर्प०— (विनिपातेन स्तुत्वतामित्यादि पुनः पठति).

भरतः— वत्स, केयं कुत आगम्यत इति पृच्छ. वत्स, संभवेदस्यार्यस्य समरवृत्तिः, आकर्णयत्वस्या मुखात्.

शत्रु०— आर्य, भवत्वेवं. (शूर्पणखां प्रति) अयि तापसि, का त्वं ? कुत आगम्यते ?

शूर्प०— (शत्रुघ्नं दृष्ट्वा सभयं स्व०) कथमिहागतोपि कर्णनासावैरी मम क्षत्रियबटुः ? (निपुणं निरूप्य) नायं लक्ष्मणः. अनेन हि तत्स्वरूपेण तदनुजेन शत्रुघ्नेन भवितव्यम्. (करेण नासिकामभिमृश्य) मम गृहीततापसीरूपाया वर्तत एव नासिका.

अतः प्रतिपदं वर्णान्सानुनासिक्यरूपितान्

मन्थोतु नोपहसितु शक्यमस्य मदुक्तिभिः १५

(प्र०) किमुक्तं भवता ?

शत्रु०— ननु ब्रवीमि, का त्वं कुत आगम्यत इति.

आर्या

मेले सर्व सुहृज्जन शत्रुजनीं लाधलाहि विजय असे
तेणें उदास होउनि, हिमगिरितें मीं तपास जात असें.

—(ऐकून म्ह०) कोणा उभयपक्षाचें युद्ध होऊन जातें आणि
च्या जयपराजया विषयीं जसें बोलावें, तसें बोलत बोलत
पसी सारिखी ही कोण रे येत आहे ?

तर वृद्ध तापसीच्या वेषानें **शूर्पणखा** पडद्या बाहेर येते.)

०—('मेले सर्व सुहृज्जन' हीच आर्या पुन्हा म्हणते).

— (वत्सा, ही कोण व कोठून आली याचा शोध कर. हिला
ार्याकडील युद्धाचें वर्तमान समजलें असलें तर असेल तेंही
चारून पहा बरें.

— बरें आहे दादा, विचारितों. (**शूर्पणखे**प्रत म्हणतो) अ-
तापसी, तूं कोण आहेस, व कोठून आलीस ?

०— (**शत्रु**घ्नाला पाहून मनांत म्ह०) माझे कान व नाक
पुन टाकणारा जो क्षत्रिय बटु **लक्ष्मण** तोच एथें आला का-
बाई ? (निरखून पाहून म्हणते) छेछे ! हा लक्ष्मण नव्हे, तर
ाच्याच सारिखा हा त्याचा धाकटा भाऊ **शत्रुघ्न** असेल (हा-
नें आपलें नाक चांचपून पाहून म्ह०) हां ! कांहीं चिंता नाहीं !
ी तापसीचें रूप घेतलें आहे तेव्हां मला नाक आहे बरें ! आतां,

आर्या

अनुनासिक वर्णाचा होईल कीं स्पष्ट आजि उच्चार,
ही तंव गतनासा स्त्री, याचे मनिं हा न येइल विचार.

(मोठ्यानें म्ह०) त्वां काय म्हटलें बाबा !

—तूं कोण आहेस ? कोठून आलीस ? हें विचारिलें, दुसरें कां-
ं नाहीं.

शूर्प०— (स्व०) रावणानुजाहं लंकाद्वीपात् (प्र० निश्वासेन खेदमभिनीय) या काचिदागता कुतश्चिदिति जानीहि.

भरतः— (स्व०) नूनमियं यतस्तापसी, ततो न राक्षसपक्षपातिनी, विवर्णा चेयं दृश्यते. तत्कुशलं दुर्लभमिति प्रतिभात्यार्यस्य, वत्स लक्ष्मणस्य वा, अथवा विवर्णेयमन्येन हेतुना स्यात्. (प्र०) अयि तापसि, किं ते नाम ?

शू०— (स्व०) अयमपि रूपेण मदीयनासिकाभेदमात्रफलकाभिलाषविषयक्षत्रियकुमार इव वर्तते. तदनेन भरतेन भवितव्यम्. प्रश्नितश्चायमस्मिन् शत्रुघ्नः. (प्र०) भद्र, किमाह भवान् ?

शत्रु०— किं ते नामेति पृच्छत्ययमार्यः.

शू०— (स्व०) मम तु जन्मकृतं नाम शूर्पणखेति, कर्मकृतं तु व्यंगमुखीति, (प्र०) पर्णाशिनीति मामृष्यमूकगिरिवास्तव्या मुनयो व्यपदिशंति. यतः पुलस्त्यमहर्षेरियं कुलप्रसूतेति मयि प्रसीदंति.

शत्रु०— तर्ह्यनेन तव वचनेन पुलस्त्यकुलीना भवती ऋष्यमूकगिरेरागच्छंतीमवगच्छामि.

शू०— अथ किं.

शत्रु०— किं भवती राक्षसी ?

शूर्प०— (स्व०) किमत्र कश्चित्प्रष्टव्या (प्र० सकोपं) किं पुलस्त्यकुलप्रसूत्या राक्षस्या भवितव्यं ?

णखा.—(मनांत म्ह०) मी रावणाची धाकटी बहीण आहे, लंकाद्वीपाहून आलें. (खेद झाल्या सारिखा उसासा टाकून मोठ्यानें म्ह०) काय विचारतोस बाबा! आहे कोणी एक माणूस आलें आहे इकडून तिकडून कोठून तरीं काय सांगूं?

.—(मनांत म्हणतो) ज्या पेक्षां ही तापसी आहे, त्यापेक्षां ही राक्षसांच्या पक्षाची तर नाहींच नाहीं. आतां हिचें तोंड उतरलेसें दिसतें, त्यावरून आर्य रामचंद्राचें व वत्स लक्ष्मणाचें कुशल दुर्लभ वाटतें! मग काय असेल तें असो. अथवा दुसऱ्या काहीं कारणानें ही खिन्न झाली असेल तर कोण जाणें? (उघडपणें बोलतो) अगे तापसी तुझें नांव काय बरें?

—(मनांत म्हणते) ज्या विषयीं कामातुर झाल्यामुळें माझें नाक व कान गेले, त्याच क्षत्रियकुमार रामचंद्राप्रमाणें हा दिसतो, तेव्हां हा भरत असावा. शत्रुघ्नही याच्याशीं धाकटेपणाचे नात्यानेंच वागतो. (मोठ्यानें म्हणते) बाबा, त्यां काय म्हटलें रे?

—दादा तुझें नाव काय म्हणून विचारतात.

—(मनांत् म्हणते) माझें जन्मनाम शूर्पणखा, परंतु कर्मनाम अयंगमुखी होय. (मोठ्यानें म्हणते) ऋष्यमूकपर्वतावर राहणारे मला पर्णादिनी म्हणतात, व पुलस्त्य महर्षींचे वंशांत जन्मलें म्हणून मजवर ते लोभही फार करितात.

.—या तुझ्या भाषणावरून तूं पुलस्त्य कुलोत्पन्न आहेस व ऋष्यमूकपर्वतावरून आलीस असें समजलें.

—होय, तसेंच खरें.

—तर मग तूं राक्षसी आहेस तर?

—(मनांत म्हणते) याविषयीं विचारणें काय? (मोठ्यानें क्रोध आणून म्हणते) पुलस्त्याच्या कुलांत उत्पन्न झालें म्हणून राक्षसी झालें काय रे?

शूर्प०— युक्तमुक्तं भद्रेण.

भरतः— कुतो निर्विण्णयेव भवत्या लक्ष्यते ?

शूर्प०— तर्हि श्रूयतां. (विनिपातेन सुहृदामिति पुनः पठति).

शत्रु०— के तव सुहृदः ? के तव दुर्हृदः ?

शूर्प०— (स्वग०) राक्षसाः सुहृदो, वानरा दुर्हृदः बिभीषणहतकः सोपि तथा (प्रकाशं) वानराः सुहृदो, राक्षसा दुर्हृदः.

भरतः— (स्व० सातंकं) आर्यपक्षपातिनां विनिपात इति दारुणमिव वर्तते. (प्र०) अयि पर्णाविनि, ऋष्यमूकगिरावबस्थानमुक्तं भवत्या, किं तत्र केषां युद्धं विमृद्धं ?

शूर्प०— नहि नहि. लंकाद्वीपे.

भरतः— युज्यत एवैतत्. कथमवगतमिदं भवत्या ?

शू०— अस्ति खलु किष्किंधानाम गुहा.

शत्रु०— अस्ति. वाली यामनुशास्ति.

शूर्प०— न खल्विदानीं वाली; अपि तु तं निहत्य रघुकुलीनेन रामेण राज्येस्थापितस्तां सुग्रीवोऽनुशास्ति.

श०— ज्ञायत एतदपि.

शूर्प०— तस्य गुहायां रुमाधात्रेयी शंकुकर्णी नाम मत्प्रियसखी कापि वानरी रुमायाः स्वपतिना साकमग्निप्रवेशमवेक्ष्य

ण हे पुलस्त्यकुलोत्पन्नच आहेत, ह्मणून ते कांही राक्षस आ-
हेत असें नाहीं.

—बाबा, तूं हें ठीक बोलिलास.

.—बरें तूं असी खिन्न झाल्यासारिखी कां बरें दिसतेस?

१—ऐक तर सांगते. (असें बोलून 'मेले सर्व सुत्हृज्जन' हीच
भार्या पुनः ह्मणते.)

—तुझे सुत्हृत् कोण, व शत्रु कोण बरे आहेत?

—(मनांत ह्मणते) राक्षस हे सुत्हृत् आणि वानर हे शत्रु; दु-
त्मा बिभीषण तोही शत्रुच. (मोठ्यानें ह्मणते) वानर हे
सुत्हृत्, आणि राक्षस हे शत्रु.

.—(व्याकुळ होऊन मनांत ह्मणतो) वानर हे आर्य रामचं-
द्राच्या पक्षाचे त्यांचा नाश ह्मणजे ही गोष्ट मोठी अनर्थकारक
होय (मोठ्यानें ह्मणतो) अगे पर्णादिनी, ऋष्यमूकपर्वतावर रा-
तें ह्मणून त्वां सांगीतलें, तर तेथें कोणा कोणाचें युद्ध झालें?

खा.—तेथें नव्हे, लंकाद्वीपांत युद्ध झालें.

.—ठीक, ही गोष्ट सत्य आहे. बरें तें तुला कसें समजलें?

—किष्किंधा ह्मणून एक गुहा आहे.

—होय, आहे खरीच. तिचा राजा वाली आहे.

—आतां वाली जीवंत राहिला नाहीं, रघुकुलोत्पन्न जो
रामचंद्र त्यानें त्याला मारून सुग्रीवाला गादीवर बसविलें, तो
तिचा थोड्या दिवसांपूर्वी राजा झाला.

—होय. हेंही आम्ही ऐकिलें आहे.

—त्या गुहेंत शंकुकर्णी ह्मणून एक वानरी राहते ती माझी
प्रियसखी आहे. ती रुमेच्या दासीची कन्या. रुमेनें आपल्या

व्यसनमसहमाना ऋष्यमूकगिरौ मम समीपमुपगता. तया निवेदितमिदं मे.

भरतः— (सावेगं) का हुमा नाम ?

शूर्प०— सुग्रीवस्य प्लवंगाधिराजस्य महिषी.

शत्रु०— (सावेगं) कथं सुग्रीवो राक्षसैर्व्यापादितः ?

शू०— (सबाष्पगद्गदं) न केवलं सः, तत्सचिवो हनूमान्, वालिपुत्रो युवराजोऽङ्गदो ऽन्ये सैन्याश्च.

शत्रु०— पर्याप्तिदिनि, तत्र गतयो रघुकुलीनयो राजपुत्रयोः कीदृशी प्रवृत्ति ?

शूर्प०— का पुनरन्या भवितव्येति ? या मायाविनो राक्षसानामग्रे समुचिता.

शत्रु०— (सबाष्पं) कथं माया प्रयुक्ता तयोरपि दारुणं कर्तुं व्यवस्यता राक्षसराजेन ?

शूर्प०— तर्हि श्रूयतां.

साकेताद्भरतेन भूमिपतिना सैन्या वयं प्रेषिताः
साहाय्याय तवानुकर्णितबला लंकापुरे संगरं,
इत्यागत्य, सलक्ष्मणे रघुपतौ भक्त्या प्रसुप्ते, तया
पौलस्त्यस्य भटैः कृतं नृततनुभिः—

भरतशत्रु०— (सोद्वेगं) कथं कृतं कथं कृतं ?

शूर्प०— (स०)

सतीबरोबर अग्निप्रवेश केला, हें पाहून तिला फार दुःख झालें. तें सोसवेना ह्मणून ती ऋष्यमूक पर्वतावर मजकडे आली, तिनें हें मला सांगितलें.

ा.—(दुःखाच्या आवेशानें म्हणतो). अगे, रुमा ती कोण होती ?

ग०—वानरांचा राजा जो सुग्रीव याची पट्टराणी.

०—(दुःखाच्या भरानें ह्मणतो) काय ? सुग्रीवाला राक्षसांनीं मारिलें ?

०—(सद्गदित होऊन व अश्रू आणून ह्मणते) तोच एकटा मारिला असें नाहीं बाबा. त्याचा मंत्री हनूमान्, वालिपुत्र युवराज अंगद, आणि इतर सेनानायक,हे सर्वही मारिले,

०— अगे पर्णादिनी, रघुवंशात उत्पन्न झालेले असे दोघे राजपुत्र तेथें गेले होते, त्यांचें काय बरें वर्तमान आहे ?

०—त्यांचें वर्तमान निराळें काय असणार आहे ? मायावी राक्षसांशीं प्रसंग पडला असतां जें व्हावयाचें, तेंच झालें. दुसरें काय होणार ?

०—(आंसवें आणून ह्मणतो) काय ? राक्षसराजानें मायाबळानें त्यांचाही घात केला ?

— सांगतें ऐकावें.

श्लोक.

> साकेताहुनि[1] धाविले नृपतिनें[2] अह्मांस लंकापुरीं
> साह्याया करतां तुह्मास तुमुलीं जे गुंतला संगरीं,
> ऐसें सांगुनि राहुनी निशिचरीं रात्रीं नरांच्या मिसें,
> केलें, निद्रित राजपुत्र असतां त्यांना–

, शत्रु०—(उद्विग्न होऊन ह्मणतात) काय केलें ? काय केलें ?

—(मनांत ह्मणते)

टीप.—१ अयोध्येहून २ भरतानें.

हन्यां भरतशत्रुघ्नौ याचेवा स्यानुजावहं १७

(म०)

नामैव शिष्टं तथा. १९

भरतः— हा राम, हा लक्ष्मण, (इति मोहमुपगतः)

शत्रु०— हा कथमार्याविवंगतौ । (इति मूर्छति)

शूर्प०- कथमप्रियमेवमुक्तं युवयोः ? कौ पुनर्युवां ? समाश्वसितं, समाश्वसितं

उभौ.- (समाश्वस्य) कथमुभावेव संवृत्तौ ?

शूर्प०- अथ किं. अनंतरं स्वपंत एव सुग्रीवादयो मरणमुपगता राक्षसैः शस्त्रपाणिभिः- (इत्यर्द्धोक्ते) ननु भणामि, कावुभाविति.

भरतः— ज्ञायत एव शेषमपि, हता इति.

शत्रु०- अयमार्यो भरतः, अहं तदनुजः शत्रुघ्नः.

शूर्प०- (उद्वेगं नाटयति) कथं रामलक्ष्मणयोर्भ्रातरौ युवाम् ? हा, हतास्मि ।

जो त्याचे बंधु हे आतां वाणीने मारिले त्यांना.

(मोठ्यानें "साकेताहुनी" या श्लोकाचा शेवट ह्मणते.)

कथाशेषसें.

[भर]त.— हा आर्या **रामा**, हा वत्सा **लक्ष्मणा**, (असें ह्मणून मूर्छित होतो).

[शत्रु]घ्न— अरेरे! दोघेहि आर्य गेले काय? हरहर काय हें! (असें ह्मणून मूर्छित होतो).

[शू]र्प॰—काय? ही मी तुह्माला अप्रियवार्ता सांगितली तर? अगे बाई! काय करावें आतां? अरे, तुह्मी कोण तरी आहां? सावध व्हा, सावध व्हा.

[दो]घे.—(सावध होऊन ह्म॰) **रामलक्ष्मण** हे दोघेही गेले काय?

[शू]र्प॰— होय, दोघेही गेले, असी त्या दोघांची अवस्था केल्यावर माझे सुह्रत् जे **सुग्री**वादिक वानर, यांना राक्षसांनी शस्त्रें घेऊन (असें अर्धेच वाक्य बोलून ह्मणते) अरे पण तुह्मी कोण आहां हें मी विचारिलें, सांगा.

भरत.— असो, तूं सांगितलें नाहीं तरी "मारिलें" हा वाक्यशेष उघडच आहे.

शत्रुघ्न— ज्याला **भरत** ह्मणतात, तो हा माझा वडील भाऊ, आणि त्याचा धाकटा भाऊ मी **शत्रुघ्न.**

शूर्प॰— (उद्विग्न झाल्यासारिखी होऊन) काय? **रामलक्ष्मणा**चे बंधूच तुह्मी तर? हायहाय घात झाला!

टीप—१ मारणारा जो त्याचे.

जानानाप्येवमुत्काहं नरके निपतामि किं ? १८

भरतः- को दोषो भवत्याः ? यदन्येनापि वक्तव्यमेवेदमावयोः.

शूर्प०- पृच्छतोऽस्यशत्रुघ्नस्य संबंधानभिज्ञा शंकुकर्ण्या कथितमि-
दमद्याहमुक्तवती.

शत्रु०— कीदृशी सीतादेव्याः प्रवृत्तिः ?

शूर्प०- किमिति कथयामि ?

निशाचरेणापहृता निरुद्धा कथिष्यता केलिसखी भवेति
तयोरवस्थामपि बोधिताऽसनुद्बंधनान्मुक्तवती शुचं च १९

शत्रु०- (सशोकं) हा, कथमिदमापतितं !

आर्ये जानकि, यः प्रवासदिवसे श्वश्रूजनस्त्वां वधूं
पश्यन्नङ्कमध्यदर्शितकबीबंधकर्म गृण्हती
शोकान्मोहमुपागतः स किमिदं शृण्वन्विसोढुं क्षमस्,
त्यक्ता यत्किल खिन्नया ननुरभूद्बंधनेन त्वया. २०

भरतः- आर्ये, धन्यासि यथाकालोचितमेवेदमाचरितं. अहं तु न
जाने किमिदमात्मनोचितमाचरितव्यमिति.

हें जाणूनिहि घडलें, मी केलें नरकसाधनास अजी.

— यांत तुझ्याकडे काय दोष आहे ? हें वर्तमान कोणाला तरी

ागणें पडतेंच तें त्वां सांगितलें इतकेंच.

— शत्रुघ्नानें मला वर्तमान विचारिलें त्यावरून, शंकुकर्णानें

नें मला सांगितलें होतें तें मी येथें बोलिलें. तुमचें त्यांचें बंधुत्वा-

चें नातें आहे, हें बाई मला काय ठाऊक ? हें ठाऊक असतें,

र हें वर्तमान बोलिलेंच नसतें.

न— जानकी वहिनीचें तरी काय वर्तमान आहे ?

— काय सांगूं आतां ?

श्लोक.

निशिचरें हरुनी वनिं ठेविली, वदतसे मम अंतुरि[1] हो भली,

रघुकुमारकमृत्युहि ऐकुनी, त्यजि तनूशुच[2] ही गळिं[3] बांधुनि.

घ्न— (शोकानें स्व०) हायहाय ! हा काय अनर्थ प्राप्त झाला ?

अगे जानकी वहिनी,

श्लोक.

जातांना वनि वल्कलास धरिलें नेसावया जैं तुवां,

शोकें मूर्छित जाहल्या सकळिका तैं ज्या तुझ्या सासुवा,

कंठीं बांधुनि पाश देह त्यजिला त्वां हें असें ऐकुनी,

त्यां[4] कैशा जगतील आजि परमा दुर्वास या भोगुनी ?

त.— आर्ये, धन्य आहेस. हें जें त्वां केलें, तें कालोचितच के-

लें. शाबास ! मला तर आतां काय करावें, कोणती गोष्ट करणें

प्रस्तुत योग्य आहे, हें कांहींच सुचत नाहींसें झालें आहे.

—१ स्त्री (माझी हो).२ देह व शोक बरोबर टाकिती झाली. ३ ग-

ळफांसास (तनु) बांधून. ४ सासुवा.

वैरं निर्यातयिष्यामो हत्वा वैरिणमाहवे.

शूर्प०— (स्व०) निवृत्तमेवैवं. (प्र०)

इदानीं नैष पंथा वा सहाया न हि संति मन्. २१

अतो विषण्णानां तथाचरंत्या सीतयैव निरूपितः सदाचारः.

भरतः— कष्टं कष्टं !

नीता एव चतुर्दशापि शरदो, यासां दिनेषु क्षणो

ऽप्येकः कल्पवदास्त, मे दिनमिदं स्वार्यागमस्यावधिः,

प्रायेणाद्य समागतस्य विपिनादार्यस्य पादांबुजं

द्रक्ष्यामीति समुत्सुकस्य ननु मे भिन्नोऽभिलाषद्रुमः२२

(इति मूर्च्छति).

शूर्प०— (स्व०) भरत, न केवलं भवतो, ममापि रूपवंतमिमम-

भिलषंत्याश्छिन्न एवायं, परंतु नासिकया साकमित्यवगंतव्यं.

(प्र०) समाश्वसिहि, समाश्वसिहि कथमितःपरं द्रष्टव्यो रामः ?

शत्रु०— (सोत्कंठं सशोकं).

रणीं मारूनि शत्रूला वैरनिर्यातना करूं
—(मनांत ह्मणते) ही गोष्ट तर होऊन चुकली आहे, मोठ्या-
ह्मणते.

श्लोक. (उत्तरार्ध).

साध्य नाहीं ह्मणुनि ही गोष्ट चित्तीं नका धरूं.
तो तुह्माला अतिशय शोक झाला आहे. अशा शोकप्रसंगीं क-
वर्त्तावें हा सन्मार्ग सीतेनेंच दाखवून दिला आहे.
— अरेरे ! काय दुःखहें ?

श्लोक.

चौदावत्सर काळ ज्या अजवरी दुःखें बहु काढिला,
एकेक क्षण कल्पतुल्य[1] मजला भासे अहो ज्यांतला[2];
आजी हें दिन अंतिम, प्रभु आजी येईल रानांतुनी.
त्याला पाहिन हा मनोरथतरू गेला असे मोडुनी.
(असें ह्मणून मूर्छित होतो.)

—(मनांत ह्मणते). भरता, तुझाच मनोरथतरू मोडला असें
हे, तर राम हा मोठा रूपवान् ह्मणून त्याविषयीं जो माझा
भिलाषतरू तोही मोडला, त्यांत तो माझ्या नाकासुद्धां, इतका
झा विशेषच आहे, (मोठ्यानें ह्म०) भरता सावध हो, सावध
. याउपर राम हा बावा कोठून दृष्टीस पडणार? आतां तो दृष्टी-
पडण्याची आशा ठेवूं नको.
—(उत्कंठित होऊन शोकानें ह्म०)

दीप.—१ कल्पाप्रमाणें. २ ज्या चौदावत्सर काळांतला.

[illegible] भुजौ,

तौ लक्ष्मीकरपद्मकेलिकमलच्छायौ च पादौ तथा-

भावादार्यरघूद्वहस्य न पुनर्द्रष्टुं मया शक्यते. २२

(इति मूर्च्छति)

शूर्प०—(स्व०) मया पुनस्तदखिलं दृष्ट्वापि न पूरितो मनोरथः.

(प्र०) वत्स शत्रुघ्न, समाश्वसिहि. समाश्वसिहि समाश्वासय चैनं. परंत्वस्य शोकस्य प्रतीकारश्चिंत्यतां.

भर०—(समाश्वस्य)

त्रातव्या, मणिपादुके मम पुरस्कृत्य, त्वया मेदिनी,

वस्तव्यं च वने चतुर्दश मया वर्षाणि ताताज्ञया,

कामं पूरयितुं ततस्तव भुवं शास्मीति मां लालयन्,

यातोयं न निवर्तयेद्यदि पुनः, शोकं सहिष्ये कथं ? २३

तदहमिदानीमनलं प्रवेक्ष्यामि.

शत्रु०(समाश्वस्य) कः पुनरन्योऽस्य प्रतीकारः ? (भरतं प्रत्यंजलिं बध्वा)

आर्येणार्योनुगमितो यथा रामेण लक्ष्मणः,

तथानुगमय त्वं मां प्रवेश्यन्नार्य पावकं. २४

तें वक्त्र स्फुटशारदेंदुपरि[1], तीं दीर्घहि नेत्राबुजें,
ते बाहू अतिनील गारुडमणिस्तंभापरी[2] दीर्घ जे,
लक्ष्मीहस्तगतांबुजापरि[3] हि तें नैर्मल्यशाली असे
पादाब्जद्वय, राम नष्ट[4] ह्मणुनी आतां न मातें दिसे.
(असें ह्मणून मूर्छित होतो.)

—(मनांत ह्म०) मी तर ते सर्व अवयव पाहिले ना? पण माझा
ोरथ कोठें पूर्ण झाला? (मोठ्यानें ह्म०) वत्सा शत्रुघ्ना, सावध
सावध हो. तूं सावध होऊन या भरतालाही सावध कर. आ-
याचा शोक दूर होईल असा कांहीं उपाय शोध.
—(सावध होऊन ह्म०)

श्लोक.

राज्यीं स्थापुनि पादुका मम, धरा सांभाळ तूंची बरें,
ताज्ञेकरुनी चतुर्दशसमा रानांत राहीन रे,
तृप्रीत्यर्थ करीन राज्य मग मी" सांगोनि मातें असा,
ला तोहि पुन्हा नये परतुनी, तो शोक सोसूं कसा ?
आतां मी अग्निप्रवेश करितों.
—(सावध होऊन ह्म०) खरेंच, शोकनिवारणार्थ याहून दुसरा
य कोणता आहे ? (भरताला हात जोडून ह्मणतो.)

श्लोक.

"आर्या सौमित्रिनें केलें रामानुगमना[5] असें,
आज्ञापावें[6] मला तुम्ही स्वीयानुगमना[7] तसें.

---

[1] ारत्काळच्या चंद्राप्रमाणें. २ पाचूचे मण्याचे खांबाप्रमाणें लांब. ीच्या हातांतील कमला प्रमाणें निर्मल. ४ मेला. ५ रामाबरोबर मृत्यु. ६ आज्ञा करावी. ७ आपल्याबरोबर अग्निकुंडांत उडी टाकण्यास.

साधु चिंतितः, अहमपि तपसे न गमिष्यामि.

सुग्रीवविहितः शोको ममाप्येव सुदुःसहः

अतोऽनलं प्रवेक्ष्यंतावनुयास्याम्यहं युवां.

भरतः—हा वत्स लक्ष्मण,

येनार्यस्य तदानुरुध्य स्हृदयं, क्षांतं पितुश्चेष्टितं;

माता मे न नियंत्रिता बलवता नोत्सारिता मंथरा ;

आर्यश्चानुगतः पुरादिव वने, नाके समीकांगनात्;

स त्वं दर्शितभक्तिरार्यविषये धन्योऽसि, नाहं तथा. २६

वत्स शत्रुघ्न,

कृच्छ्रेणेदमजप्रजाधिपकुलं शांताकुटुंबी मुनि-

र्वत्सापत्यमवर्द्धयत्करुणया कुर्वन्नपत्योदयं.

हा किं करोमि मंदभाग्यः ?

रामाद्येषु गतेषु च त्रिषु ततोऽपत्येषु गत्या विधे-

स्तुर्यस्त्वं नय जीविताप्पितृजनतृप्तिं निवापांबुभिः. २७

शूर्प०-(स्व०) कथं शत्रुघ्नो जीविष्यति ? हंत किं व्यर्थ एव भविष्यति मे मनोरथः ? (प्र०) वत्स भरत, तवैव शत्रुघ्नस्यापि शोकभारः. तन्मन्ये वृथैवायं नियोग इति.

यत्न करीत आहे. (मोठ्यानें म्हणते) वत्सा **भरता**, तूं हा उत्तम विचार केला. वत्सा **शत्रुघ्ना**, तूंही शोकाचा प्रतीकार चांगला योजिला. शाबास ! मीही आतां तप करायास जात नाहीं, तर

श्लोक.

सुग्रीवनिधनें शोक मला झाला सुदुस्तर,
तुम्हा मागूनि येतें मी अग्निकुंडींच सत्वर.

त.— हा वत्सा **लक्ष्मणा**,

श्लोक.

ताताचे[1] कुतिला निजाग्रजमतें[2] त्वां साहिलें आदरें,
माझी माय न दंडिली, दुसकिलें नाहीं तसें मंथरे,
आर्यामागुनि पत्तनांतुनि[3] वनीं गेलास, युद्धांतुनी
स्वर्गीं ही; दृढभक्त तूंच असती, तैसा न मी या जनीं.

म्हणून खरा धन्य तूंच होस. वत्सा **शत्रुघ्ना**,

श्लोक. (पूर्वार्ध)

वंशाची **अज**नामका नृपतिच्या वृद्धी अपत्योदयें
केली कर्मठ **ऋष्यशृंग**मुनिनें यज्ञा करोनी स्वयें,

अरेरे ! ह्या मंदभाग्यानें काय तरी करावें ?

श्लोक. (उत्तरार्ध)

आतां मी अणि **रामलक्ष्मण** तिघे दैवेंचि मेलों निके,
चौथा तूं तरि राहुनी स्वपितरां तर्पी निवापोदकें[4].

०— (मनांत स्व०)काय! **शत्रुघ्न** जिवंतच राहतो कीं काय बाई! हायहाय ! असें झालें तर माझा मनोरथ सर्व व्यर्थ होईल. (मोठ्यानें म्हणते) जसा तुला अतिशय शोक झाला, तसाच **शत्रु**घ्नालाही झाला आहे. याजकरितां तूं जें त्याला मागें राहण्यास सांगतोस, ही गोष्ट व्यर्थ आहे. त्याच्यानें कसें राहवेल बरें ?

---

१ दशरथाचे. २ रामाच्या अभिप्रायावरून. ३ जसा पत्तनांतून (नगरां) वनास गेलास तसा युद्धांतून स्वर्गास गेलास. ४ तिलांजली देऊन.

शत्रु०— (सास्रं)

प्रियापत्येषु युष्मासु गतेषु, रुदतः पितॄन्

निवापसलिलैर्बालः कथं तर्पयितुं क्षमः ? २८

तदहमनलं प्रवेष्टुमार्यस्य पुरःसरो भविष्यामि.

शूर्प०— वत्स शत्रुघ्न, तेन हिं स्वर्यतामिंधनानलयोरानयनाय.

भर०— कष्टं भोः कष्टं !

मातः कौशलनंदने, निरपेक्षो मग्नासि शोकांबुधौ,

कैकेयि त्वमकीर्तिपंकपतितेराचंद्रतारं वस.

पुत्रौ द्वावपि सत्यजत्यसि ? दुर्वं मातुं, सुमित्रेपि किं ?

सर्वानर्थवहे नु भुंक्ष्व नरकं हानैकाकिनी मंथरे. २९

हा तात, पुरुहूतप्रियसख,

वर्द्धितुं चतुरो वत्सान्सुता कानयता त्वया

आर्य प्रेषयतारण्ये नाशितं च रघोः कुलं. ३०

शत्रु०— किमनेन प्रलापेन ? संपादितौ तावदिंधनानि हुताशनश्च.

(इति निष्क्रम्य प्रविश्य) आर्य, द्वारदेशे शुष्केंधनसमिद्धो

भगवाञ्जातवेदाः ।

भरत:— प्रियं मे.

शूर्प०— (स्व०) प्रियमितोप्यधिकं मे (प्र०) वत्स, तदुपधीय

तामनलप्रवेशाय.

घ— (आसवें गाळून म्ह०)

आर्या.

तुम्हापरियोग्य मुलें मेलीं म्हणुनी वडील रडतील.
त्यांना उदकें द्याया कैसा हा बाळ शक्त होईल ?

स्मात् अग्निप्रवेश करण्याविषयीं मी तर आपल्याहीपुढें होणार.

०— वत्सा **शत्रुघ्ना**, तर मग आता इंधनें व अग्नि आणण्याची त्वरा करावी. उगाच उशीर कशाला ?

त— हरहर ! दैवा काय दुःख हें ?

श्लोक.

कौसल्ये[1], अयि, तूं बुडालिस अजी शोकाब्धिमध्यें अहा !
कैकेयी[1], अपकीर्तिपंकि बुडुनी पावद्वीदू रहा.
झाले नंदन दोन, शोक तुजला द्याया, **सुमित्रे**[1] वृथा !
सर्वानर्थद **मंथरे**[1], यमपुरा जावोनि भोगीं व्यथा.
ा **पुरुहूत**प्रियसख्या,

आर्या.

रघुवंश वाढवाया केले उत्पन्न तूंचि सुत चार,
परि आर्यों[2] वनि भ्राडुनि तया बुडविलें तुवांचि साचार.

घ— दादा, असा व्यर्थ आक्रोश करून उपयोग काय ? आतां इंधनें आणि अग्नि घेऊनि येतों (असें म्हणून बाहेर जाऊन आंत येतो व म्हणतो) दादा, दारापाशीं चांगलीं कोरडीं कोरडीं लाकडें जमा करून भगवान् अग्नि नारायण प्रदीप्त केला आहे.

त— फार उत्तम, तें आम्हास प्रियच आहे.

०— (मनांत म्ह०) मला तर, बाबा, हें तुजपेक्षांही अधिक प्रिय आहे. (मोठ्यानें म्हणते) वत्सा, तर आतां अग्निप्रवेशाची सिद्धता करावी.

टीप– १ हीं सर्व संबोधनें आहेत. २ रामाला.

भरतः— अयि तापसि, तत्रभवत्या सविनयमरविंदबांधवकुलपरम-
गुरुररुंधतीजानिरवगमयितव्यो भरतस्य संदेशं.

शू०— (स्व० सानंदं) अनेन हेतुना सुपरिहारो ममानलप्रवेशः।
(प्र०) अथकिं ?

भरतः—

अद्यारभ्य महात्मनेव मनुना पृथ्वी स्वयं पालिता
द्रष्टव्या भवता; यथा न च तथा शोचंति मे मातरः,
दिव्यं धाम यथा वसेय वयमप्याशासितव्यास्तथा;
शोचंस्त्वार्यमनुप्रयामि यदहं शत्रुघ्नमित्रोऽधुना. ३९

शूर्प०— (स्व०) फलतीव मे मनोरथः । (प्र०) किमिदं संदेष्टव्यं?
स्वयमेवायमृषिः सर्वं जानाति (इत्यग्निं प्रदक्षिणीकरोति).

शत्रु०— पर्णादिन्याचरितव्यमार्यसंदिष्टं. प्रथममावामेव प्रवेश्याव।

शूर्प०— (स्व०) दृढीयानेतयोरयं व्यवसायः. तन्न मे किंचिदिह
कृत्यमवशिष्यते. (प्र०) नातिलंघनीयं युवयोरनुशासनं, विशेषे-
णास्यां दशायां (इति निष्क्रांता).

रत.—अगे तापसी, सूर्यवंशाचा कुलगुरु असा अरुंधतीचा पति जो भगवान् वसिष्ठ ऋषि त्याला विनंतिपूर्वक हा येवढा भरताचा निरोप कळवावा.

र्पण०—(हर्ष पावून मनांत) बरेंच झालें ? अग्निप्रवेश करण्याची मला टाळाटाळी करायाची होतीच. तिला आतां हें निमित्त चांगलें मिळालें। (मोठ्यानें) बरें आहे. कळवितें. काय निरोप ?

रत.—

श्लोक.

पाळावी क्षिति आजपासुनि तुम्हीं न्यायें मनूचे परी.
माझ्या या जननी बुडोत न महाशोकार्णवा भीतरीं,
साधा योग असा, सुदिव्य पद कीं आम्हां कृपेनें मिळे;
शत्रुघ्नासह अग्निकाष्ठ गिळितों मी रामशोकामुळें.

र्प०—(मनांत०) माझा मनोरथ बहुत करून आतां सफळ होतो, असें खचित दिसतें. (मोठ्यानें) निरोप सांगणें तरी कशाला पाहिजे ? तो ऋषीश्वर स्वतां सर्वज्ञच आहे. यास्तव त्याला सर्व कळतेंच आहे. असें ह्मणून अग्नीला प्रदक्षिणा करायास लागते.)

त्रु०—अगे पर्णादिनी, भरतदादा सांगतात, त्याप्रमाणें आधी निरोप सांगायास जा. पहिल्यानें अग्निप्रवेश आम्हींच करितों.

र्प०—(मनांत) हो ! आतां बरीक यांचा अग्निप्रवेश करण्याविषयींचा दृढ निश्चय झाला. आतां या उपर येथें आपल्यास कांहीं कर्तव्य उरलें नाहीं. (मोठ्यानें) काय करावें बाई ? माझ्यानें तुमचें वचन मोडवत नाहीं. त्यांत विशेषें करून तुम्हांवर असा प्रसंग येऊन पडला, तेव्हां यावेळीं नाहीं कसें ह्मणूं ? जातें तर. (असें ह्मणून निघून जाते.)

उभौ— (अग्निं प्रदक्षिणीकुरुतः)

(नेपथ्ये)

वनं व्रजंतं पितुराज्ञया मे वत्सा कथं नाथमनुव्रजंती
दुःखं व्यसोढेति विषीदतो मे रक्षोहृताभूदिव वज्रपातः. ३२

भरतः— कथमसौ जनकराजः संप्राप्तः। (पुनर्नेपथ्ये) भो भो
माहेश्वरप्रवर,

लंकानाथ, भवन्नपि प्रियसखस्त्वं वीतशंकं कथं
वत्सां मे हृतवान् ? अघे किमथवा ? जातिस्तवेयं यथा.

कष्टं भोः कष्टं।

हा वत्से, विजने वने दशमुखं दृष्ट्वा ऽपहारोद्यतं
कौशल्या भयशोकविह्वलतनोः सा ते दशासीत्कथं ? ३३

शत्रु०— आर्यामुद्धंधनत्यक्तजीवितां न जानात्यार्यो जनकराजः.

भरतः— कथमेनमार्यमसंभाव्य युक्तमावयोरनलं प्रवेष्टुं ?

(इति प्रतीक्षमाणस्तिष्ठति).

(प्रविश्य जनकः)

जनकः— अहो, कथमेतत् ?

अग्निं प्रदक्षिणीकुर्वन्नुच्चायच्चशिखाकुलं
भरतोऽयं सह भ्रात्रा प्रविक्षन्निव लक्ष्यते। ३४

(इति त्वरितमुपसर्पति).

उभौ— आर्य, तत्रभवंतमभिवादयावहे.

—(अग्नीला प्रदक्षिणा करितात. इतक्यांत पडद्यापलीकडे ाब्द होतो.)

श्लोक.

आज्ञेनें पितयाचिया रघुपती जातां महाकाननीं,
गेली त्यासह मत्सुता, पण तिला होतील दुःखें मनीं,
ही चिंता बहु वागवीत असतां, लंकापतीनें तिला,
नेलें चोरुनि, वज्रपातसम हा वृत्तांत म्यां ऐकिला.

.—काय ? हे **जनकरा**वजी आले वाटतें. (पुनः पडद्यापलीकडे ाब्द होतो.) अरे, **शि**वभक्त शिरोमणे,

श्लोक.

माझा मित्र असुनिही ममसुता त्वां हारिली, रे, कशी?
किंवा यांत न चित्र, कारण तुझी जातीच कीं राक्षसी.

रहरा

हा वत्से, विजनीं वनीं दशमुखें नेतां धरूनी तुला
प्राया झालि दशा भयादिकरुनी, तीनें नसे, गे, तुला[1],

.— आर्या **जान**की वहिनीनें गळफांस घेऊन जीव दिला, हें **जन**करावजींस ठाऊकच नाहीं.

.— अरे हे **जन**करावजी येत आहेत, तर यांचा सत्कारपूर्वक ीरोप घेतल्याविना आपणास अग्निप्रवेश करणें ठीक नाहीं. (अ- ं ह्मणून त्यांची वाट पहात उभा राहतो.)

क.—(पडद्याच्या बाहेर येऊन) अहो हें काय ?

आर्या.

अग्नि प्रदीप्त करुनी दोघे त्याला प्रदक्षिणा करित,
वाटे घालित आहे त्यांत उडीतें सबंधु हा **भरत**.
(असें ह्मणून लौकर लौकर जवळ जातो.)

— रावजी, आह्मी चरणाप्रत वंदन करितों. महाराज,

टीप.—१ तुलना.

हतौ हि राक्षसैरास्तां मायया रामलक्ष्मणौ. ३५

जनकः— हा हतोस्मि मंदभाग्यः (इति मूर्च्छति)

उभौ— समाश्वसिहि, समाश्वसिहि.

जन०— (समाश्वस्य)

दीर्घायुषा विजयिना भवितव्यमस्या
भूजन्मनः सहचरेण, तथोर्मिलायाः,
इत्यब्रुवन् ग्रहगतिज्ञजना यदेतद्
आसीन्मृषैव मम भाग्यविपर्ययेण. ३६

हंत हंत !

अद्यैतद्दर्शनं यन्मे याज्ञवल्क्यानुशासनं,
तदपि क्वचिदेवास्ते, शोकोऽयं हंति मां क्वचित्. ३७

शत्रु०— आर्या सीतापि- (इत्यर्द्धोक्ते सबाष्पकंठस्तिष्ठति)

जन०— यदि सापि गता तर्हि प्रियं नः, तथापि परितप्यते मे हृदयं.

शत्रु०— परंतूद्बंधनेन.

जन०— कथं वत्साया एवं जातं !

प्रणाम हा शेवटला, आह्मी देहास टाकितों आतां,
सौमित्रि राम दोघे वधिले मायें निशाचरीं ताता.

— अरेरे ! घात झाला रे मज मंदभाग्याचा घात झाला ! हाय
य ! काय करूं आतां ?

(असें ह्मणून मूर्च्छित होतो.)

— सावध व्हा, रावजी, सावध व्हा !

— (सावध होऊन)

श्लोक.

दीर्घायु आणि विजयी पति जानकीचा,
तैसाचि होइल पती तव ऊर्मिलेचा,
दैवज्ञवर्ग वदला मज हें कसारे ?
झालें मदीय विधिनें लटिकेंच सारें !

य हाय !

आर्या.

याचें दर्शन आणि जें अनुशासन याज्ञवल्क्यकृत मजला,
तें गेलें एकिकडे, हा कैसा शोक मधिंच उद्भवला !

— आर्या, सीता वहिनीहि— (असें अर्धेच वाक्य बोलून
द्गदित होऊन उभा राहतो).

— जर तीही गेली असली तर आह्माला ती गोष्ट इष्टच आहे.
आपि पोटांत वेठ उभे राहतात. काय करावें ?

— गेली तर गेली, पण ती गळफांस घेऊन कीं हो गेली !

.—काय ! वत्सेचा अशा रीतीनें परिणाम झाला काय ? (ति-
च्या बाळपणींची आठवण करून ह्मणतो.)

वक्त्रांबुजं तव शिशोरवलंब्य, वत्से,

संतापमेति त्दृदयं, बत, किंकरोमि ! ३८

(सनिःश्वासं)

शृण्वन् रक्षोन्हृतां सीतां भरतो मे शपन्नृपाः

प्रस्थाप्यंते रिपून्जेतुमिति तुष्टोस्म्यहं वृथा. ३९

तदिदानीं

अनेन युवयोरंते संभृतेनैव वन्हिना

कवलीकृतदेहोहं तरेयं शोकसागरं ४०

भरतः— मम खल्विदं प्रथमं.

आर्यस्योपगमालाभादसंपूर्णमनोरथः

ज्वलनं प्रविशाम्येवं जटाभिर्वल्कलेन च. ४१

जनकः शत्रुघ्नश्च.— अतिकरुणमिदंभरस्य वचनमवकीर्यते.

(नेपथ्ये)

हत्वा दशाननमवाप्य विदेहकन्याम्,

आसाद्य कीर्तिमृषिदैवतगीयमानां,

आरुह्य पुष्पकमुपैति सलक्ष्मणोयं

रामः कृती, भरत, माविश हव्यवाहं. ४२

हिरकण्यापरि दंत विराजती, कुटिल कुंतल केशहि शोभती,
हंसुनि हालविसी जंघ मस्तका, विजवराहि हले तंव तो निका,
अठवितां तव बाळपणा, असें ह्रदय तप्त अजी बहु होतसे.

हाय हाय! काय करूं रे? (निःश्वास टाकून स्त०) हरहर.

श्लोक.

नेली **सीता** राक्षसें चोरुनीयां, आणावी ती त्याजला मारुनीयां,
या हेतूनें धाडितो हा नृपाला ऐकोनी हें व्यर्थ संतोष झाला.

तस्मात् आतां,

श्लोक.

तुमच्चिया जवळी बहु पेटला अनल, हाचि बरा मज वाटला,
त्वरित घालुनि यांत उडी, पहा, तरुनि जाइन शोकसमुद्र हा.

त— पहिल्या प्रथम तर मी उडी घालणार. त्यांत अंतर व्हायाचें नाहीं.

आर्या.

आर्ये न आला ह्मणुनी झाला मत्काम भग्न हा आजी,
सजव सवल्कल यास्तव तनुही होमीन पावकामाजी.

क व शत्रुघ्न—काय हा दीनवाणी होऊन बोलत आहे पहा!

(इतक्यांत पडद्या पलीकडे **हनूमान्** बोलतो.)

श्लोक.

मारोनि **रावण**, अणी **जन**कात्मजेला,
घेऊन कीर्तिहि, सुरादिक गाति जीला,
बैसोनि पुष्पकिं सबांधव येइ **राम**,
अग्निप्रवेशविधिचें, **भरता**, न काम.

जनकः—(सहर्षं) वत्स भरत, मा त्वरस्व मा त्वरस्व, श्रूयते हि कल्याणी वाणी.

भरतः—(विलोक्य आर्य मा मैवं.

विप्रियं श्रावयित्वा प्रागज्ञानादनुतप्तया
प्रियं निवेद्यते भूयस्तापस्या वर्णिरूपया. ४३

तदेतन्मिथ्या. (इति त्वरितमग्निमुपसर्पति)

(प्रविश्य पटाक्षेपेण वर्णिरूपो हनूमान्)

हनूमा०—भरत, मा मैवं. कथमहेतुकः क्रियारंभः ? (इति निवार्य) शृणु तावत्.

रक्षःसैन्यपतिं प्रहस्तमवधीन्नीलश्चमूनायको,
देवेनावधि कुंभकर्ण इति यो दृप्तो दशास्यानुजः
सौमित्रिः कृतरावणात्मजवधः सर्वैस्तुतः खेचरै-
र्लब्धा लूनदशाननेन विभुना सीता जयश्रीरिव. ४४

तद नुभोक्ष्यते भवान् सदारानुजरामोपगमकंदलितमानदं.

B4

वाई करूं नको. शुभवार्ता ऐकण्यांत येत आहे.
त— रावजी, यांत कांहीं अर्थ नाहीं.

आर्या.

अप्रिय वार्ता बोलुनि गेली जे तापसी न जाणुनि, हा
द्विजवेष घेउनी ही वदते प्रिय तीच सानुताप पहा.

याजकरितां हें सर्व मिथ्या आहे. (असें ह्मणून लौकर लौकर
अग्नीच्या जवळ जातो.)

(इतक्यांत पडदा पलीकडे सारून ब्रह्मचाऱ्याच्या रूपानें
हनूमान् प्रवेश करितो.)

मान्— भरता, हें काय करितोस ? कारण नसतां भलतीच
गोष्ट करणें यास काय ह्मणावें ? हो तर मागें. (असें ह्मणून त्या-
ला वारितो व ह्मणतो) आतां वर्त्तमान ऐकून घे.

श्लोक.

रक्षःसैन्यपती **प्रहस्त**[2] वधिला **नीलें**[3] चमूनायकें,
श्रीरामें वधिलें **दशास्यसहजा**[4] त्या **कुंभकर्णा** निकें,
सौमित्री वधि **पंक्तिवक्त्रतनुजा**[5], तैसी प्रभूनें खरी
सीता मेळविली **दशास्य** वधुनी अंतीं जयश्रीपरी[6]

असा जय मिळाला, त्याकाळीं संपूर्ण देव **श्रीरामचंद्रा**ची स्तुति
करिते झाले. असो. आतां तो भार्या व बंधु यांसहवर्तमान समीप
प्राप्त झाला आहे. यास्तव तो आनंद त्वां भोगावा तें टाकून तूं
हें काय करीत आहेस ?

प–१ पश्चात्ताप पावून. २ राक्षससेनापती प्रहस्तनामा. ३ नीलनामें वा-
नरानें. ४ रावणाचा भाऊ. ५ इंद्रजिताला. ६ विजयलक्ष्मीप्रमाणें.

हनूमा० — दैवबलमुपेयुषि रामे न प्रभवति मायाबलं राक्षसानां.

तर्हि श्रूयतां.

कपटबटुना काकुत्स्थौ तौ दशाननसूनुना

प्रथमसमरे बद्धावास्तां भुजंगमयैः शरैः

शत्रु०— इदमेव तापस्यान्यथा श्रुतमस्यामूलापरिज्ञानात् उद्वेजिता वयमिति मन्ये.

भरत.— ततस्ततः ?

हनू०—

तदनु विनतापुत्रो वृत्रारिणा प्रहितो रणे,

भरतः— वत्स त्वया विज्ञापितवसिष्ठमिश्रवचनं संभवतीदानीं.

हनू०—

यदुपगमनाद्बद्धौ युद्धोद्यमोपरुजोस्तयोः. ४५

शत्रु०— कथं भगवति गरुत्मत्युपसर्पति मायासर्पेषु सर्पमयाः सायकाः ?

नाहीं.

मान्— रामचंद्राला दैवबल अनुकूल झालें, त्यापुढें राक्षसी-मायेचें बळ काय चालतें, तें कांहींच चाललें नाहीं ? कसें ह्मण-शील तर ऐक.

आर्या.

माया निपुणशिरोमणि राक्षसपतिसूनु[1] इंद्रजिन्नामा,
त्याणें भुजंगबाणीं बांधियलें अधि सलक्ष्मणा रामा.

घ्न— हो, हेंच तापसोनें, उलटें ऐकिलें. मूळचें खरें काय झालें; त्याचें परिज्ञान न झाल्यामुळें आपणही उद्विग्न होऊन गेलों.

त.— बरें, मग काय झालें ?

मान्—

आर्या. (पूर्वार्ध.)

तंव समरीं इंद्रानें पाठविला गरुड सर्प माराया,

त.— वत्सा, तूं जें मघां ह्मटलें कीं वसिष्ठ गुरुजींनीं हा गरु-डाच्या पंखाचा वारा, हा औत्पातिक वायु नव्हे, ह्मणून सांगि-तलें ती गोष्ट आतां पटली.

नुमान्—

आर्या. (उत्तरार्ध).

तो येतांचि रणोद्यम दोघांचा चालु जाहला, राया.

त्रुघ्न— प्रत्यक्ष भगवान् गरुड आल्यावर सर्पमय बाण कसे दूर पळणार नाहींत बरें ?

टीप—१ रावणपुत्र.

भरतः—(सहर्षं) विदितेदानीमार्येण कार्यार्थिता दशमुखनिपातकांक्षिणः शतमखस्य. य एवमार्यरक्षणाय पक्षिणां प्रभुं प्राहिणोत्.

जनकः—(सहर्षं) कथयतु भवान्निर्व्याजमस्मत्प्राणदाता किंनामधेयो वर्णिवरः ?

हनू॰—

सुग्रीवसचिवो नाम्ना हनूमानिति मारुतिः,
भरतस्यांतिकं यं स प्राहिणोद्रावणांतकः. ४६

जनकः—

याज्ञवल्क्य इव त्वं मे माननीयोसि, मारुते,
स इवाधिगमद्विद्यो सवितुर्यस्त्रयीमयात्. ४७

शत्रु॰—(सविस्मयं) ननु तापस्या पर्णादिन्या ससैनिकसचिवस्य सुग्रीवस्य लंकारणे यातुधानैर्विनिपात उक्तः. तत्कथं हनुमतो जीवनं नाम ?

हनू॰— का नाम पर्णादिनी ?

शत्रु॰— या ऋष्यमूकगिरिवास्तव्या, यस्याश्च सुग्रीवादयः सुहृदः

हनू॰—(स्वग॰) नैवंविधा काचिदस्ति. (विचिंत्य) एतया शूर्पणखया भवितव्यं, या दशग्रीवकुंभकर्णादिवधेन विभीषणराज्यलाभेन च दुर्मनायत इत्यसाभ्यसंपातिनोक्तं. तस्याः किलायं भरतशत्रुघ्नयोः

भरत.— (हर्षित होऊन स्व०) आर्य**रामचंद्रा**पासीं इंद्राची कार्यार्थिता कोणती ती आतां ध्यानांत आली. त्याचे हातानें **रावणा**चा वध करावयाचा होता ह्मणून त्याचा रक्षणार्थ **गरुडा**स पाठविलें.

जनक.— (हर्ष पावून स्व०) हे ब्रह्मचारिश्रेष्ठा, निर्व्याजपणें तूं अह्मांला आज जीवदान दिलें. आतां तुझें नांव काय तें सांगावें तेवढें ?

हनूमान्—

आर्या.

माझें नांव **हनूमान्** **सुग्रीवा**मात्य मीच वायुसुत.
भरताप्रत पाठविलें मज **रामें** यत्पदाब्ज[1] देवनुत[2].

जनक.— **आर्या.**

ऋषि याज्ञवल्क्य मजला पूज्य, तसा तूंहि पूज्य मज जाणें,
त्याचे परि रविपासुनि विद्या संपादिली असे ज्याणें.

शत्रुघ्न.— (विस्मित होऊन स्व०) अहो, तापसी **पर्णादि**नीनें तर सैनिक व सचिव या सर्वांसुद्धां **सुग्रीवा**चा **लंका**नगरीच्या रणांत राक्षसांनीं नाश करून टाकिला ह्मणून सांगितलें. मग **हनूमान्** जिवंत राहिला हें कसें ?

हनू०— **पर्णादिनी** ही कोण ब्वा !

शत्रु०— जी **ऋष्यमूक** पर्वतावर राहते, व **सुग्रीवा**दिक हे जिचे सुहृद आहेत, ती तुह्माला कसी ठाऊक नाहीं ?

हनू०-(मनांत म्ह०) असी तर तेथें कोणी नाहीं. (विचार करून) हां ! ती **शूर्पणखा** असेल. **रावण कुंभकर्णां**चा वध झाला आणि **बिभीषणा**ला राज्य मिळालें, म्हणून ती खिन्न झाली आहे, असें अमात्य **संपाती**नें सांगितलें होतें खरें. तिणेंच **भरत** व **शत्रुघ्न**

टीप—१ ज्या रामाचें पादकमल. २ देवांनींही स्तुत.

समापनाय यत्नो भवेत्. (प्र०) सा खलु देवे दशग्रीवविजयिन्य मर्षेण गृहीततापसीवेषा तद्भगिनी शूर्पणखा. यया ननु भवताम प्रियमिदं निवेदितं.

भरत.—युज्यत एवैतत्. अनया खल्वात्मनः पुलस्त्यकुलप्रसूतिरुक्ता।

हनू.—भरत, दृश्यतामसौ लंकेश्वरविजयी सीतया परिजनेन च सह पुष्पकमारूढो मेघाध्वनोपसर्पति.

(सर्वे साश्चर्यं पश्यंति).

हनू०—नन्विदानीं

द्रष्टव्या भरत, मुमावुमुमभिमुख्योद्धतं सत्वरा
त्वद्भ्रातुः प्लवगाच्छभल्लनिबिडा सेनेयमासीदति.
यत्पातोत्पतनप्रयुक्तविटपान्स्युन्नतिव्याजतो
नंदिग्रामसमीपविभ्रमवनं नूनं मुदा नृत्यति. ४८

जनकः— कथं वत्सया सीतयालंकृतवामभागो वत्सरामभद्रो लक्ष्मणेन परिजनैश्च समवतीर्ण एव पुष्पकात्।

भरतः— (दृष्ट्वा सहर्षं)

कालाद्दृष्टोः कमललोचनमत्रिकन्याकांतालिकेक्षणपरोक्षितिकामरूपं
आर्यं नवांबुदकदंबविडंबितांगमालोक्य संप्रति सुधाभिरिवाप्लुतोस्मि४९

स मारून टाकावें म्हणून हा उद्योग केला असेल. (मोठ्यानें ह्म०)
ही, ती रावणाची बहीण शूर्पणखा खरें. देव रामचंद्र याणें
वणाला मारिलें, त्या रोषानें तिनें तापसीचें रूप घेतलें, आणि
नाला ही असी अप्रियवार्ता सांगितली, हीच गोष्ट खरी.
— होय होय, हाच तर्क बरोबर आहे. तिनेंही मी पुलस्त्य
ळांत उत्पन्न झालें ह्मणून सांगीतलें होतें.
न्-भरता, पहा पहा, हा लंकेश्वराला जिंकणारा देव रा-
चंद्र, सीता व सेवकजन यांसह, पुष्पकविमानांत बसून
काशमार्गानें कसा येत आहे तो ?

(सारे आश्चर्ययुक्त होऊन पाहतात.)

नू— आर्या.

एके वृक्षावरुनी दुसऱ्या वृक्षीं असे उड्या घेत,
वानरभल्लुकसेना त्वद्भ्रात्याची समीप ही येत.
त्यांच्या उड्डाणें हे लवति पुन्हा उंच होति वृक्ष कसे !
नंदिग्राम निकटिचें वन या व्याजें[1] जसें कि नाचतसे.

.—काय ? वत्सा सीता बसल्यामुळें ज्याचा वामांक अलं-
त झाला आहे, असा हा वत्स रामभद्र, लक्ष्मण व प-
जन यांसहित पुष्पकविमानांतून उतरला देखील !
— (पाहून हर्षानें ह्मणतो.)

श्लोक.

विमलकमल नेत्रें, रूप कामापरी हें,
सजलजलदतुल्य[2] श्याम जें अंग आहे,
नयनिं बहुदिनांनीं पाहिलें याच योगें,
अजि जसिं अमृतेंचि स्नात होती मदंगें.

टीप—१ मिषानें, २ सजलमेघाप्रमाणें.

शत्रु०—

स्यादद्येदमिदं नेति कः फलं वेत्ति कर्मणां ।
मममग्निप्रवेशार्तैर्यदस्माभिः सुधांबुधौ. ५०

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो रामः)

रामः—अये जानकि,

सिंधोःसेतुमतीत्य योजनशतं, तीर्त्वा महेंद्राचलं,
शैलं प्रस्रवणं विलंघ्य, विपुलामाक्रम्य विंध्याटवीं,
उत्तुंगादपि चित्रकूटशिखरादूर्ध्वं गृहीताध्वना
नंदिग्राममनेन तीव्रगतिना यानेन नीता वयम्. ५१

किं च

समुद्रमिव निस्तीर्य समरं कपिरक्षसां,
संभाव्य च शुभांगि त्वां, स्वदेशं प्राप्तवानहं ।५२

लक्ष्मणः— आर्य पश्य पश्य. तातजनकेंद्रेण वत्सशत्रुघ्नेन च सह समुत्सर्पत्ययमार्यभरतः. य एषः

जटाकलापं दधदुत्तमांगे, कटीतटे वल्कलमप्यनर्हं,
तपःकृशांगस्त्वददर्शनोत्थः शोकः शरीरीव पुरो विभाति.५३

रामः— एवमेवैतत्. किंतु

पौलस्त्येन हृता विदेहतनयेत्येवं यदासीत्पुरा
शल्यं तन्मम तावदुद्धृतमभूत्तत्रोचितैः कर्मभिः,
यत्कांत्यन्भरतः श्रियं परिहरंल्लब्धामपि क्लिश्यते
मद्भक्तेरिति सांप्रतं तदपि मे दिष्ट्या भवत्युद्धृतं ५४

—

आर्या.

कर्म केव्हां कैसें होइल हें कोण पुरुष जाणतसे ?
अग्निप्रवेशसमर्थी बुडलों आम्ही सुधाब्धिमाजि कसे !

(तदनंतर पूर्वी वर्णिल्याप्रमाणें राम पडद्याबाहेर येतो.)

—अगे जानकी,

श्लोक.

सेतू शंभर योजनें उदधिचा, तैसा महेंद्राद्रि हा,
शैल प्रस्रवणाख्य, लंघुनि तसी विंध्याटवी ही महा,
खालीं टाकुनि चित्रकूटशिखरा, आकाशमार्गें असें
आलों आपण नंदिपुरीं सखये शिघ्रें विमानें कसें !

आर्या.

ली

जैसा सागर तरलों, तैसा कपिराक्षसेंद्रसंगर हा,
घेउनि, शुभांगि, तुजला आलों निजदेशि येथ सुस्थ रहा.

क्ष्मण— दादा पहा पहा, जनकरावजी व वत्स शत्रुघ्न यां-
सहवर्तमान आर्य भरत आपल्याकडे येत आहे, तो तुमच्या
वियोगानें कसा दिसतो पहा !

श्लोक.

शिरीं जटाभार, कटीतटीं हें अयोग्य हीं वल्कल भासताहे,
असें तपाच्या कृश फार अंग, उभा जसा शोकचि हा घृतांग.

म— असेंच खरें, यांत संशय नाहीं. परंतु

श्लोक.

लंकेशें हरिली विदेहतनया तेव्हांच जें शल्य रे,
झालें प्राप्त, तयास तें उपटिलें त्या त्या उपायीं खरें.
संपत्ती त्यजुनी मदर्थ भरत क्लेशास भोगीतसे,
शल्या ह्या दुसऱ्यासही उपटितों दैवप्रभावें असें.

भरतः-(उपसृत्य) आर्य, दशरथप्रियनंदन, भक्तजनवत्सल, सत्यसंध, भरतस्यैष चिरकांक्षितस्त्वत्पादयोः प्रणामः (इति सबाष्पकंठंप्रणमति)

रामः—(सस्नेहानंदं बाहुभ्यां समुत्थाप्य परिष्वजते)

रामभरतौ.—(स्व०)

कर्पूरवापिकागर्भे कलये किं निमज्जनं,
मर्मैतस्य परिष्वंगः शीतली कुरुते तथा.

रामः—(प्र०) वत्स, दिष्ट्या त्वं दृष्टोसि.

भरतः—(प्रकाशं) अत एवार्यस्य मयि कृतार्थीकरणाय प्रसादगरिमा.

(रामभरतौ प्रति लक्ष्मणशत्रुघ्नावभियाद्य गृहीताशिषौ तिष्ठतः)

रामः—(उपसृत्य) तातजनक, दाशरथिरभिवादये.

लक्ष्मणः—तात, लक्ष्मणः प्रणमति.

सीता.—णमो दे णमो दे.

जनकः—(यथोचितमाशिषा वर्धयन् रामं प्रति सहर्षबाष्पगद्गदं)
वत्स लंकेश्वरविजयिन्,

भरत फार दिवस पाहत होता, तो आज आतां त्यांप्रत वंदन करितो (असें म्हणून सद्गदित होऊन नमन करितो.)

— (प्रीतियुक्त व आनंदयुक्त होऊन त्याला हातानें उठवून आलिंगन देतो.)

व **भरत**— (आपआपल्या मनांत म्हणतात)

आर्या.

> कर्पूरवापिकेच्या गर्भींच स्नान करितसें काय ?
> आलिंगनें ययाच्या झाला शीतळ तसाचि मत्काय[1] !

— (मोठ्यानें बोलतो) वत्सा, देव थोर म्हणून तूं भेटलास.

— (मोठ्यानें ह्मणतो) येवढ्याच करितां तर आर्यांनीं कृतार्थ होण्याकरितां मजवर इतका थोर प्रसाद केला.

(**राम** व **भरत** यांप्रत **शत्रुघ्न लक्ष्मण** हे वंदन करितात, व तेही त्यांस आशीर्वाद देतात.)

— (**जन**काजवळ जाऊन) रावजी, हा **दशरथ**पुत्र आपल्या चरणाप्रत वंदन करितो.)

मण— रावजी, मी **लक्ष्मण**ही वंदन करितों.

— बाबा, मी तुमच्या पायां पडतें.

क— (**राम** व **लक्ष्मण** यांस प्रत्येकीं) वत्स, आयुष्यवान् पुत्रवान् भव. (**सीते**प्रत) वत्से, अष्टपुत्रा अखंडसौभाग्यवती भव. (असें यथोचित आशीर्वाद देतो, व हर्षानें सद्गदित होऊन **रामा**प्रत ह्मणतो) वत्स **लंकेश्वर**विजयिन्,

---

टीप—१ माझा देह.

वत्साया वीर्यशुल्काया यत्तया पाणिमग्रहीः,

यश्च वंशे मनोर्जातस्तस्यानुगुणमाचरः. ५५

रामः—(सविनयांजलिबंधं) तात, अलमिदस्तत्रभवतः प्रसादादग-स्त्यवसिष्ठकौशिकप्रभृतीनामृषीणां शीलानुसंधानाद्विप्रादीनामभृता धसामनुग्रहाच्च निगृहीतो दशकंधरः.

(ततः प्रविशति कौशिकः)

कौशिकः—(स्व०) सफलमद्य मे देवयजनस्य निदेशाचरणं. य-द्रावणो रणे रामभद्रेण निहत इति समाधिदृशा समद्राक्षमहं. तथा खलु मे देवयजनस्य निदेशो यथा,—

रामो यथा भाविदशाननस्य वैरी स्ववर्गेण निपातितेन,

यथा वधायास्यच राघवोऽलं स्यात्त्वयावनास्क्रियतां तथेति. ५६

(इति परिक्रामति)

रामः—(दृष्ट्वोपसृत्य) भगवन्नैक्ष्वाकोऽहमभिवादये.

कौशिकः— वत्स, सिध्यतु ते मनोरथः.

(इतरेपि कौशिकं प्रणमंति. सोपि नानाशिषा यथोचितमुपचरति. रामंप्रति संप्रति हि)

त्राता महर्षयस्त्राता देवास्त्रातं जगत्त्रयं

त्रैलोक्यकंटकं हत्वा दशकंठं रणे त्वया. ५७

रामः—सर्वमिदं भवत्प्रसादात्.

आर्या

स्ववीर्यशुल्कसीतापाणिग्रह आणि मनुकुलीं जनन,
ांना योग्य असी त्वां केली कृति कोण हें ह्मणे जन न ?

—(नम्रपणें हात जोडून ह्म०) रावजी, आपण ब्रह्मवेत्ते अहां,
आपल्या प्रसादेंकरून, अगस्ति, वसिष्ठ, कौसिक इत्यादिक
र्षींच्या उपदेशाप्रमाणें वागल्यावरून, आणि इंद्रादिक देवांच्या
नुग्रहेंकरून माझ्या हातानें दशकंधर रावण याचा वध झाला.

(तदनंतर कौशिक पडद्याच्या बाहेर येतो.)

क.—होमसमयीं देवांनीं मला सांगितलें होतें कीं,

आर्या.

स्वजनवधें रावण हा वैरी होईल रामचंद्राचा,
अस्त्रांला देऊनियां रावणवधदक्ष त्यास करिं साचा.

सांगण्याप्रमाणें मी केलें, तें आज सफळ झालें. कांकीं, रामा-
रावणाला युद्धांत मारिलें असें आज समाधि लावून बसलों
सतां मला समजलें. (असें बोलून इकडे तिकडे फिरतो).

—(त्याला पाहून जवळ जातो व ह्मणतो) भगवन् इक्ष्वाकु-
लीत्पन्न, मी राम तुमच्या चरणाप्रत वंदन करितों.

०— वत्स, चिंतितमनोरथसिद्धिरस्तु.

इतरही कौशिकाला वंदितात तोही त्यांना यथोचित् आशीर्वाद
देतो व रामाप्रत ह्मणतो).

आर्या.

त्रैलोक्याला कंटक ऐसा रावण वधुनि तूं ताता,
देवां, महर्षिवर्गा, जगत्त्रयालाहि रक्षिलें आतां

—महाराज, हें सर्व आपल्या चरणप्रसादेंकरूनच घडलें.

प—१तुझा पराक्रम हें जीचें मूल्य अशा सीतेसीं लग्न२ रामाला.

जनकः— अहो विलंबासहता भरतस्य !

हनू०—एते सुग्रीवबिभीषणप्रभृतयः स्वामिनः प्रियसुहृद्दोर्ध्यैवमुत्कंठं ते. तदहं त्रिभिर्वानरैः सह समुद्रजलमानयिष्यामि (इति निष्क्रांतः).

जनकः—वत्स शत्रुघ्न, वसिष्ठप्रमुखानृषीन्पुरोधसो मंत्रिणश्चोपस्थापय.

शत्रु०—तथा (इति निष्क्रांतः)

सीता.— लंकेश्वरविजइणो अज्जउत्तस्स रज्जाहिसेओ त्ति णंदइ मे हिअअं.

(नेपथ्ये)

सज्ज्यंतामभिभद्रवेदिरुचकाः श्रीगंधपुष्पाक्षताः
स्थाप्यंतां शुभवारिपूर्णकलशाश्छत्रं तथा चामरे,
कन्याः कांश्चन तत्र संतु, पततूपाते गजो, वाजिनः
स्नाप्यंतां प्रवहा यतो रघुपतेः पट्टाभिषेकोऽधुना. ५८

जनकः— वसिष्ठादीनां निदेशः,

(प्रविश्य शत्रुघ्नः)

शत्रुघ्नः— सर्व उपस्थिताः.

...पट्टाभिषेक करून मग सायंकाळपर्यंत अयोध्यापुरांत ...
ऊन जाऊं.

क.—काय हो या भरताला उतावीळपणा झाला आहे। अयो-
ध्येंत जाण्याला का फार वेळ पाहिजे ? पण तेवढाही विलंब त्या-
ला सोसत नाहीं ?

—सुग्रीव बिभीषणप्रभृति जे हे स्वामिरामचंद्राचे प्रिय-
मित्र, यांनाही असीम उत्कंठा झाली आहे. तर मी व अणखी
तिघे वानर असे जाऊन चतुःसमुद्रांचें उदक घेऊन येतों. (असें
ह्मणून निघून जातो).

क.— वत्सा शत्रुघ्ना, वसिष्ठादिक ऋषि, उपाध्याय, आणि
मंत्रिजन यांना जाऊन घेऊन यावे.

०— उत्तम आहे. रावजी, घेऊन येतों, (असें ह्मणून निघून
जातो).

ा.—लंकेश्वरविजयी जो प्राणनाथ, याजला राज्याभिषेक होत
आहे ह्मणून माझ्या ऱ्हदयास मोठा अनंद होतो बाई !

(पडद्यापलीकडे वसिष्ठ बोलतो)

श्लोक.

ठेवा येथ सुवर्णवेदिजवळीं सत्पुष्प गंधाक्षता,
छत्री, दोन सुचामरां, शुभजलें पूर्ण सुकुंभा अता.
कन्या कांहि, तसेंच अश्व, गज तो येथें असोंद्या बरें,
ढोका नौबदि, होतसे रघुवरा पट्टाभिषेक त्वरें.

क.— हां ! ही वसिष्ठादिक मंडळी आज्ञा करीत आहे.
०— (पडद्या बाहेर येऊन ह्मणतो) रावजी, सर्व मंडळी आली.

महर्षिभिरन्यैश्च सहाभिषिंचावः.

कौशिकः— यथा रोचते मैत्रावरुणाय.

जनकः— कथमभिषिक्त एव रामभद्रः, क्षौमाभरणाद्यमितप्रीतिदानैः संभावयति पौरजानपदान् । कथं दिवि देवदुंदुभिध्वनिः पुष्पवृष्टिरप्सरसां नत्यार्भटीच ।

कौशिकः— वत्स, भूयः किं ते प्रियमुपहरामि ?

रामः— (सहर्षं)

> निर्विघ्नं मम जानकीपरिणयो जातः प्रसादेन ते,
> पौलस्त्यं सगणं विजित्य समरे प्रत्यान्हृतैयं प्रिया,
> दृष्टोयं भरतश्चिराभिलषितो, राज्याभिषेकोपि मे
> लब्धः, किं प्रियमस्ति मेऽत्र भुवने ? यत्साधनीयं त्वया.५९

तथापीदमस्तु.

(भरतवाक्यम्)

> आचंद्रार्कमिदं भवेदविरलं गोब्राह्मणेभ्यः शुभं,
> भूयस्त्यागमवृद्धसेविभिरिति प्रख्यैरमी राजभिः

रत्नमय सिंहासनावर बसवून महर्षि व इतर ब्राह्मण यांसहवर्तमा-
न यांस आपण अभिषेक करूं.

शिक— उत्तम गोष्ट आहे. तुमच्या विचारास जें आलें, त्या विषयीं माझी सिद्धताच आहे. चला, तर करावा आरंभ.

क— काय! **रामभद्राचें** अभिषेक कर्म आटपून तो नगरवासी वगैरे लोकांस शालजोड्या, शेले, पागोटीं इत्यादि वस्त्रें, व कड्यीं, तोडे, कंठ्या, चौकडे इत्यादिभूषणें देऊन त्यांची संभावना करीत आहे कीं! अहो, स्वर्गांत दिव्य दुंदुभि वाजताहेत! देव पुष्पवृष्टि करीत आहेत! अप्सरा नृत्य करीत आहेत! गंधर्व गायन करीत आहेत! असी ह्या समयीं मंगलोत्सवाची मोठी धमंड होऊन सर्वजन आनंदभरित झाले आहेत! अहाहा! केवढा सुदिन हा!

शिक.— वत्सा **रामभद्रा**, या उपर तुला कोणती इच्छा आहे, सांग, ती मी पूर्ण करीन.

म— (हर्ष पावून)

श्लोक.

गेला सिद्धिस **जानकीपरिणय**, प्रख्यात शत्रू[1] रणीं,
मारोनी अणिलें प्रियेस, **भरत**ाही भेटलों, या क्षणीं,
झालें प्राप्त मला स्वराज्य सुखिया पूर्ण प्रसादें भलें,
मागावें तुजपासि मी अजि असें कांहीं नसे राहिलें.
तथापि देणारच तर हें द्यावें.

(सूत्रधाराचें वाक्य.)

गाई, ब्राह्मणमंडळी सुखि असो आदित्यचंद्रावधी[2],
काव्यज्ञां, सरसा कवींस नृपती देवो धनाचे निधी,

टीप—१ रावण. २ जोंपर्यंत चंद्रसूर्य आहेत तोंपर्यंत.

लभ्यंतां सरसोक्तयश्च कवयः शश्वद्रसज्ञैः समं,

स्यादेतस्य कवेश्च भक्तिरचला देवे रघूणां प्रभौ ६०

(इति निष्क्रांताः सर्वे)

(सप्तमांकः ७)

इति श्रीरामभद्रदीक्षितविरचितजानकीपरिणयं

नाटकं समाप्तं.

सन्मार्गीं श्रुतिसाधुवृद्धभजनीं प्रीती नृपाची असो,
रामाच्या पदपंकजीं दृढमती याही कवीची वसो.

(असें बोलून सर्व निघून जातात).

सातवा अंक समाप्त.

भाषांतरकर्त्याचे श्लोक.

ज्याचा तात असे सदाशिव कृती, माता सती पार्वती,
गांव त्र्यंबक हें, गणेश अभिधा, लेले उपाख्याहि ती,
त्यानें नाटक रम्य हें उतरिलें भाषांतरीं प्राकृतीं,
देखावी रसिकें जनें अभिनया अत्यादरें ही कृती.
जें कां नाटक जानकीपरिणय प्रख्यात लोकीं असे,
त्याची अद्भुत संविधानरचना नाट्यांतरीं ती नसे,
त्यातें प्राकृत मी करूनि रसिकां अत्यादरें अर्पिलें,
दोषांचे गण टाकुनी गुणलवा घेवोत ते यांतले.

आर्या.

सत्राशें चौऱ्यांशीं शककालीं कार्तिकांत पुनवेस
गेला श्रीशदयेनें निर्विघ्न ग्रंथ हा समाप्तीस.

समाप्त.